Bilim ve Ütopya

Mayıs 1999 Sayı 59 | Aylık bilim kültür ve politika dergisi | 700.000 TL

Tarihsel olarak birbirini dışlayan iki süreç

OSMANLI VE HOŞGÖRÜ

Doğu Perinçek
Osmanlı'nın ve hoşgörünün tarihselliği

Zeki Sarıhan
Cumhuriyet Devrimi'nin Osmanlı'ya bakışı

Prof. Dr. İlhan Arsel
Osmanlı'ya özlem

ISSN 1307-6717

Atatürk'ün Bütün Eserleri

2. Cilt 19 Mayıs'ta Kitapçılarda!..

- Atatürk'ün yazdığı, söylediği ve imzaladığı tüm belgeler...
- Özgün belgeler ilk kaynaklarından okunup yeniden çevrildi...
- 17 x 24 cm., bez cilt, iplik dikiş, 1. hamur kâğıt...

2. Cilt'te:

- 16. Kolordu Kumandanlığı, 2. Ordu Kumandanlığı, Yıldırım Ordular Grubu Kumandanlığı, Samsun'a çıkış, Havza, Amasya belgeleri...
- Mektupları, telgrafları, emirleri, raporları, Karlsbad Hatıraları, Hatıra Defteri, mülâkatları...
- Aralık 1915- Haziran 1919 dönemine ait 241 belge...

Danışma Kurulu

• M. Türker Acaroğlu • Prof. Dr. Feroz Ahmad
• Prof. Dr. Sina Akşin • Talip Apaydın • Prof. Dr. İlhan Arsel
• Nejat Birdoğan • Muazzez İlmiye Çığ • Ali Dündar
• Yrd. Doç. Dr. İsmet Görgülü • Prof. Dr. Tahir Hatipoğlu
• Prof. Dr. Alpaslan Işıklı • Suphi Karaman
• Prof. Dr. Nejat Kaymaz • Necdet Kurdakul
• Em. Tümg. Turhan Olcaytu • İsmet Öğütcü
• Emin Özdemir • Yekta Güngör Özden • Sadık Perinçek
• Dr. Doğu Perinçek • Hakan Reyhan • Zeki Sarıhan
• Prof. Dr. Taner Timur • Prof. Dr. Şerafettin Turan
• Gürbüz Tüfekçi • Memet Türkkan • Fikret Ulusoydan

KAYNAK YAYINLARI

İstiklal Cad. 184/4 80070 Beyoğlu-İstanbul Tel: 0212. 252 21 56 Faks: 0212. 249 28 92

Bilim ve Ütopya Mayıs 1999 Sayı: 59

KAPAK
OSMANLI VE HOŞGÖRÜ

Doğu Perinçek
Osmanlı'nın ve hoşgörünün tarihselliği....12
Zeki Sarıhan
Cumhuriyet Devrimi'nin Osmanlı'ya bakışı....21
Prof. Dr. İlhan Arsel
Osmanlı'ya özlem....32

Prof. Dr. Şafak Alpay
5. Üniversite Kurultayı'nın ardından....6
Zeki İlker Doğan
Dikkat, size de bulaşabilir!....36
Dr. H. Tuğrul Atasoy
Tanınız epilepsi mi?....38
Prof. Dr. Nevzat Eren ile söyleşi
"Sağlıklı toplum olmadan, sağlıklı insan olmaz"....40
Halûk Tarcan
Doğu Anadolu Ön-Türkleri ve kuramsal Hint-Avrupa dilleri....48
Ahmet İnam
Aşk ve mühendis....52
A. Ahmet Uhri
Girit yazısı ve gizemli Phaistos diski....55
Mehmet Suat Bergil
Kutadgu Bilig'deki Hint etkisi: akıbet ile Durga-Kali....58
Onur Akdoğu ile söyleşi
Gerçek bir hazine derlendi: 13. yüzyıldan günümüze 15 bin halk türküsü....60
Doç. Dr. Rennan Pekünlü
Kopernik gökbiliminin özümsenmesi....71
Hayvanlar Dünyası / Avustralya'da yaşayan bir hayvan: koala....74
Bilim Gündemi / Kiraz Perinçek....76
Hakan Kale
Anadolu'nun kayıp medeniyetleri / Wiluşa....80
Firdevs Gümüşoğlu
Türk Yurdu dergisi, yurduna yeniden kavuşuyor....86
Yayın Dünyası / Nalân Mahsereci....90
Matematik Sohbetleri / Ali Nesin....94
Briç / Dr. Veysel Yıldız....95
Sözcük Bulmacası / Hikmet Uğurlu....96

Bilim ve Ütopya

Bilim ve Ütopya Yayıncılık Mat. Rek. San. ve Tic. Ltd. Şti. adına Sahibi ve Sorumlu Yazışleri Müdürü:
Metin Aktaş
Yayın Yönetmeni:
Ender Helvacıoğlu
Yazışleri:
Ozan Yazıcıoğlu
Kiraz Perinçek
Teknik Sorumlu:
Melih Yıldırım
Muhasebe-Abone:
Semra Önür
Montaj:
Erdem Fırat
Yönetim Yeri ve Yazışma adresi:
Hüseyinağa Mah. Yeşilçam Sok. No:34 80070 Beyoğlu / İST
E-posta :
utopya@atlas.net.tr
http://www.mam.net.tr/bilimutopya
Organizatör:
Uluslararası Yayıncılık Ltd. Şti.
Basıldığı Yer: Serler Matbaası
Dağıtım: BİRYAY A.Ş.
ABONE KOŞULLARI
6 Aylık: 4.000.000 TL.
Yıllık: 7.500.000 TL.
Avrupa ve Ortadoğu yıllık: 100 DM
Amerika ve Uzakdoğu yıllık: 100 $
Yurtiçi abone bedelleri için:
Ozan Yazıcıoğlu
İş Bankası Beyoğlu Şubesi
Hesap No: 1011 1452390
Yurt dışı abone bedelleri için:
Ozan Yazıcıoğlu
İş Bankası Beyoğlu Şubesi
DM Hesap No: 1011 3209189
Yapı ve Kredi Bankası
Mecidiyeköy Şubesi
USD Hesap No: 3005800-8
YURTDIŞI SATIŞ FİYATLARI
Almanya: 7 DM Fransa: 24 FF
İngiltere: 3 £ İsviçre: 6 Fr.
Hollanda: 8 Fl.
Halkla İlişkiler ve Reklam
Uluslararası Yayıncılık
Tel: (0212) 292 53 19

ISSN 1301-6717

İstanbul Tabip Odası'nın bu yılki Basın Sağlık Ödülü Bilim ve Ütopya'ya verildi

İstanbul Tabip Odası'nın her yıl sağlık sorunları ile sağlık çalışanlarının sorunlarının gündeme getirilmesi ve iyileştirilmesi konularında gerçeklere dayalı çalışmalar yapan basın mensupları ve basın yayın organlarını teşvik etmek amacıyla, 14 Mart Sağlık Haftası'nda verdiği Basın Sağlık Ödülleri arasında yer alan **Dergi Özel Ödülü**, jüri tarafından *Bilim ve Ütopya*'ya verilmiştir.

Ödülün *Bilim ve Ütopya*'ya verilmesindeki nedenler şöyle sıralanmıştır: Dergi Özel Ödülü'nün jüri tarafından, Evrim Kuramı'nın kamuoyunun gündemine Cumhuriyet'in yetiştirmiş olduğu bilim insanlarının cesur kalemleriyle ve öncü tavırlarıyla taşıyıp toplumsal aydınlanmaya katkı sağlayan, yayınlarıyla bilimden ve aydınlanmadan yana taraf olmasıyla doğal olarak gerici-şeriatçı çevrelerin saldırısına maruz kalan ve Mart 1998: Tarihçeleri ışığında tıpta etik kurullar (Dt. Arın Namal); Mayıs 1998: Cumhuriyet dönemi sağlık politikalarının perde arkası (Dr. Bülent Piyal); Mayıs 1998: Tıp Öyküleri/Bakteriyolojik buluşların altın çağı (Prof. Dr. Nevzat Eren); Ekim 1998: Türkiye'de sağlık sigortası girişimleri (Doç. Dr. Erdem Aydın); Ocak 1999: Gecekondular ve sağlık politikaları (Prof. Dr. Necati Dedeoğlu) gibi toplum sağlığı ile ilgili yetkin makalelere birçok sayısında yer veren *Bilim ve Ütopya* dergisine verilmesi kararlaştırılmıştır.

Yayın Yönetmenimiz Ender Helvacıoğlu İstanbul Tabip Odası'nın ödülünü alırken.

6. Ütopyalar Toplantısı 9-13 Haziran'da Ürkmez'de

İlki 1994 yılında Datça'da yapılan Ütopyalar Toplantısı, 3 yıl Datça'da yapıldıktan sonra, geçtiğimiz iki yıl Karaburun'da yapıldı. Bu yıl 6. yapılacak olan toplantıda her yıl değişik konular ele alınıyor. Bugüne kadar ütopyanın tanımı, kent, aile, kadın, tıp, bilim, teknoloji gibi pekçok konunun tartışıldığı toplantının bu yılki gündemi geçen yılki katılımcılar tarafından belirlendi: **Ütopyalarda Günlük Yaşam, Günlük Yaşam Ütopyaları**. Ütopyalarda günlük yaşam derken, verili ütopyalardaki (kitaplardaki) günlük yaşam irdelenecek. Bunların tartışılmasından sonra günlük yaşam üzerine özgün ütopyalar ele alınacak, tartışmalar yapılacak. "Geleceğin toplumunda günlük yaşam nasıl olmalı? İletişim, ulaşım, etik, boş zamanlar, hepsinden önemlisi bolluğa dayalı bir toplum mu, yoksa kıtlık toplumu mu?" gibi soruların cevapları birlikte aranacak.

Toplantı yeri ve katılım: Ütopyalar toplantısı bu yıl 9-13 Haziran tarihleri arasında Ürkmez'de deniz kenarında bulunan Ütopya Tatil Köyü'nde yapılıyor. Tam pansiyon olarak konaklamanın yapılacağı Ütopya'da toplantıya özgü olarak çadır kurmak da mümkün.

Katılım ve tebliğler için; SOS Akdeniz *Ağaçkakan* dergisinin 0 232- 422 52 40 no'lu faksını, not bırakmak için 0 232-224 11 41 no'lu telefonunu, yazışmak için PK 53 Konak 35252 adresini kullanabilirsiniz.

Ütopya Tatil Köyü: 0 232- 742 22 94

Yeni kütüphaneye destek

Büyükçekmece Ahat Büyükarpat Çok Programlı Lisesi 1998-99 öğretim yılında açılmış bir okul... Bünyesinde genel lise ve ticaret lisesi muhasebe bölümünde olmak üzere 870 öğrenciye eğitim ve öğretim hizmeti vermekte.

Bu yeni okulun bizden bir isteği var: "Okulumuz imkanları ile kütüphanemiz açılmış olup öğrencilerimize daha kaliteli hizmet verebilmek, bilgi ve becerilerini artırmak için kütüphanemizin kitap ihtiyacı bulunmaktadır. Kütüphanemizi zenginleştirmek amacıyla değerli desteğinizi esirgemeyeceğinizi ve okulumuz kütüphanecilik kolunun bu faaliyetini destekleyeceğinizi saygılarımızla arz ve rica ederiz." Bu yeni okula ve onun yeni kütüphanesine destek olmak isteyen okurlarımız için, damlaya damlaya göl olur:

Ahat Büyükarpat Çok Programlı Lisesi, Saadetdere Mah. Sonevler, 34850 Esenyurt-Büyükçekmece/İstanbul
Tel: (0212) 690 93 68-69
Fax: (0212) 690 93 70

Biyoloji ve fiziğe basit bir dilde yer verilsin

Derginizin devamlı okuyucularındanım. Evren ve evrendeki canlıların oluşumu hakkında, Antik Çağ filozoflarından günümüze kadar gelmiş geçmiş ve halen yaşamakta olan filozof ve bilim adamlarının, görüş ve düşünceleriyle, bu konudaki geliştirdikleri kural ve kuramları çeşitli yapıtlarla açıklamaya çalıştıklarını görüyoruz.

Yaradılış konusu ilahiyatçılar tarafından da incelenerek Kur'ansal bir yaklaşımla anlatılmaya çalışılmıştır.

Bunları özetleyecek olursak, bilim adamları ve filozoflar, ilk Büyük Patlama'dan sonra evrenin ve evrendeki galaksilerle yıldız sistemlerinin oluştuğunu, soğuyan yıldızların kabuklarında ilk maddenin birçok evreden geçerek bugünkü şekillerini aldıklarını, ilk canlıların menşeininde bu ilk madde olduğu varsayımını ileri sürüyorlar.

İlahiyatçılar ise, Türab (kuru toprak), Tin (çamur), Hame (kurutulmuş çamur) gibi evrelerden geçerek insan şekli verildikten sonra; bu şekle Allah ruhundan üfleyerek canlılık verip göz, ağız, kulak, burun gibi duyular katarak ve nesillerini devam ettirebilmeleri için de Nutfe (meni), Alak (kan pıhtısı) ilave ettiğini ifade ederler. Yani burada da bir evrimden söz ederler.

Dergimizdeki yazılarını dikkat ve ilgi ile izlediğim Prof. Dr. Aykut Kence ile Prof. Dr. Ömür Akyüz gibi değerli bilim adamlarımızdan, evren ve evrendeki canlıların oluşumu hakkında, bizim gibi bilim düzeyi düşük okuyucuların anlayacağı şekilde açık ve yalın yazmalarını rica ediyorum. Bu konular arasında; evrendeki yıldızların, galaksilerin ve canlıların oluşumu, ilk maddeler, maddelerdeki ilk hareketler gibi konuların yayında, evren ve evrendeki canlıların evriminde şu nesne ve kavramların (atom, proton, nötron, elektron, kromozom, gen, genetik, plazma, protein, molekül, kuvantum ve kuvantum fiziği) rolünü bizlerin anlayabileceği şekilde derginizde, bundan sonraki sayılarınızda işlenmesini rica eder saygılarımı sunarım.

Atl İhsan Argon / İzmir

Nazan Erkmen Resim Sergisi

Nazan Erkmen son sergisini 12 Mayıs- 4 Haziran 1999 tarihleri arasında Destek Reassürans Sanat Galerisi'nde açıyor. Daha önceki sergilerinde Gılgamış ve Dede Korkut efsaneleri gibi konuları resimleyen sanatçı, bu sergisinde yine Anadolu ve Ön Asya uygarlıkları mitolojilerine yer vermektedir.

Yaradılış, Tufan, İnanna, Adapa efsaneleri ile Hitit ve Babil uygarlıklarına ait tanrı ve tanrıçaların yorumları, yarı insan yarı yaratık, gerçeküstü varlıklar ve bu mitolojilerin yer, toprak, gökyüzü, deniz ve müzikle olan bağlantıları bu sergide izleyicilere sunulacaktır.

Resimler arasında bitkileri kutsallaştıran Sumer bitki tanrıçası Ninmu'yu, süt okyanusuna ninni söyleyen Tanrıça Ninisinna'yı, Sumer ağıt tanrıçası Numun'u ölü kuşuna ağıt söylerken, müzik tanrıçası Kutsal Ana'yı müziğiyle gökyüzünü birleştirirken görüyoruz. Kavallarıyla, flütleriyle ya da lirleriyle gördüğümüz tanrıçaların doğaya onların diliyle seslendiğine inanılırdı Hitit ve Babil mitolojilerinde... Müzikle ilgili resimlerin yer aldığı sergide sanatçının da bu görüşten etkilendiği görülüyor. Şiiri yaratan, müzikle bütünleştiren de tanrı analardır. Bu müzikleri üretenlerin çoğu yine kadınlardır ve müzik bir sihir sanatı olarak doğmuştur...

Tarih araştırmacılarının dikkatine

Keşif ve icatları yayımlamakla tanınmış olan *Eureka* dergisinin Nisan 1999 sayısında Ön-Türk kültür ve tarihine şüpheyle bakanların bu şüphelerini dağıtacağını umduğumuz bir yazı çıktı.

150 milyon yıl önce Sibirya ile Avrupa bir bütündü. Fakat Sibirya'yı oluşturan bu büyük kara parçası Avrupa'dan ayrılıp bugünkü Çin ve Güney Doğu Asya'yı oluşturmuş; her iki kara parçası arasında bir deniz meydana gelmişti: Mongol/Okhost Okyanusu... Bu okyanus sonradan yavaş yavaş kaybolmuş ve ayrılan iki kara parçası birbirine yeniden yapışmıştı. İşte kaybolmuş olan bu denizin 1500 ile 2500 metre arasındaki derinlikte ve aynı yerde bulunduğu, Michigan Üniversitesi'nden Rob Van Der Voo ve ekibi tarafından keşfedilmiştir...

Bu keşif üç önemli noktayı açığa çıkarmaktadır: 1) Bu okyanusun adındaki (Okh/ost) kelimesi.. Demek ki, (Oq) adı şüphelenildiği gibi uydurma bir ad değildir; 2) Jura Dönemi'ndeki içdeniz ve bu içdenizin yer kabuğundaki değişikliklerle parçalanmış olması hayal mahsulu değildir; 3) Çin kaynaklarında 'Batı Denizi' adı verilen denizin adının 'Oq-ongunus' olduğu ve sonradan 'okeanus' olmuş olması da yakıştırma değildir.

Bu gerçekler, Mirşan tarafından *Prototürkçe Yazıtlar* kitabında (Ankara, 1970) yayımlanmıştı.

Üzerinden geçen 29 yıla yazık değil mi? Acaba, kafasının içini Batılı ambargosuna koyup, bir Türk'ün yazdıklarına inanmayan hatta alay yolunu seçenler şimdi tatmin olabilecekler midir?

Bu münasebetle, iki tehlikeye dikkati çekmek isterim: 1) Batılılar, bu denizin adına Mongol Denizi deyip Türkler'i yeniden tarih dışında bırakacaklardır. 2) Bu gerçekleri fark eden Ruslar, yeni bir etni icat etmişler ve adına 'Rus/Türk' etnisi demişler ve bu yolla da Ön-Türk ad ve kavramını kendilerine yontmaya başlamışlardır.

Ön-Türkler konusunda çalışmak, bunu halkımıza öğretmek ve bütün dünyaya yaymak için daha ne kadar bekleyeceğiz? Varsayımlara dayanan Hititler'le Anadolu'yu, tarihte geç kalmış olan Batılı'ya, üzülmesinler diye hediye mi edeceğiz?

Not: Ön-Türkleri dikkatle izleyen 'Dokuzlar' grubundan, bu haberi bana fakslayan Y. Mühendis Cengiz Mordeniz'e teşekkürler.

Halûk Tarcan

Koruyucu Hekimlik ve Halk Sağlığı Medya Ödülleri

Pasteur Mérieux Connaught Türkiye, ülkemizde koruyucu sağlığa gerekli önemin verilmemesi nedeniyle ölüm ve sakat kalma, tedavi maliyeti ve iş gücü kaybı sorunlarına dikkati çeken ve koruyucu halk sağlığı bilincinin gelişimine katkıda bulunma yönünde gerçeklere dayalı, araştırmacı çalışmalar yapan basın mensupları ve basın yayın organlarını teşvik etmek amacıyla, her yıl verilecek olan **Koruyucu Hekimlik ve Halk Sağlığı Medya Ödülleri**'ni oluşturmuştur.

PMC Koruyucu Hekimlik ve Halk Sağlığı Medya Ödülleri;

a) Yazılı basın haber, araştırma, güncel yazılar (gazete ve dergi)

b) Görüntülü ve sesli basın haber, program, araştırma (radyo ve TV) olmak üzere iki ayrı dalda verilecektir.

Ödüller için şartlar şunlardır:

1) Bütün basın mensupları ödüller için aday gösterilebilir. Her aday bir dalda ödüle aday gösterilebilir.

2) Adaylar kişisel olarak başvurabilecekleri gibi, gazete, dergi, ajans, TV, radyo kanallarının yönetimleri veya diğer meslektaşları tarafından aday gösterilebilir.

3) Jüri üyeleri 'PMC Koruyucu Hekimlik ve Halk Sağlığı Medya Ödülleri'ne aday gösterilemezler.

4) Adaylarla ilgili başvurular en geç 30 Ekim 1999 tarihi mesai saati bitimine kadar PMC Prof. Dr. Bülent Tarcan sok. No: 32 80280 Gayrettepe/İstanbul/Türkiye adresine elden veya postayla ulaşmış olmalıdır. Adaya ait eserler (basılı doküman, ses veya görüntü kaydı) başvuru evrakına eklenmelidir.

Başvuru belgesinde adayın adı soyadı, adresi, telefonu, çalıştığı kurum, eserin yayınlandığı gazete, dergi, ajans, radyo veya TV kanalı belirtilmelidir.

5) Seçici Kurul; ESAM (Eğitim ve Sağlık Muhabirleri Derneği) tarafından belirlenen 1 kişi, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti tarafından belirlenen 1 kişi, İstanbul Tabip Odası'nın belirlediği 1 kişi, Pasteur Mérieux Connaught Türkiye tarafından belirlenen Koruyucu Hekimlik ve Halk Sağlığı dalında 2 öğretim görevlisinden oluşacaktır. Pasteur Mérieux Connaught'dan 1 kişi sekreteryayı üstlenecektir ve oy hakkı olmayacaktır.

6) Seçici Kurul Ekim ayının ilk haftasında toplanarak kendi içinden bir başkan seçer. Ödüller için gösterilen aday sayısına göre aylık çalışma planını belirler. Üyeler, adayların eserlerini 1 ile 10 arasında puan kullanarak değerlendirir. Gizli olarak verilen puanlar, toplantıda açık olarak değerlendirilir. Eşitlik durumunda başkanın tercih etmiş olduğu aday ödüle hak kazanmış sayılır. Seçici kurul kararını en geç 30 Kasım mesai saati bitimine kadar Pasteur Mérieux Connaught Türkiye Ödül Komitesi'ne gerekçeleriyle birlikte sunar.

DÜZELTMELER

1) 58. sayımızda (Ege Tarihi Yeniden Yazılıyor) yer alan; Sayın Ercüment Tarcan'ın *St. Pierre Katedrali, Süleymaniye Camisi ve mimarlık anlayışları* başlıklı yazısında, 40. sayfanın 3. kolonunun 21. satırındaki **yinelemiş** sözcüğünü **yinelememiş** olarak düzeltiyoruz, kendisinden özür diliyoruz.

2) 58. sayımızda Sayın Prof. Dr. Hayat Erkanal ile yapılan söyleşide ise, **Prof. Dr. Manfred Korfmann**'ın adı Koffman olarak basılmıştır, düzeltiyoruz.

3) 58. sayımızda yine Prof. Dr. Hayat Erkanal ile yapılan söyleşinin son sayfasındaki (27. sayfa) son satır teknik bir hata dolayısıyla düşmüştür. Son cümleyi tamamlıyor, özür diliyoruz: "**Avrupa kültürünü sadece Yunanistan değil, Anadolu da yarattı, Anadolu'yla birlikte yaratılmıştır" diye. Böyle bir ses gelmesi de çok önemli bir olay.**

4) 58. sayımızda Sayın Zeki Sarıhan'ın *Öğretmenlerin ne kadarı ek iş yapıyor?* başlıklı incelemesinin yer aldığı 37. sayfada büyük bir teknik hata sonucu yazının bazı bölümleri çıkmamıştır. Bütünlüğü koruyabilmek amacıyla hatadan etkilenen bölümü bütün olarak veriyor, yazardan ve okurlarımızdan özür diliyoruz.

[Araştırma kapsamına giren iller şunlardır:

Marmara: İstanbul, İzmit, Bursa, Edirne

Ege: İzmir, Manisa, Afyon, Denizli

Akdeniz: Adana, İçel, Niğde, Hatay

İç Anadolu: Ankara, Konya, Kırşehir

Karadeniz: Samsun, Ordu, Trabzon, Amasya, Bolu

Doğu Anadolu: Erzincan, Tunceli, Ardahan, Malatya, Iğdır

Güneydoğu Anadolu: Diyarbakır, Batman, Gaziantep

(Niğde il merkezi İç Anadolu bölgesinde kalmakla birlikte bu ilin ilçeleri olan Çamardı ve Ulukışla Akdeniz bölgesine girmektedir. Niğde iliyle ilgili araştırma bu iki ilçeye ait olduğundan, Niğde Akdeniz bölgesi içinde sayılmıştır).

Bulgular ve yorumlar

1) Öğretmenlerin yüzde 84'ü, öğretmenlikten başka bir iş yapmıyor. Türkiye öğretmenlerinin yalnızca yüzde 16.36'sı gelir getirici ek bir işte çalışmaktadır. Bu araştırma, 1989'da yapılan araştırmamızın sonuçlarını doğrulamaktadır. O araştırmadaki oran yüzde 15.41 idi. Bu araştırmaların sonuçlarına bakılarak söylemek mümkünse, son on yılda öğretmenler arasında ek iş yapma oranının yalnızca yüzde 0.95 oranında arttığını söyleyebiliriz. Bütün araştırmalarda olduğu gibi, bu iki araştırmada da hata paylarını hesaba katarsak, esas olarak öğretmenlerin ek iş yapma açısından 10 yıl önceki gibi olduklarını söyleyebiliriz. Çeşitli araştırma teknikleriyle yapılacak aynı konudaki araştırmanın ek iş yapma yüzdesini ancak yüzde birkaç puan artırabileceği veya eksiltebileceği söylenebilir. Bu rakamlar, öğretmenlerin büyük çoğunluğunun ek iş yapmadığını göstermektedir. Başka bir ifadeyle söylemek gerekirse, öğretmenlerin yaklaşık yüzde 83-84'ü, yalnızca öğretmenlik yapmakta, kazanç getirici başka bir işte çalışmamaktadır. Bunu doğrulayan bir bulgu da Okçabol-Gök'ün araştırmasında vardır. Öğretmenlere, "Boş zamanlarınızı nasıl değerlendiriyorsunuz" diye sorulmuş, öğretmenlerin yüzde 11'i "ek iş yaparak" yanıtını vermişlerdir. Bunun anlamı şudur: Öğretmenlerin ancak yüzde 11'i, ek işe zaman ayırdığını düşünmekte, ya da yüzde 11'den geri kalanlar, bir ek işleri varsa bile buna zaman ayırdıklarını düşünmemekte, yani bu işi önemsememektedir.

2) Her 100 ortaöğretim öğretmeninden 21'i, her 100 ilköğretim öğretmeninden 15'i ek iş yapmaktadır. Ek iş yapan öğretmenlerin oranı, okul türündeki öğretmenlere göre değişmektedir. Ortaöğretim öğretmenlerinin yüzde 20.82'si ek bir iş yaparken, İlköğretimde bu oran 14.95'e düşmektedir. Bunun nedeni olarak lise öğretmenlerinin daha yüksek bir öğretimden geçmiş olmaları, bu nedenle iş bulmalarının daha kolay olduğu düşünülebilir.

3) Ek işleri daha çok erkek öğretmenler yapıyor. Ek iş, erkek öğretmenler arasında daha yaygındır. İlk ve ortaöğretimde toplam 2.924 öğretmenden 702'sinin, yani yüzde 24'ünün ek iş yaptığı görülmüştür.]

7) Ödül sahiplerine anı belgesi ve plaketleri Kasım ayı içinde düzenlenen bir törenle verilir. İstanbul dışından gelen ödül sahiplerinin yol masrafları Pasteur Mérieux Connaught Türkiye tarafından karşılanır.

8) Verilecek ödüller 1999 yılı için 1 Ocak 1999-30 Ekim 1999 tarihleri arasındaki yayınlanmış haberler arasından seçilecektir. PMC'nin gelenekselleştireceği Basın Ödülü 2000 yılından itibaren 30 Ekim 1999- 30 Ekim 2000 tarihindeki haber ve araştırmaları kapsayacaktır.

9) Ödüle hak kazanan iki aday Ocak 2000 tarihinde Pasteur Enstitüsü'nün Paris'teki araştırma ve geliştirme ünitelerini ziyaret edecek ve bağışıklama çalışmaları ile ilgili bilgilendirilecektir. 2000 yılından itibaren mesleki formasyonlarını zenginleştirecek halk sağlığı konulu uluslararası konferanslara davet edilecektir.

Eskişehir'de Evrim Kuramı seminerleri

Eskişehir Taranta Babu Kültür ve Sanat Merkezi'nin, *Bilim ve Ütopya*'nın katkılarıyla düzenlediği Evrim Kuramı seminerleri Nisan ayında başladı. 'Kozmolojik Evrim', 'Yer'in Evrimi', 'Canlılığın Evrimi ve Genetik' konularında yapılan seminerler; Mayıs ayında da devam ediyor. Bu ayın tarih, saat ve konu başlıkları ise şöyle:

1 Mayıs 1999 Cumartesi, saat: 18.00 ve 2 Mayıs 1999 Pazar, saat: 14.00/ **İnsanın Öyküsü**/ Handan Üstündağ Aydın (Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi öğretim görevlisi)

8 Mayıs 1999 Cumartesi, saat: 14.00/ **Evrimin Kanıtları**/ Prof. Dr. Işık Bökesoy (Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıbbi Biyoloji Bölümü öğretim görevlisi)

9 Mayıs 1999 Pazar, saat: 14.00/ **Yaradılışçılara Cevaplar**/ Prof. Dr. Işık Bökesoy (Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıbbi Biyoloji Bölümü öğretim görevlisi)

14 Mayıs 1999 Cuma, saat: 19.00/ **Evrimin ve Yaradılışın Felsefi Temelleri**/ Doç. Dr. Alâeddin Şenel (Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi).

Seminerler Taranta Babu Kültür ve Merkezi'nde yapılıyor. Adres şöyle: Şair Fuzuli Cad. 36/1 Tedaş karşısı.

Bilgi için: Ercan Başkan ve Günce Şenyüz'ü 230 43 81 no'lu telefondan arayabilirsiniz.

Elektronik Ticaret Paneli yapıldı

Elit Yönetim Geliştirme Merkezi'nin düzenlediği "Elektronik Ticaret ile Türk Girişimcilerinin Küresel Açılımı" konulu panel **10 Nisan 1999** Merit Antique İstanbul'da gerçekleştirildi.

Elektronik ticaretin ekonomiye ve iş dünyasına etkileri ile elektronik ticaretin yatırım, finansman, ihracat, bankacılık ve pazarlama faaliyetlerine yansıması ve elektronik ticaret uygulamaları, insan kaynakları,eğitim, danışmanlık hizmetleri ile ilgili olarak düzenlenen panel üç oturum halinde gerçekleşti.

Elektronik ticaret, bilgisayar ağları aracılığı ile ürünlerin üretilmesi, tanıtımının, satışının, ödenmesinin ve dağıtımının yapılması olarak tanımlanabilir.

Günümüzde bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerin iş süreçlerini artan bir biçimde etkilemeye başlamış, yeni ticaret şekillerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Günlük yaşamın her alanında bilgisayar kullanımının artması, ekonomik kalkınmanın ve toplumsal refahın sağlanmasında elektronik Ticaret stratejik bir önem kazanmaktadır.

Elektronik ticaretin, ticari işlemlerde bir veya daha fazla insan tarafından ses, görüntü ve yazılı metinlerin aynı anda interaktif bir biçimde iletilmesi zaman ve mekan sınırının olmayışı ve nispeten daha düşük maliyetlerle çalışabilmesi elektronik ticaret kavramını hızla gündeme getirmiştir.

Yine de, elektronik ticaretin gerçekleşebilmesi için, ülkemizde olduğu gibi diğer ülkelerde de belli bir süreye ihtiyaç vardır.

Elektronik ticaretin ekonomiye ve iş dünyasına etkileri ile ilgili panelin 1. oturum konuşmasında KOSGEB Bilgi sistemleri ve Elektronik ticaret süreç yöneticisi Meral Sayın; KOBİNET'in amacı, KOBİ'ler arasında Eletronik ticaretin geliştirilmesi, desteklenmesi ile ilgili olarak görüşlerini belirtti. Ayrıca KOBİ'lerin küresel ölçekte işbirliği ve iş ortaklığı ilişkilerinin geliştirilmesi ile uluslararası anlaşmalara katkıda bulunmasının da hedefler arasında olduğunu söylendi.

Yine konuşmacılardan Milli Prodüktivite İstanbul Bölge Md. Meral Toprak; elektronik ticaretin verimliliğe etkisi ve elektronik ticaretin muhasebesi hakkında görüşlerini panelin bu bölümünde bildirdi.

Panelin 2. oturumunda; elektronik ticaretin, yatırım, finansman, ihracat, bankacılık ve pazarlama faaliyetlerine yansımasının tartışıldı.

Elektronik ticaret uygulamaları ve insan kaynakları, eğitim, danışmanlık hizmetleriyle ilgili olarak; Marmara Üniversitesi Bilgisayar Mühendisliği Bölümü Yrd. Doç. Dr. Nafiz Ünlü, elektronik ticaret konusunda gerekli olan vasıflı kaynaklarının istihdamını ele aldı.

Bilim ve Ütopya 8. Cilt çıktı

Bilim ve Ütopya'nın 49-54. sayılarını içeren 8. cildimiz çıktı. Böylece *Bilim ve Ütopya*'nın toplam 54 sayısı 8 cilt halinde toplanmış oldu.

İsteyen okurlarımız, aşağıdaki hesap numaralarına bir cilt bedeli olan 6.000.000 TL yatırarak bu ciltlere sahip olabilirler. Yurtdışındaki okurlarımız için, cilt bedelimiz 100 DM'dir. Ödenen tutara ilişkin banka dekontu faks veya posta yoluyla dergimize ulaştığında, istenen ciltler adrese postalanacaktır.

Yurtiçi bedelleri için:
Ozan Yazıcıoğlu
İş Bankası Beyoğlu Şubesi, Hs. No: 1011 1452390
Yurtdışı bedelleri için:
Ozan Yazıcıoğlu
İş Bankası Beyoğlu Şubesi, Hs. No: 1011 3209189

5. Üniversite Kurultayı'nın ardından

Öğretim elemanları; insan ve akçal kaynaklar sorunundan, yabancı dil eğitimine; küreselleşmenin yüksek öğrenime etkisinden, atama ve yükseltme ölçütlerine; yönetim sorunlarına, kurultayın geçmişine kadar çok farklı konularda fikir üretip bunları paylaştılar.

Prof. Dr. Şafak Alpay

Beşinci Üniversite Kurultayı Çukurova Üniversitesi Öğretim Elemanları Derneği'nin ev sahipliğinde, 18-19 Mart tarihleri arasında Adana'da yapıldı. İlk kurultayın Ankara'da ODTÜ'de yapılmasında değerli katkıları olan ve üniversite kurultayına fikir babalığı yapan ODTÜ Mimarlık Fakültesi öğretim üyesi Prof. Dr. Melih Ersoy'u anmadan geçemeyeceğim. Üniversitelerimizde örgütlenmiş Öğretim Elemanları Dernekleri ve Öğretim Elemanları Sendikası aracılığı ile sorunlarını kurultaya taşıyan öğretim elemanları; insan ve akçal kaynaklar sorunundan, yabancı dil eğitimine; küreselleşmenin yüksek öğrenime etkisinden, atama ve yükseltme ölçütlerine; yüksek öğretim kurumlarında kalite tanımlanmasına ve sorunlarından, yönetim sorunlarına, kurultayın geçmişine kadar çok farklı konularda fikir üretip bunları paylaştılar. Beşinci kurultayın en çarpıcı yanlarından birisi Çukurova Üniversitesi öğrencilerinin gösterdikleri ilgi idi.

Bu yazıda, ODTÜ Öğretim Elemanları Derneği adına katıldığım ve özdenetim hakkında bir bildiri sunduğum kurultayın kişisel bir değerlendirilmesini yapacağım.

Bazı değerlendirmeler

- Döner sermaye zengini olan kimi fakültelerin, bir taraftan üniversitenin farklı fakülteleri arasındaki gelir farkını giderek açarken, tıp fakültelerinde olduğu gibi, pahalı yatırımlarını (ki bunlara çoğu kez yatırım demek yanlış, bunlar para kazanmak için kullanılan tanı gereçleri) devlet bütçesinden yapmalarını kabul edilmez buluyoruz.

- Kurultayın ilgi çeken bildirilerinden birinde, akademik yaşamı seçen bayan meslektaşlarımızın akademik yaşam uğruna vazgeçmek zorunda kaldıkları birçok şeyi öğrendik.

- Ülkemiz bilim insanlarının görevlerinin biri de ulusal dilimiz Türkçe'yi bir bilim dili yapma konusundaki görevleridir. Bu konuda aynı görüşte olan kurultay katılımcılarının, yabancı dilde eğitim yapan öğretim kurumlarının kullandıkları dili yasaklayan görüş doğrultusunda olmadıklarını umuyorum. Ülkemizi böyle bir bağımlılıktan kurtaracak en önemli etken, son yıllarda artan ve hepimize övünç veren bilim üretiminin giderek daha da artmasıdır. Kaldı ki kamu üniversitelerimizden sadece ODTÜ ve Boğaziçi Üniversitelerinde yabancı dilde

5. Üniversite Kurultayı Sonuç Bildirgesi

Üniversite Kurultayı, 18-19 Mart 1999 tarihleri arasında ülkemizin farklı üniversitelerinde örgütlenmiş tüm öğretim elemanları ve üyelerinin dernekleri ile Öğretim Elemanları Sendikası'nın temsilcilerinin katılımı ile gerçekleştirilmiştir.

İki gün boyunca süren Kurultay'da yükseköğretimde kalite, akademik yükseltme ve atama ölçütleri, özerklik ve bilimsel gelişme, akademisyenlerin toplumsal sorumlulukları, kaynak sorunu, özel üniversiteler, üniversitelerde politik ve dinsel kadrolaşma ve benzeri çok sayıda bildiri sunulmuş ve tartışılmıştır. Bunlara ek olarak üniversite yasa taslağı bir açık oturumda ele alınarak yeniden gündeme getirilmiştir.

Sunulan bildiriler ve yapılan açık oturumda da ortaya çıktığı gibi üniversitelerimizde yaşanan tüm yönetsel ve akçalı olumsuz koşullara karşın bilim üretme çabasında olan öğretim elemanları, önlerine çok uzun yıllar sonrası için konulmuş bilimsel yayın hedeflerine, geçtiğimiz akademik yılda ulaşarak üzerlerine düşen görevleri fazlasıyla yerine getirmişler ve bilimsel gelişmeye evrensel katkıda bulunmuşlardır.

Öğretim elemanlarının bu çabalarına karşın, siyasal iktidarlar plansız, popülist ve bilim dışı bir anlayışla çok sayıda tabela üniversitesi açarak bilimsel gelişmeye köstek olmuşlardır, olmaya da devam etmektedirler. Bugüne kadar kurulmuş ve gelişmekte olan kamu üniversitelerinin içinde bulunduğu akademik sıkıntıyı aşmak ve bu doğrultuda niteliğini yükseltmek amacıyla, gelişmiş üniversitelerin insangücü kaynakları ile cezalandırıcı olmayan, özendirici destekleme ve öğrenci değişim programları gibi çağdaş yaklaşımların işlerliliği araştırılmalıdır. Aynı siyasal iktidarlar savundukları küreselleşme ideolojisinin bir gereği olarak devleti küçültme adına vakıf üniversitelerinin hızla artmasını desteklemektedirler. Bu yolla disiplin altına alınması önerilen beşeri (insan) ve akçalı kamusal kaynakların savurganca tüketilmesine neden olunmaktadır. Her anlamda özerk, demokratik, saydam ve katılımcı, uzmanlığa saygılı, çalışanı ve öğrencisiyle bir bütün olan üniversite ve yönetim anlayışı ne yazık ki hâlâ uzak bir hedef olarak durmaktadır. Böyle bir hedefi hiçbir zaman olmayan YÖK anlayışı ve onun temsilcilerinden, bu yönde bir girişimde bulunmaları beklenmemelidir.

Nitekim, YÖK başkanı, mevzuat, mekân, öğretim üyesi eksikliği ve araç gereç sorunları bulunduğundan bahisle üniversitelerin çözümsüzlük içinde bulunduğunu açıklamaktadır. Bu sorunlara çözüm üretmek ve gerekli düzeltmeleri yapmakla yükümlü olan YÖK başkanının bu itirafı, kendi yarattıkları bir yapının çarpıklığı ve yetersizliğini açıkça gözler önüne sermektedir.

Dolayısıyla, ülkemizde üniversite yaşamını evrensel boyutlara taşınabilmesi için yeni bir ulusal yapılanmaya gereksinim vardır. Bu da ancak öğretim elemanlarının katılımcı ve örgütlü çabaları ile gerçekleşebilecektir.

5. Üniversite Kurultayı 6. Üniversite Kurultayı'nın Ekim 2000'de Sivas'ta toplanması kararı alarak çalışmalarını tamamlamıştır.

eğitim yapılmaktadır. Yabancı dil öğretimine önem verilmesi konusunda fikirbirliği içinde olunan kurultayda, dil öğrenmekteki en önemli etkenin onu kullanmak olması nedeniyle, yabancı dilde eğitim yapan yükseköğrenim kurumlarında bu yöndeki yasakçılığa karşıyım. Kaldı ki yabancı dilde eğitim yapan kurumların zengin kütüphaneleri, yurtdışından sağlanabilen bilim insanları, çeşitli değişim programlarından yararlanabilme olanakları sadece Boğaziçi ve ODTÜ öğrencilerinin sahip olduğu bir lüks değil, tüm öğrencilerimizin yararlanabildiği ayrıcalıklar olmalıdır kanısındayım.

- Kurultayda sunulan görüşlerden biri de çeşitli uluslararası programlar tarafından yürütülen, yurtiçi-yurtdışı değişim programlarının benzerlerinin ülkemizdeki çeşitli üniversitelerimizin öğrencileri arasında da yapılabilmesi idi.

- Yedinci yıl izni benzeri görevlendirilmelerin, dönemler halinde olsa bile, yurtiçindeki kurumlarda yapılabilmesi kurultayda paylaşılan fikirlerden biriydi.

Özdenetim

Şimdi kısaca kurultaydaki bildirimde ele aldığım özdenetim konusuna değinmek istiyorum. Yükseköğrenim kurumlarında yapılması en güç tanımlardan biri bu kurumlardaki "kalitenin" ne olduğudur. Bazı yazarlara göre bu kurumlarda kalite tanımı yapılması olanaksızken, ben Karl Popper'in 1953'te yaptığı ve 1991'de yinelediği tanımın en uygun tanım olduğunu düşünüyorum. Popper'e göre yükseköğrenim kurumlarında kalite "amaca uygunluktur". Bu bakımdan her türlü denetim ve değerlendirmede en önemli olan "amacın" belirlenmesidir. "Amacı" da kurumun (bölümün) kendisinden başka kim daha iyi belirleyebilir? Bu husus artık yaygın kabul görmekte ve her türlü kurumsal değerlendirme, kurumun kendi kendine yaptığı özdeğerlendirmenin yön göstericiliğinde yapılmaktadır. Başka bir deyişle tüm değerlendirmelerde özdeğerlendirme, değerlendirmeye esas teşkil etmektedir. Ülkemizdeki yükseköğrenim programlarının böylesi çalışmalar ile kendi kendini değerlendirmediklerini düşündüğümden kurultaydaki bildirimde bu konuyu ele aldım. Kendi kendini değerlendirme (özdeğerlendirme) akademik, doğru, açık olmalı ve verilere dayanmalıdır. Kurumun amacını, felsefesini açıkça ortaya koymalı ve zaman içinde yenilenmelidir. Yükseköğrenim kurumlarının temel işlevi olan araştırma ve eğitim konularını ele almalı ve kişilerin değil, kurumun zayıf ve kuvvetli yönlerini ortaya koymalıdır. Kuşkusuz böylesi bir özdeğerlendirmeyi yapmanın tek yöntemi yoktur. Özdeğerlendirme, kurumun kuvvetli yönlerini daha da güçlendirecek, zayıflıklarını giderecek duyarlılık, bilinç ve yeterlikte olmalıdır. Tepeden inme, özenti ve göstermelik değerlendirmeler yapılmadan önce, yükseköğrenim kurumları içinde bölünemez en küçük birim olan bölümlerin özdeğerlendirme yapmaları gerekir. Böylesi değerlendirmeleri yapacak bilinçte olduklarına güvenmek istiyorum.

Bildirimde böylesi bir özdeğerlendirmeye örnek olmak üzere değerlendirmenin; bölümün amaçlarını, bölümün üniversitedeki yerini, bölümce verilen derslerin ayrı ayrı ve bunların bileşiminden oluşan lisans ve lisansüstü programlarını kapsaması gerekir. Araştırmanın değerlendirilmesinde; araştırma ve eğitimi geliştirme planlarının, eğitim ve araştırmaların üniversite, ülke ve uluslararası çevredeki yerinin, insan kaynak ve politikalarının, öğrenciler ile ilişkilerinin (başarı oranları, başarı ortalamaları ve iş bulma olanakları gibi), bölümün araç-gereç varlığının, organizasyon ve yönetiminin, fiziksel altyapı, sarf malzemesi ve diğer bölümlerle ilişkisinin ele alınabileceğini örnekledim.

ŞAL KÜLTÜR EĞİTİM ARAŞTIRMA MERKEZİ

Konservatuar öğretmenlerince verilen

• *Ud* • *Bağlama* • *Gitar* • *Mey* • *Şan*
• *Fotoğraf* • *Konservatuara hazırlık*
• *Halk oyunları* • *Tiyatro*

kurslarına kayıtlar devam ediyor.

Kültür Merkezi, bir üst kattaki kafesi ve gazete, dergi, kitap okuyup, sohbet edebileceğiniz bölümüyle sizlerin hizmetindedir.

Öğrencilere %5 indirim yapılır.

Adres: İstiklal Cd. Büyükparmakkapı Sok. No: 18/A
Tel: 0212-243 31 36

Ütopya Tatil Köyü

Hiç ütopik bir yaz geçirdiniz mi?

Hayır diyorsanız; bu yaz
Ütopya Tatil Köyü'nde buluşalım.
Ütopya Tatil Köyü bu yıl da Ütopyalar Toplantısı'na 6. kez ev sahipliği yapıyor.
"Ütopyalarda Günlük Yaşam, Günlük Yaşam Ütopyaları" konusu ile düzenlenecek olan toplantı 9 Haziran-13 Haziran arasında gerçekleştirilecek.
Yeşilin maviyle buluştuğu denizi ve doğası, sevimli evleri ve güleryüzlü personeliyle sizi unutamayacağınız bir yaz bekliyor.

1 Kişi tam pansiyon
(sabah kahvaltısı+öğle yemeği+ akşam yemeği+çadır ücreti)

3.000.000TL.

Katılım için lütfen rezervasyon yaptırınız.
(0232) 742 22 94 Hasan KEMAHLI

KAYNAK'TAN YENİ KİTAPLAR!

Fuad Köprülü'den Osmanlı'nın etnik kökeni üzerine...

Anadolu'nun engin tarihi içinde eşsiz bir gezinti...

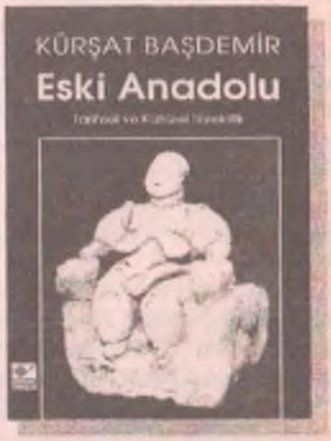

Brecht'in gözüyle bürokrasi ve sosyalist ülkelerde sınıflaşma...

Birinci Büyük Millet Meclisi'nde yaşanan önemli tartışmalar, alınan kararlar...

Tarihten bugüne emperyalist ülkeler-şeriatçı örgütler ilişkisi...

Doğu Perinçek'e yönelik devlet operasyonunun belgelerle hikâyesi...

Kitaplı dinler hakkında Kur'an'da yer alan hükümler...

Şeriatın, İslamdan başka din ve inançlara bakışı...

KAYNAK YAYINLARI

İstiklal Cad. 184/4 80070 Beyoğlu-İstanbul Tel: (0212) 252 21 56-99 Faks: (0212) 249 28 92

YAZ TATİLİNİZ BİLİM VE SANAT ŞÖLENİNE DÖNÜŞSÜN!

- Türkiye'nin değerli bilim ve düşün insanlarıyla birlikte tatil olanağı...
- Her akşam Bilim ve Ütopya yazarlarının sunuşlarıyla tartışmalı söyleşiler...
- Arkeolojik alanlara arkeologlar eşliğinde geziler...
- Tiyatro ve dans gösterileri, dinletiler...
- Ege'nin eşsiz koylarında tekne gezileri...
- Satranç ve briç ustalarından kurs olanağı ve turnuvalar...
- Çocuklarınız için uzman gözetiminde özel programlar...
- Sıcak bir ortam, farklı ve keyifli bir tatil...

1. Dönem: 23 Ağustos - 29 Ağustos
2. Dönem: 30 Ağustos - 5 Eylül
Yer: İzmir / Ürkmez *Ütopya Tatil Köyü*
1 dönem için kişi başına **45.000.000 TL**
(Konaklama + 3 öğün yemek)
Çadırla gelmek isteyenler için:
1 dönem için kişi başına **30.000.000 TL**
(Konaklama + 3 öğün yemek)

Rezervasyon için:
Kampa katılmak isteyenlerin M. Ozan Yazıcıoğlu adına Yapı ve Kredi Bankası Mecidiyeköy Şubesi 0059026-5 nolu hesaba, kişi başına 20.000.000 TL yatırmaları gerekmektedir. Geri kalan kısmı kamp sırasında tahsil edilecektir.

Bilgi ve rezervasyon
Ozan Yazıcıoğlu / Tel: 0212 - 292 53 19

Tüm okurlarımıza çağrı

Yurtdışında Bilim ve Ütopya'ya Abone Kampanyası

Yaz sonuna kadar Bilim ve Ütopya'ya 1000 yurtdışı abonesi! Hedefimiz budur. Tüm okurlardan ve yazarlarımızdan, yurtdışında abone bulmalarını, ayrıca Bilim ve Ütopya'ya abone olabileceğini düşündükleri dostlarının ve kurumların adreslerini dergimize iletmelerini rica ediyoruz.

Bilim ve Ütopya'nın yurtdışındaki abone sayısı 200 civarında. Dergimizin yurtiçindeki etkisi ve yaygınlığı ile karşılaştırıldığında, yurtdışındaki bu abone sayısının ne kadar az olduğu görülebilir. Kaldı ki, yurtdışında, dergimizin okuru ve yazarı olabilecek çok geniş bir Türkiyeli kesim olduğunu biliyoruz. Çok sayıda bilim insanımız, araştırmacımız, Avrupa'nın çeşitli ülkelerindeki kurumlarda çalışmalarını sürdürüyor. Öte yandan Avrupa'da, Türkiye'nin bilim ve düşün yaşamını takip etmeyi arzu eden, Aydınlanmacı ve emekten yana geniş bir kesim vardır. İnanıyoruz ki, *Bilim ve Ütopya*, bu aydınlık insanların özlemlerine yanıt verebilecek az sayıdaki Türkiyeli dergilerden biridir. Ayrıca dergimizi yurtdışında takip edebilmenin tek yolu abone olmaktır.

Bu düşüncelerden yola çıkarak, yurtdışında *Bilim ve Ütopya*'ya abone kampanyası açmaya karar verdik. Gerek yurtiçi gerekse yurtdışındaki tüm okurlarımızdan bazı ricalarımız olacak.

Neler yapabiliriz?

1) Yurtdışındaki okurlarımızdan, çevrelerindeki *Bilim ve Ütopya* okuru olabilecek dostlarını dergiye abone olmaya davet etmelerini istiyoruz. Önceden abone olmuş fakat aboneliğini yenilememiş eski okurlardan başlamak en akla yatkın ve etkili yoldur. Çağrımız, **"yurtdışındaki her okur en az üç kişiyi abone yapsın"** olacaktır.

2) Yine yurtdışındaki okurlarımızdan, hemen ulaşamayacakları fakat abone olabileceğini düşündükleri dostlarının ve çeşitli kurumların adreslerini İstanbul'daki *Bilim ve Ütopya* merkezine iletmelerini rica ediyoruz. Örnek bir dergi, bir tanıtım broşürü ve abone daveti içeren bir yazıdan oluşan dosyamızı bu adreslerin tümüne postalayacağız. **Abone olabileceğini düşündüğünüz tüm kişi ve kurumların adreslerini dergimize iletin.**

3) Aynı çağrıyı yurtiçindeki okurlarımıza ve yazarlarımıza da yapıyoruz. Yurtdışında yaşayan *Bilim ve Ütopya*'ya abone olabileceğini düşündüğünüz tüm dost ve tanıdıklarınızın veya çeşitli kurumların adreslerini dergi merkezimize iletin. Aynı dosyayı onlara da yollayacağız. Okurlarımız, yurtdışındaki yakın arkadaşlarını, bizzat kendileri de dergiye abone olmaya davet edebilirler.

4) Yaz aylarında Avrupa'da yaşayan Türkiyeliler yoğun olarak anayurda gelerek tatillerini geçirirler. Yurtdışındaki okurlardan Türkiye'ye geldiklerinde bizimle temasa geçmelerini, ayrıca Türkiye'ye gelecek dostlarına da aynı öneriyi götürmelerini rica ediyoruz. Her yıl olduğu gibi bu yaz da 23 Ağustos-5 Eylül tarihleri arasında İzmir-Ürkmez'deki Ütopya Tatil Kampı'nda Bilim ve Ütopya Kampı'nı gerçekleştireceğiz (Ayrıntılı bilgi elinizdeki sayının 9. sayfasında bulunabilir). Yurtdışından gelecek dostlarla bu tarihlerde kampımızda buluşmayı arzu ediyoruz.

Yaz sonuna kadar 1000 yurtdışı abonesi!

Bunlar yurtiçindeki ve yurtdışındaki okurlarımızdan ricalarımız. Ayrıca biz de yurtdışındaki abone sayımızı artırmak için yoğun bir çalışma içine giriyoruz. Topladığımız tüm adreslere dosyamızı yollayarak abone olmaya davet edeceğiz. Yakın bir zamanda yurtdışına bir dergi ekibi yollayarak, Avrupa'nın Türkiyelilerin yoğun olduğu kentlerinde toplantılar ve özel görüşmeler yapacağız. Yurtdışındaki dostlarımıza bu tür bir etkinlik için danışıyoruz.

Bilim ve Ütopya yeni bir atılım içinde. İstanbul Beyoğlu'da 4 katlı güzel bir bina kiraladık ve dergi merkezimizi oraya taşıdık. Bu binayı ayrıca topluluğumuza yakışır bir bilim-kültür-sanat merkezi haline getirmeye çalışıyoruz. Somutlaştıkça okurlarımıza duyuracağımız birçok projemiz var. Bütün bu etkinliklerin mali boyutu olduğu biliniyor. Bize kasalarını açacak zenginlerimiz yok. Projelerimizi her zaman olduğu gibi yine "karınca harekatı"yla gerçekleştireceğiz. İşte yurtdışı abone kampanyası bu çalışmanın bir parçasıdır.

Gelin, elbirliğiyle **yurtdışında yaz sonuna kadar 1000 abone** bulalım. Hem bilimin ve Aydınlanmanın ateşini yurtdışına taşıyalım hem de yaratacağımız bilim merkezine katkıda bulunalım.

NOT: *Bilim ve Ütopya*'nın yurtdışı yıllık abone tutarı, Avrupa ve Ortadoğu için 100 DM, Amerika ve Uzakdoğu için 100 Dolar'dır. Yurtdışı abone bedellerinin yatırılacağı banka hesap numarası şöyledir: İş Bankası Beyoğlu Şb. DM Hs. No: 1011 3209189- Yapı ve Kredi Bankası Mecidiyeköy Şb. USD Hs. No: 3005800-8

Abone olduğunuza dair belgeyi, adresinizle birlikte dergi merkezimize fakslamanız gerekmektedir.

Yeni bina, yeni atılım

Yeni bina, Bilim ve Ütopya etkinliği açısından, basit bir yer değiştirme değil, yeni bir atılımın ilk adımıdır. Derginin mutfağı, Vakıf veya bir araştırma merkezi ve bir kültür evi bu binada bulunacak.

Bilim ve Ütopya'nın İstanbul'daki merkezini yeni bir binaya taşıdık. Beyoğlu'nda beş katlı güzel bir bina. Burayı sadece bir dergi merkezi olarak düşünmüyoruz. Binamız, *Bilim ve Ütopya*'nın yönetim yeri olmanın yanı sıra; bir kültür, bilim ve sanat merkezi de olacaktır. Bu amacımızın projelerini hazırlama ve somut adımlarını atma çabası içindeyiz.

Yeni bina, *Bilim ve Ütopya* etkinliği açısından, basit bir yer değiştirme değil, yeni bir atılımın ilk adımıdır. Bir katına dergi merkezimizi yerleştirdik; yani yazışleri, idare ve teknik servisi ile derginin mutfağını. Bir katımız, kurmaya çalıştığımız vakfın, veya (vakıf olmazsa) onun yerine geçebilecek "Araştırma Merkezi"nin yönetim ve çalışma yeri olacak. Bu konudaki daha ayrıntılı bilgileri, gelecek sayıda okurlarımıza duyuracağız.

Binamızın alttaki bir veya iki katında, bir "Bilim-Kültür Merkezi" kurmayı hedefliyoruz. İnsanların hem bilimsel-sanatsal etkinliklere katılacakları hem de dinlenecekleri ve eğlenecekleri bir merkez. Beyoğlu'nda adım başı bulunan çürümüş bar kültürüne alternatif, düzeyli bir bilim-sanat merkezi. Bilimsel konferansalar, tartışma toplantıları, kursların düzenleneceği, kaliteli müzik ve şiir dinletilerinin ve diğer sanat etkinliklerinin gerçekleştirileceği kaliteli bir mekân. Hedefimiz budur.

•••

Binamızı, dostlarımızın ve okurlarımızın katkılarıyla ve *Bilim ve Ütopya* çalışanlarının yoğun emeğiyle tuttuk. Düşündüğümüz etkinlikleri ve mekânları da yine elbirliğiyle ve kolektif emek yöntemiyle yaratacağız. Bu sayımızda sadece düşüncelerimizi ve şimdilik saptayabildiğimiz hedeflerimizi duyuruyoruz. Fakat somut çalışmalara başladık ve çeşitli görüşmeler yapıyoruz. Gelecek sayımızda, okurlarımıza çok daha somut haberler verebileceğiz.

Yeni merkezimizin adresi şöyledir: "Hüseyinağa Mahallesi, Yeşilçam Sokak, No:34 80070 Beyoğlu / İstanbul." Telefonlarımız ne yazık ki henüz bağlanamadı, bu nedenle bu sayıda ilan edemiyoruz. Şimdilik dergimizle iletişim kurmak isteyen yazarlarımız ve okurlarımız, ilan işlerimizi yürüten Uluslararası Yayıncılık'ın telefon numarasını kullanabilirler (0212-292 53 19). Gelecek sayımızda *Bilim ve Ütopya*'nın telefon ve faks numaralarını ilan edeceğiz.

•••

Doğaldır ki, bütün bu projelerin bir mali yönü vardır. Bizim, "Alın şu sermayeyi, merkezinizi kurun" diyecek büyük zenginlerimiz yok. Her atılımımızı, kolektif emekle, çok sayıda küçük katkının bir araya toplanması yoluyla yaptık. Dergimizi de böyle çıkardık ve yaşattık, yeni merkezimizi de bu yolla kuruyoruz. Böylesi çok daha sağlam oluyor, deneyimimiz bunu gösteriyor. Projelerimizin maliyesini oluşturmak için düşündüğümüz önemli etkinliklerden biri "Yurtdışı Abone Kampanyası"dır. Önceki sayfalarımızda bu konudaki çağrılarımızı okuyabilirsiniz. Yurtdışı Abone Kampanyası, sadece mali bir kampanya değildir. Esas olarak dergiye yeni bir alan açma çalışmasıdır. *Bilim ve Ütopya*, yurtdışında tanınmıyor, abone sayısı 200 civarındadır. Fakat biliyoruz ki, Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde *Bilim ve Ütopya*'nın okuru (hatta yazarı) olabilecek geniş Aydınlanmcı kesimler ve kişilikler vardır. Onlara ulaşmak istiyoruz. Yaz sonuna kadar, yurtdışında *Bilim ve Ütopya*'ya 1000 abone. Yurtiçindeki ve yurtdışındaki okurlarımız ve dostlarımız, elbirliğiyle bu hedefe varabiliriz. Şimdilik tüm okurlardan, yurtdışında yaşayan *Bilim ve Ütopya* abonesi olabilecek dostlarının adreslerini dergi merkezimize iletmelerini rica ediyoruz. Biz de tek tek hepsiyle haberleşeceğiz, birer dosya yollayacağız ve dergiye abone olmaya davet edeceğiz. *Bilim ve Ütopya*'yı yurtdışında da tanınan, düzenli takip edilen ve çok sayıda yazara sahip olan bir dergi haline getireceğiz. Ayrıca bu kampanyanın maliyemize de büyük katkısı olacaktır. Bu nedenle, okurlarımızın bu çağrıya yanıt vermelerini rica ediyoruz.

Gelecek ay buluşmak üzere, dostlukla...

Ender Helvacıoğlu

Yeni yazışma adresimiz:
Hüseyinağa Mahallesi,
Yeşilçam Sokak, No:34 80070
Beyoğlu / İstanbul
Geçici telefon ve faks numaramız:
Uluslararası Yayıncılık
Tel: 0212/292 53 19
Faks: 0212/292 53 22

Osmanlı'nın ve hoşgörünün tarihselliği

Osmanlı da dahil tüm feodal imparatorluklar, çıplak zora dayanarak köylünün artı-ürününe elkoyma sistemi temelinde yükseldiler. Bilimsel anlamda hoşgörü ise, kapitalizmin gelişmesi, çıplak zorun yerini ekonomik zorun almasıyla gelmiştir. Bu nedenlerle hoşgörü, Ortaçağ ötesi bir kültürdür, Osmanlı ötesi bir kültürdür.

Doğu Perinçek

Bu yazıya başlarken, ilk önce "Osmanlı'da hoşgörü ya da zamanı şaşırmak" başlığını koymayı düşündüm. Daha sonra "Osmanlı Ortaçağı'nda elektrik enerjisi" gibi bir başlığın belki de daha çarpıcı olabileceği geldi aklıma. Ancak en sonunda, "Osmanlı'nın ve hoşgörünün tarihselliği" başlığında karar kıldım. Çünkü meselenin özü, hem Osmanlı'nın, hem de hoşgörünün tarihselliğidir. Bu iki tarihsel süreç, Osmanlı ve hoşgörü süreçleri, aynı zaman yatağında buluşamıyorlar. O nedenle Osmanlı'yı Ortaçağ'dan karpuz seçer gibi alıp, sonra hoşgörüyü demokratik devrimler çağından yine karpuz seçer gibi alıp bir araya getirmek, devlet büyüklerinin nutuklarında mümkün olsa bile, hayatla doğrulanamıyor.

Meselenin açılmasında anahtar kavram, **tarihsellik** oluyor. Osmanlı'nın da hoşgörünün de tarihsel olduklarını yalın bir ifadeyle saptıyoruz. Elbette burada hemen akla gelecek soru şudur:

- Peki tarihsel olmayan bir şey var mıdır?

- Doğru, yoktur.

Madde, ancak zamanın içinde var olabilir ve zamanın içinde hareket edebilir. İnsan toplumu da doğanın bir parçasıdır ve zamanın içinde vardır ve hareket etmektedir. Bu nedenle toplumların üretim ilişkileri ve bu üretim ilişkileri temelinde yükselen kültürleri tarihseldir. Toplumun maddesindeki hareket, dalga dalgadır. Her dalga, bir süreçtir. Herakleitos, maddenin hareketini "Bir nehirde iki kez yıkanılamaz" diye ifade etmişti. Yani nehir hareket halindedir; nehire giren insan da hareket halindedir; değişmektedir.

Osmanlı'da hoşgörü arayanlar, binlerce yıllık atalarından beri, hep aynı nehirde yıkandıklarını düşünmektedirler. Nehir de aynıdır, yıkanan da bir türlü değişmiyor!

Tarihsellik, bütün toplumsal ilişki ve kurumlar için, bütün toplumsal süreçler için geçerlidir. Eğer herhangi bir toplumsal kurum ve ilişki için, hayır o tarihsel değildir deniyorsa, aslında "yoktur" denmektedir.

I. OSMANLI'NIN TARİHSELLİĞİ

Kabileden feodalizme sıçramanın son güçlü atılımı

Osmanlı Devleti'nin kuruluşu, Türkler'in kabile toplumundan feodalizme sıçramaları sürecinin son büyük ve güçlü atılımıdır. Türkler'in tarihini incelediğimiz zaman, uygarlığa, başka deyişle özel mülkiyete ve devlet kuruculuğuna geçiş sürecinin MÖ 1000'lerde başladığını görüyoruz. Bu süreç MS 1299 yılında Osmanlı Devleti kuruluna kadar dalgalar halinde 2300 yıl devam etti. Hunlar, Göktürkler, Uygurlar, Karahanlılar, Hazarlar, Sir-i Derya Oğuzları, Selçuklular ve Osmanlılar, bu sürecin başlıca sıçramaları olarak görülebilir. Bu sıçramaların her biri, dalgalar halinde, kabile mülkiyetinden özel mülkiyete, trampadan parayla değişime, sınıfsızlıktan sınıflara ayrışmaya, bütün kabile üyelerinin silahlı olmasından özel bir silahlı gücün yaratılmasına (ordu), kabile demokrasisinden toplumu silahla denetim altına alan devlete doğrudur. Kuşkusuz her dalga bir sonrakine önemli bir miras bırakmıştır.

Devletin çekirdeğini oluşturan kabile konfederasyonlarının ikide bir dağılmalarının nedeni de, "ihanetler" vb. değil, onları bir arada tutan özel mülkiyet ve meta ekonomisi temellerindeki zayıflıklardır.

İşte Osmanlı Devleti, iki bin yılı aşan bu dalgalar halinde gelişme sürecinin sonunda, İran'ın devlet birikimi, İslam-Arap uygarlığının ideolojisi ve Doğu Roma İmparatorluğu'nun toplumsal-ekonomik ve siyasal kurumlarıyla ilişkiye geçen Türkmen göç dalgası tarafından kurulmuştur.

Bu süreci açıklayan temel dinamik, kuşkusuz sonradan kendilerine Türk denen kavmin kendi gelişme dinamiğidir. İran, Arap-İslam veya Bizans uygarlıkları ancak bu iç dinamiğin ihtiyaçlarına denk düşen ilişki ve ku-

Osmanlı Devleti'nin kurucuları Osman Bey ve Orhan Bey.

rumlarla katkıda bulunmuşlardır.

Selçuklu devletlerini ve Osmanlı Devleti'ni kuran Oğuzlar, 2 bin yılı aşan bir sınıflaşma, devlet kurma, kısacası uygarlaşma süreci sonunda İran, Arap-İslam ve Bizans'tan alacakları kurum ve ilişkileri, zaten kendi iç dinamikleriyle yaratmaya başlamışlardı. Filizlenen bu ilişkiler, başka toplumların deneyimleriyle buluşmuştur. Örneğin Göktürkler, kendi sınıflara bölünme sürecinde, aslında din değil büyücülük olan Şamanizm'i aşıp göktanrıyı üreterek, Ortadoğu'nun Allah kavramına ulaşmışlardı. Sürecin kenarındaki kabileler hâlâ Şaman inançları içindelerdi elbette. Ancak Orta Asya aristokrasisi ve tüccarları, Ortadoğu'da Sumerler'den beri dört bin yıldır geliştirilen Allah modelini, kendi göktanrılarına göre daha geliştirilmiş bir model olarak benimseyebilmişlerdir.

Kapıkulu ocağına bağlı bazı görevliler.

Sonuç olarak, Oğuzlar, Anadolu'da Selçuklu İmparatorluğu'ndan sonra ikinci bir feodal devlet kurdular. Osmanlı'nın Selçuklu'nun devamı olduğunu söylemek bile fazladır. Araya giren Moğol istilası, Türkler'in feodalleşme sürecinde bir kriz yaratmakla birlikte, önüne kattığı ikinci büyük Oğuz göç dalgasıyla Osmanlı Devleti'nin hükmedeceği nüfusu da yoğunlaştırmıştır. Anadolu'da artan nüfusun, geniş toprakların tarıma ve hayvancılığa açılmasıyla, önemli bir ekonomik canlanmaya yol açtığı, Cahen gibi Batılı tarihçilerin de kabul ettiği önemli bir gerçektir.

Bu ekonomik canlanma, Osmanlı Devleti'nin sağladığı pazar güvenliği sayesinde gerçekleşmiş ve gelişmiştir. Osmanlı merkezi devleti, Oğuz göçmen kitlesini Anadolu ekonomisine katarak ve Bizans dönemindeki asayişsizliğe ve kargaşalığa son vererek, üretici güçleri geliştiren bir rol oynamıştır. Böylece Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemi, hem Selçuklu'dan sonra feodalizme doğru ikinci büyük sıçramayı örgütlemesiyle, hem de Anadolu ekonomisinde yarattığı canlanmayla bir devrimle örtüşür.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşu konusunda zaman zaman rastlanan bir hata, bu büyük sıçramanın 400 çadırlık bir aşiretle gerçekleştirildiğidir.

Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde Anadolu'yu gezen İbn Batuta, Akdeniz kıyılarından başlayıp Marmara Bölgesi'ne kadar Türk beylerinin saraylarını, bu saray çevresinde toplanan ulemayı, medreseyi, beylerin küçük ordularını ayrıntılı olarak anlatır. Selçuklular'ın dağılmasıyla kurulan beylikler üzerine araştırmalar da aynı gerçeği saptamıştır. Anadolu'da bir Türk feodal aristokrasisi bütün kurum ve ilişkileriyle daha Selçuklular zamanında oluşmuştu. Bunlar öyle çadırlarda yaşayan kabile şefleri değil, köylünün artı ürünü temelinde saraylar, medreseler kurmuş, özel ordular besleyen feodal beyler idi. Yunus Emre,

"Geçti beyler mürüvveti
Binmişler birer atı
Yediği yoksul eti
İçtiği kan olmuştur"

dörtlüğüyle bu yeni feodal bey sınıfını anlatmıştır.

Selçuklu ve Osmanlı feodal devletleri bu sınıfa dayanmıştır. Bu sınıf, Orta Asya'dan gelen ve kabilesel ilişkilerden bütünüyle kurtulamamış göç dalgalarını feodal toplumla bütünleştirmiş ve onların feodalizme sıçramalarına önderlik etmiştir.

Eğer Osman beyler, basit birer kabile şefi olsalardı, bu süreçte lokomotif rolü oynayamaz ve hem Bizans'a karşı genişleyemez, hem de diğer beylikleri yok ederek merkezi feodal bir imparatorluk yaratamazlardı.

Yeniçeri ağası

Osman ve Orhan beylerin en önemli özellikleri, hakim oldukları topraklarda pazar güvenliğini sağlamaları ve ticaretin gelişeceği asayiş ortamını yaratmalarıdır. Onların programının merkezinde yer alan bu politika, aynı zamanda Osmanlı kurucularının kabile şefi özelliklerinden çok, meta ekonomisi geliştirmeye çalışan feodal beyler olduklarını gösterir.

Nitekim, Anadolu'daki ulema, bu süreçte hızla Osmanlı ucunda toplanmıştır. Osmanlı, çürüyen ve çöken Bizans'ın kenarında bulunma ve Bizans'a doğru genişleme olanağı yanında, Anadolu'nun feodal birikimini çevresinde toplayarak büyük tarihsel çıkışını gerçekleştirmiştir. Belki şöyle açıklamak daha doğru olacaktır: Anadolu'nun Selçuklu'dan kalan feodal birikimi, ulema vb. Bizans'a doğru genişleme olanağı bulunan Osmanlı Beyliği'ne doğru akmışlar ve bir feodal öncü oluşturmuşlardır.

Bu gerçekler ışığında, Osmanlı beylerine Oğuzlar'ın en asil boylarından olan Kayı soykütüğünün sonradan yakıştırıldığı yolundaki bulgular da anlam kazanmakta ve doğrulanmaktadır. Osmanlı beyleri, daha gelişmiş feodal ilişkilere bütünleştirmek zorunda oldukları Türkmen kitlesi üzerinde, aynı zamanda Kayı soykütüğü rivayetinin yardımıyla otorite kurmuşlardır.

Köylünün artı-ürününe çıplak zora dayanarak el koyma sistemi

Burada Osmanlı'nın feodalliği tartışmasına girmeyeceğiz. Ancak şu gerçek üzerinde herkesin anlaşacağı söylenebilir: Osmanlı'nın toplumsal-ekonomik kuruluşu, köylünün artı-ürününe çıplak zor yoluyla el koyma sistemi diye özetlenebilir. Esasen feodal üretim ilişkilerinin özü de budur.

Mülkiyetin Allah'a ait olması, hukuki bir görünüştür. Toprak üzerinde tasarruf yetkisine sahip olan timar, has ve zeamet sahipleri, köylünün ürününün bir kısmına el koymaktadırlar. Bu artı-ürün, merkezi feodaller ile yerel feodaller arasında paylaşılmaktadır. Bu paylaşımda yerel feodallerin Avrupa feodalizmine göre çok daha küçük bir paya sahip olmaları, hatta bazı tarihçilerin söylediği gibi, örneğin timar sahiplerinin yarı aç şövalyeler durumunda bulunmaları, bizce başlangıç döneminde, Osmanlı feoda-

lizminin Avrupa feodalizmine üstünlüğünü oluşturur. Çünkü bu sayede merkezkaç eğilimleri zayıflatılmış, parçalanma ve içsavaş eğilimleri önemli ölçüde bertaraf edilmiş ve meta ekonomisinin gelişmesi için daha elverişli bir ortam yaratılmıştır. Merkezi feodalitenin, gücünü, göreli gelişmiş bir meta ekonomisinden aldığı da söylenebilir. Nitekim Avrupa feodalizmi en geliştiği dönemde, kapitalizmin eşiğinde kralların otoritesinin güçlendirildiği merkezi devletler kurabilmiştir ki, bu gelişme kapitalizme geçişi hızlandırmıştır.

Ne var ki, Osmanlı'daki güçlü merkez, daha sonraki aşamalarda, Fatih'ten sonra diyebiliriz, ticaret yollarının Akdeniz'den Atlas Okyanusu'na kayışıyla da bağlantılı olarak, üretici güçler üzerinde çok ağır bir yük haline gelmiş, köylünün yeniden üretim olanaklarını baltalayan ağır bir sömürü kurmuş ve kuruluş döneminin tam karşıtı bir işlevi kazanmıştır. Gericileşmiştir.

Osmanlı toplumsal kuruluşunun da temelini oluşturan çıplak zora dayanarak köylünün artı-ürününe el koyma sistemi, Osmanlı ve hoşgörü meselesi açısından merkezi öneme sahiptir.

Beyler-kullar toplumunda hoşgörü olur mu?

Köylünün artı-ürününe el-koyma sisteminde, köylü ürettiği ürünün bir kısmını bir ticaret sözleşmesi veya bir ücretli iş sözleşmesi nedeniyle beye vermiyor. Köylü beye bağımlıdır. Bu bağlanma kapitalizmdeki gibi, serbest bir iş sözleşmesiyle değil, çıplak zorla sağlanır. Köylü, bu ürünü beye vermeye, beyin silahlı gücü nedeniyle mecburdur. Üstelik beyin arkasında bir de feodal devletin zor gücü vardır. Bu nedenle feodal toplumlarda hoşgörü (tolerans) kültürü olamaz. Angarya, ürün rant veya para rant biçimlerindeki feodal sömürü, çıplak zora dayandığı için, hoşgörü kültürünün toplumsal-ekonomik temeli yoktur.

Osmanlı toplumu, bir beyler ve kullar toplumudur. Padişah feodal beyler sınıfının doruğundaki en büyük beydir. İlk padişahlar, zaten bey diye anılırlar: Osman Bey, Orhan Bey. Sonra sultan olurlar: Sultan Murat Hüdavendigâr.

Vezirler ve beyler padişahın altında yer alırlar, onlar da padişahın kullarıdır. Toplumdaki feodal hiyerarşi, padişahtan sonra hep kul parantezine alınmıştır: Kapıkulları, karakullukçular, ortakçı kulları vb.

Beylere ve kullara ayrılmış, sömürünün çıplak zora dayandığı bir toplumda tolerans olamaz. Geçerli olan hukuk, padişaha kullarının canını almak, mallarına el koymak dahil her yetkiyi tanımıştır. Padişahın iktidarının hiçbir sınırı yoktur. Yine köylülerin bağlı oldukları beyin topraklarından ayrılmaları veya ürün-rant olarak ödedikleri yükümlülüklerinden vazgeçmeleri düşünülemez bile.

Bu üretim ilişkileri temelinde, hoşgörü kültürünün var olması tasavvur dahi edilemez.

Osmanlı Ortaçağı'nın Aydınlanmacıları, hümanistleri nerede?

Yalnız üretim ilişkileri temeline bakarak değil, toplumun maddesinden habersiz olsak bile, kültür ve ideolojisine bakarak da, Osmanlı toplumunda, tarihteki bilimsel anlamıyla hoşgörü bulunmadığını saptayabiliriz.

Yaya askeri

Hiç kimse, herhangi bir Osmanlı metninden, vicdan özgürlüğü, düşünce özgürlüğü, kişi dokunulmazlığı gibi hoşgörü kültürünün temel kavramlarını çıkarıp insanların önüne getiremez. Dahası, genel olarak Ortaçağ ideolojisinde, vicdan kavramı bile yoktur. Çünkü vicdanın olabilmesi için, doğaüstü bir varlığa değil kendine hesap veren, kadere değil kendi iradesine tabi olan bireyin var olması gerekir. Bunlara, kölelik ve kulluk toplumlarında ve bu toplumların ideolojisi olan şeriat sistemlerinde rastlamak olanaksızdır.

Doğaüstü bir yaratıcının ve kader belirleyicinin varlığı, vicdana ve özgürlüğe hayat alanı bırakmaz. Bu nedenle Hıristiyan Ortaçağı'nda olduğu gibi Osmanlı Ortaçağı'nda da, hümanizm ve hoşgörü kültürünü işleyen Aydınlanma düşünürlerine rastlanamaz. Aydınlanma akımının doğması için, feodalizmin çözülmeye başlaması gerekir. Nitekim Osmanlı Devleti'nde de, Jean Meslier'lerin, Baron D'Holbach'ların, Diderot'ların, Locke'ların, Hobbes'ların, Jean Jacques Rousseau'ların takipçisi olan Aydınlanmacıların, hümanistlerin ortaya çıkması için, 19. yüzyılın beklenmesi gerekecektir.

II. HOŞGÖRÜNÜN TARİHSELLİĞİ

Bilimsel anlamda hoşgörü (tolerans)

Burada hoşgörü kavramını günlük dildeki anlamıyla değil, bilimsel anlamıyla Batı dillerinden Türkçemiz'e de girmiş bulunan **tolerans** anlamında kullanıyoruz. Ve sokaktaki adamın dilindeki değil de, bilimsel-tarihsel bir kategori olan **tolerans** anlamında kullanıyoruz.

Günlük dildeki hoşgörüye denk düşecek davranışlara kuşkusuz bütün çağlarda rastlanır. Hatta Osmanlı sultanlarının en yavuzu olarak bilinen, 60 bin Türkmen'i katletmiş olan Yavuz Selim'in hayatından bile "hoşgörü" hikayeleri bulmak kolaydır. Yine büyük oğlu Mustafa'nın kendi fermanıyla boğdurulmasını perde arkasından seyrettiği söylenen, arkasından diğer oğlu Bayezid'i de sığındığı İran'dan parayla alıp boğduran Kanuni Sultan Süleyman'ın günlük hayattaki hoşgörülü davranışlarına birçok örnek tarih sayfalarında bulunabilir.

Bilimsel anlamda hoşgörü, farklıdır. Hoşgörü kültürü, köylünün ürününe çıplak zora dayanarak el koyma ilişkisinin ortadan kalkması ve çıplak zorun yerini ekonomik zorun almasıyla gelmiştir. Hoşgörü, kapitalizmin devrimci çağındaki özgürlükçü-hümanist kültürünün önemli bir unsurudur.

Hoşgörünün ekonomi politiği

Feodal çağda sömürü, köylünün artı-ürününe emek-rant (angarya), ürün-rant veya para-rant biçimlerinde el konması yoluyla gerçekleşiyordu. Kapitalizmle birlikte emekçi, toprağa ve beye bağımlılıktan kurtuldu, işgücünü piyasada serbest olarak satma konumuna geldi. İşçi, patronuna bağımlı değildir; isterse o işyerinden ayrılabilir. İş bulabilirse, gider başka bir işyerinde çalışabilir. Kapitalizmle, çıplak zorun yerini ekonomik zor alır. İşçi iş sözleşmesini kapitalizmin sözleşme serbestisi ilkesine göre yapar,

ancak çalışmadığı takdirde ekmek bulamayacaktır: çalışması ekonomik zor nedeniyledir. Sömürü ise, artık artı-değer biçimindedir. İşçiyi çalışmaya zorlayan, feodal dönemdeki gibi çıplak zor değil, ekonomik zordur.

Hoşgörü toplumunda "insanlar hür doğar", kul olarak değil

İşte üretim ilişkilerindeki bu değişme, toplumun ideolojik-kültürel yapısında da bir devrime yol açar. Burjuva demokratik devrimlerin, özgürlükleri ve insan haklarını getiren, insancıl kültürü böylece doğar ve serpilir. Hoşgörü, bu kültürün önemli bir unsurudur.

Demokratik devrimlerin düşünürleri, Aydınlanma filozofları, toplumsal-ekonomik ilişkilerdeki değişmeye bağlı olarak, yeni kültürü inşa etmişlerdir. Çıplak zordan ekonomik zora geçişi, Jean Jacques Rousseau, "İnsanlar hür doğar, hür yaşar" diye özetler ve sloganlaştırır. Yani artık, insan, herhangi bir beyin serfi, kulu olarak dünyaya gelmemektedir. Artık feodal imtiyazlar ve bağımlılıklar kaldırılmıştır. Böylece insanların "hür doğduğu ve hür yaşadığı" tezi, yeni devrimci ideolojinin merkezine oturur. Feodal bağımlılıklardan ve feodal zordan kurtulmuş olan özgür ve eşit yurttaşlar arasındaki ilişkiyi ise, insana sevgi (hümanizm) ve hoşgörü belirleyecektir. Bu tarihsel sürecin eşiğinde Aydınlanma filozofları arzı endam eder ve hoşgörü kültürünü getirirler.

Hür ve eşit doğan insanların dilleri, dinleri, ırkları, mezhepleri, vb. farklıdır. Ancak hepsi "insan"dır. Rousseau'nun "insanlar hür doğar, hür yaşar" sloganı, hoşgörü kültürünün de ideolojik açıklamasını içerir. İnsan, siyah, beyaz veya sarı ırktan olabilir, fakat insan olduğu için, hepsi de anasının karnından "hür doğar." Hıristiyan, Müslüman, Musevi, Budist veya dinsiz olabilir, fark etmez "hür doğmuşlardır ve hür yaşayacaklar"dır.

İnsanlar, farklı düşüncelere sahip olabilir, ancak bu farklı düşüncelerini "hür doğdukları" için, özgürce ifade edebileceklerdir. Bu hoşgörünün, ünlü özdeyişini Voltaire dile getirir: "Düşüncenize katılmıyorum ama onu açıklama özgürlüğünüzü sonuna kadar savunurum."

Feodal ilişkiler temelinde, hoşgörünün karşıtı olan taassup (bağnazlık) kültürü yükselirken, burjuva demokratik devrimler taassubu yıkarak hoşgörü kültürünü getirdiler. Köleci ve feodal toplumların hakim ideolojisi din iken, kapitalizmin devrimci döneminin ideolojisi liberalizm-hümanizmdir.

Dinsel ideoloji, toplumu çıplak zora dayanarak sömüren sınıfların değerlerini ifade ettiği için, tartışılmaz, değişmez ve mutlak ilkelere, dogmalara dayanır. Ortaçağ'ın bağnazlığı ve şiddeti, hep bu dogmatizmle meşrulaştırılmıştır. Dogmatizm ve taassup, demokratik devrimlerle birlikte yerini özgürlük ve hoşgörüye bırakır.

Merkezi kavram = Vicdan özgürlüğü

Hoşgörü kültürünün merkezinde, vicdan özgürlüğü bulunur. Vicdan kavramına, Ortaçağ'ın hakim ideolojisinde yer yoktur. Çünkü vicdan özgürlüğü, dinsel dogmalarla bağdaşmadığı gibi, dinlerin kader felsefesiyle de bir araya gelemez.

Vicdan, özgür doğan, özgür yaşayan ve geleceği üstün bir iradeyle belirlenmemiş, kendi geleceğine hükmeden insanda bulunur.

Vicdan, üstün bir yaratıcı ve iradeye değil, insanın kendisine hesap vermesi anlayışıyla var olur. Vicdan, bir bakıma üstün yaratıcıya hesap verme ilkesinin yıkılmasıyla insanlığın gündemine girer. Merkeze insanı ve bireyi koyan burjuva demokratik devrimler, bireyin hesap vereceği mercinin, bireyin vicdanı olduğu düşüncesini getirmişlerdir.

Vicdan kavramı, Hıristiyan, İslam veya Musevi şeriatının taassubuna karşı yüzyıllar boyu devam eden mücadelenin ürünüdür. Engizisyon, insanların içindeki şeytanı ararken, bu amaçla cadı kazanları kaynatır ve ruhlarını şeytandan kurtarmak için insanları yakarken (Sivas'ta da yapmadılar mı?), burjuva demokratik devrimler vicdan özgürlüğünü getirerek, insanın dokunulmaz bir düşünce, tercih ve inanç alanı olduğunu kabul etmiştir.

Bu nedenlerle hoşgörü ve vicdan özgürlüğü, **ideolojik planda** dinsel taassuba, şeriatçılığa karşı mücadelelerle oluşmuş ve gelişmiştir.

Bütün bu anlatılanlar, hoşgörünün tarihselliğini ortaya koyuyor. Hoşgörü, kapitalist üretim ilişkileri temelinde, yani sermaye sahibi ile işgücünü satan işçinin serbest piyasada serbestçe iş sözleşmesi yaptıkları bir toplumda, dinsel taassubun yerini aldı; dinsel dogmaların tartışılmazlığı yerini vicdan özgürlüğüne bıraktı.

Bu nedenlerle hoşgörü, Ortaçağ ötesi bir kültürdür, Osmanlı ötesi bir kültürdür.

"Osmanlı'da hoşgörü" rivayetlerine birkaç örnek

Osmanlı hoşgörüsüne kanıt olarak, Osmanlı Devleti'nin çeşitli din ve kavimlerden bir reayaya sahip olması gösterilir. Bu, bütün feodal devletlerin ortak özelliğidir. O çağda önemli olan, tarımda çalışan emekçinin hangi din ve kavimden olduğu değil, ürün vergisini düzenli olarak teslim etmesidir.

Osmanlı'da teşrifat görevlileri

Osmanlı Devleti, fethettiği topraklardaki feodal sistemi korumuş, hatta Hıristiyan beyleri yine bey olarak muhafaza etmiştir. Buna mecburdu, çünkü ürün-ranta elkoyma sistemini ancak o Hıristiyan beyler ve Hıristiyan sipahiler aracılığıyla sürdürebilirdi.

Osmanlı sultanları kendilerini "Türk" olarak tanımlamıyorlardı ki, Türk olmayanlara farklı bir muamele uygulasınlar. Nitekim Çandarlı'dan sonra Türk kökenli veziriazam görülmez. Osmanlı bürokrasisinin eğitim ocağı olan Enderun'a hep Hıristiyan kökenli çocuklar alınır. Osmanlı Devleti'nin merkezi ordusu olan Yeniçeri Ocağı'nın kaynağı Hıristiyan ailelerin çocuklarıdır.

Ortadoğu'nun feodal imparatorlukları, hassa ordularını yabancı kavimlerden kurmuşlardır. Nizamül Mülk, *Siyasetname*'sinde, Gazneli Mahmut'a gönderme yaparak, sultanın merkezi ordusunun yabancı kavimlerden oluşturulmasının ne-

Şeyhül İslam görevlileri

denlerini açıklar, hele Türkmenler'in bu merkezi orduya alınmasına kesinlikle cevaz vermez. Bu nasıl Türklüktür? Abbasiler ise, merkezi orduyu Türkler'den kurmuştu. Bu nasıl Araplıktır? Selçuklu sultanları Babai ayaklanmasını Latin şövalyeleriyle bastırdılar. Bu nasıl Oğuzluktur? Yıldırım Beyazıt'ın Türk-Tatar Sultanı Timur'la savaşan ordusunda, Sırplar ve Balkanlar'dan getirilen Hıristiyan askerler önemli bir kuvveti oluşturuyordu. Bunların milliyetlere ve dinlere "hoşgörü"yle, çeşitli din ve kavimleri hoşgörü kültürüyle kucaklamakla bir ilgisi yoktur.

Büyük köleci ve feodal imparatorlukların tunç yasasıdır: Üzerinde yaşayan köylünün artı-ürününe el koydukları çok geniş topraklardaki çeşitli kavimleri hükümleri altında tutmak zorundadırlar.

Feodal dönemde millet yoktu, milliyetçilik de. Bu nedenle o dönem, milliyetlere hoşgörü diye bir kavram da yoktu. O zamanın kültür ve ideolojisinin merkezinde sultana ve beylere karşı yükümlülüklerin ve sadakatin yerine getirilmesi vardı. Kulluğun gereğini yapan herkes iyi kullardan sayılırdı. İsyan eden ise, hangi milliyet ve dinden olursa olsun, yoldan çıkmıştı ve şiddetle cezalandırılacaktı. Hoşgörülü ilan edilen Osmanlı padişahlarının yüzbinlerce Türkmen köylüsünü katlettikleri, dağlara sürdükleri biliniyor. Yine İran Selçuklu Sultanı Sancar'ın yüzbinin üzerinde Oğuz Türkü'nü katlettiği de bir tarih gerçeği.

Anadolu eskiden beri bir Kavimler Kapısı'dır. Bu topraklarda kurulan imparatorlukların, farklı kavimlerden köylü kitlelerini bir arada tutma konusunda bir tecrübe birikimi yarattığı söylenebilir. Osmanlı, böyle bir miras üzerine oturduğu için Avrupa'nın birçok feodal devletinden farklı kurum ve ilişkiler geliştirmiştir. Bu tarihsel birikimin bugün Türkiye'de bir hoşgörü kültürü için kaynak oluşturduğu da bir gerçektir. Osmanlı'nın çeşitli din ve kavimleri bir arada tutan büyük imparatorluk mirası, o gün bir "hoşgörü kültürünün" bulunduğuna kanıt oluşturmaz ama bugünkü demokratik devrim sürecinde, hoşgörünün gelişmesine katkıda bulunan bir tarihsel birikimdir.

III. ZAMANI ŞAŞIRMAK

Osmanlı tarımında elektrikli su pompaları

Merkezi-feodal Osmanlı devletinde elektrik enerjisi üretimini araştırmak ne kadar bilimsel ise, hoşgörü kültürünü aramak da o kadar bilimseldir.

Osmanlı, tarımın sulanmasında niçin elektrikle çalışan su pompalarından yararlanmıyordu, niçin ulaşımı buharlı lokomotifle sağlamıyordu sorularına verilecek cevap, Osmanlı'da niçin hoşgörü olmadığına verilecek cevapla birdir.

Türk-İslam sentezcisi, Osmanlı döneminde tarım topraklarının elektrikli su pompalarıyla sulandığını gösteremez. Çünkü elektrik enerjisi mıncıklanarak başka anlamlara çekilemeyecek kadar somuttur. Ne var ki, tarih bilimi, henüz fiziğin somutluğuna oturtulamamıştır. O nedenle "hoşgörü kültürü", tarihsel içeriğinden koparılarak kahve sohbetlerindeki anlamıyla arzu edilen davranışlara giydirilebilir. Bu yapılan iş, bilimsel çalışma değil, hokkabazlıktır.

Bilim, kuşkusuz suçlamalarla ilgilenmez, süreçlerdeki nesnel nedenselliklerı açıklar. Ancak toplum bilimi yapıyoruz diye sık sık yargının ve ahlâkın alanına

TABLO

	Ortaçağ	Demokratik devrimler	Yeniçağ
üretim ilişkisi	Beylerin, köylünün artı-ürününe el koyması sistemi. Çıplak zor	Kopuş	İşgücünün piyasada meta haline gelmesi ve özgür işçinin ürettiği artı-değere, sermayedar tarafından el konması sistemi. Ekonomik zor.
Manevi kültür ve ideoloji	Şeriat * Allah'ın mutlak ve üstün iradesi, kader * Allah'a sorumluluk, cennet, cehennem * Taassup	Kopuş	Özgürlükçülük-hümanizm * Özgür bireyin özgür iradesi * Vicdana sorumluluk, vicdan özgürlüğü * **Hoşgörü**
Türk tarihindeki siyasal örgütlenme	Mutlakiyetçi **Osmanlı sultanlığı**	Kopuş	Cumhuriyet

girildiği görülmektedir. Osmanlı'da hoşgörü tartışması da genellikle böyle yürütülüyor. Osmanlı'yı "hoşgörülü değildi" diye suçlamak nasıl zamanı şaşırmak anlamına geliyorsa, Osmanlı'yı "hoşgörünün kalesi" ilan etmek de yine tarihin zorlanması anlamına gelmektedir.

Bilimde kavram disiplini

Türkiye'de bilim adamı oldukları rivayet edilen bazı bağnaz milliyetçi tarihçiler, Hun kağanlarında vatan ve vatanseverlik, *Orhun Yazıtları*'nda millet ve milliyetçilik, İslam Ortaçağı'nda demokrasi ve insan hakları, Osmanlı'da laiklik ve hoşgörü keşfederler.

Oysa, özel mülkiyet, sınıflar, aile, devlet, ordu, bürokrasi, uygarlık, din, hukuk, millet, milli birlik, milliyetçilik, milli kültür, demokrasi, insan hakları, laiklik, hoşgörü, vb. bunların hepsi tarihsel kategorilerdir; belli tarihsel süreçlerde filizlenir, gelişir, inişe geçer ve sonra tarih sahnesini terk ederler.

Bir *Orhun Yazıtları*'nı, *Divan-ı Lügat-it Türk*'ü veya *Kutadgu Bilig*'i üstünkörü okumak bile, o çağlarda millet, vatan, milli kültür, milliyetçilik gibi ideolojik kavramların henüz doğmadığını görmeye yeter. Kabile toplumundan feodalizme geçiş sürecini yaşayan toplumların kültürü ile kapitalizm çağının kültürü bütünüyle farklıdır.

Yine Kanuni Sultan Süleyman'ın Fransa kralına yazdığı ünlü mektubu okumak bile, o çağda milliyetçilik, Türkçülük, vatan, millet gibi ideolojik kategorilerin henüz doğmadığını görmeye yeter.

Bilim kavramlarla yapılır. Bir kavram disiplini kurulmaz, kavramlar ve tanımlarla istenildiği gibi oynanırsa, bilim yapmak bir yana, bilim adına en küçük bir girişimde bile bulunulamaz.

Kemalist Devrim'in tarihçileri ve Türk-İslam sentezciler

Tarih, iktisat, sosyoloji, hukuk, siyaset bilimi vb. diye ayrılması bir bakıma bilimsel değildir; toplum bilimleri bir bütündür ve en önemlisi tarihseldir. Üretim ilişkileri, üretici güçler, siyasal ve hukuki kurumlar, ideoloji; bütün bunlar tarihseldir. İnsanlık tarihinde bütün çağlar için geçerli, değişmeden yaşayan ilişki ve kurumlara rastlanamaz. Bu nedenle toplum bilimlerinin bütününe Tarihsel Materyalizm denmesi, yerindedir.

Aslında Tarihsel Materyalizmin filizlenmesi, burjuvazinin demokratik devrimleriyle oldu. Kralları ve feodal beyleri deviren burjuvazi, toplumsal-ekonomik veya siyasal kurum ve ilişkilerin, kültürel ve ideolojik değerlerin gelip geçici olduklarını kendi pratiğiyle gördü ve gösterdi. Burjuvazinin liberal-sosyolojik tarihçiliği ve felsefede Alman Materyalizmi, bu deneyimin bilim ve felsefedeki ürünüdür. Guizot, Mignet ve Thierry gibi tarihçiler, tarihin açıklanmasında sınıf mücadelesine anahtar rolü verdiler. Gerçi kapitalizmin hakimiyetiyle birlikte sınıf mücadelesinin artık sona ermesi zamanının geldiğini öne sürüyorlardı, ama toplumsal kurum ve ilişkilerin tarihselliğini de göstermişlerdi (1).

3. Selim

Türkiye'nin demokratik devrim tarihçileri de, burjuvazinin sosyolojik tarihçiliğinden ve hatta bazıları Bilimsel Sosyalizmin Tarihsel Materyalizminden etkilendiler. Yusuf Akçura, Fuat Köprülü gibi tarihçiler, Cumhuriyet öncesi tarihi sınıfsal açıdan incelediler ve tarihin mantığını keşfetmeye çalıştılar. Başlı başına bu tarihin mantığını açıklama çabası, kurum ve ilişkilerin tarihselliği, yani belli bir tarihsel döneme ait oldukları ve yerlerini zamanla başka kurum ve ilişkilere bıraktıkları gerçeğini içeriyordu. Bu nedenle örneğin bir Fuat Köprülü, kabile toplumunda devlet aramanın anlamsızlığını açık olarak saptar. Yusuf Akçura, Osmanlı feodal toplumunun ana çizgileriyle bugün de doğru olan çok esaslı bir tahlilini yapar. Atatürk'ün talimatıyla hazırlanan *Türk Tarihinin Ana Hatları*'ndaki Osmanlı Devleti bölümü, tarihsel materyalist bir kavrayışla yazılmıştır (2). Yine Akçura, milliyetçiliğin bize Batı'nın demokratik devrimlerinden geldiğini açıklar (3).

Vahdettin

Kemalist devrimciler, kurum ve ilişkilerin tarihselliğini görmüşlerdi. Çünkü kendileri Osmanlı Devleti'ni yıkmış ve yeni bir toplum inşa etmeye girişmişlerdi. Bu nedenle Atatürk, gerçek anlamıyla Türk milletinin Cumhuriyet'le birlikte oluştuğunu belirtir, Türk milletini "Cumhuriyet'i kuran Türkiye halkı" diye tanımlar. Yusuf Akçura, Mahmut Esat Bozkurt ve Ahmet Ağaoğlu gibi düşünürler de aynı gerçeği saptarlar (4).

Kemalizmin devrimci milliyetçiliğini reddederek, milliyetçiliği, şeriatçılığı ve "Türk-İslam" sentezini kabul eden tarihçiler ise, demokratik devrim ideolojisi karşısındaki ezikliklerini, demokrasi, laiklik, hürriyet, hoşgörü gibi kurum ve kavramları Türk ve İslam tarihinin derinliklerine taşıyarak gidermeye çalıştılar. Bu çabanın bilimle bir ilgisi bulunmadığı açıktır.

Hoşgörünün yokluğunu üretim ilişkilerine değil, dine bağlayan idealizm

Kemalist ve laik bilim adamlarının bazıları ise, bir başka hataya düştüler. Osmanlı Devleti ve toplumunda hoşgörünün bulunmayışını dinle, şeriatla veya Sünni İslam'la açıkladılar. Temelde köylünün ürününe çıplak zora dayanarak elkoyma sistemi bulunduğunu görmezden geldiler. Şeriatın ve Sünni İslam'ın, bu toplumsal-ekonomik temeli meşrulaştıran işleviyle ancak o temel üzerinde

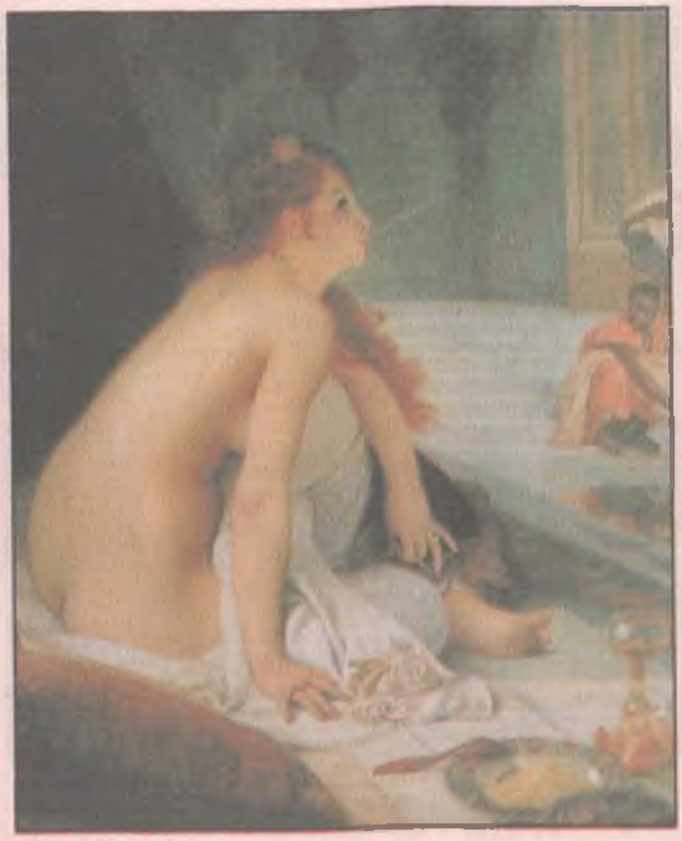

Osmanlı hareminden bir görüntü

varolabileceğini gözardı ettiler.

Osmanlı ve hoşgörü konusuna mezhepçilik de karışmıştır. Kimileri de, Sünni İslam'da hoşgörü bulunmadığını, ancak Kızılbaş-Alevi yolunun Osmanlı döneminde hoşgörüyü temsil ettiğini ileri sürmüşlerdir.

Kuşkusuz muhalif akımlar, her zaman ve her yerde günlük dildeki anlamıyla "hoşgörü" talep etmişlerdir. Aleviliğin eski kabile toplumunun eşitliğinden ve kardeşliğinden izler taşıdığı da bir gerçektir. Ne var ki, Alevilik de, en sonunda Ortaçağ köylüsünün ideolojik akımıdır ve dinseldir. Kendisini Hz. Muhammed'den farkı olmayan Ali'ye bağlamaktadır ve yine bir feodal hanedan olan Ali soyundan 12 imamı rehber kabul etmektedir. Esas önemlisi, Alevilik de, köylünün artı ürününe çıplak zorla el koyma sistemi içindedir ve o tarihsel koşullarda başka bir sisteme geçmek de mümkün olmadığından iktidara geldiği zaman, yine köylünün ürününe el koyan üretim ilişkilerini, ilk başta belki bazı aşırılıkları törpüleyerek uygulayacaktır. Nitekim İran'da iktidara gelen Kızılbaş lideri Şah İsmail yine Osmanlı gibi feodal bir sultanlık kurmuş ve uygulamıştır. Başka bir şey yapması da, yine tarihsel olarak olanak dışıydı. Nitekim Pir Sultan Abdal, siyasal amaçlarını açıklayan şu dizeleriyle aslında bu tarihselliği ifade etmiştir:

"İstanbul şehrinde ol sahip sultan
Tacı devlet ile salınmalıdır"

Aleviliğin de ufku, o tarihsel koşullarda, kendilerinden bir sultanın İstanbul'da tac giyip devlet kudretini ele geçirmesidir. Payitaht'ta bir Kızılbaş hanedanı kurulduğu zaman, üretim ilişkileri değişmeyeceği için, tarihsel ve bilimsel anlamıyla "hoşgörü" kültürünün de gelip yerleşmeyeceği açıktır.

Kızılbaş bir sultan, Ortaçağ'a "hoşgörü kültürünü" aşılayamazdı ama Alevilik, Türkiye'nin demokratik devrim sürecinin getirdiği hoşgörü kültürünü besleyen önemli ulusal kaynaklardan biridir. Çünkü Alevilik, yukarıda da belirtildiği gibi feodal dönemin köy cemaatinin kültürünü bugünlere taşımıştır. Ağaya, beye, aşiret reisine bağlı olan köylü, kendi arasında, eski komünü sürdürüyordu. Feodal bey gelmiş bu komünün üzerine oturmuştu. Komün ya da köy cemaati, kendi arasında eşitlerden, kardeşlerden oluşuyordu. Buna rağmen yine de, köy cemaati içindeki bu ilişkiler; vicdan, inanç ve düşünceyi açıklama özgürlüğü temeline oturan demokratik devrimlerin hoşgörü kültürü olarak nitelenemez. Ancak o kültür için, demokratik devrim döneminde elverişli bir ortam oluşturduğu tartışılabilir.

IV. TÜRKİYE'NİN DEVRİM SÜRECİNDE HOŞGÖRÜ

Yeni Osmanlılar - Genç Türkler

Ülkemizde hoşgörü kültürü, demokratik devrim sürecinde filizlendi ve serpildi. Bu sürecin başlıca halkaları, Yeni Osmanlılar, Gençtürk devrimcileri, Kemalist Devrim, 27 Mayıs 1960 Devrimi ve arkasından yükselen halk hareketidir.

Burada Tanzimat tartışmasına girmiyoruz. Ancak geçerken belirtelim, Tanzimat, demokratik devrimimizin başlangıcı değil, fakat çökmekte olan Osmanlı feodalitesinin reformculuğudur. Mithat Paşa'ların, Namık Kemal'lerin, Ziya Paşa'ların, Mustafa Fazıl Paşa'ların temsil ettiği Yeni Osmanlı akımı ise, Tanzimatçı değil, fakat Tanzimatın muhalifiydi. Bu nedenle Yeni Osmanlıcılar, Tanzimatçılar tarafından hapislere atıldılar, sürüldüler, boğduruldular, vb.

Demokratik devrimin değerleri, hürriyet, laiklik, hoşgörü, vicdan özgürlüğü gibi idealler, Türkiye'de Yeni Osmanlılarla başlayan hürriyetçi akımla boy verdi.

Yeni Osmanlılar'dan sonra Genç Türkler ve Türkçüler, milliyetçi, halkçı, laik kültürün taşıyıcısı oldular. Hoşgörü ve vicdan özgürlüğü, bu kültürün bir parçası olarak ülkemiz gündemine girdi. 19. ve 20. yüzyılın devrimcileri olan Türkçüler, belki bazıları yadırgayacak ama, aynı zamanda hoşgörünün düşünürleri idiler. Şu sıra yeni yazıyla yayımlanmaya başlayan *Türk Yurdu* dergisi ciltleri (5) bu açıdan önemli bir malzemedir.

Türkiye'de hoşgörü kültürünün doğuşunu ve gelişmesini incelemek, başlı başına ve büyük bir iştir. Biz burada, bu sürecin en büyük atılımına, Kemalist Devrim dönemine değineceğiz.

Kemalist Devrim'de hoşgörü

Kemalist Devrim, yıktığı Osmanlı Devleti'nin şeriatçı taassubuna karşı mücadelede hoşgörü kültürünü geliştirdi.

Kemalist Devrim, ta 1876 öncesinde Yeni Osmanlılar'dan Mustafa Fazıl Paşa'nın Abdülaziz'e yazdığı mektuptaki laiklik tanımını (6) kabul etti ve uyguladı. "Din ve dünya işlerinin birbirinden ayrılması" diye özetlenen bu devrimci tanıma göre, din, daha doğrusu din adına hareket eden istismarcılar, dünya işlerine karışamazdı. Toplumu, ekonomiyi, bütün olarak hayatı düzenlemenin ve kültürün bir tek kaynağı vardı, o da toplumun ihtiyaçlarıydı. Artık din, kutsal kitap, şeriat, hadisler, dinsel içtihatlar, dünya işlerinin kaynağı olamazdı. Dinsel inançlar, bireyin vicdanındaki yerinden dışarı çıkamazdı.

Bu açıklama şunun için gerekti: Kemalist Devrim, "din özgürlüğünü", dinin özgürlüğü olarak tanımlamadı, o zaman laiklik diye bir şey kalmazdı. Kemalist Devrim'e göre din özgürlüğü, bireyin vicdan ve inanç özgürlüğü idi. Özgür olan din değil, fakat bireyin vicdanı idi. Birey, dinsel inançta özgürdü, ancak dünyayı dinsel kaynaklara göre düzenlemeye girişemezdi. Burada **birey** kavramının altını özellikle çiziyoruz. Bireye tanınan din ve vicdan özgürlüğü, dinsel güçlere, dinsel cemaatlere tanınmış değildi. Tersine Kemalist Devrim, tekkeleri, zaviyeleri kapattı, tarikatları yasadışı ilan etti. Şeyhlik, müritlik, çelebilik gibi Ortaçağ kurum ve ilişkilerini ortadan kaldırmak için kapsamlı bir Aydınlanma hareketine girişti ve bunun altyapısını oluşturan kapitalist ilişkileri inşa etti.

Kısacası, Ortaçağ kalıntılarını tasfiyeye yöneldi ve Ortaçağ hakim sınıflarına karşı, Jakobenizmin Aydınlanma diktasını uyguladı.

Burada diktatörlük kavramından hoşgörü ve vicdan özgürlüğüne ulaşılması, bazılarını şaşırtmaktadır. Ancak hoşgörü ve vicdan özgürlüğü, insanlığın gündemine, feodal kalıntıların devrimlerle tasfiyesi ve taassubun kökünün kazınması yoluyla gelmiştir. Hoşgörü kültürü, dünyanın hiçbir yerinde, şeriatın meşrulaştırdığı ilişki ve kurumlara hoşgörü gösterilerek yerleşmemiştir. Taassubu yıkmadan, hoşgörüyü geliştirme olanağı yoktur. Hoşgörü, hiçbir zaman, "taassuba hoşgörü" olarak yorumlanamaz. Kemalist Devrim, gerçekten devrim olduğu için, meselenin özünü yakalamış ve hayata geçirmiştir.

Şeriat, dokunulamaz, değiştirilemez, mutlak kurallar getirmiştir. Bu dogmalar, feodal devletin şiddetiyle ve toplumun içinde taassupla güvence altına alınmıştır. Bu durumda hoşgörü kültürünün yerleşmesi için, toplum öncelikle bu dogmalardan, bu kara taassuptan kurtulacaktır. Bu nedenle bütün demokratik devrimlerde olduğu gibi, Kemalist Devrim'de de, inanç ve vicdan özgürlüğüne ulaşmanın yolu, 1950 sonrasında Küçük Amerikacıların yorumladıkları gibi, Ortaçağ'a özgürlük tanımak değil, fakat Ortaçağ sistemine karşı mücadele idi.

Kemalist Devrim'in önderleri hoşgörünün karşıtı olan taassup ile dinler arasındaki bağlantıyı kurmuştu, kurmaya mecburlardı zaten. Atatürk, bu tutumu şöyle dile getirmiştir:

"Medeniyetin geri olduğu cehalet devirlerinde, fikir ve vicdan hürriyeti, tahakküm ve baskı altında idi. İnsanlık bundan çok zarar görmüştür. Özellikle, din muhafızlığı kisvesine bürünenlerin, hakikati düşünebilenler, söyleyebilenler hakkında reva gördükleri zulüm ve işkenceler, insanlık tarihinde daima kirli facialar olarak kalacaktır." (7)

Atatürk, ortaokulların *Yurttaşlık Bilgisi* (o zamanki adıyla Medeni Bilgiler) kitabına kendi eliyle yazdığı bu satırlarla, hoşgörünün karşıtı olan taassubu (bağnazlığı) tarihsel yerine oturtur. Taassup, ona göre, toplumsal gelişmenin karşısına dikilmenin, geçmişe bağlanmanın ahlâkıdır (8).

Cumhuriyet Devrimi ideolojisi, işte bu dinsel taassubun karşısına vicdan özgürlüğü ve hoşgörü kültürüyle çıkar. *Medeni Bilgiler* kitabında, taassup ve hoşgörü konusuna özel bir bölüm ayrılmıştır. Orada, herkesin "istediğini düşünmek, istediğine inanmak, kendine özgü siyasal bir düşünceye sahip olmak, bağlı olduğu dinin gereklerini yapmak veya yapmamak, istediği dini seçmek, belli bir dinin törenlerini yerine getirmek" hak ve hürriyetleri olduğu belirtilir (9).

Cumhuriyet ideolojisine göre, "Milli ve toplumsal hayatta ferdin dinsiz, şu veya bu inanç sistemine sahip oluşu, milli ve toplumsal görevi bakımından, ne bir kusur ne bir erdem sayılamaz. Türkiye'de dinin dünya işlerinden ayrı tutulduğu, laikliğin ilan olduğu andan itibaren hiç kimse, hiçbir ibadete zorlanamaz. Hiç kimse vicdanın verdiği esinle kabul ettiği ibadetten yasaklanamaz." (10)

Osmanlı'da esir pazarı

Bu çerçeve, laiklik ve hoşgörü arasındaki ilişkiyi belirlemek açısından çok önemlidir; dikkat edilirse, Kemalist Devrim, ibadet özgürlüğünün kaynağını, din olarak değil, "vicdandan gelen esin" olarak belirlemektedir. Herhangi bir özgürlük, ibadet bile olsa, dinsel kaynağa değil, vicdani esine bağlanmaktadır.

Ancak vicdandaki bu esin, başkalarını zorlamaya doğru genişletilemez. Atatürk, vicdanlar üzerinde baskı uygulayabilecek güçlerin kimliğini, ince bir dille belirtir: "Artık samimi inanç sahipleri, derin iman sahipleri, hürriyetin gereklerini öğrenmiş görünüyorlar." (11)

Bu saptamadaki uyarı, daha o günden, ilerde "din ve vicdan hürriyetini", Demirel'ler, Özal'lar, Çiller'ler gibi yorumlamak isteyenlerin çıkacağı bilinerek yapılmıştır.

Atatürk, demokratik devrimlerin deneyimlerinden hareketle hoşgörünün sınırlarını çizer:

Birincisi, hoşgörü adına, Ortaçağ kurumlarına ve onların mensuplarına tahammül edilemez. "Türkiye Cumhuriyeti dahilinde bütün tekkeler ve zaviyeler ve türbeler kanunla kapatılmışlardır. ... Tarikatlar kaldırılmıştır. Şeyhlik, dervişlik, çelebilik, halifelik, falcılık, büyücülük, türbedarlık, vb. yasaktır. Çünkü bunlar gericilik kaynakları ve damgalarıdır." (12)

İkincisi, hoşgörü aldırmazlık derecesine götürülemez. Atatürk, Ortaçağ güçlerine karşı mücadele ettiğinin bilincindedir. Onların kolayca toplumdan tasfiye edildiği gibi bir hayal içinde değildir.

"Hürriyet düşmanlarının yokolduğu, bizim gibi düşünen ve hissedenlerle yaşadığımız yargısına varmak zordur." (13) O nedenle hürriyetçilerin iyi niyetli olmalarının "hiçbir zaman hiçbir şeyi tamir edemediğine", Hıristiyan engizisyonuna gönderme yaparak tarihten kanıt gösterir ve "insanların ruhun selameti için yakıldıklarını" hatırlatır ve şöyle devam eder:

"Herhalde bunu yapan engizisyon papazları, iyi niyetlerinden ve iyi iş yaptıklarından söz ederlerdi. Belki de cidden bu sözlerinde samimi idiler. Fakat bir ahmaklığı yahut bir hıyaneti, iyi bir iş kalıbına uydurmak güç değildir."

Atatürk, meselenin bir iyi niyet meselesi değil, hürriyet ile hürriyet düşmanları arasında ölüm-kalım savaşı olduğunu saptamıştır:

"Hürriyetçi olmayanların ... hiçbir zaman elleri, ayakları bağlı olduğu halde kurbanlık koyun vaziyetine razı olacakları asla kabul olunmamalıdır. Unutulmamalıdır ki, bazı insanlar geleceği geç-

Dere kenarında basılan çift

mişin arasından görmekte ısrarlıdırlar. Bunlar, ilgimizi kestiğimiz geleneklere karşı derhal sadakatin iadesini isterler. Bu gibi insanlar, kendi itikat ettiği gibi itikat etmeyen kimseleri istedikleri gibi ezemezlerse, kendilerini cenderede hissederler." (14)

Kahramanmaraş, Erzincan, Çorum katliamları ve Sivas Madımak Oteli'nde 37 aydınımızın yakılması, bu sözlerden 50-60 yıl sonra yaşanmıştır.

Buraya geleceğimizi görmek için bu tecrübelerin yaşanması gerekmezdi. Bütün demokratik devrimler göstermiştir ki, Ortaçağ kuvvetlerine ve onların ideolojisi olan şeriatçılığa ödün verilerek varılacak başka bir yer olmamıştır.

Atatürk, daha 1920'lerde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası girişimiyle bir kez daha doğrulanan uluslararası devrim deneyimlerinden ders çıkararak şu tarihsel uyarıyı yapmıştı:

"'Parti dinsel düşünce ve inaçlara saygılıdır' ilkesini bayrak olarak eline alan zevattan iyi niyet beklenebilir miydi? Bu bayrak yüzyıllardan beri, cahil ve bağnazları, hurafeperestleri aldatarak özel amaçlarına ulaşmaya kalkışmış olanların taşıdıkları bayrak değil miydi? Türk milleti, yüzyıllardan beri, sonu gelmeyen felaketlere, içinden çıkabilmek için büyük fedakarlıklar gerektiren çirkef bataklıklara hep bu bayrak gösterilerek sevk olunmamış mıydı?

"Cumhuriyetçi ve terakkiperver olduklarını zannettirmek isteyenlerin; aynı bayrakla ortaya atılmaları, dinsel bağnazlığı coşturarak, milleti cumhuriyetin, terakki ve yenileşmenin bütünüyle aleyhine teşvik etmek değil miydi? Yeni parti, dinsel düşünce ve inançlara saygı perdesi altında; biz hilafeti tekrar isteriz; biz yeni kanunlar istemeyiz; bize Mecelle yeter; medreseler, tekkeler, cahil softalar, şeyhler, müritler, biz sizi himaye edeceğiz; bizimle beraber olunuz. Çünkü Mustafa Kemal'in partisi hilafeti kaldırdı, İslamiyet'i yaralıyor. Sizi gavur yapacak, size şapka giydirecektir diye bağırmıyor muydu? Yeni partinin kullandığı formül, bu gerici feryatlarla dolu değildir denebilir mi?

"...

"Efendiler, yaptığımız devrimin genişliği ve büyüklüğü karşısında, eski hurafelerin ve kurumların birer birer düşüşünü gören bağnaz ve gerici unsurlar, 'dinsel düşünce ve inançlara saygılı' olduğunu ilan eden bir partiye ve özellikle bu partinin içinde isimleri ün kazanmış zevata dört el ile sarılmaz mı? Yeni parti yapan zevat bu gerçeği anlamış değil midirler? O halde ellerine aldıkları din bayrağı ile, millet ve memleketi nereye götürmek istiyorlardı?" (15)

Atatürk'ün 1927 yılında *Büyük Nutuk*'ta ifade ettiği "nereye götürmek istiyorlar" sorusunun cevabı bugün verilmiştir.

Şu anda Türkiye'de, Cumhurbaşkanı, Meclis Başkanı ve Başbakan olarak, devlet protokolünde ilk üç sırayı işgal eden zatların üçü de, geçen yıl Nakşibendi tarikatının bir kolu olan Nurcular'ın lideri Fethullah Hoca'nın elinden ödül almışlardır. Cumhuriyet protokolünün yerine Fethullah Hoca protokolü geçmiştir.

Türkiye'yi yönetenler, 1940'larda "din ve vicdan özgürlüğü" adı altında taassuba, yani hoşgörü düşmanlığına ödünler vererek işe başlamışlar, arkasından taassuba özgürlüğü savunmuşlar ve en sonunda tarikatları, yani taassubu iktidara getirmişlerdir. Bu sürecin sonunda, Genelkurmay Başkanlığı, Türk Silahlı Kuvvetleri'ni "Batı destekli irtica ile iç savaşa göre yapılandırma" görevini saptamıştır (16).

Türkiye deneyimi de göstermiştir ki, hoşgörü kültürü, ancak ve ancak, Ortaçağ taassubuna (bağnazlığına) karşı; siyasal, toplumsal, ekonomik, ideolojik alanlardaki kapsamlı bir mücadelenin ürünü olabilir. Hoşgörü, demokratik devrimin kültürüdür ve bu nedenle taassuptan kurtulmanın tek yolu, devrimi sonuna kadar götürmektir (17).

DİPNOTLAR

1) Burjuvazinin sosyolojik tarihçiliği konusunda bkz. Geschichte der Philosophie, II, s.189 vd.; III, s.115. Doğu Perinçek; "Burjuva Liberal Tarihçilik ve Kemalizm", Saçak, sayı 30, Temmuz 1986, s.20 vd., Doğu Perinçek; Kemalist Devrim-2 Din ve Allah, s.119 vd.

2) Bkz. "Türk Tarihinin Ana Hatları", Kaynak Yayınları, 2. basım, İstanbul, Mayıs 1996, s.427 vd (Bu bölümü Yusuf Akçura'nın yazdığını sanıyoruz).

3) Bkz. Yusuf Akçura; "Türkçülüğün Tarihi", Kaynak Yayınları, İstanbul, Kasım 1998, s.17 vd.

4) Bilgi için bkz. Doğu Perinçek; "Bozkurt Efsaneleri ve Gerçek", Geliştirilmiş 4. basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, Kasım 1997, s.111 vd.

5) Türk Yurdu ciltlerini Tübitay Yayınları gün ışığına çıkarıyor. Henüz ilk cildi çıktı. Toplam 29 cilt olacağı belirtiliyor.

6) Mustafa Fazıl Paşa'nın laikliğin devrimci tanımını yaptığı bu mektup için bkz. Reşat Kaynar, "Atatürk Önderliğinde Kültür Devrimi", TİTE Yayınları, 1972, s.56 vd.

7) Afet İnan; "Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları", 2. baskı, AKDTYK Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1998, s.56.

8) Aynı eser, s.58, Elyazısı, s.514 vd.

9) Aynı eser, s.56.

10) CHP "XV. Yıl Kitabı"ndan aktaran, Şevket Süreyya Aydemir; "Tek Adam", III, Remzi Kitabevi, 8. basım, İstanbul, s.453 vd.

11) Medeni Bilgiler, s.56.

12) Aynı yerde.

13) Aynı eser, s.511.

14) Aynı yerde.

15) Atatürk; Nutuk / Söylev, II, AKDTYK Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. baskı, Ankara 1987, s.1184 vd.

16) Genelkurmay Başkanlığı'nın bu saptaması, 1997 yılı Aralık ayında basında yer aldı. Bkz. Hürriyet, ... Aralık 1997.

17) Bu yazının "Kemalist Devrim ve Hoşgörü" bölümü, büyük ölçüde Doğu Perinçek, "Kemalist Devrim-2 Din ve Allah" kitabından aktarılmıştır. Bkz. s.163 vd.

Cumhuriyet Devrimi'nin Osmanlı'ya bakışı

Mustafa Kemal, saltanatın kaldırılışı kararını şöyle niteliyor: "Asırlardan beri cahillik ve sapkınlığın koruyucusu, musibet ve fenalıkların anası olan, milletimiz için dahili ve daimi bir düşman olan ferdî saltanata ve onun temsil ettiği uğursuz bir idare şekline yöneltilmiş kutsal silah."

Zeki Sarıhan (*)

Osmanlı Devleti'nin 700. yılı nedeniyle, içinde bulunduğumuz 1999 yılı içinde çeşitli etkinlikler düzenleniyor. Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının bir bölümü üzerinde, bir zamanlar 6 milyon kilometrekareye yakın bir alan üzerinde, pek çok millet topluluğundan yaklaşık 60 milyon insana hükmetmiş, 623 yıl yaşamış dünyanın bu en büyük imparatorluğunun merkezi üzerinde bugün Türkiye devleti bulunuyor. Türkler'in olsun, başka milletlerin olsun Osmanlı İmparatorluğu ile ilgilenmeleri, onunla ilgili araştırma ve incelemeler yapmaları doğal.

Ancak bu yılki kutlamalarda Osmanlı ile ilgili özgün araştırmalardan çok Osmanlı'yı benimseme görüşü egemen. Televizyon açık oturumlarına kadar yansıyan görüşe göre, Osmanlılar biz Türkler'in atalarıdır. Büyük bir uygarlık bırakmışlardır. Osmanlılar, halklara çok hoşgörülü davranmışlardır. İnsan haklarına saygı göstermişlerdir...

Bu yazıda Osmanlılığın, Osmanlı Devleti'nin Cumhuriyet'i kuranlar tarafından nasıl değerlendirildiği üzerinde duracağız. Göreceğiz ki Türkiye Cumhuriyeti'ni kuranların bakışı ile bugünkü Türkiye'yi yönetenlerin Osmanlı'ya bakışları çok farklıdır, hatta birbirine taban tabana zıttır.

Sınıflar tarihe, kendi ihtiyaçları açısından bakarlar

Tarihi olgular üzerindeki yorumlar çok değişiklik gösterir. Bu değişikliklerin en temeli, sınıf ölçüsüdür. Ezilen ve yönetilen sınıfları bir araya toplayarak buna "halk" diyoruz. Ezen ve sömüren, yöneten sınıfları da "hakim sınıflar" diye tanımlıyoruz.

Hakim sınıflar da, halk da tarihin aynasına baktıklarında orada bugünkü sınıf ilişkilerini görürler. Hakim sınıfların tarihte gördükleri sömürücü, soyguncu ve zalimler onların atalarıdır. Halk sınıflarının da tarihte karşılığı olan sınıflar vardır. Bir halk, sömürü ve zulümden kurtulma bilincine erişmişse, tarihte bunun örneklerini araştırır ve bunları kendine miras edinir.

Osmanlı işgalciye teslim olmuşken Anadolu'da halk savaşıyordu.

Hakim sınıfların en büyük korkusu, sınıf gerçeğinin emekçiler tarafından kavranmasıdır. Bu nedenle sürekli olarak sınıf gerçeğini ret ve inkâr ederler. Tarihin de, böyle sınıfsız bir tarih olduğu yalanını yayarlar. Onlara göre, kendi ataları bütün toplumun ortak atalarıdır. Tarih kitaplarını buna göre düzenlerler ve halkın çocuklarına da bunu öğretirler. Yüzyıllarca süren bu beyin yıkama işlemi etkisini de gösterir. Resmi eğitimde öğretilen değer yargılarının dışına çıkamayan milyonlarca insan, hakim sınıfların atalarını kendi ataları, onların "kahramanlık" menkıbelerini kendi geçmişinin kahramanlıkları olarak bellerler. Bu aynı zamanda dış dünyaya karşı bir aidiyet kazanma ihtiyacına da yanıt verir. Bu anlayışa göre Osmanlı "biz"dir. Bizim geçmişimizdir. Diğer milletlerin nasıl birer geçmişi varsa Türkler'in de şeref ve şanlarla dolu bir geçmişi vardır. Tarihte bu "ataların" bazı yenilgileri, başarısızlıkları, hatta haksızlıkları olsa bile bunlar affedilebilir. Bunların sayısı hem çok değildir, hem de olabilecek bazı nedenlerden kaynaklanmaktadır. Sonunda elde kalan tarih, tatmin edici, onur verici bir tarihtir...

Osmanlı kimdir?

"Osmanlı" sözcüğü, bir devleti, bir uygarlığı, bir hanedanı olduğu kadar, Osman Bey'in ve onun kurduğu devletin tebaası olan insanların bütününe verilen addır. Türkçe'de Osmanlı'dan önce de -lı ekiyle çeşitli Türk devletlerinin tebaaları ifade edilmiştir. Selçuklu, İlhanlı, Karamanlı, Çandarlı gibi. Ancak, bu yalnızca resmi bir bağımlılığı ifade eder. Kültür açısından Türkler olsun, Osmanlı idaresinde yaşayan diğer topluluklar olsun, kendilerini Osmanlı saymamışlardır. Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin çıkardığı, 1934'te liselerde ders kitabı olarak okutulan Tarih kitabı, bu gerçeği şöyle ifade ediyor:

"Şurası memnuniyetle hatırda tutulmalıdır ki, Türk milletinin asıl kütlesi, Osmanlılık vasfını üzerine almamıştır. Hakikaten Anadolu halkı, her zaman sarayla onun etrafında toplanmış zümreye Osmanlı demiş ve kendini daima onun dışında tutmuştur" (1). Bu açıdan Osmanlı, Osmanlı hanedanına, sarayına mensup, Osmanlı idare teşkilatında görevli, kentlerde yaşayıp bu devletin çeşitli alanlarında hizmetinde olan kişilere verilen addır.

Cumhuriyet devrimcilerinin Osmanlı hakkındaki görüşlerini aktarmaya geçmeden önce birkaç gerçeğe değinmek gerekir: Batı merkezli ideolojilerin etkisi altındaki bazı aydınlar, Osmanlılar da içinde olmak üzere Türkler'in, Doğulular'ın ya da İslamların tarihte hiçbir ileri rol oynamadıkları iddiasında bulunuyorlar ve Osmanlı sarayındaki entrikaları bol bol aktarıyorlar. Abartılmış ve yanlış bir tarih görüşüne yanıt olarak da dile getirilmiş olsa, bu anlayış doğru değildir. Doğulular'ın, Müslümanlar'ın, Türkler'in uzun bir tarihsel süreç içinde dünya tarihinde çok önemli roller oynadıklarını, uygarlıklar yarattıklarını görüyoruz. Bu uygarlık, Batılılar'ın yarattıkları uygarlıklardan üstün de olabilmiştir. Bugünkü Batı uygarlığının kökenleri de Mezopotamya ve Mısır uygarlığına dayanır. Batı'nın bugünkü üstünlüğü elde etmesi, Rönesans ve Reform hareketlerinden sonradır.

Osmanlı saltanatını kaldıran meclis

Osmanlı saltanatının kardeş katline bile izin veren iktidar mücadelesi içinde bugünkü ölçülerle akıl almaz gaddarlığı, hukuksuzluğu, yağmacılığı, yalnız ona özgü bir tutum değildir. Ortaçağ'a özgüdür ve benzer olayları ve durumları bütün imparatorluklar yaşamıştır. Bu konularda ne aşağılık duygusuna kapılmaya, ne de askeri zaferler karşısında böbürlenmeye yer yoktur. İlkçağ'ın koşullarında Çin, Mısır, Mezopotamya, Roma, Yunan vb. devlet ve toplum biçimleri, Ortaçağ'ın koşullarında ise Avusturya-Macaristan, Alman, Rus, İran, Arap, Osmanlı İmparatorlukları çıkabilirdi.

Halkın onurlu bir kimliği vardır

Halk, Osmanlılığı reddederse kimliksiz kalmaz. Halkın kimliği içinde, tarihinin önemli bir yeri vardır. Örneğin halkın, yüzyıllardır koruyup geliştirdiği bir dili vardır, edebiyatı vardır, sanatı vardır. Halkın atalarının, sömürü ve zulme karşı bir mücadele tarihi de vardır. Halk, tarihsel kimlik olarak bunları bilecek, bunlara sarılacaktır. Yunus Emre, bu halkın atasıdır. Pir Sultan onun ozanı ve savaşçısıdır. Nasrettin Hoca, Şeyh Bedrettin halkın düşünürleridirler. Dikkat edilmelidir ki, bu adların hiçbiri, kendi yaşadıkları dönemlerde de hakim sınıflarla halkın ortaklaşa sahip çıktığı değerler değildi.

Saltanattan Cumhuriyet'e geçiş süreci

Türkiye Cumhuriyeti, 29 Ekim 1923'te kuruldu. Ancak, bu bir hükümet biçimini kabul tarihidir. 28 Ekim 1922'de Türkiye'de padişahlık yoktu. Türkiye'yi Büyük Millet Meclisi yönetiyordu. Padişahlık, 1 Kasım 1922'de Ankara Hükümeti tarafından bir kanunla kaldırılmıştı. Ne var ki, İstanbul Hükümeti'nin 16 Mart 1920'den sonra yaptığı anlaşmalar, çıkardığı yasaların kabul edilmeyeceği gene bu Meclis'in kararıdır. Ankara'da Cumhuriyet, fiili olarak 23 Nisan 1920'de kurulmuş bulunuyordu.

Türkiye'nin Cumhuriyet'e geçiş süreci, 1876 Birinci Meşrutiyet'le başlar. Teşkilatı Esasiye Kanunu ile hukuken padişahın hakları sınırlanmış ise de İkinci Abdülhamit, anayasayı yürürlükten kaldırmış ve bu anayasa 1908 devrimiyle yeniden yürürlüğe konulmuştur. Yavuz Sultan Selim dönemi Osmanlı idare biçimi ile 1908'den sonraki idare biçimi birbirinden çok farklıdır. Türkiye'nin artık bir anayasası vardır. Seçimleri, siyasi partileri vardır. Temel haklar güvence altına alınmış görünmektedir. Padişahlar, mutlak yetkiler taşımak bir yana, devletin başında sembolik hale gelmişlerdir. İşte bu evrimlerden geçtikten sonra Cumhuriyet yönetiminin adı 29 Ekim 1923'te konulabilmiştir.

19. yüzyıl Avrupa'da milliyetlerin yüzyılı idi. 20. yüzyılda bu akım Osmanlı toplumunu da etkiledi. Öte yandan yüzyılın daha ilk çeyreğinde Sovyet devrimi patlak verdi ve devrimin en yakın etki alanında Türkiye bulunuyordu. Bu bakımdan Türkiye'de Cumhuriyetçilik, milliyetçilik ve halkçılık iç içe geçmiştir.

Yedi asırdan beri, köylüye yapılan uşak muamelesi

Kurtuluş Savaşı yıllarında Türkiye'de güçlü bir halkçılık rüzgarı esti. Halkçılık, esas olarak emek ve emekçi eksenine oturmuş bulunuyordu. Türkiye'nin yüzde sekseni köylü olduğu için o günkü halkçılığın somut olarak anlamı, köylüleri ön plana çıkarıyordu. Kurtuluş Savaşı'nın hem savaşçı kadroları, hem de maddi kaynağı esas olarak köylülerdi.

Bu gerçeği kavrayan Mustafa Kemal, 1 Mart 1922 günü Meclis'in yeni çalışma dönemini açarken yaptığı ünlü konuşmasında şöyle diyor (Bugünkü dile yaklaştırılmıştır):

"Türkiye'nin sahibi ve efendisi kimdir (Köylülerin sesleri)? Bunun cevabını derhal birlikte verelim: Türkiye'nin hakiki sahibi ve efendisi, hakiki üretici olan köylüdür (Şiddetli ve sürekli alkışlar). O halde herkesten daha çok refah, saadet ve servete müstehak ve layık olan köylüdür (Sürekli alkışlar). Binaenaleyh, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin iktisat siyaseti, bu asıl gayeyi elde etmeğe yöneliktir.

Efendiler! Diyebilirim ki bugünkü felaket ve sefaletin tek nedeni bu hakikatin gafili bulunmuş olmamızdır. Gerçekten, yedi asırdan beri cihanın muhtelif yanlarına sevk ederek kanlarını akıttığımız, kemiklerini (yabancı) topraklarında bı-

raktığımız ve yedi asırdan beri emeklerini ellerinden alıp israf eylediğimiz ve buna karşılık daima tahkir ettiğimiz ve aşağıladığımız ve bunca fedakarlıklarına ve iyiliklerine karşı nankörlük, küstahlık, cebbarlıkla uşak derecesine indirmek isteğimiz bu gerçek sahibin huzurunda utançla ve saygıyla gerçek durumumuzu alalım (Şiddetli alkışlar)." (2)

Mustafa Kemal bu konuşmasında yalnız Osmanlı İmparatorluğu'nda değil, ondan seksen yıl daha gerilere giderek Türkiye'de iki sınıfın, köylülerle hakim sınıfların ilişkisini çok açık ve anlamlı bir biçimde anlatmaktadır. Bu, tarihe emekçi halkın gözleriyle bakmaktadır. Türkiye köylüsünün elinden emeklerini alıp ona uşak muamelesi yapan Osmanlı hakim sınıflarıdır. Onu yabancı ülkelere sevk edip kemiklerini o diyarlarda bırakan Osmanlı yönetimidir. Yalnız o değil, konuşma içine giren sesler ve alkışlardan anlaşıldığına göre, Büyük Millet Meclisi'nin üyeleri de hem tarihsel bir gerçeği itiraf etmekte, hem de savaşın hemen bütün yükünü çeken köylüye şükran duygularını ifade etmektedirler. Bu emekçiye yaklaşma tutumu, feodalizmle ve yabancı istilacılarla mücadeleye atılmış olan bütün kadrolarda görülen ortak bir tutumdur. En yakın müttefikine yaklaşma tutumudur. Türk devriminin önderleri de emperyalizmle ve onun işbirlikçisi merkezi feodalite ile savaşırken emekçi sınıflara yaklaşmaktadırlar.

Osmanlı saltanatı yerine millet saltanatı

Osmanlı saltanatı kendi kendini feshetmiş, Osmanlı sultanı tahttan çekilmiş değildir. Bu, bir devrimle sağlanmıştır. Devrim, ülkenin düşman işgaline uğraması ve parçalanması girişimlerine karşı Anadolu'da gerçekleşen bir ulusal ayaklanmadır. Padişah Hükümeti yerine Ankara'da bir "Halk Hükümeti" kurulmuş. Sivas Kongresi'nin Anadolu'da ikinci bir iktidar gibi çalışmaya başladığı tarihten başlatırsak Türkiye, 3 yıldan fazla bir süre ikili bir iktidar dönemi yaşamıştır. 1 Kasım 1922'de padişahlığın Ankara Hükümeti tarafından hukuken de kaldırıldığını belirten bir kararı almaya zorlayan, İtilaf Devletleri'nin Lozan'da başlayacak barış görüşmelerine İstanbul Hükümeti'ni de çağırmış olmalarıdır. Zaten artık hiçbir gücü kalmayan İstanbul Hükümeti, Ankara'nın padişahlığı kaldıran kararına direnememiş, İstanbul'daki hükümet daireleri Ankara'nın temsilcilerine teslim edilmiştir. Bu koşullarda bile padişah tahttan çekilmemiştir. Nihayet, 16/17 Kasım 1922 gecesi, halife sıfatını kullanarak bir İngiliz gemisiyle İstanbul'dan kaçmıştır.

Osmanlı saltanatının, 20. yüzyıl'da tarihe karışan bütün mutlakiyet idareleri gibi daha uzun süre yaşayamayacağı ortada idi. Saltanatın sonunu belirleyen olgu, son birkaç yüzyıldır Osmanlı Devleti'nin yarı sömürge oluşuyla yakından ilişkilidir. Padişah ve çevresi, hükmettikleri topraklar saldırıya uğradığında yurtlarını savunamamışlar, saldıranlara teslim olmuşlar, daha da kötüsü, yurdu savunanlar üzerine kuvvet göndermişlerdir. Bundan ötürü onların kaderi, saldırganların kaderi ile birleşti. Osmanlı saltanatının son bireyleri "hain"likle damgalandı. Bu durum, bir yönetim biçimi olarak sultanlığı savunanları müşkül durumda bıraktı, direnemez bir hale getirdi.

Osmanlı hakim sınıfı halktan kopmuş sefa içinde yaşıyordu.

"Avrupa hep ikilik çıkarmaya çalışıyor"

Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, Osmanlı Hükümeti'nin son başbakanı Tevfik Paşa'nın, Lozan Konferansı'na Ankara Hükümeti'yle birlikte İstanbul Hükümeti'nin de çağrıldığını, Ankara Hükümeti'nin buna uyması gerektiğini, aksi halde altı yüzyıllık bir imparatorluğun kökünden yıkılacağını bildiren bir mektubu okutmuş ve bunun üzerine Meclis'te hararetli görüşmeler olmuştur. Tevfik Paşa'nın, Türkiye'nin artık cumhuriyete yöneldiğinden ve Anadolu'da fiilen bir cumhuriyet idaresi olduğundan habersiz göründüğü ve Mustafa Kemal Paşa'yı ve arkadaşlarını Osmanlı Devleti'ni tarihe karışmakla korkutacağını sandığı anlaşılmaktadır. Oysa Meclis çoğunluğu, bu saltanatın zaten tarihe karıştığı kanısındadır ve Tevfik Paşa'nın bu girişimi üzerine onu Türkiye'ye ve dünyaya da açıkça ilan etme fırsatını yakalamıştır.

Bu mektupla ilgili olarak Meclis'te yapılan görüşmelerin bazı bölümleri şöyledir:

Rasih Efendi (Antalya): Avrupa kanunlarından alarak ve babadan oğula diyerek başımıza geçirdiğimiz reisler, memleketi malikane ve içindekileri de köle gibi, hatta köle bile değil, onların da bir mevkii vardır, demirbaş eşya veya hayvan yerine koymak istediler ve koydular (Koyamadılar sesleri).

Varis, deli de olsa varis olur. Cahil de olsa varis olur. Ahmak da olsa varis olur. Yapılan zulüm ve kötülüklerin büyük kısmı da onundur. İslam alemi de onlara lanet etmiştir.

Refik Bey (Konya): Hepsine lanet etmiştir.

Rasih Efendi (devamla): Avrupalılarla kaç sefer temasa gelmişsek daima aynı silahı kullanmışlardır. Daima Büyük Millet Meclisi ve İstanbul Meclisi hükümeti çıkarmışlardır. İstanbul Hükümeti delegeleri bugüne kadar düşmana alet olmuşlardı. Bugün de yine düşmanların melanet tuzaklarına alet olmuşlardır.

Necip Bey (Mardin): Yakında onlar parçalanacaklar.

Rasih Efendi (devamla): Bu millet ve bu milletin temsilcisi olan Yüce Meclis, bugüne kadar milletin mukadderatını idare ve milletin hukukunu savunmaya, bütün zulmüyle, işkencesiyle, bütün fırıldaklarıyla, entrikalarıyla karşılarına çıkan Avrupa milletine nasıl galip gelmişse, o entrikacıların fesat aleti olmak isteyen bu zavallıları...

Yahya Galip Bey (Kırşehir): Zavallı deme!

Rasih Efendi (devamla): Bu milletin

aleyhinde hareket edenler, her zaman zavallıdır.

Refik Bey (Konya): Haindir! (Haindir sesleri)

Rasih Efendi (devamla): Onlar inattan dönmek istemiyorlar. Hak sözü dinlemek istemiyorlar. Melanetten dönmek istemiyorlar. Yaptıklarından hesap vereceklerdir. Lanet kendilerine!...

Hüseyin Avni Bey (Erzurum): Türkiye Büyük Millet Meclisi, halkı, mazideki sisteme isyan etmiştir. Bizi, takip ettiğimiz yollar yıkmıştır. Bu felaketlerden ibret alarak gözümüzü açtık. Bir inkılaba doğru gidiyoruz. Başında bulunan insanların kendisini düşünmediğinden doğduğunu, bu hali gördüğü zaman millet uyandı, mukadderatına hakim oldu, hükümeti eline aldı ve bu inkılabı yaptı. Hilafet makamı nerede? Çöküşe mahkum olacakmış (Gürültüler ve gülüşmeler). Ben din alimlerine sorarım. Hilafet sıfatında mahkûmiyet var mıdır?

Necip Bey (Mardin) ve Yahya Galip Bey (Kırşehir): O, Papaz Fru'nun halifesidir.

Hüseyin Avni Bey (devamla): Tevfik Paşa o mührü kimden aldı. O mühürleri, malikane kabilinden benim mülküme el koyup gasp edilmesi sonucunda kullanılan mühürleridir (Alkışlar). Bir de cinayet yaptı, milletin idam kararlarını mühürledi. Sevr Anlaşması üzerinde duruyor. Saltanata alışmış imparatorlar, haşmetpenahlar, millet hakimiyetinden canavar gibi korkarlar. (Gülüşmeler)

"Altı asırdır çektiklerimiz"

Nafıa vekili Fevzi Bey (Diyarbakır): Bugün millet artık Osmanlı hanedanını tarihe karışmış sayıyor. Millet artık Osmanlı saltanatını tanımıyor. Doğrudan doğruya millet saltanatını tanıyor. Milletin yalnız bir refah devresi varsa o da Büyük Millet Meclisi'nin açılışından sonra açılmıştır. Anadolu'yu bu defa baştanbaşa dolaştığım zaman hatta saltanat devrinde yetişmiş adamlar, bütün alimler, o devrin ileri gelenleri bile, o devirde kılınan Cuma namazının gayri meşru olduğunda müttefik idi. Bugün artık herkes bu hakikati anlamıştır.

Mazhar Müfit Bey (Kırşehir): Efendiler, altı asırdan beri çektiklerimiz, bir tarihi çöküş bulmayan Babıali yüzündendir. Biz zaten Babıali'nin çöküş gününü bekliyoruz.

Dahiliye vekili Ali Fethi Bey (İstanbul): Efendiler, dikkate değer ki, millet istiklaline karşı olduğu zaman ve çok asırlardan beri kavuşamadığımız zaferlere sahip bulunduğu zaman yine Babıali, şahsiyetini ve sarayın şahsiyetini ileri sürerek milletin başına bela olmak için vecibe aramıştır. Her ne vakit millet gözünü açmış, uyanmış, kendi bağımsızlığını eline almak istemiş ise, daima bu Babıali zihniyeti ona set çekmiştir. Kendi akıl ve zekalarını doğrudan doğruya zorunlu ve farz gibi bir şey saymışlardır. Ve halkı felaketten felakete sürüklemişlerdir. Bu altı asırlık tarihi kimliğinden söz edilen Babıali'nin milletin başına getirdiği felaketler hepimizce bilinmektedir.

"Saltanatı yıkıp halk hükümeti kurduk"

Birinci Büyük Millet Meclisi'nde Sinop Mebusu olan, Sağlık ve Sosyal Yardım ve Eğitim Bakanlıkları da yapmış olan Türkçü Rıza Nur başta olmak üzere 69 mebus, 30 Ekim 1922 günü Meclis Başkanlığı'na verdikleri bir önergede, "birkaç yüzyıldır" Saray ve Babıali'nin bilgisizlik ve sefahati yüzünden devletin ve milletin büyük felaketler içinde müthiş bir surette çalkalandıktan sonra yıkıma gittiği bir anda Osmanlı İmparatorluğu'nun kurucusu ve gerçek sahibi Türk milletinin Anadolu'da hem dış düşmanlarına karşı ayaklandığını, hem de o düşmanlarla birleşip millet aleyhine harekete geçmiş olan Saray ve Babıali aleyhine mücadeleye atılarak Ankara'da Büyük Millet Meclisi'ni onun hükümet ve ordularını kurarak Saray ve Babıali ile fiilen ve silahlı olarak, bilinen yeni zorluklar ve üzücü yoksunluklar içinde savaşa giriştiğini ve bugünkü kurtuluş gününe ulaştığını, milletin eski otokrat, şahsi hükümet ve saray halkı ve etrafının sefahati ilkesi üzerine kurulu bir saltanat yerine asıl halk kitlesinin ve köylüsünün hukukunu koruyan ve saadetini garanti eden bir halk hükümeti kurduğunu belirttikten sonra şöyle demektedirler:

"1) Osmanlı imparatorluğu, otokrasi siyaseti ile beraber münkariz olmuştur (yıkılmıştır).

2) Türkiye devleti namıyla, genç, dinç, milli, halk hükümeti esasları üzerine müesses Büyük Millet Meclisi Hükümeti teşekkül etmiştir." (3)

Bu önerge üzerine yapılan görüşmelerin özeti şöyledir:

"Rıza Nur Bey (Sinop): Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda halk hükümetinden bahsettiler. Efendiler, otokrat hükümet kaldırılmıştır. Yani şahsiyetten, şahıslardan hükümet kaldırılmıştır. Bir şahıs keyfimaşa, bu millet üzerine hükmedemeyecektir. Bu millet artık buna tahammül etmiyor (Alkışlar). Artık sarayların israfı için millet yalınayak, başı kabak, güneşin altında yaşayıp İstanbul'a para gönderemez! Geçmiştir.

Celal Nuri Bey (Gelibolu): Devletin ismi de değişmiştir.

Rıza Nur Bey (devamla): Bu geçmiştir. Madem ki... Ne diyoruz? Burada açıklığa kavuşturuyoruz. Bunun yerine bir halk hükümeti, en ziyade halkın menfaatini himaye edecek bir halk hükümeti kurulmuştur diyoruz ki, bu da Türkiye hükümetidir. Onların zihniyetleri, halleri yüzündendir ki, millet bu hale gelmiştir. Altı yüz senelik bir saltanat hukukundan bahsediyorlar. Hayır efendiler öyle değil. Tarihi iyi tetkik ediniz. Altı yüz senelik bir saltanat hukuku yok. Dokuz yüz senelik bir millet hukuku vardır ve dokuz yüz seneden ziyade burada bir Türkiye devleti vardı. Anadolu'da bir Türk milleti açık bir biçimde vardır. O hükümet inmiştir, önce Selçuk hükümdarıyla başlamıştır. O saltanat hanedanı çökmüştür. Onun yerine Osmanlı hanedanı saltanatı geçmiştir. Bugün o da yıkılmıştır. Millet kendi hükümetini kurmuştur (Bravo sesleri, alkışlar). Resmen Türkiye devleti bu demektir. Başka bir mücadele devam eylemiştir. Başka bir şey yoktur. Bu önerge bunu açıklığa kavuşturmaktan ibarettir."

Usul hakkında söz isteyen bazı millet-

Cumhuriyet önderleri halkı selamlıyor.

vekillerine Başkan Mustafa Kemal Paşa söz vermiyor. Ad belirtilerek yoklama yapılıyor. Altı maddelik önerge için 132 kabul, 2 ret, 2 çekimser oy kullanılmıştır. Salt çoğunluğu sağlamak için 25 oy daha gerekli olduğundan yarından sonra toplanmak üzere oturum tatil edilmiştir. Padişahlığın tarihe karıştığı, yerine bir halk hükümeti kurulduğunu belirten önergeye evet oyu kullanan mebuslardan bazıları şunlardır: Mustafa Kemal Paşa, Ali Fuat Paşa, Kazım Karabekir, İsmet Paşa, Tunalı Hilmi Bey, Operatör Emin Bey, Celal Nuri Bey, Hacı Şükrü Bey, İsmail Suphi Bey, Yunus Nadi, Rıza Nur Bey, Yahya Galip Bey, Hüseyin Rauf Bey, Dr. Adnan Bey, Numan Usta, Hacı İlyas Sami Bey, Abdülhalim Çelebi, Muhittin Baha Bey, Ali Saip Bey, Fethi Bey, Tevfik Rüştü Bey, Mazhar Müfit Bey, Fevzi Paşa (4).

Bazı muhaliflerin oy kullanmadan oturumu terk ettiği anlaşılıyor.

Millet egemenliği başlıyor

Bugünkü kültürümüzde "saltanat" sözcüğünün olumsuz bir anlamı vardır. Yerini "egemenlik" sözcüğüne bıraktığı için kendisi sultanlığı çağrıştırmaktadır. Egemenlik sözcüğünü de artık sultanlarla, padişahlarla birlikte değil, milletle, halkla birlikte kullanıyoruz. 1922'de "saltanat", egemenlik yerine de kullanılıyordu. Nitekim, Padişahlığın kaldırılacağı 1 Kasım 1922 günlü Anadolu'da *Yenigün* gazetesi, 6 sütun olan birinci sayfasına boydan boya şu manşeti çekmişti:

"Büyük Millet Meclisi bugün kat'i bir karar vererek saray ve sultan istibdadını Türk milletinin tarihinden ebediyen kaldırıp atacaktır. Bugün İstanbul'daki son menfur herif hal ediliyor ve artık millet saltanatı, millet hakimiyeti başlıyor. Bundan sonra milletimizin hakimi, sultanı, padişahı, her şeyi kendimiziz." (5)

Padişahlığın kaldırıldığının ertesi günü *Yenigün* bu haberi birinci sayasında boydan boya manşetle şöyle duyurmuştur:

"Dün akşamdan beri Türk'ün yurdunda kat'i olarak saltanatı başladı. Bundan sonra Padişahlık kaldırılmıştır. Padişah, milletin kendisidir. Dün akşam ve bugün milli bayramdır." (6)

Saltanat: öldüren ruh, halk egemenliği: yaşatan ruh

Meclis'teki bu görüşmeleri yayımlayan *Hakimiyeti Milliye* gazetesi, 1 Kasım 1922 tarihli sayısının başyazısına "Tarihi Bir Celse" başlığını atmış ve şunları yazmıştır:

"30 Ekim 1922, Türk tarihinde bir dönüm günü olarak sonsuza kadar kalacaktır. Dünkü oturumda iki ruh, iki esas, iki usul diğeriyle çatışıyordu. Bunlardan birisi köhne binasının riya ve yalanın, hile ve tezvirden, alçaklıktan ve zilletten, ihanetten ötürü hükümsüz kalmış örtüsüne bürünen menfur, çökmüş, kokuşmuş ruh idi. O ruh ki, herhangi birisi üzerine etki ederse korkutur, çürütür, bulaştırır, öldürür, mahveder. O ruh ki, milletin dayandığı ve ilham aldığı iki büyük kurtarıcı İslamiyet ve Türklüğü asırlardan beri ve aynı derecede felce uğratmış, hayat özsuyunu tüketmiş, hareketsiz, hayatsız cansız bırakmıştır.

"İkincisi, Anadolu'da taşıp akan, cevval, zinde, temas ettiği her şeyi canlandırıyor, yaşatıyor ve her gün yeni inkılaplara doğru açılarak vardığı her tarafa yeni bir hayat, yeni bir neşe, bir yaşamak ve yaşatmak, çalışmak ve çalıştırmak zevki telkin eden ruhtur.

"Zaten bu iki ruh arasında mücadele ve çarpışma ezelidir, ebedidir.

"Birisi esareti ve zilleti, durgunluk ve ölümü ifade eder, diğeri hürriyeti ve serveti, hareket ve hayatı!

"Birinci ruh, Saray ve Babıali'ye sığınmıştır. İkinci ruh da Anadolu'ya. İşte Babıali ve Saray arasında hiçbir zaman, tarihin hiçbir devrinde uzlaşma mümkün olmamıştır. İki dünya, diğerine daima yabancı ve uzak kalmıştır. Diğer tarafı hiçbir zaman anlamamıştır. Ve aralarında daimi ve örtülü bir mücadele devam etmiştir.

"Türk, asırlarca Saray ve Babıali'nin zulüm ve fesatlarına karşı -ruhen ve kalben lanet ettiği halde- sabır ve tahammül etmiş ve fiilen yalnız taşkınlık her çeşit sınırı aştığı zamanlar ayaklanmıştır. Lakin bu sabır ve tahammül hiçbir zaman Anadolu'nun Saray ve Babıali'yi benimsediğine, aralarında birlik ve uzlaşma olduğuna kanıt sayılmamıştır. Anadolu halkı, edebiyatını, atasözlerini, şarkılarını, hikâyelerini, musikisini inceleyiniz, göreceksiniz ki, milli ruhun kendini gösterdiği her eserin her zerresi Babıali ve Saray'a karşı iniltiler, feryatlar, şikayetler ve endişelerle dopdoludur.

"Saray ve Babıali de kendi tarafından Anadolu'ya daima yabancı kalmıştır.

"Saray'a, asırlardan beri bir tek Anadolu Türk kızı girmemiştir. Bundan ötürü saray asırlardan beri kan ve süt bağını, yani bağın en esaslısını Anadolu ile kesmiştir. Padişahlar, asırlardan beri Pendik'ten beri geçmemişlerdir ve bundan dolayı Anadolu'nun ne olduğunu, kölelerden ve esirlerden oluşan çevrenin kurutmuş olduğu hayalleri ile bile tasvir edemez olmuşlardır!

"Babıali'ye gelince, orası her şeydi ve lakin Türk değildi ve bugün de Türk değildir. Milletlerarası bir pazarlık topluluğudur. Dövdükleri, sövdükleri devletçi Türk'ün gösterdiği sabır ve tahammülünün sebeplerini anlama yeteneğinden tamamen mahrum olduklarından Türk'ün bu psikolojisini anlamamazlığına, idraksizliğine, duygusuzluğuna yorarak Türk'ü bin türlü tahkir eden ve aşağılayan lakaplarla aşağılamışlardır. 'Hödük Türk', 'Eşek Türk', 'İdrak-ı bi Etrak' (İdraksiz Türkler) ve bunun gibi tamlamalar hep bu Babıali çevresinin icat etikleridir. İşte Saray, işte Babıali." (7)

Rıza Nur ve arkadaşlarının önergesi, Meclis'in 1 Kasım 1922 tarihli oturumunda yeniden görüşülmüş, bu kez 6. madde yeniden düzenlenmiş ve Hilafetin Türkler'e, Osmanlılar ailesine ait olduğu ve Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından seçileceği maddeye konulmuştur. Birinci Madde için verilen bir değişiklik önergesinde halk hakimiyeti ibaresi yoktur. İkinci Madde için verilen değişiklik önergesinde de halifeliğin babadan oğula geçmesi hükmü getirilmektedir. Altında Birinci Meclis'te muhafazakâr grubun li-

deri Erzurum mebusu Hüseyin Avni Bey'in ve arkadaşlarının imzası vardır.

Bu önergeler üzerine uzun bir konuşma yapan Mustafa Kemal Paşa, Hilafet ve Osmanlı saltanatı üzerinde durmuştur. Konuşmasının sonunda, Türk milletinin ölüm ipini çektiğini anlatarak Padişah Vahdettin'i çingeneye benzetmektedir.

Muhalefet, önergelerin encümenlere gönderilmesini ve konu hakkında kürsüde konuşmak istemiş, Başkan Musa Kâzım Efendi, bunlara söz vermemekte direnmiştir. Ancak, önergelerin komisyonlara gönderilmesi genel kurulda kabul edilmiştir (8).

1 Kasım 1922 günkü ikinci oturumda komisyonlardan gelen tutanak okunuyor. Teklif yumuşatılmış ve "halk hükümeti" ibaresi metinden çıkarılmıştır. Mustafa Kemal ve arkadaşları, padişahlığın kaldırılması için muhafazakârlara ödün vermek zorunda kalmışlardır. Önerinin görüşülmesi sırasında, değişiklik önergesi sahiplerinden Erzurum Mebusu Hüseyin Avni (Ulaş) Bey'in konuşması dikkat çekicidir. Hüseyin Avni Bey, saltanat hakkında şunları anlatmaktadır:

Biz koyun sürüsü değiliz. Bizi çobanların taksimatı gibi memleketimizi taksim ettirmeye, iradelerle insanları öteye beriye iradesiz sürüklemeye, bunlara son verdik. Öteden beri sarayın sefahatından semiren insanlar bir türlü makamlarından ayrılmak istemiyorlar. Efendiler, bu Millet Meclisi artık yüz, iki yüz, üç yüz zavallı sefil insanlar için bu milleti hiç kimseye hizmetçi edemez (Bravo sesleri). Şahsi irade ile adam beslemeye vaktimiz yok. İşte o adamlardır ki, geçinmelerinden aciz, debdebe, darata alışkın ve faydalı hiçbir hizmeti olmayıp, ancak zevklerinden ayrılamıyorlar. Onun için ne yapsınlar? Aciz tanıdıkları Türk milletini birkaç asır beyhude çalıştırdılar. Bundan sonra yine çalıştırmak istiyorlar. Hayır efendiler. Veda bundan sonra, bin veda...

Mehmet Şükrü (Karahisarısahip): Ebediyen...

Hüseyin Avni Bey (devamla): Bir daha beşeriyet duysun ki: Türk milleti istibdat zincirini kırmıştır. Bundan sonra ebediyen hür ve hakim yaşayacaktır (Alkışlar). (9)

Bundan sonra üç Encümenden gelen öneri, açık oylamaya sunuluyor ve oybirliği ile kabul edildiği açıklanıyor. Rize Mebusu Ziya Hurşit "Ben muhalifim, bundan dolayı ittifakla değil, çoğunlukla kabul edilmiştir" diye yerinden bağırıyor. Buna karşılık "Ses yok" sesleri duyuluyor. Meclis, bu gece ve yarının bayram olarak kutlanmasını ilke olarak kabul ediyor.

"Altı yüz yıldır milletin kanını emen reziller"

Yunus Nadi, padişahlığın kaldırılması karşısında "bu kadarı da fazla" diyen hacı ve hocalara, 13 Kasım 1922 tarihli yazısında şöyle yanıt veriyor:

"Altı asırdır, Anadolu'nun kanlarını emmekle geçinen İstanbul sarayı ile onun etrafındaki reziller, milletin şu ulvi ve inkılapçı hamaseti karşısında milletin işlerine ait olarak söz söylemek salahiyetini nerden buluyor?" (10)

Padişahlığın kaldırılması üzerine diğer gazetelerin yayınlarından bazı örnekler:

4 Kasım 1922 tarihli *Vakit* gazetesinde Ahmet Emin: "Saltanatın kaldırılması, İslam ve Türk alemi için yeni ufuklar açmaktadır. Osmanlı idare sistemi bir cerrahi ameliye ile ölmüştür."

Osmanlı zulmünden bir görüntü.

4 Kasım 1922 tarihli *Akşam*'da Necmettin Sadık: "Altı yüz yıllık tarihimizin ikinci devri başladı. Altı yüz yıldır, bundan daha derin, daha manalı bir inkılap olmamıştır."

4 Kasım 1922 tarihli *Renin*'de Hüseyin Cahit: "Altı yüz yıllık bir imparatorluk, yerini Büyük Millet Meclisi'ne bırakıyor. Şimdi tarihe karışan o imparatorluğun kısımları içinden son asrın yetiştirdiği hürriyet ve istiklâl hisleriyle dolu, canlı bir millet doğuyor."

4 Kasım 1922 tarihli *Öğüt* gazetesi: "Son Hamle: Türk inkılabı, şuurunu buldu. En canlı noktayı buldu."

Karagöz dergisinin karikatürü: Padişah'ın isyanı. Yüksek bir yere, süslü bir sandalyeye oturup çubuğunu yakmış olan Hacivat emrediyor:

"- Haydi bakalım, çalışın, çabalayın da beni besleyin, göreyim.

Çiftçi ve askerin yanında duran Karagöz yanıt veriyor:

- O günler geçti, anafor yok. Anamız bizi senin için değil, millet için doğurdu."

8 Kasım 1922 tarihli *Ayine* mizah dergisi: "Osmanlı tarihi kapanıyor. Herkes kendi aleminin padişahıdır. Millet esaret kemendini boynundan attı."

9 Kasım 1922 tarihli *Yeni Adana*: "Bugünkü Türkler, eski Türkler değildir." (11)

İsmail Habib (Sevük), *Yenigün*'ün 6 Aralık 1922 tarihli sayısında şimdiye kadar hep hükümetin önde, milletin arkada olduğunu belirttikten sora Padişahlığın kaldırılmasıyla yalnız bir saltanatın değil, hükümet milletinin de ebediyen tarihe gömüldüğünü yazmıştır (12).

Gene İsmail Habip, aynı gazetenin 16 Aralık 1922 tarihli sayısında, milletin kendi kendine sahip olmasını, Yunan'ı atmaktan, Sevr Anlaşması'nı yırtmaktan, hatta, hür ve bağımsız yaşamaktan da büyük bir şey olduğunu anlatmıştır (13). Ona göre, mütarekeden sonraki ayaklanmayla görülmüştür ki, milletin en büyük olduğu zaman, kendi kendine kaldığı zamandır (14).

Mustafa Kemal, 1 Mart 1923 günü Meclis'in dördüncü toplanma yılını açarken yaptığı konuşmada 1 Kasım 1922 tarihli kararını, Misak-ı Milli için yaptıkları kurtuluş savaşı ile eş tutuyor. Bu kararı, "Asırlardan beri cahillik ve sapkınlığın koruyucusu, musibet ve fenalıkların anası olan milletimiz için dahili ve daimi bir düşman olan ferdi saltanata ve onun temsil ettiği uğursuz bir idare şekline yöneltilmiş kutsal silah" olarak nitelemiştir (15).

Mustafa Kemal Paşa, 13 Ağustos 1923 günü Meclis'in ikinci dönem çalışmalarını açarken de "Yeni Türkiye devleti bir halk devletidir, halkın devletidir. Geçmiş müessesat ise bir şahıs devleti, şahısların devleti idi" demektedir (16).

"Padişahların seni kırbaçlatıyor, aç bırakıyordu"

Dönemin milliyetçi Türkçüleri aynı zamanda halkçıdırlar. Mehmet Emin Yurdakul'un, daha Cumhuriyet ilan edil-

meden yaklaşık 6 ay önce *Hakimiyeti Milliye* gazetesinin 7 Mayıs 1923 günlü nüshasında yayımlanan "Halk Hükümeti" başlıklı yazısı buna örnek gösterilebilir. Zaten sade bir dille kaleme alınmış yazıdan bazı bölümleri özgün diliyle veriyoruz:

"Asırlar var ki ey kardeş, alnının teriyle suladığın, tırnaklarınla kazdığın toprağında, yarım boyunduruğa çalışıyordun; yetiştirdiğin altın hasatları başkalarına biçtiriyordun; sofranda hasret çektiğin yüzde doksan dokuz buçuğu çalınmış kara kuru bir ekmekti. İsli çatının altında sefaletin korkunç hayalini görüyordun. Kuru topraklar üzerinde ölümün hırıltılarını işitiyordun; omuzlarında taşıdığın açlıktan ölen çocuklarının cenazeleriydi; kapının önünde karanlıkları aydınlatacak bir meşaleyi, elemlerini müteselli edecek bir sesi bulamıyordun; sönük ocağının başında dinlediğin elem ve ıstırabın kara kitabıydı. Viran köyünde sert bakışlı atlıların küfür dolu ağızları, zalim kırbaçların önünde eğiliyordun; yakana sarılan eller zindanlara mezarlara sürükleyici demir parçalardı.

"... Zira ey aziz kardeş, senin padişahların böyle istiyorlardı.

"Bu zalim padişahlar değil miydi ki, sizin köylerinizi, ocaklarınızı yıkarak saraylarını, köşklerini yaptırıyorlardı; ziyafet salonlarında müdahin ve cellatlarını doyururlarken, sizin aç ve sefil yavrularınıza, karanlık kulübelerinin içinde hayvan gibi ot yediriyorlardı. Bu sefihler değil miydi ki, sizin doğan çocuklarınızın kundaklarına, ölen babalarınızın kefenlerine varıncaya kadar soyarak gözde ve cariyelerini süslüyorlardı; zevk ve eğlence gecelerinde şehvet rakslarını seyrederlerken sizin çıplak ve hasta kadınlarınıza kadar altında titreyerek sefalet ve ölümün türküsünü çağırtıyorlardı. Bu müstebit padişahlar değil miydi ki, sizi cehaletin ebedi zindanları içinden çıkarmayarak zekanızı alil, hissinizi sağır ediyorlardı; insanlık haklarınızı inkâr eyleyerek size hayatın ıstırap çekmekten, gözyaşı dökmekten ibaret bir işkence, bir can çekişme olduğunu bildiriyorlardı ve 'köylünün hakkı boyunduruk ve üvendiredir' diyorlardı. Bu günahkârlar değil miydi ki, kendilerini Allah'ın gölgesi gibi tanıttırarak sizin kemiklerinizin üstüne tahtlarını, ruhlarınızın üzerine de ayaklarını koyuyorlardı. Vahşi putlar gibi 'kan ve kurban' diye bağırarak sizi bıçağa ve ölüme doğru sürüklüyorlardı (...) Evet kardeş artık padişah yok, millet var. Saray yok, vatan var; keyif yok, kanun var; zulüm ve esaret yok, hak ve hürriyet var. Artık bu memlekette zayıfın vücudu, kuvvetlerinin ayakları altında ezilmeyecek." (17)

"Elimize tarih diye tutuşturulan şey..."

Bütün padişahlar kötü mü idi? Altı yüz yıllık esaretten söz edenler, bunun yanıtını da vermek istiyorlardı. İzzet Ulvi, "Türklerde Halk Hakimiyeti ve Saltanat, Mutlakiyet Aleyhtarlığı" başlıklı yazısında bu soruya yanıt vermektedir. Ona göre, Hicret'ten 3500 yıl önce Kara Han, büyük Türk milletinin başına bela kesilmiş, kendi keyif ve çıkarına göre hareket etmiş, Türk milleti, Oğuz adında bir birlik oluşturarak onu yıkmış, başına da Oğuz Han'ı geçirmişti. Oğuz Han ve Cengiz zamanında da milli hakimiyetin açık izleri görülmekteydi. Osman Gazi millet tarafından başa geçirilen bir hükümet reisi idi. Osmanlılar'da millet hakimiyetinden ilk sapma Yıldırım Beyazıt zamanında başlamış, ancak onuncu padişaha kadar eski geleneklere kısmen uyulmuş, sonra milletle padişahın ilgisi kesilmişti. Ancak, etraflarındaki dalkavuklarla teması yeter görmüşlerdi. Vatanı mülk ve üstünde yaşayanları köle gibi görmeye başlayınca memleket felaketten felakete yuvarlanmıştı (18).

Osmanlı sultanlarının güttükleri siyaset ve tarihle ilgili Mustafa Kemal Paşa'nın ilginç görüşleri, 17 Şubat 1923 günü açtığı İzmir İktisat Kongresi'nde yaptığı açış konuşmasında belirtilmiştir.

Mustafa Kemal Fatih'in İstanbul'u alışı, Yavuz ve Kanuni'nin fetih seferlerini anlattıktan sonra şöyle diyor:

"Bu azametli, kudretli padişahlar takip ettikleri harici siyasette kendi emelleri, hırsları ve arzularına dayanmışlardır. (...) Osmanlı hakanları, asıl olan noktayı unuttular. Hissiyatları ve emelleri üzerine bütün harekat ve işleri bina ettiler. (...) Bu tacidarlar milleti böyle diyar diyar dolaştırmakla, onları kendi yurtlarını düşünmeye müsaade etmemekle de yetinmiyorlardı. (...) Şahsi saltanatta her hususta tacidarların arzusu, iradesi ve emeli hakimdir. Mevzuubahs olan yalnız odur. Milletin emelleri, arzuları, ihtiyaçları mevzuubahs olmaktan çok uzaktır.

"Osmanlı tarihi, baştan nihayetine kadar hakanların, padişahların, şahısların en nihayet zümrelerin hal ve hareketlerini kaydeden bir destandan başka bir şey değildir. Mazinin, asırların elimize tarih diye uzattığı kitabın mahiyeti bundan ibarettir." (19)

"Millete hizmet etmiş padişah bulmak zordur"

1 Kasım 1922'de saltanat kaldırılmış, 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet ilan edilmiş, sıra halifeliğin kaldırılmasına gelmiştir. Halifeliğin kaldırılması ve Osmanlı saltanat ailesi üyelerinin yurtdışına çıkarılması, 3 Mart 1924'te ele alınmıştır. Bilindiği gibi Şer'iye ve Evkaf Bakanlığı'nın kaldırılması ile Öğretimin Birleştirilmesi Yasası da aynı gün çıkarılmıştır. Halifeliğin kaldırılması ve Osmanlı hanedan üyelerinin yurt dışına çıkarılması ile ilgili 2 Mart 1924 tarihli kanun önerisi Urfa Mebusu Şeyh Saffet ve 53 arkadaşının imzasını taşımaktadır. Önergede, hanedanın asırlardan beri Türk milletinin felaket nedeni olduğu, sonunda, fiilen ve ahden bir Türk imparatorluğunun yıkılış aracı" olduğu belirtilmektedir. Önergeye göre, bu hanedanın "hilafet kisvesi altında Türkiye'nin varlığına daha etkili bir tehlike olacağı, yaşanılan deneyimlerle kesinlikle belli olmuştur. Bu hanedanın Türk milletiyle ilişkili olan her durum, milli varlığımızın kuvveti için tehlikelidir" denilmektedir.

Önergenin tümü üzerinde ilk sözü alan Rize Mebusu Ekrem Bey, tarihçilerin, bu hanedan üyelerinin bugüne kadar neden yurtdışına çıkarılmadıklarına hayret edeceklerini belirttikten sonra sözlerine şöyle devam etmiştir: "Ben bugünü

Artık köylü milletin efendisiydi.

gördüğüm için ölürsem de gam yemem. Ruhum ebediyen dinlenebilir. Artık kimse, beş altı yaşındaki çocukların önünde el pençe divan durmayacak. Niçin bunlar bu tahta bu kadar sarılıyorlar? Millete hizmet etmek için mi? Efendiler, millete hizmet etmiş tarihimizde birçok sadrazamlar gösterebilirsiniz, fakat padişah göstermek için zorluk çekeceksiniz. Bunların tahta bağlı olmalarının nedeni yalnız menfaat, ihtiras bundan ibarettir. Türk milletinin bu kadar geri kalmasına sebep padişahlardır. Çünkü onlar milleti kahredici bir mutlakıyet idaresi altında boğarak ve yalnız kendi menfaatlerini düşünerek onun ilerlemesi için hiçbir şey yapmamışlardır. Millet mesul kendisi olurdu şayet hakimiyet kendi elinde olduğu halde bu kadar geri kalsa idi. Bu tarihi yukarıdan aşağıya doğru inceleyecek olursak hep cinayet, şahsi ihtiras görürüz. Baştan aşağı cinayetlerdir. Hiç düşünülmeksizin derhal yapılacak şey bu hanedanın istisnasız sınır dışına çıkarılmasıdır. Mazisi cinayetlerle dolu ve Türk milletine hizmet etmemiş olan bu ailenin hilafetle ilgisi nedir?"

Gümüşhane Mebusu Zeki Bey'in "Bunun zamanı henüz gelmemiştir" itirazı sonucunda, Kütahya Mebusu Recep Bey ve Kozan Mebusu Ali Saip Bey, Zeki Bey'e sataşmışlar; Zeki Bey, bu kararın milletin duygularını yansıtmayacağını söylemesi üzerine Yahya Galip Bey "Bizim hükmümüzde onlar da dahildir. Hatta ölülerin ruhları bile dahildir" yanıtını vermiştir.

"Cumhuriyeti, halkçılığı milyonlarca insanın kanı pahasına elde ettik"

Görüşmelerden bazı bölümler şöyledir:

İzzet Ulvi Bey (Karahisarısahip): Muhterem arkadaşlar! Dünyada her şey tekamüle gidiyor. Bizim memleketin kanlı hükümdarlarının idaresi altında, zulüm altında yaşamaya layık millet olmadığımızı çoktan ispat ettik. Biz hürriyete, cumhuriyete, halkçılığa, milyonlarca insanın kanı pahasına nail olduk. Hilafet, hükümetten ayrı bir şey değildir.

Yahya Galip Bey (Kırşehir): O unvan, Yemen'de 10 milyon Türk kanı yemiştir. Bunu kaydettik.

İzzet Ulvi Bey (devamla): Hilafeti bırakacak olursak bir gün mutlaka saltanata gidecektir. Kanun pek mükemmeldir. Hatta bunun zamanı bile geçmiştir. Hilafetin ilgası, hanedanın istisnasız sınır dışına çıkarılması, ileride kan dökülmemesi için milletin selameti namına en adilane, en şefkatli bir davranıştır (Kadınların sesleri). Hepsini de hepsini de!

Maddeler üzerinde yapılan görüşmede saltanatla ilgili bazı görüşler şöyle dile getirilmiştir:

Vasıf Bey: Cumhuriyet ilan eden bir milletin vazifesi, saltanat ihtiraslarına meydan bırakmamaktır. Milletin düşüncelerinin selameti için, daima sultanlığa timsal olabilecek olan müesseseleri yıkmaktır. Ancak o zaman Cumhuriyet tam olabilir ve ancak o zaman Cumhuriyet'in temeli esaslı olabilir.

Yahya Galip Bey (Kırşehir): Yaşa koca hatip!

Vasıf Bey (devamla): Zeki Bey, Büyük Millet Meclisi'ne biraz daha saygılı olsun. Bu milletin kalbi iki sene evvel hilafet namına Türk'ü boğazlamak için gelen orduları, yayınlanan fetvaları unutamaz. Ancak bunu ilga etmekle memleketi bütün zararlı tehlikelerden kurtarabiliriz. Emperyalist bir siyaset takip etmediğimizi ve yalnız kendi varlığımız dahilinde, kendi medeni, asri esaslar üzerine kurarak kurtarmak istediğimizi, bu açık kararı ilan ettiğimiz zaman dış siyasetimizdeki durumumuz çok daha kuvvetli olacaktır. Şimdiye kadar çürük esaslar üzerinde bir siyaseti izlediğimizle suçlanıyorduk. Halbuki arkadaşlar, o siyaset zaten çürük idi. Bütün o çürük siyaseti bütün ruhumuzdan, kalbimizden attık ve yalnız Türk varlığımızın, Türk medeniyetinin varlığı, kuvveti için çalıştığımızı cihana ilan ediyoruz (Bravo, alkışlar). Zeki Bey'i çok telaşlı gördüm. "Nereye doğru gidiyoruz?" diyor.

Tunalı Hilmi Bey: Hakikate.

Vasıf Bey (devamla): Bu "Nereye gidiyoruz" sözleri, yapılan büyük inkılabın karşısında milletin ruhundan fışkıran heyecanları lekelemek için, milletin ruhunda şüpheler meydana getirmek için, milletin kalbinde tesirler yapabilmek için suçlayıcı sözlerdir. Fakat boşuna çalışıyorsunuz... Sonunuz yakındır. 300 arkadaş, mukaddes gayeye varmak için bu kararı vermişlerdir. Ve o gayeye kayıtsız şartsız yürümek için o engelleri koyanların kafalarını ezerek, kırarak yürüyeceklerdir! (Bravo sesleri).

"Milleti uşak gibi kullanmışlar"

Adliye vekili Seyit Bey (İzmir): İslam tarihinde büyük bir inkılap yapıyoruz. İslam aleminde şimdiye kadar böyle bir inkılap olmamıştır. (...) Osmanlı halifelerinin saltanata olan hırs ve tamahlarından nice masum ve günahsız şehzade kanı döktükleri malumdur. Bunlar, Müslümanların hukukuna el koyarlar ve devlet malını şuna buna peşkeş çekerlerdi. Hilafet-i Raşidin'den sonra gelen halifelerin halifeliğidir ki, kahredici saltanattan başka bir şey değildir. Başımızda heyula gibi bir halife bulundurmanın ne manası vardır? Onların her türlü zulümlerine katlanarak alışmışız. Memleketi malikanelerine çevirmişler. Milleti uşak gibi kullanmışlar. Bir şey dememişiz. Vaktiyle bilirsiniz, herhangi bir zatın mallarını müsadere ederlerdi. Şuna buna istedikleri malları, araziyi peşkeş çekerlerdi. Avrupa'dan utandıkları için meşhur *Gülhane Hattı Hümayunu* yayımlandığı zaman "müsadere kaldırılmıştır" demişler. O vakte kadar, bütün zenginlerin mallarına istedikleri gibi tasarruf ederler, istedikleri gibi müsadere ederlerdi. Bir adam büyük bir zengin olursa, sivrilirse, derhal malı müsadere olunur. Bunun önüne geçmenin çaresi nedir diye ahali kıvranmaya başlamış.

Recep Bey (Kütahya): Haydi vakıf!

Seyit Bey (devamla): Ne yapsınlar, tabii vakıf usulü iyi bir çare buldular. Efendiler zan eder misiniz ki, bu vakıflar hayır için yapılmıştır. Hayır! (...) Hilafet hilafet diye çökmüş gitmişiz. Harap ve türap olmuşuz. Ne malımız, ne canımız, ne mülkümüz kalmış. Bütün memleket yoksulluk içinde kalmış. Bu mu hilafetin güzellikleri efendiler? (Bravo sesleri).

Artık yürüyelim, dirilelim. Bütün medeniyet dünyası almış yürümüş. İlerleme tarihinde dev adımlarla gidiyor. Biz bunların arkasından boynu bükük yetimler gibi bakıp bakıp da "Göçtü kervan, kaldık dağlar başında" mı diyelim (Gülüşmeler). Türk'ün ruhundan doğan, örf ve adetlerimize uygun kanunlar yapmak lazımdır (Teşekkür ederiz sesleri, alkışlar).

Heyeti Vekile Reisi İsmet Paşa: Bir nokta söylediler ki, büyük üzüntüyle, bağırarak söylemeye mecburum. Güya İstiklal savaşı sırasında savaşlar, hilafeti kurtaracağız diye olmuş. Arkadaşlar! Anadolu'nun bütün ovalarına doldurduğumuz, henüz gözleri açık yatan şehitler için bundan büyük saygısızlık olamaz. Düşünebilir misiniz ki, beş yıl, başından sonuna kadar bütünüyle ayaklanmış, bütün vergilerinden, sonra da ayrıca memleketlerini vererek beş sene bütün dünyaya karşı direnmiş bir millet, özellikle akla uygun olmayan bir uydurma ile bu savaşma azmine atılmış olsun.

Yahya Galip Bey: Vatan sevgisidir efendim.

İsmet Paşa: Böyle bir görüş, milletin savaşının niteliğini anlamakta eksik kalmaktır. Bundan daha büyük bir özelliği varsa o da güya, büyük tehlikeler karşısında milletler, heyulalar ve uydurma şeylerle kendilerini kurtarırlar düşüncesini uyandırmaktır. Bu bizim için tehlikelidir, gelecek için tehlikelidir. Milletler, kutsal ülküler için kutsal gerçekler için toplanırlar, kutsal amaçlar için yürürler. Saçma ve çürük görüşler ile bir yokuş atlarsınız, ikinci bir yokuş gelir onu da atlarsınız, üçüncü bir yokuş gelir... İstiklal Harbi'nin esası, istiklal ülküsü idi. Bu kadar çürük müdür? Çürüklükten asla eser olmayan, çelik, sağlam, derin temellere dayanır. Hilafetin aksine kötü etkilerini gördük. Halife, bütün nüfuzuyla, bütün araçlarıyla, son duruma kadar, milletin hayatı ve selameti, varlığı aleyhine ayaklandı. En müşkül anlarda erlere, subaylara tehlikeleri açıkça söyledik. Bütün dünya düşmanınızdır, Halife düşmanınızdır ve halife sizi esir etmek isteyenlerle beraber olmuştur. Bunu açıktan açığa söyledik. Memleketin her köşesinde bunu bilen ve bu hatıraları taşıyan yüz binlerce savaşçı var.

Tunalı Hilmi Bey: Hatta küçük çocuklar.

İsmet Paşa: Eğer zan edersek ki memleketler, herhangi bir heyula ve hayal için alınır ve verilir, eldekiler kaybedilir. En sonunda esirlik mukadder olur.

"Ölülerinin kemiklerini bile mezardan çıkarıp atsınlar"

Maddelerin görüşülmesi sırasında ikinci maddede Osmanlı hanedan üyelerinin yurt dışına çıkarılmasını öngören maddenin görüşülmesinde bazı mebuslar, hanedan kadınlarının bundan hariç tutulmalarını isteyince Cebelibereket (Osmaniye) Mebusu İhsan Bey "Ölülerinin kemiklerini bile mezardan çıkarıp atsınlar" demiştir. Trabzon Mebusu Muhtar Bey, bu kadınlar için Meclisin merhamet göstermesini, bu kadınların yurt dışında kötü yola düşeceğinden endişe ettiğini söyleyince Trabzon Mebusu Ragıp Bey, hanedanlık ruhunun çok kötü bir ruh olduğunu, yüzlerce yıl sürdüğünü, bu kötü ruhu şimdiden kökünden öldürmek gerektiğini belirtmiştir. "Hepimiz merhamet ve şefkat sahibiyiz. Fakat, memleketimin ve milletimin bir tarafta bulunduğu, hanedanın bir tarafta bulunduğu zamanda bir kere mutlaka milletime bakmak mecburiyetindeyim" demiştir. (Bravo sesleri) Madde son bir eklemeyle şu biçimde kabul edildi: "Makamından indirilen Halife ve Osmanlıyı Saltanat çökmüş hanedanının erkek kadın bilcümle azası ve damatlar, Türkiye Cumhuriyeti dahilinde oturmak hakkından sonsuza kadar yasaklıdırlar. Bu hanedana mensup kadınlardan doğmuş kimseler de bu madde hükmüne tabidir."

Kanunun diğer maddelerinin hükümlerine göre, sözü edilen kimseler 10 gün içinde Türkiye Cumhuriyeti topraklarını terk edeceklerdi. Bunların Türk vatandaşlığı kaldırılıyordu. Hiçbiri, Türkiye'deki mallarını ve gayri menkullerini kullanamayacaklar. İlişkilerinin kesilmesi için vekilleri aracılığı ile adalete başvurabileceklerdi. Kendilerine gidecekleri ülke ve servetlerine göre yolluk ödenecekti. Bir yıl içinde Türkiye'deki bütün taşınmaz mallarını tasfiye edeceklerdi. Aksi halde bu işi hükümet yapacak ve bedellerini kendilerine ödeyecekti. Osmanlı İmparatorluğu'nda Padişahlık yapmış kimselerin Türkiye'deki tapuya bağlı taşınmazları millete geçmekteydi. Padişahlık sarayları, kasırları ve diğer mekanlardaki mefruşat, takımlar, tablolar, eski eserler ve diğer bütün taşınabilir mallar millete geçmekteydi. Hakanlık Emlakı adı altında olup önceden millete devredilen emlak ile kaldırılan Padişahlığa ait bütün emlak ve eski Hazine-yi Hümayun, içindekileriyle birlikte saray ve kasırlar ve binalarla arazi millete geçmekteydi. (20)

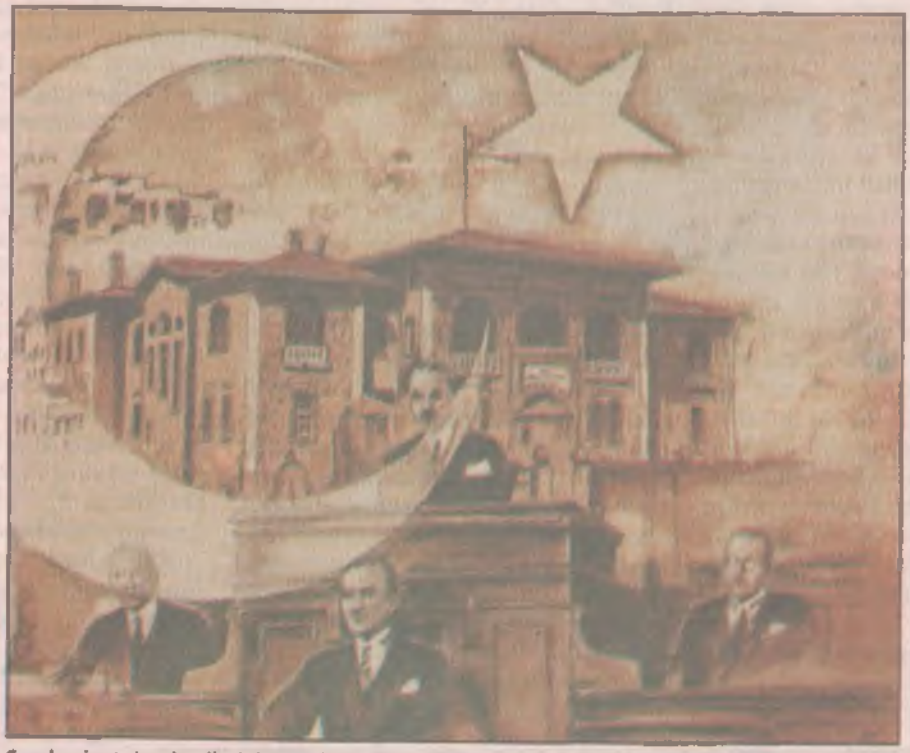

Cumhuriyet devrimcileri Osmanlı'ya düşmandı.

Yunus Nadi de Padişahlığın kaldırılıp Abdülmecit'in halife seçilmesi üzerine yazdığı başyazıda "Şunun şurasında altı yüz bu kadar yıldır şunun bunun hadimi olan Türk milleti, nihayet kendi mukadderatını kendi eline alarak kendi işini kendi görmeye karar vermiştir" demektedir (21).

"Millet, tarih boyunca esir gibi kullanıldı"

29 Ekim 1924, Cumhuriyet'in birinci yıldönümüdür. Halifelik de kaldırılmıştır. 29 Ekim 1934 tarihli *Hakimiyeti Milliye* gazetesinin başyazısı *Cumhuriyet'in Sene-i Devriyesi* adını taşımaktadır ve altında Siirt Mebusu Esat imzası vardır. Bu yazıda padişahlıkla ilgili sa-

tırları şöyledir:

"Son zamanlara kadar Türkiye'nin başına musallat olan yöneticiler, milleti, Anadolu halkını şuursuz ve idraksiz bir makine gibi ıstırap ve ihtiyaç anında harekete geçirebileceklerine kani idiler.

"Asırlarca yapılan tahripler, onların bu kanaatlerini takviye etmiştir. Gerçekten, şahsi saltanat Türk milletini derin bir uykuya yatırdı. Bu uyku asırlarca devam etti. Gerçekte malul ve hastalıklı olan, ölümü muhakkak ve mukadder olan millet değil, saltanat idi. Millet, saltanatın zalim ve müstebit tesirinden uzaklaştığını hissettiği gün bir hamle ile silkindi, aklıselimiyle felaketlerini hazırlayan bütün sebepleri gördü." (22)

Hakimiyeti Milliye'de Cumhuriyet'in ikinci yıldönümü olan 29 Ekim 1925 tarihli nüshasının başyazısında gene Siirt Mebusu Mahmut imzasıyla yayımlanan *Cumhuriyet Bayramı* başlıklı yazıda şöyle deniyor: "Türk milleti, yaratılıştan emirber millettir. Fakat tabi olduğu akideler asırlarca onu esir rütbesinden kurtaramamıştır. Türk milleti bütün tarihinde sultanların bir aleti halinde yaşadı. Halbuki esaret Türk seciyesinin asla bağdaşamayacağı bir olgudur. Türk bu çeşit esareti dinin gereğinden saydığı için tahammül gösterdi. Tarihi hayatında hemen daima başkaları için dövüştü. Başkalarının hırs ve emellerini tatmin için uğraştı. Türk milletinin en büyük zaferi, bütün bir husumet cephesinin mukavemetine rağmen istiklalini kazanmasından ibaret değildir. En büyük zaferi, şimdiye kadar milleti hayat ve terakki yolunda alıkoyup en mukaddes mesai ve itila hamlelerini kıran bütün kayıtları söküp atmasıdır." (23)

Gazetenin ertesi günkü nüshasında Ağaoğlu Ahmet, *Cumhuriyet Bayramı* başlığı ile şunları yazıyor:

"Şark'ta Türk, ilk millettir ki saltanat makamını ta kökünden kaldırıp attı. İlk millettir ki, kendini asırların bırakıp gitmiş olduğu zelil bir zihniyetten kurtardı ve kendi mukadderatını kendi eline aldı." (24)

1930'lu yıllarda Cumhuriyet'in Osmanlı'ya bu halk açısından bakışı sürmektedir. Bu görüşler, ders kitaplarına işlenmiştir ve ülkenin bütün okullarında okutulmaktadır.

Temel görüşlerini Mustafa Kemal Paşa'nın saptadığı ve bir kısmını da el yazısıyla yazdığı *Medeni Bilgiler* kitabında *Devlet Şekilleri* başlığı altında şunlar yazılmaktadır:

"Hükümdarlık (Monarşi): Hakimiyet 'kral, imparator, şah, padişah, prens, emir' gibi muhtelif unvanlar alabilen hükümdara, yalnız bir şahsa münhasırdır. Hakimiyeti tatbik eden devletin bütün memurları, yalnız bir adam namına hareket ederler. Devletin son iradesini, yalnız bir hükümdar izhar eder. Hükümet, yalnız başına, devleti sevk ve idare eder ve herşeyi o emrederse öyle bir hükümetin devletine hükümet-i mutlaka denir. Böyle bir devlette hükümdar 'devlet benim' der; muharebe ilan eder, sulh akt eder, kanunları yapar, vergiler koyar, memleketin varidatını istediği gibi sarf eder, hulasa memleket onun malikanesidir." (25)

Medeni Bilgiler kitabının *Demokrasi Prensiplerinin Muhteviyatı* başlıklı bölümünde "Yirminci asır, birçok müstebit hükümetin bu denizde (demokrasi denizinde) boğulduğunu görmüştür. Rus Çarlığı, Osmanlı Padişahlığı ve Hilafet, Almanya ve Avusturya-Macaristan imparatorlukları bunların başlıcalarıdır" denilmektedir (26).

Teşkilat-ı Esasiye'nin Tarihçesi başlıklı bölümde yazılanların bir bölümü ise şöyledir:

"Kanunu Esasi'nin (1876) kabulünden evvel 'milletin her türlü hakkı padişahın keyfi idaresine tabi idi. Memleket içinde vatandaşların canı, malı ve şerefi emniyet altında değildi. Vergiler kanunsuz, keyfi olarak tahsil olunurdu. Devlet varidatı, memleketin yükselmesine ve yaşamasına yarayacak işlere değil, padişahın şahsi arzularına hizmet edecek işlere ve sarayın nihayetsiz sefahatına sarf olunurdu. (...) Millet ve halk mefhumu yoktu. Ordu, bir işkence yuvası idi." (27)

Eleştirilerin hafiflemesi

1940 yılı 29 Ekim Cumhuriyet'in ilanının yıldönümü nedeniyle gazetelerde yayımlanan yazılarda artık Osmanlı eleştirisi 1920 ve 30'lu yıllardaki gibi değildir. Hafiflemiştir. Osmanlı saltanatının eleştirisinden çok Cumhuriyet idaresinin güzellikleri anlatılmaktadır.

Hamdi Nüzhet Çançar, *On Yedi Yıl* başlıklı yazısında "Zerre kadar mübalağaya düşmediğimize katiyen emin olarak iddia edebiliriz ki, bugün fert ve millet itibariyle iyilik namına neyimiz varsa hepsi Cumhuriyet'in eseridir. 17 yıl gibi hiç sayılacak bir zaman zarfında tahakkuk ettirilmiştir" (28) denilmektedir.

Necip Ali Küçüka, İstanbul'da yayımlanan *Hakikat* gazetesinde 29 Ekim 1940 günü yer alan *Cumhuriyet'in On Yedinci Yıldönümü* başlıklı yazısında "Bütün memleket, Osmanlı Hanedanı'nın, başta Halife Vahdettin olduğu halde takındığı vaziyeti gördü" diyerek Osmanlı ile ilgili eleştirilerini Vahdettin dönemiyle sınırlamaktadır (29).

Kazım Nami Duru, biraz daha köklü olan eleştirilerini sürdürmektedir. Adana'da yayımlanan *Bugün* gazetesinin 31 Ekim 1940 tarihli nüshasında yer alan *Türk Cumhuriyeti* başlıklı yazısında Osmanlı dönemine ilişkin eleştirilerini bayındırlık hizmetleriyle sınırlayarak şöyle diyor:

"17 yıllık cumhuriyetimiz içinde başardığımız işlerden hangisini hemen yedi asırlık saltanat idaresi tamamıyle gerçekleyebilmiştir? Anadolu'yu baştan başa gezdiğim vakit, Selçuklular'la beyliklerin eserlerinden başka bir şey görmedim. Bursa gibi bir müddet payitahtlık yahut Manisa gibi şehzadelerin eyalet valiliklerine merkezlik etmiş birkaç şehri istisna ederseniz bu güzel ana yurdunda Osmanlı saltanatından kalma pek az esere rastlarsınız. Halbuki cumhuriyet, her büyük şehri değil, her kasabayı birer birer Türk mamuresi yapmaktadır." (30)

Muhittin Birgen 29 Ekim 1940 tarihli *Son Posta* gazetesinde *Aziz*

sında "Türk milleti, Osmanlı İmparatorluğu ile düştüğü felaket meydanında kendi kollarına güvenerek, kendi kafasıyla düşünerek, kendi kalbi ile duyarak nihayet kendi ayakları üzerine bu rejim sayesinde kalktı" (31) demektedir.

1945 yılına gelindiğinde, Falih Rıfkı'nın Cumhuriyet'in yıldönümü nedeniyle yazdığı yazıda "Osmanlı saltanatı, geçen asrın ve bu asrın geri, batış ve ölümle hükümlü devletlerinden biriydi" (32) yargısıyla karşılaşıyoruz ki bu ifadede artık devrimcilik yoktur.

Aynı yıl, Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun Cumhuriyet'in 22. Yıldönümü Şenliklerini Açış Nutku'nda yalnız çöküş dönemiyle ilgili bazı yargılar vardır: "Daha evvelki yıllara bir göz atacak olursak oralarda yalnız yabancıların işlettiği veya yalnız onlar için işleyen kapitülasyonlar, Osmanlı borçlarını, inhisarları, fenerleri, rıhtımları... görürüz. Türk devleti denen varlıkta biz Türklere yalnız kavaflık ve uşaklık bırakıldığını anlarız." (33)

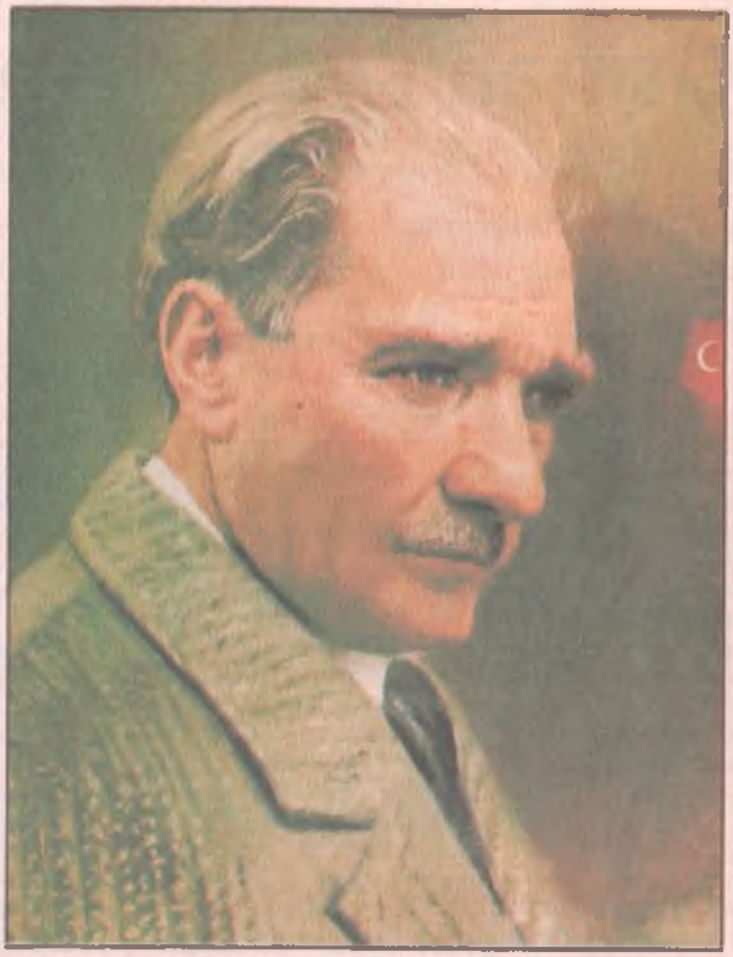

Sonuç: Cumhuriyet devrimcileri Osmanlı'ya düşmandır

Bütün bu sözlerin ve yazıların anlattığı gerçek şudur ki, Cumhuriyet'i kuranlar, Osmanlı saltanatına düşmandır. Cumhuriyet kurucularının Osmanlı ile yargıları şu hususları kapsamaktadır:

Osmanlılar mutlakıyetle idare ediliyorlardı. Bu bakımdan diğer mutlakıyetle yönetilen rejimlerden esaslı bir farkları yoktur. Osmanlı imparatorluk idaresi, diğer imparatorluklardan üstün değildi. Onlar gibiydi.

Osmanlı devletini yönetenler, kendi keyif ve isteklerine göre hareket etmişler, milletin, halkın çıkarlarını gözetmemişler, aksini milleti koyun sürüsü yerine koymuşlar, halkı iliklerine kadar sömürmüşler ve halka zulmetmişlerdir.

Osmanlı Devleti'ni Anadolu Türkleri kurmuş olmakla birlikte, devletin giderek halktan soyutlanması ve halka zulmeden bir makine haline dönüşmesinden Türk milleti sorumlu değildir. Halk, zorla böyle bir idare altında tutulmuştur. Halk, hürriyeti için mücadele etmiştir. Buna karşılık Osmanlılar, halka hürriyet vermemek için zorbalığa başvurmuşlardır.

Padişahlığın kaldırılması, Cumhuriyet'in ilan edilmesi, ardından halifeliğin kaldırılması ve Osmanlı saltanat ailesinin yurtdışına çıkarılması, Türk milletinin eseridir. Millet, ancak şimdi gücü yettiği için bunları gerçekleştirebilmiştir. Bu sonuçta, tarih boyunca özgürlük için mücadele etmiş milyonlarca insanın katkısı vardır ve Türk milleti ve Türkiye halkı, padişah idaresinden öcünü almıştır.

Padişahlığın yıkılarak ulus egemenliğine dayanan bir halk hükümetinin kurulması, yalnız Türkiye için değil, bütün mazlum milletler ve İslam dünyası için tarihi önemde bir olaydır. Bu olay, Kurtuluş Savaşı kadar, hatta ondan da önemlidir, çünkü millet kendi kaderine hakim olmaktadır. Bu bir çağ değişimidir.

Osmanlı düşmanlığından Osmanlı'ya sahip çıkan, hatta Osmanlı hayranlığına ulaşan bir anlayışa gelişin nedeni, Cumhuriyet Devrimi'nin sona ermesi, giderek ülke yönetiminin karşı devrimciler eline geçmesidir. 1920'li, 30'lu yıllarda emperyalizmle ve feodal üst yapıyla kavga eden devrimci burjuvazi, yönetime iyice yerleştikten sonra, halka sırtını dönmüş, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra da adım adım emperyalizmle işbirliğine yönelmiştir. Böyle bir gelişme sonucu yeniden Osmanlılığa sarılmıştır.

Türkiye emekçi halkı ve halkçı aydınları Osmanlı'dan kalan bütün uygarlık eserlerini sahiplenirken, bu uygarlık eserlerinin gerçek yapıcılarının emekçiler olduğunu bilmektedir. Hanedanın ve Saray'ın halk düşmanı yüzünü dile getirmeye devam edecektir. Emekçi halk, Osmanlı hayranlığı ile bağımlılıktan, sömürüden ve baskıdan kurtulamaz.

(*) Eğitimci, Öğretmen Dünyası Dergisi Yazı İşleri Yönetmeni.

DİPNOTLAR

1) Tarih, Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti, 1934, C. 4, s.183.
2) Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C. I, s.231.
3) Zabıt Ceridesi, C. 24, s. 271-273, Ankara Türkiye Büyük Millet Meclisi Matbaası, 1960.
4) Hakimiyeti Milliye, 31 Teşrinisani 1922, s.2.
5) Anadolu'da Yenigün, 1 Teşrinisani 1922, s.1.
6) Anadolu'da Yenigün, 2 Kanunusani 1922, s.1
7) Hakimiyeti Milliye, 1 Teşrinisani(Kasım) 1922, s. 1. İmza yerinde *** işareti vardır.
8) Zabıt Ceridesi, C. 24, s.305-311.
9) Zabıt Ceridesi C.24, s.314-315.
10) Anadolu'da Yenigün, 13 Teşrinisani(Kasım) 1922, s.1.
11) Zeki Sarıhan, Kurtuluş Savaşa Günlüğü, C.IV, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1996.
12) Milli Egemenlik Makaleleri Antolojisi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Kütüphane Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1985, s.137.
13) Age. s.141.
14) Age., s.145.
15) Age, s.6.
16) Age, s.12.
17) Milli Egemenlik Makaleleri Antolojisi, s.186-188.
18) Hakimiyeti Milliye 10 Mayıs 1923'ten Milli Egemenlik Makaleleri Antolojisi, s.197-200.
19) Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C.2, s.101-107. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, 3. Baskı, 1981.
20) Zabıt Ceridesi, 2. Devri, Cilt 7/1, 3 Mart 1340/1924, s.30-78.
21) Anadolu'da Yenigün, 19 Teşrinisani 1922, s.1, başyazı "İnkılapçı Türkiye".
22) Hakimiyeti Milliye, 29 Teşrinievvel (Ekim) 1924, s.1.
23) Hakimiyeti Milliye, 29 Teşrinievvel (Ekim) 1340/1925, s.1.
24) Hakimiyeti Milliye, 30 Teşrinievvel 1341/1925.
25) Prof. Dr. A. Afet İnan, Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1969, s.28.
26) Age. s.398.
27) Age, s.200.
28) Ayın Tarihi, Sayı 83, Ekim 1940, s.30.
29) Ayın Tarihi, C. 83, Ekim 1940, s.31.
30) Ayın Tarihi, Sayı 83, Ekim 1940, s.35.
31) Ayın Tarihi, Sayı 83, Ekim 1840, s. 28.
32) Ayın Tarihi, Sayı 143, s.49, Ekim 1945.
33) Ayın Tarihi, Sayı 143, s.24, Ekim 1945.

Osmanlı'ya özlem

Kuşku edilemez ki böyle bir kutlama, 600 yıl boyunca zulüm ve sömürü altında tutulan, uygarlık aşamasından yoksun bırakılan, hor ve aşağı tutulan bu milleti, artık tarihten silinmiş Osmanlı'ya bir kez daha rezil etmekten başka bir şey olmayacaktır.

Prof. Dr. İlhan Arsel

Prof. Dr. İlhan Arsel'in bu yazısı, 17 Mart 1999 tarihinde Osmanlı Devleti'nin 700. kuruluş yıldönümü kutlamaları için Cumhurbaşkanı'na yolladığı mektuptur. Arabaşlıklar tarafımızdan konulmuştur.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşunun 700. yıldönümünü kutlama girişimlerini desteklemek üzere vermiş olduğunuz demeçlerde Osmanlı'ya özlem duygularını dile getirdiğiniz görülüyor. Bir konuşmanızda şöyle diyorsunuz: "Büyük bir cihan devletinden devraldığımız mirası soğukkanlı bir yaklaşımla değerlendirmemiz gerektiğine inanıyorum" (*Hürriyet*, 8 Şubat 1999). Bunları söylerken Osmanlı'yı "Büyük bir cihan devleti" yaratmış olarak ve "kültür yıkmayan", "gelenek bozmayan" nitelikler içerisinde tanımlamaktasınız. Bu sözlerinizi, şeriata karşı cephe almış tutumunuzla bağdaştırmak güç oluyor. Şu bakımdan ki, Osmanlı ruhunu canlandırıp bu milleti Osmanlı'nın bağrından çıkmış gibi yapmak ve bu yoldan İslam devleti hayallerini oluşturmak, şeriatçı kesime özgü bir siyasettir ki yanılgılar üzerine oturtulmuştur. Nitekim anımsayacağımız gibi, bir süre önce Refah Partisi lideri de, hasbelkader iktidarda bulunduğu sırada, Osmanlı'yı yüceltici, "hoşgörülü" ve "adil bir devlet" imiş gibi gösterici nutuklarıyla, halk yığınlarını etkilemeye çalışırdı; fakat söylediklerinin hepsi de yanlış idi. Örneğin Danıştay'ın 129. kuruluş yıldönümünde konuşurken: "Bizim sultanlarımızın, gerektiğinde kadı önüne gidip oturduklarını, bir tarihi anı olarak hatırlıyoruz" demişti. Yine bir konuşmasında Osmanlı Devleti'nin müslüman olmayanlara karşı sonsuz bir hoşgörü siyaseti izlediğini söylemişti; tıpkı sizin geçenlerde Osmanlı'nın hiçbir zaman kültür yıkan bir imparatorluk olmadığını söylediğiniz gibi! Hemen belirtmek isterim ki bu tür sözlerin altında tarihi gerçekleri saptırma ya da göz ardı kılma eğilimleri yatar. Çünkü bir kere Osmanlı'nın kurduğu devlet, biraz ileride belirteceğim gibi, Türk'e özgü değil fakat Türk'ü dışlayan, hakir kılan, zulm altında tutan bir devlet olmuştur.

Öte yandan bu devlet, çok geniş sınırlara sahip bulunmakla beraber hiçbir zaman "büyük" bir devlet olmamıştır; 600 yıllık bir tarih süreci boyunca tam manasıyla kaba kuvvet simgesi olarak kalmıştır. Daha doğrusu Batı'nın henüz akıl çağına erişip kaba kuvveti, akıl kuvveti ile alt edebilecek duruma girmediği bir dönemde, din adına girişilmiş savaşlarla dört bir yana yaygın ve fakat her bakımdan içi kof bir imparatorluk olmuştur. Bundan dolayıdır ki sınırlarının genişliğiyle ters orantıda bir saygınlık yaratmıştır ki değerler terazisinde sıfır demektir. Çünkü tarih içerisinde bir devleti "büyük" devlet niteliğinde kılan şey, kılıç yolu ile fetihler yapıp geniş arazilere sahip olmak değil fakat uygarlık yaratmaktır; hiç değilse uygarlığa ayak uydurmaktır. Oysa Osmanlı'nın, ne uygarlığa, ne ilim ve sanata ve ne de insanlığa hiçbir olumlu katkısı olmamıştır.

Osmanlı'dan bir demet

Osmanlı'nın oluşturduğu tarihi, uygarlık yaratmak, ya da uygarlığa ayak uydurmak şöyle dursun, fakat sadece din adına girişilmiş savaşlarla ya da dini ayakta tutmak, "asayişi" sağlamak bahanesiyle işlenmiş cinayetlerle, adaletsizliklerle ve özgürlük ihlalleriyle dolu bir tarih olmuştur. Osmanlı'nın gittiği yerde uygarlık yeşermemiş, aksine çöl zihniyeti yerleşmiştir. Osmanlı'nın boyunduruğu altında kalan Batı ülkeleri bu boyunduruktan kurtuldukları an şahlanıp gelişme yoluna girmişlerdir. Osmanlı yöneticileri, "din" ve "asayiş" adına, bir yandan her türlü şiddet ve zulüm yollarına başvururlarken, diğer yandan da halkın fikir seviyesini düşük tutup "düşünme" yollarını tıkamışlardır: sırf kolaylıkla saltanat edebilsinler diye! Kendi saltanatları ve çıkarları doğrultusunda olmak üzere "din" ve "devlet" güvenliği, onlar için öylesine sihirli bir anlam taşır olmuştur ki, aklın alamayacağı ve insafın kavrayamayacağı gaddarlıklara yönelmeyi olağan saymışlardır. Örneğin Osmanlı padişahları için "asayiş" uğruna adam öldürme kotaları her gün ortalama yedi kelle, vezirler için her gün altı kelle ve daha aşağı kademelerdeki "ricai" için her gün itibariyle bir kelle idi. Bu gelenek, Osmanlı padişahlarının ve yöneticilerinin, şeriata dayalı devlet güvenliği adına sahip oldukları "öldürme hakkı"ndan doğma bir şey sayılmıştır. Köprülü Mehmed Paşa'mız, beş yıllık vezareti boyunca, aynı bahanelerle en azından otuz bin insanı öldürtmüş; 1623 ila 1640 tarihleri arasında saltanat süren 4. Murat sultanımız, saltanatının sadece son yedi yıllık süresi içerisinde elli binden fazla insanın canına kıymıştır. Tahtta bulunduğu 17 yıllık süre içerisinde öldürttüğü insanların sayısının yüz binin üstünde olduğu anlaşılmaktadır. Şu hale göre Köprülü Mehmed Paşa beş yıl boyunca günde ortalama 16 ve 4. Murat ise, sadece yedi yıl boyunca günde 19 insan öldürtmek suretiyle yukarıdaki kotayı biraz aşmışlardır.

"Din ve devlet güvenliği" bahanesi bir yana ve fakat sadece keyfiliğe dayalı olarak sultanlarımızın başvurdukları adaletsizliklerin tarihte bir eşi pek yoktur. 4. Murad'ın, uzun süre en yakın adamı olarak yanında bulundurduğu Abaza Mehmed Paşa'yı ve az sonra çok sevdiği Şair Nefi'yi ipe çektirtmesi (ki tarihçiler "izahı güç" bir hareket olarak tanımlarlar) ya da 4. Murad'dan sonra tahta çıkan Sultan İbrahim'in, Kara Mustafa Paşa gibi dürüst ve dirayetli bir veziri, sırf kâhya hatının 500 araba odun isteğini geciktirdi diye, Cinci Hoca gibi seviyesiz din adamlarının melaneti ve kışkırtmasıyla öldürtmesi; ve bununla yetinmeyip Yusuf Paşa gibi Girit Adası fatihi ve denizcilik uzmanı bir kimsenin, yeteri kadar kürek çekicisi bulunmadığı gerekçesiyle sefere çıkılamayacağına ilişkin sözlerini kendine hakaret sayıp: "Bana denizcilik dersi mi vereceksin, Allah'ın belası herif" diyerek hakaret yağdırtması ve sonra orada hazır bulunan bostancı başıya: "Bana hemen kellesini getir bu adamın" demesi; ya da Abdülhamid gibi iblis ruhlu bir padişahın, sırf kendi görüşleriyle ters yöndedir diye Mithat Paşa'yı sorgusuz sualsiz Taif'de boğdurması; nice sayısız örneklerden sadece bir demettir.

Fakat bütün bunların dışında bir de şunu anımsamak gerekir ki asıl tüyler ürper-

tici olan şey padişahlarımızın, kendi babaları ve kardeşleri dahil, kendileriyle aynı kandan olanları yok etmek maksadıyla izledikleri siyasettir. Osmanlı Devleti'nin kurucusu olan Birinci Osman'dan itibaren 2. Mahmud'a (1808) gelinceye kadar, hemen her padişah, tahta kurulup Tanrı'nın yeryüzündeki gölgesi sayılmak ve şeriat emirleri gereğince "asayişi" sağlamak uğruna baba, oğul, kardeş, yeğen ve amca vs. katline girişmekten ve vicdan sızlatıcı cinayetleri işlemekten geri kalmamışlardır. Bu cinayetler serisi, bilindiği gibi, 2. Osman'ın kendi amcası Dündar Bey'i boğdurarak padişahlık tahtına oturmasıyla başlar. Birinci Murad, 1360 yılında kardeşi İbrahim'i sonra diğer kardeşi Halil'i ve 1385'te oğlunu boğdurtmuştur. Sultan 1. Beyazıt, 1389 yılında kardeşi Yakub'un hakkından gelmiş, fakat bununla da yetinmeyip diğer dokuz kardeşini de (kendi deyimiyle) gebertirmiştir. Birinci Mehmed, 1413 yılında kardeşi Musa'yı; Sultan 2. Murad, 1423 yılında kardeşi Mustafa'yı ve 1443 yılında oğlu Alaeddin Ali'yi öldürtmüş ve ayrıca tahta culûs ederken de Ahmed ve Mahmud ve Yusuf adındaki kardeşlerinin gözlerini kör ettirmiştir. Fatih Sultan Mehmed, tahtı ele geçirebilmek için kendi öz babasını ve ayrıca 30 kadar kardeşini öldürtmekten çekinmemiş ve bilindiği gibi kardeş katli geleneğini adeta hukukileştirmiştir. Kanun hükmü niteliğindeki iradesini, ferman şekline sokarken saray katiline şöyle emretmiştir: "Kanunname-i Al-i Osman'a şu derkenarı da düşmez: Her kimseye ki bundan böyle saltanat müyesser ola, nizamı alem için kardeşlerini katleylemek münasiptir..." Ve bütün bu işleri o, hep din adamlarından aldığı fetvalarla yapmıştır. İkinci Beyazıd, 1482 yılında kardeşi Cem'in oğullarını ve 1507 yılında kendi öz oğullarından Mahmut ile Mehmed'i ve nihayet 1511 yılında da diğer oğlu Şahinşah'ı öldürtmüştür. Birinci Selim 1512 yılında kendi öz babası 2. Beyazıd'ı ve ayrıca 1513 yılında kardeşleri Korkud ile Ahmed'i ve yine 1514 yılında kendi oğulları olan Abdullah'ı ve Mahmud'u ve Murad'ı ve bir düzine kardeş çocuklarını öldürtmüştür. Daha sonra Kanuni Sultan Süleyman 1522 yılında yeğenlerini, 1553 yılında oğlu Mustafa'yı ve torunu Mehmed'i ve 1560 yılında oğlu Beyazıd'ı ve diğer torunlarını öldürtmüştür. Üçüncü Sultan Murad ise 1574 yılında beş kardeşine kıymıştır. Daha sonra Üçüncü Sultan Mehmed, 1595 ila 1603 yılları arasında 19 kardeşini ve iki oğlunu ve babasından gebe kalan 15 cariyesini öldürtmüştür. Bu örnekleri izleyerek, 2. Mustafa, ve 4. Murad ve 4. Mehmed, ve 3. Osman ve Sultan Mahmud hepsi de kardeşlerini ve yeğenlerini öldürterek cinayetler serisini tamamlamışlardır. Böylece Osmanlı tahtına çıkan 37 padişahtan 18 padişah, başta öz babaları, oğulları, torunları, kardeşleri, amcaları vs. olmak üzere yakın hısım ve akrabadan nice sayısız insanın kanına girmişlerdir; sanki tahta çıkmanın ve tahtta kalmanın biraz daha insaflı, biraz daha insani şekli olamazmış gibi. Tarihte böylesine eli kanlı bir başka hanedana ve "din ve devlet güvenliği" adına girişilmiş cinayetlere örnek bulmak kolay değildir. Eğer Refah Partisi lideri "Osmanlı adaleti"nden söz ederken, bu yukarıdaki örneklerin daha nice misilleriyle dolu bulunan Osmanlı tarihini "ideal" bir "adalet tablosu" olarak gösterebiliyorsa, bunu bilgisizliğine olduğu kadar kötü niyetine vermek gerekir. Bu kötü niyet şunu göstermektedir ki kazara orduyu ele geçirip bu ülkeyi sultası altına almış olsaydı, uygulayacağı adalet işte böyle bir "Osmanlı adaleti" olacaktı. Ama Atatürk'ün ruhu, ve Atatürkçü ordu ona bu fırsatı vermemiştir ve vermeyecektir.

Kuşkusuz ki tarih boyunca kendi halklarını sömüren, sefillikler içinde inleten hanedanlar çoktur; fakat Osmanlı hanedanı bunların başını çekenlerden biridir.

Söylemeye gerek yok ki Osmanlı'nın asıl büyük kötülüğü, Türk halkına karşı olmuştur. Kuşkusuz ki tarih boyunca kendi halklarını sömüren, sefillikler içinde inleten hanedenlar çoktur; fakat Osmanlı hanedanı bunların başını çekenlerden biridir. Osmanlı'nın en büyük kötülüklerinden biri, insan varlığının kutsallığı fikrine yabancılık bir yana, fakat bir de din adına ve ganimet edinme amacıyla girişilmiş savaşlarla bu milleti yeryüzünün en geri toplumlarından biri haline getirmiş olmasıdır. Kurulduğu andan ortadan yok olduğu ana gelinceye kadar geçen 600 yıllık yaşamı boyunca Osmanlı Devleti'nin giriştiği savaşların ortalaması, hemen her on, on beş ya da yirmi yılda bir savaştır. Sadece 1606 yılından önceki 240 yıllık süre esnasında 35 savaş yapmışızdır ki, bu her yedi yılda bir savaş demektir. Bundan dolayıdır ki Türk'ün adı "Savaş'tan başka bir şey bilmez"e çıkmıştır. Örneğin Loyd George'un dediği gibi, eğer Ay'da savaş olsa ve merdiven kurup Ay'a çıkmak mümkün bulunsa idi, Osmanlı padişahları bu milleti Ay'a götürüp savaştırmaktan geri komayacaklardı. Şeriatın "cihad" emirlerini uygulayacağız, ve yeryüzünü "Dar-ül İslam" haline sokacağız, ganimetler alacağız diye padişahlarımız, özellikle 16. yüzyıla gelinceye kadar ömürlerini savaş meydanlarında geçirmişler, bir sınırda bitirdikleri savaşı bir başka sınırda devam ettirmişler, hatta bazen iki sınırda birden savaşır olmuşlardır (Kanuni Sultan Süleyman'ın yaptığı gibi). Ve ne hazindir ki ölüme sürükledikleri vatan evlatlarını, "vatan" savunması ve "millet" sevgisi duygularıyla değil fakat cennetteki "hurilere", "iri gözlü güzel bakirelere" kavuşacakları vaadleriyle kandırmışlardır. Bunun en son örneği, Birinci Dünya Savaşı'na girerken, Fatih Camii önünde Fetva Emini tarafından okunan hükümet bildirisidir; orada: "Ey müslümanlar Ulu Tanrı size her yerde savaş vermenizi emreder; Tanrı size zaferler verecektir; cennetler ve güzel kızlar hediye edecektir" demekteydi. Görüldüğü gibi kendilerini, Tanrı'nın yeryüzündeki gölgesi sanan padişahlarımız, Tanrı'yı insanlara güzel kızlar bulurmuş gibi bir durumda tanımlamakta sakınca duymamışlardır. Daha başka bir deyimle biz Türkler, savaş denen şeyi "milli çıkarlar" ya da "milli savunma" adına yapmamışızdır. Bu savaşları sadece ve sadece padişahlarımızın yağma ve talan siyasetleri, "kâfirlere" saldırıp ganimet edinme, haremlerini güzel kadınlarla doldurma hevesleri adına yapmışızdır. Sonu gelmez bu savaşlar yüzündendir ki padişahlarımız ve onlara körü körüne boyun kıran paşalarımız, ayanımız, ulemamız, kadılarımız ve tüm yönetici kadrolarımız, doğru dürüst bir devlet ve hükümet sistemi kurma düşüncesinden yoksun kalmışlar, toplumu tam manasıyla "aşiret devlet" anlayışı içinde tutmuşlardır. Ulusal, sosyal ekonomik ve siyasal sorunlara zaman ayırıp halkın refahına çalışmayı akıllarından geçirmemişlerdir. Yaptıkları tek şey, şairin dediği gibi, "boş torbayla at tutmak kabilinden yalanlarla" halkı kandırmak, savaş meydanlarında kırdırmak, sömürüp soymak, köle şeklinde kullanmak olmuştur.

Öte yandan Osmanlı çoğu zaman saflığa varan akılsızlıklarla bu ülkeyi, yabancının öğütlerine göre yönetir olmuş, dışa (Batı'ya) karşı haysiyetsiz ve dilenci durumlarında kalmış, "Akıl Frenk'ten, saltanat bizden" diyerek övünmeyi marifet sanmıştır. Askeri bakımdan en güçlü durumda bulunduğumuz 240 yıllık bir süre içerisinde 35 savaştan yarısını kaybetmiş ve fakat bunun sebeplerini dahi araştırmayı akıl etmemiştir; herşeyi ka-

der işi bilmiştir. Ve işte Osmanlı'nın her alandaki aymazlığı ve bağnazlığı yüzündendir ki bu millet, Birinci Dünya Savaşı sonucunda yok olma tehlikesiyle başbaşa kalmıştır. Bizi, Osmanlı'nın her türlü akılsızlıklarından, millet çıkarlarına ters düşer şekilde savaş yapma budalalıklarından, insafsızlıklarından, zulüm ve gaddarlıklarından, sömürü hırsından ve nihayet uçurumlara sürükleme vicdansızlıklarından kurtaran Atatürk olmuştur. Ve işte şimdi TC devletinin yöneticileri, Atatürk'e adeta "inat olsun" der gibi, bu milleti yer yüzünün en geri toplumu haline getiren Osmanlı'nın, 700. yılını kutlamak üzere, yine bu milletin fakir kesesinden 900 milyar liralık bir harcamaya girişmişlerdir. Hani sanki gadre uğrayanı, gadre uğratanın ikinci bir kez kurbanı yapmak istercesine!

Yazımı bitirmeden önce Osmanlı ile ilgili bir değerlendirmenize daha değinmek isterim ki o da şu; gazetecilere vermiş olduğunuz 8 Şubat 1999 tarihli demecinizde şöyle demektesiniz: "Yunanistan 400 yıl boyunca Osmanlı İmparatorluğu değil de Fransız İmparatorluğu'nun egemenliği altında kalsaydı, bugün Teodarakis diye bir müzisyen olmazdı." Bu sözlerinizin yanılgıya saplı birçok yönü var. Bir kere "Fransız İmparatorluğu" örneğini vermekle isabetsiz bir seçim yapmışsınız. Çünkü her ne kadar Fransa'yı, birçok yönü bakımından eleştirmek mümkün ise de, kültür yıkan bir zihniyetin temsilcisi olarak göstermek yanlış ve hatta gülünç olur. Bırakınız akıl çağının doğuşuna vesile olmak sûretiyle Batı dünyasını, 18. yüzyılda, ilim ve kültür ışığına kavuşturmuş olmasını, ve fakat her dönem itibariyle Fransa kendi içinde ve dışında her çeşit kültür canlılığını sağlamış olan bir ülkedir. Napolyon Bonapart gibi bir diktatör dahi, Osmanlı egemenliği altındaki Mısır'ı 1798 yılında işgal ettiği zaman, oradaki kültüre ve bu kültürü oluşturan İslami zihniyete (velevki siyaset icabı olsun) saygılı davranışta bulunmuş, İslam dinini ve bu dinin kurucusunu övücü sözler söylemiş ve askerlerini müslüman halkın geleneklerine saygı göstermeye zorlamıştır.

Osmanlı'nın kültür yıkan, gelenek bozan bir zihniyete sahip olmadığına dair sözlerinizin yanlış olan diğer bir yönü şu ki "kültür" denen şey, kılıçla, kaba güç yoluyla ülkeler fetheden Osmanlı bakımından hiçbir zaman ve hiçbir dönem itibariyle değer taşımamıştır. Bunun böyle olduğunu çoğu yayınlarımla uzun uzadıya açıkladım. Fakat şimdi burada değinmek istediğim ilginç bir örnek var ki, o da şu: Paris'te ünlü Louvre Müzesi'ni ziyaret edenler, ana giriş kapısından girdiklerinde mermer merdivenlerin tam başında nefis bir heykel ile karşılaşırlar. İnsanın soluğunu kesecek kadar güzel ve muhteşem bu heykelin kaidesinde: "La Victoire de Samathrace" diye yazılıdır. Milattan önce 4. yüzyıla ait ve bir benzeri az bulunan bu emsalsiz sanat eseri, Edirne'de Roma kazıları esnasında ortaya çıkarılmış ve 1863 yılında, Osmanlı'nın kültür ve sanattan habersiz yöneticilerinin muvafakatlariyle, Charles Champoiseau adındaki Fransız konsolosu tarafından Edirne'den Paris'e nakledilmiştir. "Heykel" gibi sanat eserlerini, şeriat zihniyetine saplı olarak "put" niteliğinde sayan Osmanlı'dan daha başka ne beklenirdi ki! Osmanlı'nın kültür ve sanat bakımından bilgisizliğini ve ilgisizliğini ortaya vuran, buna benzer daha nice örnekler var! Evet "kültür" denen şey öyle bir nesnedir ki, 6 yüzyıl boyunca Osmanlı'nın düşünce aleminde yer etmemiştir. Osmanlı için önemli olan şey, fethedilen ülkeler halkının kültürü ya da gelenekleri değil, fakat oralarda yağma ve talan edilebilecek şeylerdi. Bu sayededir ki başta padişahlarımız olmak üzere yöneticilerimiz, keselerini altınlarla haremlerini güzel kadınlarla doldurmuşlardır. Bunu yaparlarken yabancıdan yalvararak aldıkları borç paralarla halkı sonu gelmez savaşlara koşmuşlardır. Bu arada Hıristiyan ailelerinin çocuklarını körpecik yaşlarda zorla alıp müslüman yaparak orduya ve devlet mekanizmasına kaynak sağlamaktan geri durmamışlardır.

Osmanlı için önemli olan şey, fethedilen ülkeler halkının kültürü ya da gelenekleri değil, fakat oralarda yağma ve talan edilebilecek şeylerdi.

Öte yandan Osmanlı'yı "kültür yıkmaz" ve "gelenek bozmaz" şeklinde tanımlarken yanılgıya düştüğünüz bir başka husus var ki o da Osmanlı'nın en büyük bir acımasızlıkla Türk'ün kültürünü, dilini, değer ölçülerini, İslam öncesi güzel geleneklerini ve herşeyini yıkıp yerine Arap ve Acem kültürünü yerleştirmekten geri kalmamış olmasıdır. Türk'ün kültürüne saygı göstermek şöyle dursun fakat Türk'ü adam yerine bile koymamış, her daim hor ve hakir görülmeye layık bulmuştur. Bugün hâlâ başımıza taç eder olduğumuz Kanuni Sultan Süleyman, şairler tarafından kendisine sunulan: "Padişahım, Türk'ü öldür baban olsa da; çünkü Peygamber böyle buyurmuştur" şeklindeki şiirleri zevkle dinlerdi.

Ve nihayet Osmanlı'yı, farklı din ve inançtakilere karşı hoşgörülü imiş gibi göstermek isteyen yukardaki sözlerinizin yanlış olan diğer bir yönü şu ki, Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde yaşayan "gayri müslim"lerin durumu, 1854 yılına gelinceye kadar, ikinci sınıf "tebaa" olmaktan ileri geçmemiştir. Mahkemelerde tanık olamazlar, orduya asker olarak alınmazlar, devlet hizmetinde kullanılamazlardı; vergi yükümleri, müslümanlara nazaran çok üstünde tutulurdu. İbadet için yeni bir bina (kilise, havra, vs...) yapamazlar, çoğu zaman eski ibadet yerlerini tamir ettirmek olanağından yoksun bırakılırlardı; Müslüman kişilerle hukuki ihtilafa düştüklerinde haklarını elde etme olasılığından yoksun kılınırlardı. İddialarını ispat için Müslüman olmayan kişileri tanık gösteremezlerdi. Her ne kadar 19. yüzyılın ortalarında, dış baskılar sonucu olmak üzere düzenlenen Tanzimat Fermanları ile gayrı müslimlere, Müslümanlar gibi eşit haklar tanındığı ilan edildi idiyse de gerçekte ve hukuk alanında böyle bir eşitlik söz konusu olmamıştır. Bundan dolayıdır ki gayrı müslim tebaa, Osmanlı Devleti'ni kendi devleti olarak görmez, yabancı devletlere (örneğin Fransa, İngiltere, Rusya) kurtarıcı, ya da koruyucu gözüyle bakardı. 19. yüzyılda kendisini dışa karşı tam manasıyla güçsüz ve büyük devletlerin uşağı durumunda bulunduğu içindir ki Osmanlı Devleti, kendi içindeki gayrı müslim tebaaya karşı, Türk halkından daha az zararlı olmuştur.

Bütün bu yukarıda değindiğim hususlar, Osmanlı'yı hani sanki bağrından çıkmış olduğumuz bir kaynak imiş gibi gösterip bununla övünmemiz gerektiğini belirten tutumunuza karşı verilebilecek yanıtın pek kısa bir özetidir. Konu hakkında daha geniş bilgileri *Şeriat Devleti'nden Laik Cumhuriyet'e* adlı kitabımda bulmak mümkündür. Fırsat bulur okuyabilirseniz, bu tür bir yıldönümünü kutlamanın bu toplumun suratına atılmış bir tokat olduğunu kabul edeceğiniz muhakkaktır. Kuşku edilemez ki böyle bir kutlama, 600 yıl boyunca zulüm ve sömürü altında tutulan, uygarlık aşamasından yoksun bırakılan, hor ve aşağı tutulan bu milleti, artık tarihten silinmiş ve aslında Türklük'le hiçbir ilgisi bulunmamış olan Osmanlı'ya bir kez daha rezil etmekten başka bir şey olmayacaktır. Yapılacak şey Osmanlı'yı yüceltmek ve onunla övünmek değil, fakat insanlarımıza Osmanlı'nın kötülüklerini sergilemektir.

En iyi dileklerimle.

YENİ... YENİ... YENİ... YENİ... YENİ... YENİ... YENİ... YENİ... YENİ... YENİ... YENİ... YENİ... YENİ...

KİTAPÇILARDA...

im yayın tasarım

düşüncebil - im kitapları

İlkçağ ve Ortaçağ Felsefe Tarihi

Edebiyat, Hukuk ve İktisat fakültelerimiz saygı değer Aster'in nuru ile aydınlanmıştır.

Ord. Prof. Sıddık Sami Onar / İst.Üni.Rektörü

Otorite iddiasında bulunmadığı halde, ona danışmadan bir şeyi yapmak istemezdik. Fakültemizin bünyesinden bir temel taşın koptuğunu duyuyoruz.

Prof. Dr. Mazhar Şevket İpşiroğlu-İst.Üni.Ed.Fak.Dekanı

Aster'in deyişiyle: "Felsefe tarihi, birtakım görüşleri ardarda sıralamak değildir. Felsefe tarihinin kendisi de bir felsefe disiplinidir. Felsefe tarihi bize felsefenin ne olduğunu, bilim ve felsefenin gelişmesinde felsefenin yerini gösterir. Bununla da felsefe tarihi, felsefe üzerine felsefe yapmak olur."

Macit Gökberk

Bir yandan modern bilimin yeni gelişmelerini izlerken, öte yandan zengin bir felsefe kültürüne sahip olan Aster, tüm problemlere ölçülü adımlarla yaklaşmıştır.

Ord. Prof. Hilmi Ziya Ülken

Öğrenciye göre hoca, ya çok bilen, ya da bilgisi kendi alanında bile sınırlı olan bir kimsedir. Aster'e ne sorsak mutlaka cevap alacağımızı bilirdik.

Öğrenci hocasının öğretme yeteneğine dikkat eder. Çok şey bilen, fakat öğrencisine pek az şey veren hoca vardır. Oysa öğrenci, az şey bildiği halde, bilgisini kendisine ustalıkla veren hocaya daha çok değer verir. Aster bu yönden eşine az rastlanır bir öğretici idi. Hemen her hoca, az ya da çok sayıda, yalnızca bir kısım öğrenci tarafından sevilir ve tutulur, öğrencilerinden bir kısmı kendisinden uzaklaşır. Oysa Aster hemen her hocadan öğrencisine daha uzak durduğu halde, her öğrencisinin kendisini ona yakın bulduğu ve mutlaka sevdiği bir hoca idi. En çok onun seminerlerinden yararlandım ve haz aldım.

Bedia Akarsu

Bir eski Helen bilimcisi ve bilgesi, bir philosophos ve bir sophos idi.

Prof. Dr. Walther Kranz

Reichenbach ve arkadaşları Nusret Hızır, Mümtaz Turhan tarafından istasyonda Aster ile karşılanışımızı anımsıyorum.

Prof. Dr. Walter Peters

Felsefe evreni bütün olarak kavramak için yapılan bir deneme, bir soru cevap; cevabı çürütmek isteyen bir şüphedir. Felsefede temel sorun şudur: "Ben ile evren, süje ile obje, insan ile eşya arasındaki ilişki nedir? İnsan nedir? İnsan kendi kendisini sorun yapmaktan asla vazgeçmeyen varlıktır. Felsefe tarihsiz felsefe olmaz."

Ord. Prof. Ernst von Aster

Dikkat, size de bulaşabilir!

Bilgisayarlara gözle görülür herhangi bir hasar vermeyen ama çok fazla elektronik posta gönderilmesine neden olduğundan elektronik posta sunucularının çökmesine yol açan bir virüs: Melissa...

Zeki İlker Doğan

26 Mart 1999 tarihinde dünyanın çeşitli bölgelerinden, elektronik posta yoluyla yayılan bir makro virüsü haberi, büyük bilgisayar firmalarına duyuruldu. Bu haberlerin çok fazla olması ve durmadan yeni haberlerin gelmesi, virüsün çok hızlı yayıldığını gösteriyordu. Yapılan ilk incelemelerde virüsün, Microsoft Word 97 ve Word 2000 belgelerinin içinde bulunan ve document.open yöntemiyle ilişkili bir Visual Basic kodu olduğu görüldü. Virüsün yayılması için, içinde bulunduğu belgenin bir kullanıcı tarafından açılması ve belge açılırken de makro korumanın etkin olmaması (Word programının belgeyi açarken kullanıcıya, belgenin içinde bulunan makroları çalıştırıp çalıştırmayacağını sormadan çalıştırması) gerekiyordu. Bu virüse, virüs yok edici programlarının üreticileri tarafından **Melissa** adı verildi. Melissa, 3 gün içinde 100 bin bilgisayara bulaşmış durumdaydı. Bazı şirketlerin elektronik posta sunucuları çökmüştü. Bir sitenin, 45 dakika içerisinde Melissa virüsünü içeren 32 bin elektronik posta iletisi aldığı bile rapor edildi. 29 Mart tarihindeyse, Melissa virüsünün bir türevi ortaya çıktı. Bu virüse de **Papa** adı verildi. Melissa'nın aksine Papa virüsünün Excel programı aracılığıyla yayıldığı belirtildi. Yakın zaman içinde, elektronik posta yoluyla yayılan başka virüslerin de bulunduğu haberleri gelmeye başladı. Bu virüslerin bu kadar hızlı yayılmasının nedeni, virüsün bulunduğu elektronik postaların, tanıdığımız ve güvendiğimiz kişilerden gelmesiydi. Bilgisayarlara gözle görülür herhangi bir hasar vermeyen ama çok fazla elektronik posta gönderilmesine neden olduğundan elektronik posta sunucularının çökmesine yol açan bu virüslerin yapısı aslında aynı. Bu yüzden çözümleri de aynı. Öncelikle Melissa virüsünün yapısını daha ayrıntılı inceleyelim. Ardından ne gibi önlemler alınabileceğine, Internet'te nasıl bir tavır göstermemiz gerektiğine bakalım.

Nasıl bulaşıyor?

Melissa makro virüsü, ilişiğinde virüsü içeren bir Word belgesi bulunan bir elektronik posta yoluyla yayılıyor. Genelde, Konu (Subject) bölümünde Important Message From [isim] şeklinde bir ifade bulunuyor. [isim] kısmında, bu iletiyi gönderen kişinin adı yazıyor. Örneğin benden gönderilmiş bir elektronik postanın Konu kısmı, "Important Message From Zeki İlker Doğan" şeklinde oluyor. Yukarıda da dediğim gibi, bu şekilde bir başlığa sahip elektronik posta iletisini pek çok insan merak edip açtığından, virüs oldukça hızlı yayılım gösterdi.

İletinin gövdesi ise iki kısımdan oluşuyor. İlk kısımda "Here is that document you asked for ... don't show anyone else ;-)" ("İstediğiniz belge ilişikte ... hiç kimseye göstermeyin ;-)") şeklinde bir metin bulunuyor. Diğer kısımda ise, başlangıçta "list.doc" isimli bir belgenin olduğu bildiriliyor. Bu belge, pornografik web bölgelerine bağlantılar içeriyor. Bu makro virüsü yayıldığı sürece, belgeyi daha farklı isimlerle görmemiz olası. Aslında bazı koşullarda virüs, ilişiğe ekleyeceği belgeyi, virüsün bulaştığı kişinin yarattığı belgelerden seçebiliyor. Kullanıcı, virüsün bulaştığı .doc uzantılı bir belgeyi Microsoft Word 97 veya Word 2000 programıyla birlikte açtığı zaman, makro kullanımı etkinleştirilmişse virüs hemen çalıştırılıyor. Belge açıldıktan sonra, içindeki virüs, gelecekte belgeler açıldığı zaman tüm makroların çalışmasını sağlayan makro koruma özelliğini kapatıyor. Bu yüzden kullanıcı, virüs çalıştığı zaman herhangi bir uyarı almıyor. Yani Microsoft Word programı, makro içeren bir belgeyi açarken kullanıcıya, belgede bulunan makroların etkinleştirilip etkinleştirilmeyeceğini sormuyor. Böylece makro virüsü rahatlıkla çalıştırılıyor.

Makro, "HKEY_Current_User\Software\Microsoft\Office\Melissa?" kayıt anahtarının "... by Kwyjibo" değerine sahip olup olmadığını kontrol ediyor. Bu anahtar yoksa veya bu değeri içermiyorsa, virüs kendini, yukarıda anlattığım biçimde, makroyu çalıştıran kullanıcının sahip olduğu Microsoft Outlook 98 veya Outlook 2000 programının Adres Defteri'ndeki ilk 50 e-posta adresine bir ileti göndererek kendini yaymaya başlıyor. Virüsün başarıyla yayılabilmesi için, bu virüsün etkilediği bilgisayarda Microsoft Outlook 98 veya Outlook 2000 programının yüklü olması gerekiyor. Ancak Outlook 98 veya Outlook 2000, bu iletinin okunması için kullanılan elektronik posta programı olmak zorunda değildir. Eğer bilgisayarınızda Word ve Outlook programlarının bu sürümlerini kullanmıyorsanız, Melissa virüsünden korkmanız için bir neden yok. Ama siz gene de dikkatli davranın.

Daha sonra virüs, yukarıda bahsettiğim kayıt anahtarına "... by Kwyjibo" değerini yazıyor. Bu kaydı yapmak virüsün, her oturumda (Windows'un her açılışında) yalnızca bir kez yayılmasına neden oluyor. Oturumlar sırasında bu kayıt anahtarı aynı biçimde kalmazsa, kullanıcı, virüsün bulaştığı bir belgeyi her açtığında, virüs yukarıda anlattığım şekilde yayılacaktır. Kayıt anahtarı olduğu gibi kalırsa da, kullanıcı virüsün bulaştığı bir belgeyi açsa bile virüs herhangi bir yayılımda bulunmayacaktır.

Daha sonra bu makro virüsü, Normal.dot isimli Word şablon dosyasını etkiliyor. Varsayılan değer olarak tüm

Word belgeleri Normal.dot şablonunu kullanır. Normal.dot, kullanıcının belirlediği ve boş bir belge açıldığı zaman taşıyacağı özelliklerin (varsayılan yazı tipi, boyutu gibi) saklandığı bir şablon dosyadır. Virüs bu dosyaya bulaştığı için de, yeni açılan (yaratılan) tüm belgelere de bulaşır. Word 97 veya Word 2000 programının yamanmamış halinde (Microsoft firması tarafından sonradan çıkarılan ve bir programın eksik yanlarını gideren yama (patch) programının kullanılmaması durumunda), şablonlardaki makrolar, kullanıcıya herhangi bir uyarı yapılmadan çalıştırılabilir. Bu da virüsün kolaylıkla yayılmasını sağlar.

Son olarak virüs, dakika ve gün bilgisi uyumunda, o anki belgeye şöyle bir ileti ekliyor: "Twenty-two points, plus triple-word-score, plus fifty points for using all my letters. Game's over. I'm outta here." ("22 puan artı üçlü sözcük skoru artı tüm harflerim kullanıldığı için elli puan. Oyun bitti. Gidiyorum").

Virüsün bulaşmış olduğu bir belgeyi, makroları etkinleştirmeden açar ve makro listesine bakarsanız, bu makroyu göremezsiniz. Bunun nedeni, bu virüsün aslında document.open yöntemiyle ilişkilendirilmiş VBA (Visual Basic for Applications - Uygulamalar için Visual Basic) kodu olmasıdır. Bir Word belgesinde, document.open yöntemiyle ilişkilendirilmiş kodlar, belgenin açılmasıyla birlikte çalıştırılır (ama yukarıda da belirttiğim gibi makroların etkinleştirilmiş olması gerekir). Bu kodu görebilmek için Visual Basic Düzenleyici'ye (Visual Basic Editor) bakmanız gerekir.

Etkileri

Melissa virüsünün iki tür etkisi var. Yayılma yönteminden dolayı, virüsün, bulaşmış olduğu bilgisayardan gönderdiği elektronik postalara eklediği belgeler önem kazanıyor. Yukarıda belirttiğim gibi virüs, Normal.dot belgesini etkiliyor. Yayılmak için elektronik postalara iliştireceği belge, kullanıcının yarattığı bir belge de olabileceğinden, gizli veya kullanıcıya özel belgelerin de gönderilme olasılığı ortaya çıkıyor. Virüsün dolaylı etkisiyse elektronik posta sunucuları üzerindedir. Çok fazla elektronik posta gönderilmesinden dolayı bazı posta sunucularında yavaşlama ve hatta çökme görülebiliyor.

Önlemler

Neyse ki bu tür virüslere karşı alınabilecek önlemler var. Öncelikle virüs tarama programlarınızı güncel tutmanız yararınızadır. Elinizde varolan bir virüs programı varsa, programın üreticisi olan şirketin web bölgesinden, gerekli yama programını bulabilirsiniz. Virüs programlarınızı her an çalışır durumda bulundurmak da önemlidir. Etkin bir tarama programı, virüslü bir dosyayı açtığınız zaman sizi uyaracaktır.

Makro virüsleri yeni bir virüs türü olmadığından (ilk örnekleri 1995 yılında görülmüştü), kullanmakta olduğunuz Word programında makro koruması özelliği vardır. Word programınızda Araçlar (Tools) menüsü altındaki Seçenekler (Options) komutunu kullanarak, makro içeren bir belgeyi açarken Word programının, makroları çalıştırmak isteyip istemediğinizi sormasını sağlayabilirsiniz. İçeriğinden emin olmadığınız belgelerde, Word programının bu sorusuna hayır yanıtını verip, daha sonra içerdiği makroları incelersiniz. Gerçekten gerekli olduğuna ve herhangi bir zarar vermeyeceğine inandığınız makroları çalıştırabilirsiniz.

Elektronik posta sunucularının da alabileceği bir önlem var. Bu virüsün işaretinin bulunduğu elektronik postaları engellemek, pek çok kullanıcının bu virüsle yüz yüze gelmesini önler. Zaten pek çok posta sunucusu bu tür bir engellemeye gitmiş durumda.

Önlem almakta geciktiyseniz ve Melissa veya türevi bir virüs bilgisayarınıza bulaştıysa yapmanız gereken, en son sürüm bir virüs tarama programıyla bu virüsü aratıp silmek. Melissa virüsü, bulaştıktan sonra Word programındaki makro virüs korumasını kapattığından, yapacağınız ilk iş yukarıda bahsettiğim biçimde virüs korumasını yeniden etkinleştirmektir.

Yeniden belirtmek istiyorum ki, Melissa makro virüsünün etkinleşebilmesi için, bilgisayarınızda Word 97 veya Word 2000 programıyla birlikte Outlook 98 veya Outlook 2000 programının bulunması gereklidir. Melissa bilgisayara bulaştığı zaman, kendini yayabilmek için elektronik posta göndermek amacıyla Outlook 98 veya Outlook 2000 programı kullanır. Bilgisayarınızda bu programın yüklü olması yeterlidir, sizin elektronik posta göndermek veya almak için bu programı kullanıyor olmanız gerekmez. Bilgisayarınızda Outlook 98 veya Outlook 2000 programı yüklü değilse Melissa normal bir virüs gibi hareket eder. Yani, siz virüslü belgeleri başka insanlarla paylaşmadığınız sürece, belgelerin içinde sessiz sedasız oturacaktır. Ancak siz, virüsün bulaşmış olduğu bir belgeyi, bilgisayarınızda Outlook 98 veya Outlook 2000 yüklü olan bir arkadaşınıza verirseniz ve o da hiçbir önlem almadan (ki size güvendiğinden almayacaktır da) virüslü belgeyi açarsa, virüs yayılabileceği yeni bir ortam bulmuş olur.

Internet tehlikesi

Genel olarak, Internet'ten gelen tüm belgelere dikkat etmelisiniz. Örneğin 20 Ocak 1999 tarihinde, Melissa virüsüne benzer bir virüs yayılmıştı. Size gelen bir elektronik posta iletisinin ilişiğinde Happy99.exe adlı bir dosya bulunuyordu. Yılbaşının verdiği heyecanla bu programı çalıştıranlar, çok eğlenceli bir yılbaşı kutlaması izlediler. Ancak birkaç gün sonra başlarına gelecekten habersizdiler. Programın içeriğinde bulunan bir küçük programcık, kendisini bilgisayara kopyalıyordu. Siz Internet'e bağlı olduğunuz süre içerisinde, bu programın yayılmasına neden olan kişiye bir ileti göndererek, o kişinin sizin bilgisayarınıza girmesine yardımcı oluyordu. Truva Atı olarak adlandırılan bu programcıklar genelde exel dosyası (çalıştırılabilir program) halindedirler ve başka programların içine yerleştirilebilirler. Bundan dolayı, çok güvendiğiniz bir arkadaşınızın gönderdiği bir programın içinde Truva Atı bulunabilir. Arkadaşınız bunu büyük olasılıkla istemeyerek yapmıştır. Aynı şekilde, sizin Internet'te bulduğunuz küçük bir oyunun içinde de var olabilir.

Siz siz olun Internet'te bulduğunuz her dosyayı çalıştırmayın, kullanmayın. Melissa virüsünü içeren bir elektronik posta aldığınız zaman da, o postayı gönderen arkadaşınızı mutlaka uyarın ve önlem almasını sağlayın.

Virüssüz günler dileğiyle.

Tanınız epilepsi mi?

Arkadaşlarınız ile basketbol maçı yaparken birden gözleriniz kararıyor ve yere yığılıp kalıyorsunuz, kısa süre bilinç kaybınız oluyor. Yaklaşık bir saat içinde hastaneye götürülüyorsunuz ve epilepsi tanısı ile size "antiepileptik" ilaç başlanıyor ve hiç bayılmanız olmasa da 6-7 yıl bu ilacı kullanıyorsunuz.

Dr. H. Tuğrul Atasoy

Düşünün arkadaşlarınız ile bir doğa yürüyüşünde iken ya da basketbol maçı yaparken birden gözleriniz kararıyor ve yere yığılıp kalıyorsunuz, kısa süre bilinç kaybınız oluyor. Çevrenizdeki arkadaşlarınızın sonradan size anlattığı kadarıyla siz yerde baygın kaldığınız süre içinde vücudunuzda istemsiz herhangi bir kasılma ya da istemsiz atipik bir hareket gözlememişler ve bir iki dakika içinde yavaşça kendinize gelmişsiniz. Sonra yaklaşık bir saat içinde hastaneye götürülüyorsunuz, muayeneniz ve kan tetkiklerinizde bir anormalliğe rastlanmıyor. Ertesi gün, size tavsiye edildiği için bir uzman hekime görünüyorsunuz ve EEG (Elektroensefalografi) ve BBT (Bilgisayarlı Beyin Tomografisi) çekiliyor. BBT'niz normal olarak rapor ediliyor ama EEG'nizde bozukluk olduğu söyleniyor. Ve **epilepsi** tanısı ile size "antiepileptik" ilaç başlanıyor ve hiç bayılmanız olmasa da 6-7 yıl bu ilacı kullanıyorsunuz. Tabii bu arada 3 ya da 6 ayda bir nöroloğunuza kontrole gidiyorsunuz. EEG'nizde ara ara bozukluklar çıkıyor ya da ilk EEG'nizdeki bozukluk halen devam ediyor ve ilaca devam etmeniz öneriliyor. Yukarıda anlatılanlarda kulağınızı tırmalayan aklınıza yatmayan bir şeyler var mı?

Bir nörolog hekim olarak yukarıdaki öyküyü üç aşağı beş yukarı birçok hastadan dinledim. Evet bu öykü tümüyle akla, mantığa, deontolojiye, etiğe ve insan haklarına aykırı hatta kısa bir tanımlama ile tam bir "tıbbi hata" öyküsü.

Bir başka örnek: Hayatınızın ergenlik döneminde bayılmalarınız başlıyor. Birden yere düşüyorsunuz, hızlı hızlı soluk alıp veriyorsunuz, boğazınızdan hırıltılar geliyor, ağzınız köpürüyor, elleriniz dişleriniz kilitleniyor, tüm vücudunuz kasılıp titriyor, bazen dilinizi ısırıyorsunuz. Bu olay 3-4 dakika sürüyor, sonra 15-20 dakikada yavaş yavaş kendinize geliyorsunuz. Size ve götürüldüğünüz doktorunuza görenlerin anlattıkları bunlar. Ve yine EEG, BBT ve bozukluğun bunlarda görülemeyeceği söylenip Kranial MRG (Beynin manyetik rezonans tekniği ile görüntülenmesi) tetkikleri yaptırılıyor. BBT ve MRG normal çıkıyor EEG'de spesifik olmayan değişimler mevcut. Ve artık **epilepsi** tanısı ile ilaç almaya başlıyorsunuz. Diyelim ilaçtan önce bayılmalarınız 5-7 günde bir oluyordu; ilaçtan sonra, önce 1-2 ay azaldı sonra ise 10-15 günde bir olmaya devam etti. Kontrole gittiniz, EEG'niz yine bozuk, bir ilaç daha eklendi, eh bayılmalar ayda bire düştü ama yine bayılıyorsunuz. Doktorunuz sizi bir psikiyatriste gönderdi, o ise size düşük doz trankilizan ya da antidepresan bir ilaç verdi. Şimdilerde, üzülüp sıkıldığınızda artan, ortalama 2-3 ayda bir bayılmalarınız oluyor ama tüm bunlar olurken siz hiç hastaneye yatmadınız ve tedavinizi düzenleyen doktor ya da doktorlar sizin bu bayılmalarınızı hiç kendi gözleri ile görmediler. Ama doktorunuz sonuçtan memnun ve size "sizinki dirençli bir nöbet, ancak dört ilaçla bu kadar kontrol altında tutabiliyoruz" diyor. Siz ise durumu kabullenip 3-5 yıldır böyle ara ara kontrollere giderek bu dört ilacı almaya devam ediyorsunuz.

İşte bir "tıbbi hata" öyküsü daha!

Bayılmaları hekim gözlemeli

Bayılmanız ya da bayılmalarınız varsa ve bir iki pahalı ama yetersiz tetkik sonucu ve eksik bir bayılma anamnezi (hastalık öyküsü) ile "epilepsi" tanısı alarak yukarıda anlatılan örneklere benzer bir tıbbi hataya kurban gitmek istemiyorsanız, gelin yukarıdaki örnekleri gözönüne alarak epilepsinin tanısı ve takibi konularında mutlak bilmeniz gerekli bazı temel konuları ve bu konularda yapılan bazı yanlışları inceleyelim.

İlk yanlış; bayılmanın bayılan kişi ve çevrede olaya şahit olanlar tarafından tanımlanması sonucu hekimin aldığı anamnez (hastalık öyküsü) çevresinde oluşuyor. Epileptik bayılmanın birçok tipi vardır ve yine birçok kez epileptik bir bayılmanın örneğin konversif (psikojenik) bir bayılmadan veya hipoglisemi (kan şekerinde ani düşüş) sonrası oluşan bir bayılmadan ayırt edilebilmesi için bayılmanın müdahale sırasında heyecanlanmadan gözlenmesi ve oldukça ayrıntılı tanımlanması gerekmektedir. Bayılma ve bilinç kaybı çevrede bulunan insanların -ve hatta bazen tıbbi personelin dahi- birden telaşlanmasına ve birçok ayrıntıyı gözden kaçırmalarına neden olan tıbbi bir durumdur. Bu nedenle bayılan kişinin yakınlarının ya da olaya beklenmedik bir şekilde şahit olan kişilerin ve konuya uzak yabancı tanıkların heyecanlı ve abartılı bayılma tanımları, anamneze olduğundan ciddi bir hava verebilir. Örneğin 1 dakika süren bayılma 10 dakikaya çıkartılabilir ya da basit bir refleks el hareketi çırpınma olarak yorumlanabilir.

Burada ilginç bir örnek verelim: Eğer aynı odada aynı dakika içinde bir hasta epileptik, bir diğer hasta ise konversif bayılırsa, siz oraya ulaştığınızda emin olun konversif bayılan hastanın başında epileptik bayılan hastanın başındakinden daha büyük bir kalabalık bulursunuz ve her iki topluluk da sizin öncelikle konversif olanla ilgilenmenizi ister. Çünkü konversif bayılma basit epileptik bir bayılmaya göre, görenler için daha renkli ve abartılıdır. Ayrıca ilgili hekimin anamnezden dolayı hastanın bayılmasının epileptik olduğunu düşünmesine neden olacak, gözleyen kişilerin olayı aktarmalarına bağlı bazı hususlar vardır. Örneğin bayılma sırasında hastanın altını ıslatması ya da dilini ısırması ilk anda bayılmanın epileptik olduğunu düşündürtebilir. Ama bunlar rahatlıkla başka tür bayılmalarda da (örneğin hipoglisemik senkop veya konversif bayılma gibi) olabilir. Ama konuya yabancı bir göz için bayılma sırasında, bayılmanın diyelim eğer konversif bir bayılma ise, konversif nitelikleri dikkat çekmez ve rahatlıkla gözden kaçabilir ve hekime daha dikkat çekici olan ve akılda kalan altını ıslatma ya da dilini ısırma anlatılabilir. Ayrıca konversif bir bayılma sırasında olabilecek el ve ayaklardaki kasılma ve hafif düzeydeki titremeler, görenler tarafından olayın heyecanı ve etkisi altında yanlış bir tanımlama ile hekime, "hastanın el ve ayaklarında şiddetli kasılmalar ve atmalar oldu" şeklinde aktarılabilir. Bun-

lar hekimin yanlış yönlendirilmesine neden olur. Anamnez nedeni ile hekimin tanısında yanlışa düşmemesi için yapılacak en doğru şey bayılmalar tekrarlarsa ya da bayılmanın çok büyük bir olasılıkla epileptik olduğu düşünülüyorsa, hastanın yatırılarak izlenmesi ve mutlaka bayılmanın hekim tarafından gözlenerek bayılma tipinin ayrıntılı olarak tanımlanmasıdır. Yapılan en büyük hatalardan birisi, hastanın, yıllarca hiçbir hekim tarafından izlenmemiş bayılmalar nedeniyle konulan epilepsi tanısı sonucu izlenmesi ve tedavi edilmeye çalışılmasıdır.

Bayılmanın hekim tarafından izlenmesinin bir diğer yararı ise, eğer bayılma epileptik bir bayılma ise tipinin tanımlanabilmesi ve ona göre uygun tedavi seçiminin yapılabilmesidir. Yine birçok hasta var ki, aslında epileptik bayılıyor ama yanlış tedavi seçimi nedeni ile tedaviden fayda görmüyor. Örneğin hastanın bilinç kaybı olmadan, 2-3 günde bir, günde 2-3 kez olan çok kısa süreli, el ve ayaklarında ani ve istemsiz kasılma ve sıçramalar şeklinde, myoklonik tip dediğimiz epileptik yakınmaları mevcut olsun, ama hastanın aynı zamanda konversif tarzda bayılmaları da olsun. Bu durumda birçok hasta ve hasta yakını hekime konversif bayılmalardan yakınacak; ama bu arada myoklonik epileptik nöbetler göz ardı edilecektir. EEG'de de myoklonik epilepsiye ait çok spesifik bir bozukluğa rastlanmaz ve hafif epileptiform bozukluğa rastlanır ise, konversif nitelikteki bayılmalar hasta yakınlarının anamnezine göre grand-mal epilepsi olarak değerlendirilip tedavi ona göre düzenlenecek, sonuç olarak hastanın ne konversif nöbetleri ne de myoklonik epilepsisi tedavi edilebilecektir. Yine burada hastanın yararına olabilecek tek şey, hastanın nöbetlerinin hekim tarafından izlendikten sonra tanının konması ve uygun tedavilerin başlanmasıdır. Bu örnekte, konversif bayılmaları bir psikiyatri uzmanının, myoklonik nöbetleri ise bir nöroloji uzmanının takip ve tedavi etmesi gereklidir.

EEG'deki bozukluk kesin tanı için yetmez

Hekim tarafından gözlenmeyen ve tipi bu gözlem sonucu tanımlanmayan bayılmaları olan hastaların başına gelebilecek ikinci yanlış ise; hastanın EEG'sine epilepsi tanısı konması ve EEG'sinin tedavi edilmesidir. Bu nasıl mı olur? Kısaca anlatayım. EEG yani beyinin elektriksel aktivitesinin kaydı, epilepsi tanısındaki en değerli ve en çok kullanılan tetkiktir. Ama EEG'nin oldukça subjektif bir tetkik olduğunu hemen belirtmeliyiz. Bir diğer önemli konu ise, hayatı boyunca hiç epileptik bayılması olmamış insanların ortalama yüzde 5'inde EEG bozuk ya da anormal olarak rapor edilebilir ve bunun tersi de doğrudur, yani epileptik hastaların bir kısmında EEG tamamen normal olabilir. Ayrıca -örneğin migren gibi- başka nörolojik ya da psikiyatrik bir rahatsızlığınız varsa, yine EEG'nizde spesifik olmayan hafif anormallikler olabilir. Bayılmanız hekim tarafından gözlenmemiş ise ve çevrede şahit olanların yetersiz tanımı ile bayılmanız hakkında bilgisi olan hekiminizin istediği EEG'nizde de hafif bir bozukluk çıktı ise, önünüzde iki yol var demektir. İlki, hekiminiz doğru olanı yapar, ilk bayılma ile size epilepsi tanısını koymaz, bayılmaya neden olacak diğer dahili nedenleri araştırır ve sizi takip altına alır. Bayılmanız tekrarlarsa, EEG'nizi ve gerekli gördüğü diğer tetkikleri tekrarlar ve sizi yatırarak bayılmanızın izlenebilmesine çalışır. Bayılmanız olursa ve epileptik ise, gerekli olabilecek diğer ileri tetkikleri yaptırır ve artık kesin eminse ve tedavi endike ise epilepsi tanısı ile tedavinize ve takibinize başlanır. Yanlış olan yolda ise, EEG'nizde bir şeyler anormal deyip sizi epileptik kabul eder ve size -aslında EEG kağıdınıza- tedavi başlar.

Bayılmanın hekim tarafından izlenmesinin bir diğer yararı ise, eğer bayılma epileptik bir bayılma ise tipinin tanımlanabilmesi ve ona göre uygun tedavi seçiminin yapılabilmesidir.

Diğer yanlışlar

Gelelim diğer yanlışlara. Gerçekten epilepsi rahatsızlığınız varsa, sizi üç basit ve önemli yanlış konusunda uyarmalıyım. İlk olarak epilepsinin birçok değişik türü vardır ve bu türler dikkatli olunmaz ise birbirleri ile karıştırılabilirler. Değişik tür epileptik sendromlarının tedavi seçenekleri birbirlerinden farklı olduğu için, bu durum tedavinizden beklenen düzeyde ve hatta hiç faydalanmamanıza neden olur. Bunu engellemenin yolu ise; yine yalnız bir bayılma ile, yetersiz bayılma anamnezi ile, sadece EEG'ye dayanarak ve hekim tarafından bayılma izlenmeden tanı konulup tedaviye başlanmamasıdır.

Diğer bir yanlış ise, başlanılan bir tedavi seçeneği yeterli uygun süre tanınmadan ve seçilen ilaç etkin kan düzeyine ulaşmadan tedavinin kesilmesi ya da tedaviye ek ilaç eklenmesidir. Unutmayın, her ilaç iki yanı keskin kılıç gibidir. Epilepsi tedavisindeki ana ilkelerden birisi, mümkün olabildiğince tek ilaçla tedavinin sağlanmasıdır. Ayrıca ilaçla tedavi sırasında mutlaka, olası yan etkileri konusunda hasta bilgilendirilmeli ve gerekli aralıklarla olası yan etkiler yönünden hasta kontrolden geçirilmelidir.

Sıradaki yanlışımız yine EEG ile ilgili. Genel kural olarak, epileptik bir nöbet olmadan geçen iki yıl sonrasında, tedavinin kontrollü olarak yavaşça azaltılarak sonlandırılması gündeme gelmelidir. İşte burada bazen nöbetsiz geçen 4-5 hatta 7-8 yıl sonrasında bile, hâlâ EEG'nin bozuk olduğu öne sürülerek bazen tedaviye devam edilmektedir.

Ayrıca bunların dışında bahsetmek istediğim son bir yanlış daha var. Bu son ve belki en can alıcı yanlış ise daha önce bayılma öyküsü olmayan sağlıklı bir insana, tek bir bayılma nedeni ile, EEG'si ya da anamnezi ne olursa olsun hemen epilepsi tanısının konarak tedaviye başlanmasıdır. Unutmayın; tamamen sağlıklı her insanın, ömrü boyunca bir kez epileptik bayılması olabilir ve bir daha böyle bir epileptik bayılma tekrarlamayabilir. Bir insana uzun süreli ilaçla tedavi gerektiren bir hastalık tanısı konması çok ciddi bir iştir. O kişinin yıllarca yanlış yere ilaç alması demektir ve bu süre içerisinde başka bir hekim tarafından konulan hastalık tanısını sorgulamak gerçekten çok zordur.

Epilepsi konusunda birçok önemli ve dikkate alınması gerekli nokta daha var. Tanının konmasında ve tedaviye başlama sürecinde yukarıda kısaca bahsedilen hususlar konusunda bilgili ve uyanık olmanız, eminim hem sizin açınızdan hem de tanı ve tedavi kararını verecek olan ilgili uzman hekiminiz açısından size, sizin sağlığınız lehinde büyük yarar sağlayacaktır. Yazı içinde ayrıntılı teknik konu ve açıklamalardan kaçınmaya ve olabildiğince şikayetleri nedeni ile epilepsi tanısı alma olasılığı bulunan ya da epilepsi tanısı ile izlenen okurlara seslenmeye çalıştım. Umarım yararlı olmuştur.

'Sağlıklı toplum olmadan sağlıklı insan olmaz'

Ülke koşullarına uygun hekim ve sağlık personeli eğitimi, sağlığa ayrılan payın artırılması, örgütün işletilmesi, yurttaşın eğitilmesi; bunlar bir araya geldiği zaman verimli bir sağlık hizmetinden söz edilebilir.

Prof. Dr. Nevzat Eren ile söyleşi

Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi'nden 1961'de mezun olan Prof. Dr. Nevzat Eren, 1968 yılından beri Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı öğretim üyesidir. 1977-1984 yılları arasında Ankara Tabip Odası başkanlığında bulunmuş, Türk Tabipleri Birliği'nin değişik organlarında görev yapmıştır. Sayın Nevzat Eren ile Serhat Özyar ve H. Zafer Kars konuştu.

Sağlık konusunu işlediğimiz 1998 Şubat sayısından sonra, hatta o dosyayla beraber sağlık bizim ilgimizi çeken bir konu oldu. Özel olarak sizin kişiliğiniz ve yaptıklarınız da çok önemli bizim için. Böyle bir söyleşi yapma fikri önceden beri vardı, ancak bugüne nasip oldu. Belli başlı sorularımız var, ama söyleşi sırasında zannediyorum daha değişik konulara da girebiliriz. Temel bazı sorularımızın bir kısmını daha önce konuşmuştuk ama söyleşi bağlamında bu konulardaki düşüncelerinizi tekrar bize aktarmanızı rica ediyoruz. Bunların en önemlisi doktrinsiz bir sağlık politikası olamayacağı fikriniz. Bunu Bilim ve Ütopya'da yayımlanan yazınızda da ifade etmiştiniz. Halk sağlığı alanında Türkiye'de önemli hizmetler vermiş biri olarak bu konuda fikirlerinizi alabilir miyim?

- Sanıyorum şöyle başlamak lazım. Doktrin, dünya görüşü demek. İdeoloji de diyebiliriz. Yeryüzünde sağlık alanında ilk doktrin Sumerliler'de ortaya çıkmış, uygarlık Sumerliler'de başladığı gibi. Bu doktrin de; ölüme çare bulmak, sonsuz yaşamdır. Bu konudaki öyküler, kitabeler bulundu sonradan. Bağdat Müzesi'nde gördüm ben bunları. Daha sonra bu doktrin, ölümsüzlük, tufan söylencesi Sumerliler'in, kutsal kitapların hemen hepsine geçmiş. Önce *İncil* ve *Tevrat*'a, oradan da *Kuran*'a geçmiş. Başlangıcı insanlık tarihi kadar eski. Dünya görüşü olmadan sağlık olmuyor. Dünya görüşü, insanın doğaya, dünyaya uyum sağlamasındaki temel ilkedir. Toplum içinde yaşamasının temel ilkesidir. Soruna bu açıdan bakınca, 18. yüzyılın başına, 19. yüzyılın ilk yarısına kadar insanlar, toplumlar, ölüme çözüm bulma ve uzun yaşama için ellerinden gelen çabayı göstermişler, ama somut bir şey yok ortada. Sadece her bulguya bir hastalık adı vermişler ve birçok açıdan büyüye dayalı uygulamalar geliştirmişler.

'Hasta yok, hastalık var' doktrini

Ama Fransa'da bir adam çıkmış ortaya, bu adam doktor değil fizikçi kimyacı, ilk defa hastalıkların nedeninin gözle görülmeyen mikroorganizmalar olduğunu kanıtlamış. Bu adamdan önce bunu söyleyen çok var, ancak kanıtlayamıyorlar. Bu kişi herkesin bildiği, tanıdığı büyük Pastör'dür. Kanıtladığı mikroorganizma nedenli hastalık da kuduzdur. Bunun üzerine yeni bir dünya görüşü çıkmış ortaya, daha doğrusu yeni bir doktrin gelmiş. "Hasta yok, hastalık var" diye düşünülmeye başlanmış. Bunun anlamı şudur; madem ki birçok hastalık mikroorganizma nedenlidir, mikroorganizmanın da özellikleri bellidir, laboratuvarda saptanıyor bunlar, o halde bir mikroorganizmanın yaptığı hastalık herkeste aynı olmak durumundadır. Çünkü mikroorganizma aynıdır. Sözgelimi tüberküloz basili, asitli ortamlara dayanıklıdır. Vücuda çoğunlukla solunum yoluyla girer. İlk yıkımını, tahribatını akciğerlerde, solunum yollarında yapar. Bu herkeste böyle olmak zorundadır diye düşünmüşler. "Hasta yok, hastalık var" lafının anlamı bu.

Halk sağlığı görüşü

Fakat bu ilke uzun sürmemiş. Çünkü görmüşler ki, sözgelimi Ali Bey de, Ayşe Hanım da tüberkülozdan hastalandılar. Ali Bey altı ayda öldü, Ayşe Hanım on yıldır yaşıyor. Öyleyse demişler, başka bir neden daha var. Sadece mikroorganizmanın özellikleri değildir hastalıkların gelişimini belirleyen. Yeni bir uyum sağlamışlar. Hastalanan bireyin bireysel özellikleri, direnci de çok

Prof. Dr. Nevzat Eren

önemli diye düşünmeye başlamışlar. Bu da çok sürmemiş. Ve şöyle bir kanıya varılmış ki, bireyin hasta veya sağlıklı olması, içinde yaşadığı toplumla çok yakından ilgilidir. Sağlıksız bir topluluk içinde sağlıklı olmak rastlantıya bağlıdır. O halde toplumu düzeltmek gereklidir, kişileri iyi koruyabilmek için. Bu bir doktrindir, dünya görüşüdür. Buna halk sağlığı görüşü diyoruz.

Koruyucu hekimliğin önemi

Nitekim 1945-1946 yıllarında Dünya Sağlık Örgütü'nün yaptığı sağlık tanımlaması bunun örneğidir. Dünya Sağlık Örgütü'nün tanımlamasına göre sağlık, sadece hastalığın ve sakatlığın olmayışı değil, aynı zamanda bedensel, ruhsal ve toplumsal yönden tam bir iyilik durumudur. Bunu açarsak, bir kişiye sağlıklı diyebilmemiz için hasta olmayacak, sakat da olmayacak. Üç tane de olacak var. Birisi, ruhsal yönden tam bir iyilik olacak, ikincisi toplumsal yönden tam bir iyilik durumu olacak, üçüncüsü bedensel yönden tam bir iyilik durumu olacak. Özellikle toplumsal yönden tam bir iyilik durumunda olabilmek için, toplumun tam bir iyilik durumunda olması gerekir. Toplumun tam bir iyilik durumunda olması yalnız fizik etkenlere, biyolojik etkenlere bağlı değildir. Aynı zamanda insan hakları başta olmak üzere moral değerlere son derece yakından bağlıdır. Günümüzde sağlık anlayışı, kişilerin doğuştan kazandıkları bir hak olarak tanımladığımız sağlık anlayışı, doğrudan insan haklarıyla ilgilidir. Bu bir doktrindir. Halk sağlıkçılarının bir çoğu, hepsi diyemeyiz kuşkusuz, hasta tedavi etmeyi hekimlik saymazlar. Bu hekimliğin bir parçasıdır. Bunlar gerekli şeylerdir. Çünkü bir insanı ne kadar korusanız, gene günün birinde hasta olur. Bu durumda klinik hekimlik, tedavi edici hekimlik gereklidir. Ama kişileri korumak hem ucuz olduğu için, hem kişinin acı çekmesini önlediği için, hem de hastalığın kişiyi ne kadar işinden gücünden ayıracağı belli olmadığı için son derece tercih edilen bir yaklaşımdır. Koruyucu hekimliğin önemli bir önceliği var demek de bir doktrindir.

Peki toplumun tam iyilik durumda olmasını etkileyen en önemli etken nedir? Benim görüşüme göre en önemli etken, ülkenin egemen güçlerinin tutumudur. Egemen güçler sağlık sorunlarını çok kolay çözerler, hem de çok ucuz fiyatla. Esas yoksullar çok para öder. Türkiye'de de böyledir. Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi'nin acil servisinde yapılan bir araştırmada (bunu bir hafta eşimle ben yaptık) zengin, itibarlı, mevki sahibi kişilerin sağlık sorunlarını son derece kolay ve bizim acil servisimizde o zaman parasız çözdüklerini ortaya çıkardık. Nerede sahipsiz, fukara, biçare birisi varsa ondan para alınıyor. Bu ortaya çıktı.

Kişileri iyi koruyabilmek için toplumu düzeltmek gereklidir.

Hekimlerin toplum yapısına müdahale sorumluluğu

- Peki tarif ettiğiniz bu halk sağlığı ve hekimlik doktrininden, hekimlerin toplumun yapısına müdahale etme gibi bir görevleri olduğu sonucunu çıkarabilir miyiz?

- Kuşkusuz çıkarırız. Çünkü her meslek sahibi kendi mesleğiyle ilgili girişimlerde bulunmak, mesleğinin etkinliğini ve saygınlığını artırmakla görevlidir. Hekimler de kendi mesleklerinin saygınlığını korumak ve artırmak istiyorlarsa, mesleklerinin daha iyi, daha başarılı uygulanmasını istiyorlarsa -ki bunları istemeleri beklenir- buna müdahale edecek girişimlerde bulunmak durumundadırlar. Bu bireysel olabilir ama bireysel çabaların toplumda başarı kazanma şansları azdır. Bunun yeri şu anda Türkiye'de meslek örgütleridir. Meslek örgütleri ağırlığını yeteri kadar koyamadıkları için Türkiye'nin sağlık sorunları bu kadar önemli boyutlara ulaşmaktadır. Hekimler aydın kişilerse, aydın sorumluğu bile olsa bu işe müdahele etmek durumundadırlar. Müdahaleyi doğaldır ki darbe yaparak, dağa çıkarak yapmayacaklardır. Örgütlenerek, meclisi, karar makamlarını etkileyerek yapacaklardır.

Ama Türkiye'de uzun yıllar, uzman hekimler sayı ve yüzde olarak pratisyen hekimlerden fazla idiler. Bunlar ağırlıklarını koyamamış, koydukları zaman da tedavi edici hekimlikten yana koymuşlardır. Bu da yanlış bir yaklaşımdır. Ama bugün Türkiye'de pratisyen hekim sayısı uzman hekimi geçti. O nedenle Türkiye'nin sağlık sorunu çok önemli ölçüde pratisyen hekimlerin sırtında olmak zorundadır, pratisyen hekimlerin sorumluluğu benim inancıma göre klinik hekimlerden daha fazladır. Örgütlenmek zorundadır bu hekimler. Meclisten yasa çıkıyor. Meclisi etkilemek zorundadırlar. Bakanlar Kurulu'nu etkilemek zorundadırlar. Sağlık Bakanlığı'nı, Cumhurbaşkanı'nı egemen güçlerin örgütlerini etkilemek zorundadırlar. Çünkü koruyucu hekimlik egemen güçlerin ve kapital sahiplerinin işine gelen bir şeydir. Ucuzdur, iş gücü kaybı da çok düşüktür, koruyucu hekimlik etkin olarak uygulandığında. Fakat dünyanın hiçbir yerinde hükümetler ve egemen güçler çalışan kesimin sağlığını doğrudan kendi sorunları saymamışlardır. Sağlık bireysel sorumluluğa terk edilmiştir.

Sağlık devletin görevidir

Şimdi Türkiye'de genel sağlık sigortası diye bir çalışma var. Egemen güçler diyorlar ki, sağlık sigortası kuracağım, sen ne halin varsa gör, paranı kendin bul, sigortaya para yatır. Genel sağlık sigortası işler diyorlar. Ben de diyorum ki işler mi işler. Peki bu kadar sigorta şirketi var, niye örgüt kuruyorsunuz? İzmir'de bir toplantı yapıldı. Türkiye'nin bütün sigorta şirketleri davetli, hiçbiri de bu işe talip olmadı, bu iş batar dediler. Dolayısıyla bu iş yürümez. Bebek ölüm

Prof. Dr. Nevzat Eren, arkadaşımız Serhat Özyar ile birlikte.

hızı binde 42'yken nüfus artış hızı yüzde18'ken genel sağlık sigortası kuran ülke yok. Biz kuracağız diyorlar. Prim alıp vatandaşın sağlığını, vatandaşın mutlu olacağı bir düzeye getireceğiz diyorlar. Peki diyoruz, ben diyorum en azından, SSK bu amaçla kurulmuştur, Emekli Sandığı'nın, Bağkur'un amaçlarından birisi budur. Üçü de batmış. Bize deyin ki, biz şu nedenle daha iyi uygulayacağız. Ama bir neden söyleyin. Aksi halde biraz da ben oynayayım demektir bu. Ben senden daha iyi yaparımın bir nedeni olmalıdır, bir gerekçesi olmalıdır. İnsan aklı bunu gerektirir. Söylemiyorlar ama, daha kötüye gideceği kesindir. Türkiye'deki vergi kaçağı yüzde 40 diyor maliye bakanı. Demek ki primin de yüzde 40'ını kaçıracaksın en azından.

Günümüzde sağlık insanın doğuştan kazandığı bir haktır. İnsan haklarından birisidir. Ve hükümetler, devletler bu hakkı kullanma olanağını yurttaşlarına sağlamakla yükümlüdürler. Doğuştan kazanılan hakların hepsini dünyanın her yerinde hükümetler yerine getirirler. Söz gelimi iç ve dış düşmana karşı korunma hakkı. Bunu hükümetler, devletler yapar. Eğitim hakkı, bunu hükümetler, devletler yapar. Sağlık hakkı, hükümetler yapar yönlendirir.

1980 tarihinde IMF'nin Türkiye'ye dayattığı iki şey var. Çok şey var da iki şey bizim açımızdan önemli. Birisi diyor ki eğitimi olabildiğince üzerinden at. Dikkat edin Kenan Evren nutuklarında ne diyordu? Okul yap. Okul yapamazsan sınıf yap. Sınıf yapamazsan sıra al. Şimdi yapılan o. Devlet eğitim sorunundan kurtulma peşinde. İkincisi sağlık hizmetlerinden finansmanı kes. Yurttaşlar karşılasın. Bu sağlık hizmetlerini devlet yapamazsa kim yapabilir? Bunu yapacak bir tek kurum var o da özel sektör. Özel sektörün parasız iş yaptığı, yurttaşın yararına iş yaptığı nerede görülmüş. Yapmaz. Yurttaşın yararına yatırımlar yapar da para karşılığında yapar. Peki özel sektöre para nereden bulunacak? Gene sağlık sigortasından. Buna bir de örgüt lazım ayrıca. Bu gün CHP'nin programında bile bu iki şey kabul ediliyor. Sosyal demokratız diyorlar, fakat genel sağlık sigortasını da aile hekimliğini de kabul ediyorlar. Üst tarafı laf üretiyorlar.

Devlet Türkiye'de yurttaşın sağlığını koruması için, tedavi etmek için yatırım yapmak durumundadır. Bu bir doktrindir. Buna inanmadan hekimlik felsefesi yapmak mümkün değildir.

1920 TBMM'sinin 3 numaralı kanunu

- Kemalistlerin, 1918-20'lerde ve Cumhuriyeti kurduktan sonra gündeme getirdikleri sağlık politikaları biraz önce özetlediğiniz ilkelere dayanıyordu sanırım. Bu noktayı değerlendirir misiniz?

- Halkın sağlık sorunu ilk defa 1871 yılında, bir devlet görevi olarak algılanmış Osmanlılar'da.1871 yılında Osmanlılar, Memleket Tabipliği diye örgüt kurmuşlar. Bu örgütte her ilçede en az bir hekime devlet şu kadar ücret ödemiş ve demiş ki tam gün devlete çalışacaksınız.

1920 yılında TBMM hükümeti döneminde kabul edilen 3 sayılı kanunla Sağlık Bakanlığı kurulmuştur. O zamanki adı Sıhhıye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekaleti'dir. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı demektir. Önce bir ve iki numaralı kanunu söyleyeyim. O zaman bu işin önemi daha kolay anlaşılacak. 1 numaralı kanun diyor ki; Osmanlı ülkesinde, halkı temsil etme yetkisi TBMM'nindir. 2 numaralı kanun diyor ki; 1 numaralı kanuna karşı çıkanlar idam olunur. 3 numaralı kanun diyor ki; şöyle bir hükümet kurulmuştur, bakanlıkları sıralıyor. Bunların ikinci sırasında Sağlık Bakanlığı var.

Hekimlerin, sağlıkçıların, bu ülkeye büyük hizmetleri olmuştur her zaman. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemine damgasını vuran İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni tıp fakültesi öğrencileri kurmuştur. Tıbbiye'nin bahçesinde kurmuşlardır. Atatürk, Samsun'a çıktığında 14 kişi var yanında, üç tanesi doktor. Enver Tali Bey, Refik Saydam ve Doktor Eşref. Cumhuriyet Döneminin başlarında, Atatürk Dönemi diye anıyorum ben, 1923-1938 yılları arasıdır, Türkiye'nin sağlıkla ilgili ne kadar önemli yasası varsa bu dönemde çıkmıştır. 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, 3017 sayılı Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nın Kuruluş Kanunu,1219 sayılı hekimlik ve hekimlikle ilgili mesleklerin uygulanışına ilişkin yasa. Hekimlerin görevleri nedir? Diş hekimlerinin görevleri, eczacıların görevleri, yetkileri, ebelerin, hemşirelerin, sünnetçilerin neyi yapıp, neyi yapamayacakları. Eczacılıkla ilgili yasalar bu dönemde çıkarılmıştır. Laboratuvarlar, hayati kimya laboratuvarlarının nasıl kurulup, nasıl işleyeceği, nasıl denetleneceği bu dönemde yasaya konmuştur. İlk defa 1219 sayılı yasada doktor meslek örgütünün kurulacağı yazılmaktadır. Yani Türk Tabipler Birliği'nin kuruluşu da 1930 yılına kadar gidiyor. Özetleyelim, en önemli yasalar bu dönemde çıkarılmıştır.

Bütün ülkeyi kaplayan ilk sağlık örgütlenmesi, hükümet tabipliği sistemi, Refik Saydam zamanında bu dönemde kurulmuştur. Cumhuriyet kurulduğu zaman 33 bin kişiye bir doktor düşüyor Türkiye'de. Bugün 860 kişiye bir hekim düşüyor. Şimdi karşılaştırma olanağımız olmadığı için bir zorluk var. Yani cumhuriyet kurulmasa nasıl olacaktı bu? Bunu bilemiyoruz. Bu konuda ancak tahminde bulunabiliriz. Fakat Türkiye'de cumhuriyet sağlığa çok önem vermiştir. Sağlıklı nesil yetiştirmek amacıyla... En önemli girişimler de, söylediğim gibi Atatürk zamanında olmuştur. Atatürk'ün sağlığı çok iyi bildiği, örgütlenmeyi çok

iyi bildiği söylenemez, bu gerçekçi değil. Ancak büyük devlet adamına yakışır bir tutumla, bilen kişiyi bu işin başına getirmiştir. Bu kişi de Doktor Refik Saydam'dır.

Asıl yozlaşma, 1965 yılında başlıyor

- Bundan sonraki süreci yine özet olarak geçersek, bir İnönü dönemi var, ardından Menderes dönemi var ve 27 Mayıs var. Canlı tanığı olduğunuz dönemlere yaklaşmış oluyoruz. O dönemleri de halk sağlığı ve bu görüşleriniz açısından kısaca değerlendirebilir miyiz?

- 1938'den 1950'ye kadar gelişme sürmüş, fakat hızı yavaşlamaktadır. 1950'den sonra ise gerileme başlıyor. Bunun en önemli nedeni de sağlık örgütünde yan etkilerin, yani Türkçesi'yle torpillerin, suistimallerin artmasıdır. 1940'lı yılların sonlarında Doktor Behçet Uz, sağlık bakanlığı yapıyor. O da yeni bir örgütlenme modeli kurmak istemiş. 1950'de Demokrat Parti iktidar olunca ikinci defa bakan olmuş, fakat modelini uygulama olanağı bulamamış. Asıl yozlaşma, 1965 yılında başlıyor bence. Bu da Adalet Partisi'nin iktidar oluşudur. 1960 İhtilali, anayasasına halkın sağlık sorunu devletin sorumluluğu altındadır hükmünü koymuştur. Bu son derece çağdaş bir doktrindir. Ama 1965 yılında bu yavaş yavaş gözardı edilmeye başlandı. 1965-80 arası sağlık örgütünün hallaç pamuğu gibi atıldığı bir dönemdir. Bunu yapan da Adalet Partisi'dir. Adını koymak gerekir. 1980'de bir ihtilal oldu. 12 Eylül, bir zorunlu hizmet yasası çıkardı. Anayasa'sında da sorumluluğu devletten alıp, devlete idare eden, örgütleyen kurum olma görevini verdi.

Bir sağlık örgütü üç açıdan değerlendirilir. Finansman, hazır insan gücü, örgütlenme. 1960'lı yıllarda sağlık hizmetlerinin sosyalleştirilmesi örgütü kuruldu, fakat bu örgüt çalıştırılmadı hiçbir zaman. Sağlık hizmetlerinin sosyalleştirilmesi son derece halktan yana, insan haklarına yaraşır bir örgütlenme modeliydi. Uygulandığı yerlerde son derece başarılı oldu. Fakat bunu iki grup kabul etmedi. Birisi uzman hekimlerdir. Bunu maalesef belirtmek zorundayız. Uzman hekimler, muayenehanelerinde hasta muayene ücretini alıp hastayı devletin hastanesine yatırıp tedavi etme alışkanlığından bir türlü vazgeçemediler. Dolayısıyla, sosyalleştirmeye karşı çıktılar. İkincisi, kırsal alanda mütegallibe dediğimiz grup, yani ağa kesimi. Ben yedi sene Doğu Anadolu'da hizmet verdim. Ağalık, itibarla çalışan bir toplumsal kurumdur. Ağalar bunu hiç kabul etmediler. Neden? Çünkü ilk defa zengin, yoksul, ağa düşünülmeden devlet kapısında, devlet kurumunda insanlar eşitleniyordu sosyalleştirme modeliyle. Bu ağaların işine hiç gelmedi. Ya sağlık hizmetlerinde olduğu gibi başka devlet nimetlerinin paylaşılmasında da insanlar eşit olursa, bizim halimiz nice olur diye düşündüler. Ya bankadan kredi almakta, ya yol, su, elektrik vb. devlet kurumuna kendi özel işlerini yaptırmada da eşitlenirse insanlar diye düşündüler. Bunun için bunu baltaladılar. Adalet Partisi'ni buna alet ettiler. Sosyalleştirme yozlaştırıldı. Bugün Türkiye'de hiçbir örgütten, çağdaş anlamda sağlık örgütünden bahsetmek mümkün değildir.

Nusret Fişek'le birlikte...

- Nusret Fişek'le de uzun süre beraber çalıştınız ve biraz önce de isim vermeden onun dönemine girdiniz. 60'lardan itibaren sağlık hizmetlerinin sosyalleştirilmesi projesinin mimarı Nusret Fişek'le tanışmanızı, fikirlerini paylaşmanızı ve onunla birlikte çalışmanız hakkında bizi bilgilendirebilir misiniz?

- Tabi. Nusret Bey tıp fakültesinden hocamdır, bize biyokimya anlatırdı. Nusret Bey'in biyokimya, mikrobiyoloji ve yüksek matematik doktoraları vardı. Ben hekim olduktan sonra, bir sene Hacıbektaş'ta hükümet tabipliği, iki sene yedek subaylık yaptım. Sonra Erzurum'a atandım. Erzurum'da sağlık müdür vekiliydim. Atatürk Üniversitesi de yeni kuruluyordu o zaman. Nusret Bey ders anlatmaya gelirdi. Üniversiteden hocam olduğu için ilk gelişinde gidip kendisini buldum. Her gelişinde temasımız olurdu. Sonra Nusret Bey, benim çalışmalarımı beğenmiş, bana "bölüm asistanı olur musun?" dedi. Dünya Sağlık Örgütü'den burs bulmuştum, Fransa'ya Rennes şehrindeki halk sağlığı okuluna gidiyordum. Onu iptal edip, buraya asistan oldum. Tanışmamız böyle başladı. Nusret Bey, son derece bilimsel, halkını seven, çağdaş, tartışmaya açık bir insandı.

- Kaç yıl önce Hacettepe'ye geldiniz?

- 68 yılında geldim. 68-98, otuz sene. Zaten 37 yıllık hekimim. Yedi yıl dışarıda kalmışım. Bu 30 senenin iki yılında yurtdışında, ABD'de Tulane Üniversitesi'nde çalıştım. Sonra uzmanlığım, doçentliğim, profesörlüğüm, hepsi burada oldu.

- Nusret Bey'le tanıştığınızda, akademik görevi dışında Sağlık Bakanlığı'nda veya başka bir görevde de çalışıyor muydu?

- Nusret Bey'le Erzurum'da görüştüğümde Sağlık Bakanlığı müsteşarıydı. Fakat, yetkileri alınmıştı. Çünkü Adalet Parti zamanıydı.

- Sosyalleşmenin önündeki sözünü ettiğiniz engeller o sırada kendini gösterdi ve bu proje engellendi...

- Zaten sağlık hizmetlerinin sosyalleştirilmesi kanununu Milli Birlik Komitesi kabul etmiştir ve kabul ettiği son kanundur. 31 Aralık 1961'de Milli Birlik Komitesi'nin son toplantısıdır, kanun saat 12'den önce kabul edilmek zorunda olduğu için Albay Sami Küçük ve Nusret Fişek'in savunmasıyla yasa geçmiştir. Benim kanıma göre, sağ partilerin yoğunluğunda olan bir meclisten böyle bir yasa asla çıkmazdı. Sağ zihniyete aykırıdır.

- Buraya asistan olarak başladığınızda, halk sağlığı bölümü yeni kurulmuş

olan bir bölüm müydü?

- Üç yıllıktı, yani yeniydi.

- Peki sonradan Nusret Bey'le ayrıca fikir örgütlerinde ya da başka projelerde, özellikle 80'den sonra Tabipler Birliği'nde de birlikte oldunuz zannediyorum. Sizin ayrıca tabip odasında faaliyetiniz var...

- 61 yılında doktor oldum. 64 yılında, o zamanki adıyla, Erzurum, Kars, Ağrı Tabip Odası'nın büyük kongre delegesi oldum. O tarihten bu tarihe Türk Tabipleri Birliği'nin şurasında veya burasında bir görevim vardı. Geçtiğimiz (1998) Nisan ayına kadar. Nisan ayındaki seçimi kazanamadık. Görevim bitmiş gözüküyor şimdilik. Yedi sene Ankara Tabip Odası başkanlığı yaptım. Yasaya göre iki dönem yapılabilir ancak. Yani dört yıl. Dört yıldan sonra bir daha aday olamazsın yönetim kuruluna. Fakat benim dört yılım bittiğinde 1981 yılında, biz kongre ilan ettik sıkıyönetim iptal etti kongremizi. Yani tabiri caizse sıkıyönetimin emriyle bir üç yıl daha başkanlık yaptım. Yedi yıl başkanlık yapmış oldum. Türk Tabipler Birliği'nin işleyişini iyi biliyordum. Sonra 1980 Anayasası'na uyum çalışmaları sırasında İstanbul'da bulunan TTB Merkez Konseyi'ni Ankara'ya -bunu söylemekte bir sakınca görmüyorum- ben getirdim diyebilirim. Çünkü, 32 tabip odası vardı o sırada. Bir de Merkez Konseyi 33. 32'si kapalıydı bunların. Sıkıyönetim kapatmıştı. Bir tek Ankara Tabip Odası açıktı. Biz de dört kişiydik. Yönetim kurulu yedi kişidir. Yedi de yedek, eder ondört. On tanesi sürülmüştü. Dört kişi kalmıştık. Konsey'i Ankara'ya getirince konsey seçimleri öncesinde o sırada Güney Afrika Birliği'nde olan Nusret Bey'e telefon ettik. "Hocam seni başkan adayı gösteriyoruz. Kabul ediyor musun?" dedik. Kabul ettiğini söyledi. Seçimde propagandayı biz örgütledik. Hocayı başkan yaptık. Bizim yaptığımız en isabetli işlerden birisiydi. Nusret Bey, TTB'yi bir kurum haline getiren kişidir. Ondan sonra hızla yitikler olmuştur, hâlâ yitikler sürmektedir TTB'de. Ama hocamın açtığı yol, bilimsellik yoludur. Hocamın saygınlığı ondan sonra gelenlerle ölçülemeyecek düzeydedir. Bir makama oturan kişinin saygınlığı çok önemlidir özellikle meslek örgütlerinde.

Erzurum ve sonrası...

- Sosyalizasyon uygulamasında çalıştınız mı?

- Çalıştım. Dört buçuk beş sene Erzurum'da çalıştım.

- Erzurum'a ilişkin pek birşey anlatmadınız, biraz bahsedebilir misiniz?

- Ben Erzurum'da 72 tane sağlık ocağı yaptım, sosyalleştirmeyi başlattım. Erzurum'da 72 sağlık ocağının 71'i açıktı, 68'inde hekim vardı. Son derece özverili çalışan genç arkadaşlardı bunlar. Birgün eşime "ben niye bunlar kadar yurtsever değilim" dedim. Herkes kendini çok yurtsever sanır. Ben de öyle sanırım, ama onların özverilerini görünce bu lafı söylemek durumunda kaldım. Erzurum'da çalıştığım sırada köyün parti başkanları bile hekimlerin yerini değiştirebiliyorlardı. Biz direndik buna. Beni Diyarbakır'a sağlık müdürü olarak atadılar. Gitmedim. Ankara'ya geldim. Ankara'da rahmetli Nusret Hoca bana "sen yetişmiş bir adamsın, Etimesgut bölgesinde doktor Doğan Benli'nin yardımcısı ol dedi. Ben "hayır, sağlık ocağı hekimliği yapacağım" dedim. Bir sene Sincan sağlık ocağı hekimliği yaptım. Ondan sonra doçent oldum. Sonra Çubuk bölgesini kurdum arkadaşlarımla beraber. Yurtdışına gittim. 73'den beri de bu koridorda, bu odada çalıştım. 23 tane kitap yazdım. Çoğu sağlık örgütlenmesi, sağlık finansmanı, personel denetimi, personel eğitimi üzerindedir. İki üç kitabım Türkiye'deki tıp fakültelerinde ders kitabı gibi okutuluyor.

- Çubuk ve Etimesgut bölgeleri sağlık eğitim araştırma bölgeleriydi, değil mi?

- Evet.

- Hatta bildiğim kadarıyla Etimesgut önce Hıfzıssıhha Okulu'nun eğitim ve araştırma bölgesi olarak kurulmuş, daha sonra Hacettepe Tıp orayı devralmış.

- Etimesgut bölgesi Atatürk zamanında var. Son derece başarılı hizmetler vermiş. Daha sonra bu bölge birçok bakanlığın, bu arada sağlık bakanlığının da uygulama alanı olmuş. Tarım bakanlığı bile var bunların içinde. Diğer bakanlıklar da pek uğraşmışlar. Sağlık Bakanlığı uğraşmış. Tıp öğrencilerine sosyalleştirmeyi öğretmek için ilk uygulama-eğitim bölgesi olarak Etimesgut kuruldu. Sonra bizim öğrencilerimize iki ayrı yer için plan yaptım ben, bakanlığa vermek üzere. Biri Gölbaşı, birisi Çubuk. Gölbaşı Türkiye'nin geleceği, örnek olarak orayı planladım. Çubuk da Doğu Anadolu gibi. Çünkü eleştiri şöyleydi: Sosyalleştirmenin Etimesgut'ta çok başarılı olması tabii. Etimesgut neredeyse şehir haline gelmiş, Hacettepe'nin de desteği var arkasında, dolayısıyla başarılı olmuş, oysa sosyalleştirme Türkiye'ye uygun bir yöntem değildir diye sosyalleştirme aleyhinde propaganda yapılıyordu. Çubuk bölgesini uygun gördü bakanlık. Çubuk 104 köyü olan bir yerdir. Ben planlamasını yaptığım zaman bir köyün ortalama nüfusu 250 kişiydi. Küçük yerleşme yeri demektir bu. Yolları sık sık kışın kardan kapanırdı. 104 köyün 6 tanesinde telefon vardı, 98'inde telefon bile yoktu. Buraya bu örgütü kurdum ki yalnız şehirlerde başarılı demesinler. Çubuk'ta da son derece başarılı oldum. Bir örnek vereyim. Dünyada literatüre göre bebek ölüm hızını,

ki bu sağlık hizmetlerinin etkinliğini gösteren en önemli ölçütlerden birisi, en hızlı düşüren Bulgaristan'dı. Etimesgut 8 yılda Bulgaristan'ın bu rekorunu kırdı, Çubuk bölgesi ise 4 yılda. Şimdi her ikisi de perişan durumda. Sağlık Bakanlığı, torpili, yan etkiyi kabul etmediğimiz için ikisinden de bizi çıkardı. Şimdi kendimize ait bir eğitim-araştırma bölgemiz yok. Bir bu ocağa götürüyoruz öğrencilerimizi, beğenemiyoruz, bir o ocağa götürüyoruz. Dolayısıyla doğru dürüst bir eğitim alamıyorlar.

Tıp fakültelerinin durumu

- Tıp eğitiminde temel bir kural vardır, aşağı yukarı dünyanın her yerinde tıp eğitiminin önemli bir bölümü değişmez...

- İnsan anatomisi aynıdır. Tıp eğitiminde değişmeyen konulara kabaca yüzde 40 diyelim; yüzde 50'si ise ülkeye göre değişir. Çünkü ülkelerin sağlık sorunu değişir. Temel ilke ise şudur: Tıp fakültesini bitiren adam ne iş yapacaktır, en çok ona göre eğitim yapmak gerekir. Yani ocak hekimi mi olacak, iyi ocak hekimi olacak şekilde yetiştirmeniz gerekir. Şimdi Türkiye'de sık sık söylenen bir laf vardır. Türkiye'nin koşullarına uygun iyi genel pratisyenler yetiştireceğiz. Hangi tıp fakültesinin dekanına sorarsanız sorun size bunu söyler. Bu içi boş bir laftır. İyi genel pratisyen olmak için, toplum verilerini, hastalık belirtilerini, demografiyi bilmek lazımdır. Ama tıp fakültesinin dekanlarının çoğu da bunları bilmezler. Çünkü klinikçidirler. Şimdi tıp fakültelerimiz laçka. Bu lafı bilerek kullanıyorum. Tıp fakültesini bitiren kişilere genel pratisyen olarak güvenmek mümkün değildir. Çünkü yurttaş aslında iyi sağlık hizmeti, daha doğrusu iyi tedavi hizmeti istiyor. Bu nasıl olacak? Bakıyor çevresine iyi tedavi hizmeti tıp fakültesinde veriliyor, tamam biz de bir tıp fakültesi kuralım diyor. Yurttaştan bu bilinci beklemek de doğru değil. İyi hastane, iyi uzman isteyelim bu devletten. Onu diyemiyor; tıp fakültesi kuralım diyor. Şimdi neredeyse Çankaya'da benim oturduğum sokağa da bir tıp fakültesi açacağız yani. Ama aslında yurttaşın istediği iyi tedavi hizmeti. Bu hakkıdır da. Tedavi edeceğim derken bir öncelikten söz ediyoruz. Öncelik de verilmelidir, ama gerek olduğunda öbürü çok önemlidir. Aslında hekimliği de bölmek yanlıştır, ama şu bölümüne öncelik verilecek anlamında koruyucu hekimlik önemlidir. Ancak bu pek uygulanmıyor.

Sağlık Bakanlığı verimsiz çalışıyor

- Bu sağlık eğitim araştırma bölgelerinin kapatılması sanıyorum sağlık politikalarındaki değişikliğin bir sonucu. Bu bölgelerin üniversitelerin elinden alınmasını tıp eğitimindeki yönelim değişikliğinin sonucu sayabilir miyiz? Tıp eğitiminde biraz önce siz söylediniz nasıl bir hekim yetiştirilmek istendiği önemli bir husus. Benim algıladığım kadarıyla hekimler kliniğe dayalı, nadir hastalıkları öğrenen, ülkenin yaygın ve ağır sağlık sorunlarıyla çok aşina olmayan bir eğitim görüyorlar ve doğal olarak bu eğitim sonucunda uzmanlaşmaya, bireysel ve özel tıbba yöneliyorlar.

- Anladım. Bunlar koşut gidiyorlar aşağı yukarı. Ancak tek neden sizin söylediğiniz değil. O neden de var, çok önemli. Bir başka neden daha var Ankara özelinde... Hacettepe Tıp Fakültesi

70'li yıllarda halkı aydınlatmak için çıkarılan broşürlerden biri

toplum hekimliği anabilim dalını Çubuk'tan çıkaran kişi Çubuklu bir milletvekili, sağlık bakanı, adı şimdi aklıma gelmedi. Kendi bölgesi Çubuk. Birçok kişiyi ise yerleştirmeyi istedi Çubuk'ta. Şimdi çok kişinin işlevsiz olarak görev alması, o işin dejenere olmasının en önemli nedenlerinden birisidir. Biz buna direndik, protokole uygun bulmadık. Nitekim Çubuk'ta çalışırken, hastane 4 uzman hekimle yüzde 82 işgal oranıyla çalışıyordu. Şu anda Çubuk devlet hastanesinde 30 tane uzman hekim var. Hasta ve yatakta işgal oranı yüzde 20'nin altında. Söylenen doğruysa...

- Çok büyük bir verimsizlik aynı zamanda...

- İsraf. Sanki Sağlık Bakanlığı işsizlik sigortası ödüyor gibi. İşsizlik sigortasından yanayız ama bunun yöntemi böyle değil. Ankara içinde, sağlık ocaklarında doktorların oturacak yerleri yok. O kadar çok doktor var ki. 20 bin nüfusa 20 tane doktor atamışlar. Yirmi doktor yere otursa ocakta hastanın gireceği yer kalmıyor.

Sağlık Bakanlığının durumu Türkiye'nin birçok yerinde böyledir. Verimsiz. Çünkü Sağlık Bakanlığının şu anda merkez kadrosunun çoğunluğu, yönetim eğitimi görmemiş kişilerden oluşuyor. Bir zamanlar ömek olsun diye söylüyorum size, Sağlık Bakanlığı müsteşarı üroloji uzmanıydı. Temel sağlık hizmetleri genel müdürü ki en önemli genel müdürlüktür, psikiyatri uzmanıydı. Sağlık eğitimi genel müdürünün üç yardımcısı var. Üç yardımcısının biri üniversitede tarih okumuş. İkisi din eğitimi yapmış. Müdüre takılmıştım. Senin işin herhalde Allah'a kaldı ki iki tane yardımcın imam demiştim. Onlar da oturuyorlardı, güldüler. Yani bir adam getirsek, tarihte bildiğimiz en meşhur casuslardan birisi Lawrence'tir, Lawrence'in on katı yetenekli olsun, desek ki sen Türkiye'nin şu sağlık sistemini yık; mümkün değil bu kadarını yapamaz. Kesinlikle yapamaz. Şimdi, bir sene önce Ankara'da sağlık ocakları kurultayı diye bir şey toplandı. Sağlık Bakanı çıktı sosyalleştirme ve aile hekimliğinden bahsetti. Başbakan çıktı, Mesut Yılmaz, yine sağlık sigortasından bahsetti. Bunun ikisi icra organı başıdır. Cumhurbaşkanı çıktı sosyalleştirmenin faziletini anlattı. Yani şu var. Hintliler doğuştan körleri toplamış, ortaya bir fil koymuş şöyle yoklayın bakın bu fil neye benziyor diye sormuşlar. Filin bacağını kucaklayan doğuştan kör, fil bir sütuna benziyor demiş. Kuyruğunu yoklayan, fil bir süpürgeye benziyor demiş. Kulağını yakalayan, fil yorgana benziyor demiş. Şimdi işin eğitimini görmemiş kişiler de neresini biliyorlarsa orasını tarif edip, sağlık hizmeti budur diyorlar. Bu doğal birşeydir ama bir gemide mühendis olur, kamarot olur, kaptan olur. Hepsinin eğitimi ayrıdır. Şimdi zannedilen şu ki, iyi makine mühendisinden iyi gemi kaptanı olur; hayır olmaz. Gemi kaptanlığının eğitimi ayrıdır.

Türkiye'de hastanelerin hemen hemen hepsi zarar ediyor. Çünkü verimsiz çalışıyorlar. Çünkü hastaneleri klinikyenler yönetiyor. Hastane yöneticiliği yüksek okulu var. Oranın verdiği mezunları kimse hastane yöneticisi yapmıyor. Hekimler de diğer meslek grupları gibi kendi yetkilerini kimseye devretmek istemiyor. Klinisyen hekimler çok da güçlüler. Çünkü herkesin işi düşüyor onlara.

Bazı çözüm önerileri

- Ben sağlık sektörü sorunlarının dışında bir insanım ama sizin anlattıklarınız çok ciddi sorunlar olduğunu gösteriyor. Yakın dönemde bu kötü gidişe

en azından dur demek için nasıl bir çıkış önerilebilir? Yani şu sağlık müdürünün, şu sağlık bakanının değişmesinden ibaret bir çözüm müdür bu? Yoksa Türkiye'nin genel sorunları için vurulacak neşterle beraber mi ele alınacaktır?

-Türkiye'de önemli bir gelir dağılımı dengesizliği var. Bu düzelmeden sağlık hizmetleri düzelmez. Birincisi bu. İkincisi Türkiye'de politika herşeye karışıyor. Bir bakanın politik olması normal karşılanır. Politik bir makamdır bakanlık çünkü. Fakat bir müsteşarın politik olması bağışlanamaz. Bunların tutum ve davranışlarının temel yönlendiricisi başka şeyler olmak zorundadır. A partisi iktidara geldiğinde kendi sağlık politikası uygulayabilir. Buna kimse itiraz edemez. Halk onları seçmiştir. Başka bir anlatışla onların önerdiği sağlık yönetim biçimini onaylamıştır. Bu kabul edilir, edilmesi gerekir. Ama temel yönetim ilkelerinin değişmemesi beklenir.

Tabii sağlığa ayrılan para da çok önemli. Türkiye'de ulusal bütçenin ortalama yüzde 3'ü sağlık hizmetlerine ait. Bu yüzde 3'ün yüzde 80'i personel masrafıdır. Kalanın yüzde 80'i de tedavi edici kurumlara gider. Oysa her hükümet, bütçesinde koruyucu hekimliğin önem ve önceliği dikkate alınarak diye başlar ve koruyucu hekimliğe öncelik verileceğini söyler.

Bu böyle olmaz. Dünyanın hiçbir yerinde koruyucu sağlık hizmetleri öncelikle halk tarafından talep edilmez. Halk, geleneksel olarak hasta olduğu zaman sağlık hizmetine başvurur. Bana bakmadı, hastama bakmadı diye sayısı belirsiz doktor hakkında şikayet yapılır. Fakat benim koruyucu önlemimi almadı diye ya bir tane ya iki tane. Bundan şu sonuca varılabilir. Halkın eğitimi çok önemli. Çünkü bir hizmeti veren eğitildiği gibi, alan da eğitilmelidir. Yoksa o hizmete talip olarak alamaz onu. İkisinin bir yerde ortak noktası olmalıdır. Sağlığa ayrılan bütçe ve halkın eğitimi önemlidir.

Başka önemli bir nokta sağlık personelinin eğitimidir. Türkiye'de tıp fakülteleri Türkiye'ye göre hekim yetiştirmiyor. Hastaneye asistan olup uzman olmaya yetecek düzeyde bilgi sahibi hekim yetiştiriliyor Türkiye'de. Bu kişiler birçok konuda yetersiz kalıyorlar. Bunu hissediyorlar. Yetersizliğini kapatmak için hemen uzmanlığa başvuruyorlar. Türkiye'de bundan on sene önce uzman hekim oranı yüzdesi tüm hekimliğin yüzde 70'iydi. Dünya'da böyle bir oran yoktur. Hep yüzde 50'nin altındadır uzman hekim. Çoğunluk pratisyendir. Çünkü herhangi bir sağlık ocağı hatta hastane polikliniklerinin istatistiklerine bakın hastalıkların büyük bir çoğunluğu üst solunum yolu enfeksiyonudur. Bunun için uzman olmaya hiç gerek yok. Bunlar pratisyen hekimin yapacağı iştir. Hatta hekim olmaya bile gerek yok desen bile doğru. Toplumda yaşayan, birkaç kere bronşit olan, gribal enfeksiyon geçiren kişi bu ilaçları bilir. Herhangi bir eczaneye gidin, eczacı da verir size bu ilaçları. En çok bilinen ikinci sebep ishallerdir. Bunun tedavisini benim anneannem de bilirdi. Biz de ondan farklı birşey yapmıyoruz.

Savurganlık diye birşey vardır. Bakın Ankara'da üç tane yanık merkezi kurulmuştur. Şimdi bunların yıllık hasta sayısı, en kabadayasınınki 20 civarındadır. Bu kadar verimsiz yatırım düşünülemez. Bu bir yerde lazım. O zaman bir tane kurarsın. Bizde böyle bir gelenek yoktur. Sonra şaşılacak kadar masraflı olur. Tedavi edici hekimlik son derece pahalı bir şeydir. Son derece hızla da pahalılaşmaktadır. Cihaz teknolojisi yenilendikçe etkinlik artmaz. Etkinlik hekimin uzmanlığındadır. Uzman derken ihtisas yapmışı kastetmiyorum. Bu savurganlığın önlenmesi lazım.

Yani özetlersek ülke koşullarına uygun hekim ve sağlık personeli eğitimi, sağlığa ayrılan payın artırılması, örgütün işletilmesi, yurttaşın eğitilmesi bunlar bir araya geldiği zaman verimli bir sağlık hizmetinden sözedilebilir. Aksi halde herkes kendini son derece faydalı zanneder. Çünkü insan doğası kendisini gereksiz görmeye müsait değildir. Herkes kendi yaptığı işin faydalı olduğu kanısındadır. Ama sonuçta Türkiye'de bebek ölüm hızı hâlâ binde 42 ve şu anda gelişmekte olan değil geri kalmış ülkelerin rakamıdır bu. Uzun süredir de düşürülemiyor bu rakam.

Güçbirliği ve örgütlülük

- Bilim ve Ütopya'da sosyolojik konuları konuşuyor, tartışıyoruz. Sağlık oluyor, eğitim oluyor. Tabii genel bir görüşümüz var. Sonuçta eğitim temel bir hak. Devlet bunu her birey için garanti etmeli ve ücretsiz olarak sunmalı. Eskiden böyleydi. Ancak giderek tersine dönüşüyor. Sağlık hizmetleri, koruyucu hekimlik temel bir hak fakat değişmiş ve sizin belirttiğiniz bu manzaradan çıkan sonuç bir siyasi iktidarın bir erkin bu sorunları çözmek zorunda olduğu; nasıl kötü hale getiren iktidarlar olmuşsa, iyileştirilmesi, neşter vurulması için de böyle bir iktidar değişikliği olmak zorunda. Dolayısıyla sağlık sorunlarının olumlu anlamda değişmesi için bu konuda aynı düşünceleri paylaşan insanların birleşerek şu an var olan politikaları uygulayan hükümetleri, iktidarları alt etmeleri gerekiyor. Bu böyle anlık bir süreç değil ama siz örneğin meslek örgütünüzde bu mücadeleyi yapmışsınız uzun süre, şimdi bize bilgi aktarıyorsunuz. Buradaki çö-

züm sonuç olarak siyasi iktidardan geçiyor diye düşünüyorum. Yani bireysel olarak söylediklerimizin yanı sıra örgütsel olarak da bir şeyler yapmak gerektiğini siz söylediniz, hekim örgütü olarak söylediniz.

- Bu örgütlerin birleşerek toplumu etkilemesi ve Türkiye'ye özgü politikaları gündeme getirmesi lazım. Yoksa İngiltere'de Tony Blair şöyle yaptı, biz de şimdi böyle yapacağızla olmaz. CHP laf olarak söylüyor ama programına baktığınızda sigorta anlamında ötekini kabul ettiğini görüyorsunuz. Yani çok radikal ve kökten bazı değişikliklerle Türkiye daha güzel günlere gidebilir diye düşünüyorum. Bilmiyorum paylaşıyor musunuz? Bir noktanın altını çizmekte yarar var. Halka malolmayan hiçbir şeyi başarmak mümkün değildir. Halka malolması için de halka bunun iyi anlatılması lazım. Şimdi, söz gelimi kamu kurumu niteliğindeki meslek örgütleri var, bunlar Türk Tabipleri Birliği, Türk Eczacılar Birliği, Türk Veterinerler Birliği, Türkiye Barolar Birliği gibi. Bunların güçbirliği yapmasında zorunluluk var.

- Ama işte o güçbirliğinde bir doktrin olması lazım. Genel olarak biraraya gelmekle bir şey çözülemiyor.

- Orada, halkın yararına lafı yeterlidir.

- Ama bir örgüt tümüyle özlük haklarıyla uğraşacağım diyor, ben kendi mühendislerimin çalıştıkları kurumlarda daha iyi ücret almaları, daha iyi sosyal güvencesi olması için çalışacağım diyor. Oysa örneğin elektrik mühendislerini düşünürseniz, Türkiye'de o kadar çok değişiklik oldu ki. PTT'yi böldüler, sattılar. Çok değişik politikalar gündeme getirdiler. TEK'i böldüler, sattılar ve oralarda büyük kavgalar dönüyor. Santraller yapmak istiyorlar, yıkılması gerekenler yıkılmıyor, yapılması gerekenleri yapmıyorlar. Oradaki olayı basit bir özlük hakları sorununa indirdiğiniz zaman, kendi alanımla ilgili olarak söylüyorum, bulundukları diğer konumları görmek gerekmiyor. Bana ne diyor insanlar...

- İş sadece personel haklarına indirgendiğinde kunduracılar derneğinden ne farkı kalır bu işin. Kunduracılığı küçümsüyor değilim. Ama sözgelimi Akkuyu'da, Mersin'de nükleer santral yapılması planlanıyor. Bu hekimleri ilgilendiriyor, elektrik mühendislerini ilgilendirmeli, mimarları ilgilendirmeli, veterinerleri ilgilendirmeli. İlgilendirmiyorsa bile ilgilenen diğer benzer kurumlara destek olmalı. Aksi halde egemen güçler çiğ gibi geçer üstümüzden, geçtiler bile. Güçbirliği zorunludur. Başka türlü düşünemiyorum ben.

- Bu örgütlerin politikalarının halka malolması diyorsunuz, halka nasıl anlatacaksınız ki malolsun?

- Tabii anlatacağım. Yani özetlersek iş küçük bir iş değil. Büyük bir iş. Zaten küçük bir iş olsaydı bize bırakmazlardı birileri yapardı şimdiye kadar... Bize bıraktıklarına göre büyük bir iştir, zor bir iştir.

Dünyadan örnekler

- Biraz önce sormayı unuttum. Diyordunuz ya bebek ölüm oranı önemli bir gösterge, başka göstergeler de vardır. Gazetelerden izliyorum, haberlerde çıkıyor, örneğin Küba'nın çok iyi bir koruyucu sağlık hizmeti verdiği söyleniyor. Siz biraz önce Bulgaristan'ı örnek vermiştiniz. Dünya geneline baktığımızda koruyucu hizmetleri iyi veren ya da bizim arzu ettiğimiz tarzda sağlık hizmeti sunan ülke örnekleri var mı?

- Var tabii. Bunların çoğu da eski sosyalist blok ülkeleri. Çünkü merkezi planlama çok güçlü oralarda. Merkezi planlama tek elden planlama yöntemi değildir. Yerinde planlama da yapılır, çok da etkili yapılır. Ben Orta Asya'da bir ay kadar ders anlattım Türk Cumhuriyetlerinde. Alt yapı sorununu çözmüşler sosyalist dönemde. Yani su, kanalizasyon, elektrik, yol kusursuz denecek durumda. Herkes iş bulmuş, temel besin maddeleri o ülkenin koşullarına göre son derece ucuz. Eğitim fırsatı herkese verilmiş, çok önemli. Onların şimdiki düşüncelerine göre eksik birşey var. Lüks yok. İnsanlar lükse düşkündür genel olarak, insani bir zaaf bu, bu karşılanmamış. Bütün Sovyet bloku ülkeleri, sağlık göstergeleri son derece olumlu ülkelerdir ve çok düşük maliyetle bunu sağlamışlardır.

Sosyalist olmayan ülkelerde de var tabii. Avrupa ülkeleri buna örnektir. Orada da çok iyidir. Orada başka bir yöntemle, çok para harcayarak yapmışlardır bunu. Fakat sosyalist blok ülkeleri ya harcayacak çok paraları olmadığından ya da çok akıllı düşündüklerinden mi bilemem az parayla bunu çözmüşler. Türkiye'ye düşen, para çok olmadığına göre Sovyet Bloku'nun yaptığı iştir.

Şöyle bağlamalıyız bence. Halk sağlığına sahip çıkılmalı. Bunun için az önce altını çizdiğimiz meslek örgütlerinin güçbirliği, bunun için Türk Tabipleri Birliği'nin ve yerel tabip odaların güçbirliği gereklidir. Tabip Odaları yıllarca 14 Mart'ta balo yapan yerler olmuşlardır. Başlangıçtaki toplumsal etkinliklerini unutmuşlardır, çünkü hekimlik mesleği egemen güçlerle en çabuk uyuşabilen bir meslektir, uyuşmuşlardır da. Bunun parasal geliri olan hekimlere yararı da olmuştur, bunun altını çizmekte yarar var. Bunu sürdürmek isteyenler var. Ama bu böyle gitmez artık.

- Teşekkür ederiz.

Prof. Dr. Nevzat Eren Üniversite'deki çalışma odasında

Doğu Anadolu Ön-Türkleri ve kuramsal Hint-Avrupa dilleri

Evrensel kültür tarihinde, zaman ve mekân aşımına petrogliflerin -15 binlerde doğuşundan, günümüze kadar 17 bin yıl dayanmış, zaman ve mekân içinde yer değiştirmesine rağmen, devamını sağlamış, başka bir kültür ve bu kültürün taşıdığı uygarlık mevcut değildir.

Halûk Tarcan

Önceki yazıda ilk seviyede bilgilenmek için, Çilgiri yazıtını görmüştük. Bu yazıya bir petroglifi incelemekle başlayacağız; bunun için de, tarihi -6/5 binler diye verilmiş olan, Tir-i Şin Yaylası'nın 8 km. kuzeydoğusundaki Taht-ı Melik Zirvesi yazıtını örnek aldık (1):

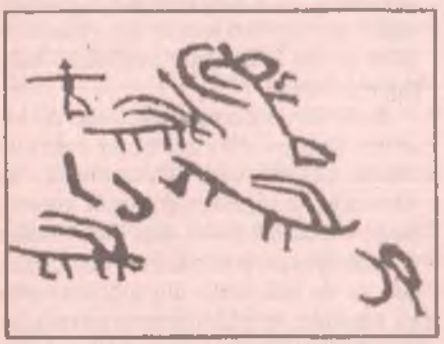

Resim-1'de, 3 dağkeçisi, 2 adam ve "bazı diğer şekiller" görülmektedir. Şekiller, her biri birer sembol olduklarından ve yalnız başlarına bir ya da daha fazla kavramı ifade ettiklerinden, bunları, örneğin doğadaki bir tablo, hele natürist bir resim gibi görmemize imkân yoktur.

Bu şekilleri iki grup halinde inceleyebiliriz:

1) Dağkeçileri ve adamlar, doğada görüldüğü gibi çizildiklerine göre, henüz "somut" görüntülerini kaybetmemişlerdir. Fakat, öte yandan birer kavramı ifade ettiklerinden, her biri birer tamgadırlar yani, doğal görüntülerinden soyutlaşmışlardır; dağkeçisini, adamı ifade etmemektedirler.

Sol üst kenardaki kollarını açmış adamın vücudu "at" diye okunur, at/ılmış, fırlatılmış anlamını verir, kapalı bacakları "ad" okunur, ad/ım demektir, ikisi birlikte "at-ad" okunur, "atılmış adım" demektir.

Dağkeçisinin bacakları "tört" okunur, "4" demektir; iki paralel kavis halindeki boynuzları "ök" okunur, "gök" demektir; ikisi bir arada "tört-ök", "dört-gök" demektir.

2) Sağ alt köşedeki tavaya benzeyen saplı ezik daire ve onun yanındaki sola dönük C; sol kenarda, adamla üç keçi arasındaki ters J ile, açık L şekilleri doğada mevcut değildirler. Her ikisi de, önce birer kavramı temsil ettiklerinden birer tamgadırlar, soyutlamadırlar. Aynı zamanda da, şekil halinde de gene, soyutlamayı ifade ettiklerinden, çifte soyutlama sonucunda ortaya çıkmış birer tamgadırlar. Bu iki şekil, petroglifin yazıya doğru yol almakta olduğunu göstermektedir. Şöyle ki, zamanla hayvan şekilleri terk edilecek, yerlerini bu tür soyut şekillere bırakacaklardır. Çünkü, taşa yazı yazmak çok güçtür. Yazıcı/ressam/heykeltraş, "Ök" kavramını verecek olan keçi resmi yapacağına, önceleri sadece keçinin bacaklarını yapacak, sonraları da, soyutlama sonucu K şekli ortaya çıkacaktır.

Bu iki tamgayı okuyalım: Sağ alt köşede, ezik daire ve ona asılı tek çizgi "as" okunur, "asıl olma" demektir; sola dönük C, "on" okunur, "kozmos" demektir; ikisi birlikte "as-on", "asılı kozmos" demektir; Ön-Türkler Kozmos'un asılı olduğunu tasavvur ediyorlardı ve Tört Gök bu Kozmos'da bulunuyordu.

Bu yazıt bir petroglif olduğuna göre, yazıtın tespit edilmiş tarihinin, 8 binlerden öncesine inmesi gerekmektedir.

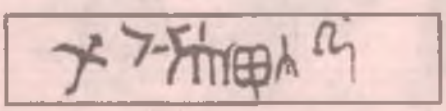

Resim-2'deki petroglif, 3720 m. yüksekliktek Başet Dağı yazıtıdır, tarihi -4 bindir (2).

İlk petroglife nispetle, düzgün bir satır halinde işlenmiş olduğundan, yukarıda gördüğümüz petroglife göre, daha ileriki bin yılları düşünmek gerekecek; fakat yazıtta, gene sağ baştan itibaren yılan, ortada it, sonda kuş olması, bu hayvanların somut bir şekilde bulunması, bize gene -8 binlere yakın bir tarihi ya da doğrudan -8 bin tarihini ilham etmektedir.

Okunuşunu Mirşan şöyle vermektedir: UW BU (mukaddes) UŞ (majestelerinin) OQ-OŞ (kuant konfigürasyonu) ESİTİS (denen yere) UÇ (uçuşu). Yani "Kutsal majestelerinin günahsız ruhların toplandığı yer denen yere uçuşu..."

Burada ruhların toplandığı yer, ilerki bin yıllarda Cennet kavramı haline dönüşmüştür. Bir farkla ki, Ön-Türkler'de ruhların toplandığı bu yerde, "huriler, şerbetler ve bunlarla ilgili zevkler" yoktur.

Resim-3'deki yazıt, somut şekil halinde 2 adam ve 1 it içermektedir, gerisi u, oq, ong ve il tamgalarıdır. Tamga sayısının artmış olması, yazıtın petroglif niteliğinden kurtulmak üzere olduğunu göstermektedir. Artık, tam anlamıyla yazıya ayak basılmak üzeredir. Bu nedenle, yazıtın tarihini -8/7 binler diye düşünebiliriz. Okunuşu: ŞU UTU AT (meydana gelişteki; yan, UTUŞ'taki, tevkindeki) OQ ON (Oq medeniyeti) İL (halkı); meydana gelişteki Oq uygarlığı halkı... (3).

Bu yazıt, Ön-Türkler'den kendilerini OQ diye adlandıran halkın, Doğu Anadolu'ya yerleşmiş olduğunu ispat eden yazılı bir belgedir; Prof. Erzen ve ekibinin bulgularının yazılı ispatıdır.

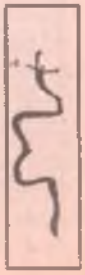

Resim-4: UW UB-OZ (Mukaddesata yüce geçiş) (4): Yılan, tanrının yeryüzünde bereketi devam etmesi için yeryüzüne gönderdiği güneş ışınlarının sembolü olduğu gibi, tamga halinde ozlaşmayı, yani yanarak şekil değiştirmeyi (meta-

morfozu, transfigürasyonu) ifade eder. Antik Yunan, Mısır ve Roma'da bilinmeyen bir nedenle (!?) bulunur, Ön-Türkler'in esas sembolüdür. Anadolu'da, özellikle yörüklerde kutsallık değeri devam eder. Her evin bir yılanı vardır, yılan öldürmek uğursuzluktur (Bu konu kitabımızda 91-98. sayfalarda, yılan kültü adı altında işlenmiştir. İlerde, geniş olarak Yılan kültünü ve yayılışını göreceğiz) (5).

Cunni Mağarası (6), Erzurum Karayazı ilçesinin Salyamaç köyü yakınlarındadır. Mağara duvarlarına işlenmiş olan yazılar, "On" ve "Oq" Ön-Türkler'in, Doğu Anadolu yaylasından, Anadolu içlerine doğru ilerlemiş olduklarını göstermektedirler.

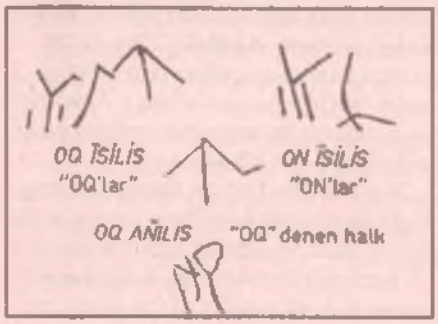

Resim-5'in tarihi, -5 ile 3 binler arasındadır; -3 binden daha yakın olmasına imkân yoktur. Çünkü Cunni Mağarası'ndaki Orta Asya kökenini bildiğimiz tamgaların (OT-OĞ) Ön-Mısır'da devamını görmekteyiz (7) (Resim-6).

Cunni	OT-OĞ	P.Türk	Okun.	Cunni	OT-OĞ	P.Türk	Okun.
			AQ				AÑ
			İSİS				UQ
			UÇ				ON
			ÖG				AT

Mısır uygarlığı, birinci sülalenin kurucusu Menes'le -2849 yılında başlamış olduğuna göre ve de Mısır hiyeroglifleri arasında bilinmeyen bir dile aittir diye okunamamış olan kartuşlardaki yazılar, Mirşan tarafından okunmuş olduğuna göre, Cunni tamgalarının -3 binden önceki tarihleri taşıması gerekmektedir. Ayrıca hiyerogliflerden önce, hiç sözü edilmeyen bir Mısır Alfabesi de vardır!

OQ'lar ve ON'lar diye okunan bu yazılar, ON ve OQ adını taşıyan Ön-Türkler'in, Doğu Anadolu'da tarihin bu erken dönemlerine bulunduklarını gösterdikleri gibi, Prof. Erzen ve ekibinin bulgularının gerçek olduğunun yazılı belgelerle ispatıdır. Ayrıca, Doğu Anadolu'nun erken tarihini ortaya koyarak Sevr şartlarının geçersizliğini açığa çıkarmaktadırlar.

Phil. Dr. Hamit Zübeyir Koşay tarafından bulunmuş olan (8) Cunni mağara resimleri ve Sivas'ta bulmuş olduğu öteki resim ve taşlardaki damgaların eşlerini ya da benzerlerini, *Divan-ü Lûgat-it Türk* ve *Cami'ül Tevarih*'te verilmiş olan, Anadolu aşiretlerinin damgalarıyla kıyaslanmıştır (9).

Bu kıyaslamada *Divan-ü Lûgat*'taki damgalarla Erzurum ve Sivas'taki damgalar eştirler. Bu da gösteriyor ki, -3 binde Doğu Anadolu'da kullanılmış olan damgalar, Kaşgarlı Mahmut dönemine gelecek kadar Türk geleneklerinde yaşamıştır. Ön-Türk yazısının Türk kitlesinde ancak aşiretlerin damgası halinde devamı, yani kendi öz yazımızın yok olması, İslamiyet'in Türk kitlesini Arap harflerini kullanmaya mecbur etmiş olması nedeniyledir.

Cami'ül Tevarih'teki damgalar ise, Cunni mağarası damgalarından farklıdırlar. Bu damgaları doğrudan Asya'da kullanılmış olan hatta, Mısır'a kadar gitmiş olan damgalarla kıyaslayabiliriz: Avşar, Yazır, Eymür, Ula, Yondluğ, Çuvaldar, Çepniler'in damgaları Cunni damgalarından farklıdırlar, Salur ve Bayat damgaları Mısır'a inmiş olan damgalarla benzerlik arz etmektedirler.

	Oşagari		Cunni		Oşagari		Cunni
1		OINQ		11		EYMÜR	
2		GAYIĞ		12		QARABÖLÜK	
3		BAYUNDUR		13		ALQABÖLÜK	
4		IWA,YIWA		14		İĞDİR	
5		SALĞUR		15		YÜREĞİR	
6		AFŞAR		16		YUTIRQA	IAA
7		BEĞDİLİ		17		ULA-YONDLUĞ	
8		BÜĞDÜZ		18		TÜĞER	
9		BAYAT		19		BEÇENEK	
10		YAZĞIR		20		ÇUWALDAR	
				21		ÇEPNİ	

Resim-7'de ise, Mirşan'ın *Divan-ü Lûga*'ttaki damgalarla, Cunni damgalarının arasında yapmış olduğu kıyaslamalar görülmektedir (10). Cunni mağarası damgalarından on ikisinin eşleri ya da benzerleri verilmişlerdir.

Orta Asya'dan Doğu Anadolu'ya gelmiş, Doğu Anadolu'dan aşiretlerde damgalar halinde günümüze kadar yaşamış olan Ön-Türk kültürünü, Sayın Akurgal'ın *Anadolu Kültürü Tarihi* adlı kitabında göremedik.

Evrensel kültür tarihinde, zaman ve mekân aşımına petrogliflerin -15 binlerde doğuşundan, günümüze kadar 17 bin yıl dayanmış, zaman ve mekân içinde yer değiştirmesine rağmen, devamını sağlamış, başka bir kültür ve bu kültürün taşıdığı uygarlık mevcut değildir. Bu nedenle Sayın Akurgal'ın *Anadolu Kültür Tarihi*'nde, Doğu Anadolu kültürünün yer almamış olması, hem Türk tarihi hem de evrensel kültür bakımından çok büyük bir boşluktur, büyük bir üzüntü kaynağıdır.

Doğu Anadolu Ön-Türk kültürü, dipkültür halinde bir yandan Antalya'da Beldibi Mağarası ya da Beldibi Ateşevi'yle Akdeniz'e erişmiş, öte yandan, Güney Anadolu yoluyla Mezopotamya'ya inmiş, Mısır ve Suudi Arabistan'a kadar uzanmıştır.

Yayıldığı geniş alanda, kültür tarihi ve özellikle diller üzerinde çalışmalar yapanlar, Ön-Türk dil ve kültürünün dip kültürde varlığını bilmediklerinden, sadece Hint-Avrupa denen **kuramsal** dilleri ve Semitik dilleri esas alarak araştırmalara girmişlerdir. Bunun sonucu, çivi yazısını ve hiyeroglifleri deşifre etmekte, Eski Mısır dili, Asurca, Arapça'da, 1) köken aramada, 2) kökenlerde, 3) kelimelerin okunmasında, 4) kavramlarda büyük yanlışlar yapmışlardır. Bu yanlışlar sonucu da ortaya konan tarih, **kuramsal tarih** halini almıştır.

Bununla ilgili birkaç örnek görelim (11):

- HUA, XUA, Arapça sanılır; kuvvet, kudret demektir = Kırgızca QUU (dişiye binme) ve Tatarca XURUMŞA (kiriş - taşıyıcı kuvvet) kelimenin benzeri Hititçe'de bulunmaktadır, Çince KUANG-HUA (ışılanma gücü, ışığın özü).

- SUDUR, Arapça sanılır; meydana çıkma, hasıl olma, vb...

- SETİR'den doğan Sanskritçe'deki SUTRA... Arapça'da SETR olmuş.

- Ön-Türkçe'deki KÜL, Arapça Kûl haline dönüşmüştür... (Kül-Tigin gibilerden).

Bu konuda bir başka örnek, Ön-Türkçe'deki İERÜÜ, sahip olmak anlamını veren bu fiildir (12); tarihte, devletlerin, halkların ve yörelerin adlandırmalarında ve bu adlandırma sayısınca yer almıştır. Fakat, Ön-Türkçe bilinmediği ve yok sayıldığı için ne kadar çok yanlış yapılmış olduğu aşağıda görülmektedir.

İERÜÜ fiili, adların sonunda İE veya İA şeklinde yer alır: Türkçe'de YA ve YE diye söylenen adlar Batı dillerinde İE ve İA'yla sona ermektedirler: Mezopotam/İA (Mesopotamie), Türk/İYE, Arab/İA, Suri/YE, İskenderi/YE, Armen/İA, Anatol/İA, Urmi/YE, Grec/İA, Ruman/İA, Bulgar/İA, İtal/İA, Franc/İA, Alleman/İA, Espan/İA, As/İA vb...

Gelelim Anadolu'ya: Frig/İA, Lyik/İA, Lyd/İA, Bitin/İA, Pisin/İA, Tro/İA, Kar/İA... Akurgal ekolünden Sayın Prof. Dr. Ali Dinçol'dan aldığı-

mız bazı bölge, ufak devlet, belki de aşiret adlarını katabiliriz (13): Adan/İA, Maraşan/İA, Melid/İA, Sugun/İA, Titumn/İA, Kumm/İA, Ahhi/İA, Alaş/İA (Kıbrıs adası)...

Bunlara URA adını taşıyan ülke ve kralları, 'Majeste URA ile Kadeş kralı AİTA/kamma'yı da ekleyebiliriz.

Yalnız başına bu sonekler, Anadolu'ya 1071'de geldiğimiz iddiasını ileri süren ve bu iddiada ısrar eden Sayın Akurgal'ın büyük yanılgı içinde olduğunu göstermez mi?

İERÜÜ fiilinden doğan soneklerin şimdiye kadar Arapça oldukları sanılmaktaydı, fakat bunu iddia edenler bu iddialarını ispat için, gramere dayanan bilimsel, doyurucu bir açıklamada bulunamıyorlardı. Biz, bunu bir örneğe dayanarak da açıklayabilmekteyiz: -900'lerde, İtalya yarımadasında bulunan bir halk, Elba Adası'na gidip orada demir çıkarıyorlardı, bu madenin büyük değeri nedeniyle olacak, Elba Adası'na, AİTALİA adı vermişlerdi (14). Pelasqlar, Basqlar ATA yerine AİTA derler (15), İA soneki ve L harfi ise okuma kolaylığı için ilave edildiğine göre, bu ad AİTA(L)İA, ATA ülkesi demek olacaktır.

Eğer İA eki Arapça ise, -900'lerde tarihte henüz Araplar yoktur. Halbuki, ileride göreceğimiz üzere, Etrüskler çoktan İtalyan yarımadasında bulunmaktadırlar.

Sonek sorunu bu kadarla da bitmiyor. Bir de, sonu "istan"la biten adlar vardır: Bulgar/İSTAN, Yunan/İSTAN, Arab/İSTAN, Ermen/İSTAN, Haya/STAN, Türkmen/İSTAN, Afgan/İSTAN, Türk/İSTAN, Hind/İSTAN vb... İstan ekinin Farisice olduğu sanılmaktadır; aslında bu kelime, Ön-Türkçe AS-QAN'dan doğmaktadır. AS/qan,-"kozmosa AS/ılı olan, Tanrı beldesine AS/ılı olan" demektir ki, zamanla değişerek "aspan, ASTAN ve sonunda Asüman" haline gelmiştir, günümüzde "gök" demektir (16).

Bu kelime ve kavramın ülke adlarının sonuna gelmesiyle onlara "Göksel" sıfatı kazandırmış olduğunu düşünebiliriz.

ASTAN güneydoğu Anadolu'da, Murat suyuna bakan dağlardan birinin adı olduğu gibi, İstanbul'un çok sayıdaki adalarından en asil sayılanı, ASİTANE şeklindeki olanıdır. Kısa bir süre önce, Kazakistan'ın, başkentinin adını Astana olarak değiştirmiş olduğunu önemle hatırlayalım.

Bu örneklere, Sayın Akurgal'ın *Anadolu Kültür Tarihi* kitabının 124. sayfa, satır 8'inden başlayarak iki örnek daha ilave edelim: "... Hititler'in, Arinna'nın güneş tanrıçasından ayrı bir güneş tanrıçası daha vardı. Hititçe adı İSTANU idi ve Hattiler'in ESTAN'ından geliyordu. Hiyerogliflerdeki ideogramlara göre 'Göğün Güneş Tanrısı' olarak tanımlanıyordu..."

Bütün bu ekler, Ön-Türkçe birer tamga ve birer kavram olduklarına göre, Anadolu'da kuramsal Hint-Avrupa Dilleri'nden önce, onun da kökeninde olan Ön-Türk dil ve kültürünün aranması gerektiğini söylemekte haklı mıyız, haksız mıyız?

Acaba, Hint-Avrupacılar, dilcilerimiz, tarihçilerimiz, Hititçilerimiz bu konuda neler derler? Hâlâ mı 1071? Hâlâ mı bilinmeyen bir dil?

Sonekler konusunu Grec/İA'lılarla bitirelim: Kelimelerin sonundaki AS, OS, İS, ON, US eklerinin, Anadolu'nun bilinmeyen bir ahalisinden geçmiş olduğu söylenir. Bu bilgiyi bize, tarih dersini "devletlerin dedikodusu" olarak değil de, bir felsefi disiplin olarak okutmuş olan, Kabataş Lisesi'nden rahmetli hocamız "Kürt Aziz" (maalesef soyadını hatırlamıyorum, belki de Tansu idi) vermişti. Kesin kaynak veremeyeceğim için üzgünüm, dilcilerimizden yardım rica ediyorum.

Bütün bu eklerin tümü, Ön-Türkçe birer tamga ve birer kavram olduklarına göre, Anadolu'da Kuramsal Hint-Avrupa Dilleri'nden önce, onun da kökeninde olan Ön-Türk dil ve kültürünün aranması gerektiğini söylemekte haklı mıyız, haksız mıyız?

Anadolu ve Mezapotamya dil, kültür ve tarih araştırmalarında Ön-Türkçe kenara itilmiş olduğundan, çok sayıda yanlışlar yapılmış olduğunu iddia etmekte haklı mıyız, haksız mıyız? Anadolu'nun Ön-Türkçe sonekler içinde yüzdüğünü araştırmacıların dikkatine sunmakta haklı mıyız, değil miyiz?

Düşününüz ki, bu vermiş olduğumuz örnekler, mevcudun ufak bir bölümüdür. Ortada, henüz meydana çıkmamış olan, sayısız gerçeklerin varlığını da göz önünde bulundurmak lazımdır: Bu takdirde, büyük yanılgılar içinde olduğumuzu kabul etmemiz gerekmektedir.

Beycesultan'da Ön-Türk yazısı

Bu makaleyi Ekim sonunda kaleme almıştım ve Doğu Anadolu Ön-Türkleri bölümü yukarıda görüldüğü gibi sona ermişti.

Bilim ve Ütopya'nın Ocak 1999 sayısında çıkan "Batı Anadolu'da bir Bronz Çağ Kenti: Beycesultan" adlı Sayın Hakan Kale'nin Ege Üniversitesi lisans tezinde Anadolu Dip Kültüründe Ön-Türk kültürünün yerini bir kere daha açığa çıkaran, hiçbir tereddüte yer vermeyecek olan bir Ön-Türkçe yazıt gördüm. Onu hemen makalemin içine aldım: Hakan Kale'yi önemi Anadolu Türk tarihi ve evrensel tarih açısından tartışılmayacak kadar büyük olan bu belgeyi -Ön-Türkçe olduğunu bilmese bile- ortaya çıkarmış olduğu için tebrik ederim.

Yazıtta Ön-Türkçe damgaları teker teker deşifre etmeden önce, ortada görülen ve fakat ne olduğu, nereden, nasıl ve ne şartlarda Anadolu'da bulunduğu bilinmeyen ve maalesef "gamalı haç" adıyla Batı ve dünya tarihindeki en büyük cehaletin sembolü olan bu şekli görelim.

Gamalı haç denen bu damga aslında UÇ...ÖG diye okunan kozmik ve felsefi değerde bir Ön-Türk damgasıdır. Ön-Türkçe'de, tümceye göre almış olduğu yer, onun okunuş ve anlamını tayin eder.

Bu damga, Ön-Türk göçleriyle İndüs Vadisi yoluyla Hindistan'a inmiştir. Hint-Avrupa uygarlıklarının (!) kökeninde, dolayısıyla, Batı uygarlıklarının kökeninde "üstün ırk" halinde bulunmak iddiasında olan Hitlerciler hayal ettikleri Hint-Cermen üstün ırkına (!) bu şekli, sembol olarak almışlardır.

Gamalı haç deyimine gelince, Türk dili, evrensel tarih dışına atıldığı ve Türkler'in kültür ve uygarlık sahibi olmadıkları kabul edilmiş olduğundan, en önemli kökenden mahrum olan dünya tarihi, bu şekli de açıklayamamış ya da, araştırmalar için, zamanımıza en yakın tarih olan Grek antik tarihini esas almış olduğundan, bir çıkmazdan ötekine sürüklenmiştir. İşte yanlış, eksik ve yakıştırmalarla dolu dünya tarihi nedeniyle, bu damganın, bir çeşidinde, gövdeden ayrık olan ve ÖG yani felsefi düşünce anlamına gelen kolları, Grekler tarafından, ÖG'den kırma "gama" diye okununca, bu şeklin adı "gamalı haç" olarak kalmıştır.

Resim-8, İstanbul Arkeoloji Müzesi'nin direktörü Sayın Alpay Pasinli'nin hazırlamış olduğu katologdan alınmıştır. -

Resim-8

5. yüzyıla ait Bizans sikkesi diye takdim edilmiştir (17). Sikkenin görülen yüzünde haç şekli, dönme hissi veren dört L harfinin, dört yönde yerleştirilmesinden oluşmuştur. Bu L harfi Ön-Türkçe yazıda, kısa tarafı yukarı gelecek şekilde yer alır ve ÖG diye okunan ve anlamı felsefi düşünce olan tamga değerini kazanır. Bu tamga, Yunan yarımadasına Ön-Türk göçleriyle indiğinde şeklini korumuş, fakat adı gama olmuştur. İlk bakışta göze çarpan "haç" şekliyle de, buna yakıştırma yoluyla gamalı haç denmiştir.

Aynı şekil, kompozisyonun döner hissi vermesi nedeniyle olacak, UÇ adıyla Ön-Türk yazısında yer almıştır, "halkına iyi hizmet etmiş buğ'un canının tanrıya UÇ/uşu" anlamını verir. Bununla ilgili bir örneği, Fransa'da Vichy kent yakınlarında, Glozel'de, Ön-Türkler'in ODUQ-EL adıyla kurmuş oldukları devlete ait, sayısı üç bine varan yazıtlardan en önemlisini aldık. Tarih Reinach tarafından -4. binler olarak verilmiştir (Resim-9).

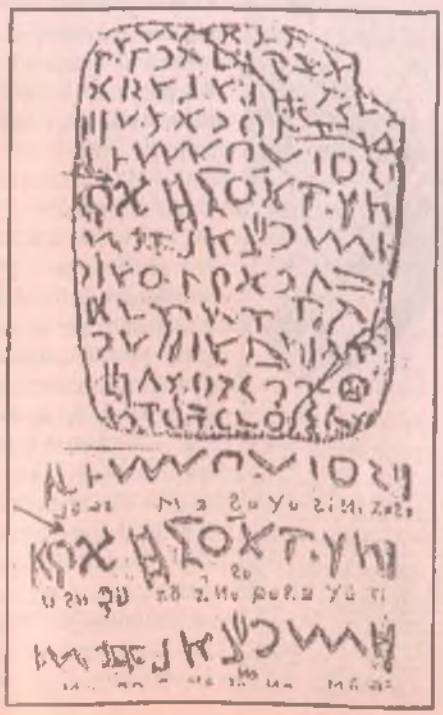

UB-OŞ Yüce Konfigürasyon yazıtı (18). UÇ damgasının yerleşmiş olduğu altıncı satır (İtuy Es Uqusung Oz, Öz UÇ/uşu) okunur, anlamı (onun özünün, UÇ/ma yoluyla empülsif olarak -ani bir itişle- canını öbür dünyaya geçirme).

Şimdilik Beycesultan adını vereceğimiz bu yazıtın, üzerinde bulunduğu toprak kap Erken Bronz Çağı'na yani -3200/3000 tarihleri arasına yerleştirildiğine göre, Beycesultan'da -4. binde Ön-Türk yazı, dil ve kültürü ve dolayısıyla Ön-Türk sanatı mevcuttur (Resim-10).

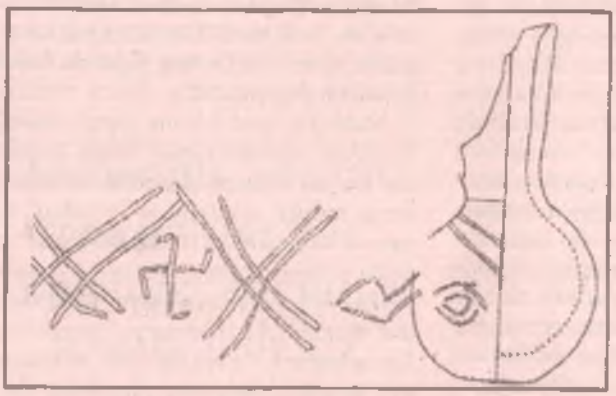

Önce, yazıttaki damgaları tanımaya çalışalım: Ortadaki UÇ damgasının iki yanındaki çapraz çift çizgiler "ēsis-ēsis" diye okunur. Daima hatırda olan yani Tanrı anlamını verirler ki, Ot-Oğ'da, Ön Mısır'da "İzis-isis" diye karşımıza çıkar. En baştaki damgalardan açık O -yukarıda görmüş olduğumuz As ve altındaki On damgalarıdır. Fakat şunu hemen belirtmek isterim ki, tanıdığım damgaları arka arkaya sıralayarak bir cümleyi çözmeye çalışmam büyük yanlışlara yol açabilir. Çünkü, Anadolu lehçesi dışında geriye kalan 29 Türk lehçesinden hiçbirini -tarihçilerimiz ve arkeologlarımız ve Batılı araştırmacılar gibi- bilmemekteyim. Bu da çeşitli anlamlara gelen damgaların, cümle içindeki anlamını yerine göre değerlendirebilmemin imkânsızlığı demek olmaktadır; yazıtı Kâzım Mirşan'a göndereceğiz ve onun vereceği çözümü bekleyeceğiz. Sayın Hakan Kale, geride herhalde mevcut olan Ön-Türkçe yazıtları ve şüphelendiği şekilleri, *Bilim ve Ütopya*'da yayımlar, Kâzım Mirşan'a gönderir ya da bana yollarsa, ülke kültürüne veya evrensel kültüre yapacağı hizmetin büyüklüğü daha geniş bir şekilde ortaya çıkacaktır.

Beycesultan yazıtı -3200'ler tarihini taşıdığına göre demek ki, bu çağda üretilen toprak kaplar ve onun paralelindeki öteki ürünler Ön-Türk kültürüne aittirler.

Kabın üzerinde Ön-Türkçe yazı olmasına rağmen, bu ürünün Ön-Türk ürünü olduğunu kabul etmemiz için bir Batılının okey'ini mi bekleyeceğiz? Kafamızın için hâlâ Batı ambargosundan kurtaramayacak mıyız?

Acaba Anadolu'da -1600'e kadar yazı yoktur diyenler -bizim verdiğimiz yazı örneklerini kabul etmiyorlarsa- bunu da mı reddedeceklerdir?

Sagalassos; Batı Anadolu'da yeni bir yerleşim merkezi

Sayın Hakan Kale'nin dikkat ve ilgisine, Ön-Türk dil ve kültürü şüphesini taşıyan bir buluşu sunmak isterim: Burdur Gölü yöresindeki Hacılar'ın topraklarından -3. binde doğmuş olan Sagalassos adlı yeni bir yerleşme merkezi bulunmuştur. Bu merkez, Hitit devleti sınırındadır, konuştukları dil ise, Luvi/Hitit dillerini andıran bilinmeyen bir dildir. Beycesultan'da Ön-Türk dil ve kültürünün bulunması, onun komşusu olan Sagalassos dilinin Ön-Türkçe olabileceği şüphesini uyandırmaktadır. Bunun yanında, Saga'nın Ön-Türkçe, felsefi düşünce demek olan Es-ög'den doğduğunu bildiğimiz gibi, -ssos ekinin kent demek olduğu ileri sürülmekte ve bu sonekin Pelsagça'da bulunduğu P. Faure tarafından kaydedilmektedir (19); Pelasg yazıtlarından 120'sini Mirşan, Ön-Türkçe okumuştur.

Bu veriler sanırım, Sagalassos kültürü konusunda araştırma yapmak için önemli ipuçlarıdır. Eğer Hasan Kale bu tür bir çalışmaya teşebbüs etmeyi arzu ederse, gerekli olan kaynakları arar ve kendisine iletirim.

Aynı konuda bir sorum daha olacaktır, Assos adının kaynağı ve anlamı hakkında aydınlatıcı bilgi verebilir mi?

KAYNAKLAR

1, 2, 3, 4) Kazım Mirşan; Alfabetik Yazı Başlangıcı, Bodrum, 1994.
5) H. Tarcan; Ön-Türk Tarihi, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1998.
6, 7) K. Mirşan; Anadolu Prototürkleri.
8) Ph. Prof. Dr. H.Z. Koşay; Erzurum ve Çevresinin Dip Tarihi, TKAE, Ankara, 1984.
9, 10, 11, 16) K. Mirşan; Altı Yarıq Tiğin, MBB, Ankara, 1978.
12) K. Mirşan; Lemnos yazıtı.
13) Doç. Dr. A. M. Dinçol; Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi, Cilt I, Hitit Öncesi Anadolu, Görsel Yayınları, 1982.
14) P. Petit; Expo. Etrusques, Paris, 1981.
15) L. Parmentier.
17) Alpay Pasinli; İstanbul Archeological Museum, Aturizm Yayınları, İstanbul, 1995.
18) K. Mirşan; Glozel Yazıtları, Bodrum, 1993.
19) Paul Fauri Fayard; Ulysse Le Cretois, Paris, 1980.

Aşk ve mühendis

Mühendis aşka el atacak. Berbat etmek için değil. Mekanik modellerle, matematiksel dille çalışan mühendis, aşk enerjisini saptayarak, kullanımının verimliliği, zenginliği için çaba gösterecek.

Ahmet İnam

Orada burada çıkmış yazılarımı, orasından burasından okuyan okur, yazımın başlığını görünce, aşkla mühendisliği karşı karşıya getirip, mühendisliğin aşktan çok uzak olduğunu savunacağımı sanabilir. Aşkla mühendis "yan yana" durabilirler mi? Yanıtımın "hayır" olacağını düşünenler için bu yazımda, değişen "mühendis" kavramının aşkla ilgisini tartışacağım. Mühendislikle aşk arasında ilgi kurabilenlere de söyleyeceklerimle mühendislik ve aşk arasındaki ilişkinin belki de şimdiye dek yeterince fark edilmemiş noktalarını ortaya koymaya çalışacağım.

Değişen meslek kavramı

Çağımızda "meslek" kavramı birbiriyle karşıtmış gibi görünen iki özellik taşıyor: Bir yandan bilim ve teknolojinin gelişimi içinde yeni yeni "bilgi alanları", o alanların uzmanlığını yapan meslek insanları ortaya çıkıyor; diğer yandan bu meslek alanlarında "yaratıcı olabilen", "bağlantılar kurabilen" insanların belli bir "geniş" görüş açısına, meslek ufkuna ihtiyacı oluyor. Bu "ufuk", onları farklı meslek alanlarıyla ilgi kurmaya götürüyor. Mesleğinde, teknik sorunların bilgisine sahip, ayrıntılı incelemeler, araştırmalar, buluşlar yapabilen birisi, bu başarıları, kendi mesleğini daha iyi tanımaya yarayacak diğer meslek alanlarına yaptığı "gezilerle" sağlayabilir. Komşu meslek alanlarında dolaşarak, oradaki deneyim birikiminden, o alanın bakış biçiminden, sorunları ele alışından epey şeyler öğrenebilir. Önümüzdeki yüzyılda, daha önce aralarında çok katı çizgilerle ayırım olduğu sanılan birçok meslek alanı arasında ilginç köprüler kurulacak, yeni meslekler ortaya çıkacak, eskilerin bir bölüğü yitip gidecek, kalanlar anlam değiştirecek.

Mesleğini körü körüne yapıp, mesleği dışındaki alanlara kapalı kalan, kendini dar meslek alanına hapsetmiş insanların kendi meslek alanlarında, "sıradan" bir memur olmanın ötesinde, kalıpların dışında sorunlar çözemeyeceğini savunabiliriz. Elbette uzmanlık yoğunlaşmayı, dar alanda "derinleşmeyi" gerektirir. Derinleşmek "ufuksuzluk" anlamına gelmemelidir. Bilginizin dayandığı ilkeleri, kuramları sorgulayabilecek bir bakış açısıyla donatılmış "derinlik" **devingen derinliktir**; alanında olup bitenler üstüne genişlemesine yorum yapabilmeyi, alanındaki özürlü ve eksik çalışmaları çepeçevre görebilmeyi sağlar.

Çağımız insanının teknolojinin "ilerlemesiyle" elde ettiği haber alma kolaylığı, onun sığ bakışını çoğu kez ortadan kaldıramıyor. Dünyada olup bitenlere yorum getirme işini "medya"ya bırakmış, "otoritelere" güvenmek zorunda. Mesleği, "ekmek parası" sağlayan bir geçim kapısı. Mesleğinin kazandırması gereken bakış açısına bile duyarsız, mesleğini sevmeyen insanın mesleğiyle "bütünleşmesi", onu kendine uzak hissetmemesi, sırtında kurtulunması gereken bir yük gibi taşımaması olanaksız görünüyor. Mesleğim, yaşarken duyduğum rahatsızlıklardan, sıkıntılardan, mutsuzluklardan biri haline gelmemeli. Onunla bütünleşebilmeli, onunla kendimi rahat, özgür duymalıyım.

Teknolojinin değişen anlamı içinde mühendis

Teknolojinin yüksek ivmesi karşısında ortaya konan teknolojik ürünler, bu ürünlerin tasarımı, üretimi için geliştirilen etkinliklerle toplum hızla değişiyor, dönüşüyor. Teknoloji, kökeninde "sorun çözümü" için ileri sürülen bilgi ve becerilerden, deneyimlerden oluşur. Burada "sorun çözümü" kavramını en geniş anlamıyla alabilirsiniz: Sorun çözümü teknikleri, teknolojinin önemli bir parçasıdır. Bu geniş, çok geniş anlamıyla teknoloji, doğa bilimleri toplum bilimlerini de kapsamış oluyor; tıbbı, psikolojiyi, folkloru (halkın sorun çözümü için kullandığı gelenekten gelen bilgiler ya da ürünler, örneğin!) matematiği, mantığı içine alıyor. Teknolojinin böylesine geniş bir açıyla ele alınması, her türlü sorun çözümü yolunun teknolojinin içinde görülmesi, teknolojiyi teknoloji olmayandan ayırmada, bugün tekno-

loji terimi altında toplanan etkinlikleri kavrayıp yorumlamada elbette karşımıza sorunlar çıkaracaktır. Bütün bu sakıncalarına karşın, teknolojinin insan kültürü içindeki dallı budaklı yapısını anlamada, bağlantılı olduğu kültür alanlarını kavramada, alışılagelmiş anlayışları giderek ortadan kaldırmaya yarayabileceği için, ilginç bir genişletme çabası olarak görünüyor. Elbette, amacım, teknolojinin alışılagelen anlamını "gereksiz" çarpıtma çabası değil; teknolojinin dar anlamına, giderek "mühendis"in basmakalıp bir meslek insanı olarak görülmesi eğilimine karşı çıkmak. Bu aşırı genişletilmiş, her türlü çözüm yolu anlamındaki teknolojiyi, alışılmış anlamından biraz daha geniş olmak üzere biraz daraltmak gerekiyor. Daraltma, geliştireceğim aşağıdaki savlar ışığında ortaya çıkacak.

1) İnsan, yaşamı boyunca "durumlar" içinde yaşar. **Yaşam durumları** ekonomik, politik, sosyolojik, kültürel, ahlaksal, psikolojik ögeler taşıyan, zaman içinde bireyin, bireylerle birlikte ya da kimi zaman kendi başına yaşadığı durumlardır.

2) Her yaşam durumu bir **sorun durumunu** içinde barındırır. "Sorun" yokmuş gibi görünen durumlarda, sorun ya gizlidir, ya da "gizil" (potensiyel olarak, zamanında ortaya çıkmak üzere) olarak bulunur. Diğer bir söyleyişle, her yaşam durumu, bir **sorun durumu**na dönüşebilir.

3) Her sorun durumunun anlaşılması, yorumlanması, çözüme kavuşturulması, ortadan kaldırabilmesinde teknolojinin katkıda bulunacağı noktalar olabilir. Her sorun durumunun teknolojiyle ele alınabilecek bir boyutu vardır. Burada teknoloji, teknolojik üretim, tasarım, kullanım süreçlerini kapsayan bilgiler, kuramlar, becerileri içine alıyor. Tıbbı da teknolojinin içinde düşünüyorum. "Tekhnē", bir dönüştürme çabası çünkü, çevreyle, doğayla yapılan savaşım; hastalıkların "denetimi", bakımı. Doğanın sunduğu beden üstüne oluşturulan teknoloji!

4) Öyleyse, bir yaşam durumu, içinde taşıdığı ortaya çıkmış ya da örtük olarak bulunan sorunların hangi noktalarda teknolojiyle tanınabileceği, çözülebileceği ya da ortadan kaldırılabileceğine bağlı olarak, teknolojiyle ilişkiye girer. Teknoloji, ilkece hemen her yaşam durumunda, yer alabilir; onun sorun durumuna dönüşmesine ya da sorun durumuna çözüm olmak üzere ortaya çıkabilir.

5) Teknolojiyle yakından ilişkili olan mühendis, doğa bilimi, ekonomi, yönetim bilimleriyle yaşam durumları içindeki sorunlarla başetmeye çabalayan bir mesleğe sahiptir. Bu alışagelmiş mühendis anlayışı, yaşam durumlarını dar bir anlayışla yorumdan kaynaklanır. Teknoloji sorunları taşıyan yaşam durumlarına yoğunlaşır; ilgisini bütün yaşam durumlarına genişletemez.

6) Mühendis, bilim ve teknolojinin sağladığı bilgileri özel yaşam durumlarına uygulayabilecek, karşılaşabileceği özel sorun durumlarına çareler, çözümler geliştirebilecek **beceri** ve **yeteneğe** sahip biridir. Mühendis, genel olan bilgileri özel sorun durumlarına uygularken, bu durumların kendine özgü yanını görüp, uygun çözümler bulabilen, üretebilen bir kişidir. Basma kalıp mühendislik anlayışı, matematiksel modellerin uygulama alanına aktarılarak sorunların çözüldüğü düşünür; özel durumların, kendine özgü yapılarından dolayı, modellerin olduğu gibi uygulanamayacağını göz önüne almaz (Tıpkı, tıpta basmakalıp hekimlerin hastanın "farklılığını" kavrama zahmetine girişmeden ilaç yazmaya kalkışmaları gibi!).

Mühendis, yalıtan, "mekanikleştiren", buyrulanı sorgusuz sualsiz, ufuksuz, görüşsüz yerine getiren, tatsız, tuzsuz, kültürsüz, sanat ve toplumbilimlerine, kültür sorunlarına yabancı bir insan olmayacak artık!

7) Teknolojiden yaşama "kalitesini" yükseltmesini bekleyen geleceğin insanına dar bakışlı bir mühendis, tasarım ve üretimleriyle ne sunabilir ki? Yaşamanın niteliği, nitelikli teknoloji üretimi ve tasarımıyla yükseltilebilir. İnsanın teknolojiden beklentilerine **kültürel, estetik** kaygılar da karışıyor. Mühendis, sürekli talep eden, yaşam durumlarının niteliğine duyarlı insanlar karşısında, örneğin tasarımlarına yalnızca verimlilik, sağlamlık gibi temel ilkelerle bakmayacak; estetik, ahlaksal kaygıları da mühendislik kaygıları içine alacaktır.

8) Mühendislik mesleği, çağımız mesleklerinin geçirmeye başladığı dönüşümleri en çarpıcı biçimde geçirmekte: Bir yandan dar uzmanlık alanlarına yoğunlaşırken, diğer yandan meslek ufkunu açmaktadır. Bunun yanında, teknoloji üreten firmalar arasındaki yarışmadan dolayı mühendis, üretilen ürünlerin, geliştirilen tasarımların bütününe çoğu kez ulaşamıyor. Bir memur mühendis olarak, önüne konan işleri yapmaya, verilen sorunları **ufuksuz** çözümlerle çözmeye çabalıyor.

9) Oysa yaşam durumları, yoğun biçimde toplumsal, ekonomik, siyasal, kültürel, ahlaksal, ruhsal bileşenleriyle sorunlar yaşıyor. Mühendis bütün bu farklı bileşenleri görebilen, teknolojiyle bu alanlar arasında bağlar kuran, doğrusu teknolojiyle bu bileşenleri uyum içinde bir araya getirebilen biridir. Teknoloji, yaşam durumlarının artık doğal bir parçası olmuştur. Mühendis onunla diğer bileşenler arasında köprüler kurabilme becerisine sahip bir meslek insanı olarak ortaya çıkıyor. Önümüzdeki yüzyılda yaşam durumlarının farklı bilgilerini kendi yeteneği, ilgisi, becerisi içinde kendi yaşamında birleştirebilen **bir bütün** insanın örneğini oluşturmada önemli bir aday olarak görünüyor.

Mühendis, parçalayan, bölen, yalıtan, "mekanikleştiren", buyrulanı sorgusuz sualsiz, ufuksuz, görüşsüz yerine getiren, tatsız, tuzsuz, kültürsüz, sanat ve toplumbilimlerine, kültür sorunlarına yabancı bir insan olmayacak artık! Bir bütün insan olacak. Yaşam niteliğini yükseltmeye çabalayan insanın taleplerini, estetik ve ahlaksal alanlarını önemsemeden yerine getiremeyecektir. Böyle bir önemseme içine girdiğinde, mühendis bir **eylem insanı**, giderek bir bütün insan olacaktır: Toplum mühendisliği ile teknoloji mühendisliği, beden mühendisliği (tıp) ruh mühendisliği, düşünme, duyma mühendisliği birleşecektir!

Böylece "mühendis" kavramının taşıdığı olumsuz anlam ortadan kalkacaktır. Bu sığ, bu hesap yapan, patronunun buyruğunu körü körüne uygulayan insan, genişleyen ufkuyla, yaşam durumlarına, sorun durumlarına bakışında getirdiği açılımlarla bir kültür insanı olacaktır! Teknoloji kültürün bütünlüğü içinde sonradan getirilmiş bir yama gibi durmayacak; bilimle birleşmesi nasıl gerçekleşmişse, teknolojinin kültürle, kültürün bileşenleriyle (sanat, felsefe, tarih, edebiyat..) yeni birleşmeleri, canlı etkileşmeleri oluşacaktır.

Bu açıklamalar ışığında mühendisin aşkla olan bağını kısaca irdelemeye geçebiliriz.

Aşktaki mühendis, mühendisteki aşk

Aşk, büyük bir enerji, büyük bir coşku. Bu aşkta ortaya çıkan yaşama enerjisine "şevk" diyelim. Bu enerjinin insanı bütünleyen dört temel öğeyle bağlantısı

var: Bedenimizle, duygularımızla, aklımızla ve çevremizle. Bedenimizden yükselen **şevk**'in, **erôs**'un bizi doğaya, doğadaki canlılığa bağladığını duygularımızdaki enerji fırtınalarıyla yaşarız; akılla inceltilmiş, derinleştirilmiş, uyum kazandırılmış bu enerji, çevremize doğru yönlendirir bizi, **dışa** taşarız; dışımızla birleşiriz; yine bu duygu ve akıl süzgecinden gelen enerji bizi içimize çeker; doğal, toplumsal, kültürel, ekonomik, psikolojik çevrelerimizi aşk enerjisinin yeniden düzenlediği ya da kökten değiştirdiği bakış açılarıyla hem işimiz de hem de dışımızda yaşarız.

Bu anlamıyla şevk, bizi bedenimizle, duygularımızla, aklımızla ve çevremizle **bir araya** getirir. Aşk, şevki dönüştüremeyenler için "delilik", ölçüsüzlük, bir anlamda, darmadağın, paramparça olmaktır. Oysa, o zamana dek ayrı ayrı duran yanlarımızı fark ettirir bize, birleşme yolunda harekete geçirir: Parçalarımız arasında bağlantılar, köprüler kurar! Bütünleştirir bizi; bedenimizle duygularımız arasındaki etkileşmeyi hızlandırır, güçlendirir, bu etkileşime aklı ve çevremizi de katar.

Şimdiye dek aşk ve şevk, sanatçıların, kültür adamlarının, sözde bilim adamlarının konusu olmuş. Mühendislikle bir arada olabileceği hiç düşünülmemiş; tersine, teknolojinin önemli bir ögesi olan mühendisliğin aşkı öldüreceği; mekanikleştireceği, hesap kitaba bağlı kılacağı düşünülmüş. İnsan, nasıl olacak da bu darlaşmayı, sığlaşmayı bir çırpıda kavrayacak, kendine, topluma, kültüre bakışta farklı açılar kazandırıp, çözümler getirecek umudu, yaratıcı olmaya çabalayan mühendisten bekleyecektir? Aşk yorumunu, aşk sorunlarının anlaşılmasını, çözümünü mühendisten beklemeye hakkımız var mı? Neden başka bir meslek mensubundan değil de, mühendisten aşkla ilgilenmesini, aşkın bir mühendislik konusu yapılmasını bekliyoruz? Aşkın mühendisliği mi olur? Mühendis, işletmenin, çalıştırmanın, uygulamanın, üretimin, denetimin insanı değil mi? Matematiksel modellerle çalışmaz mı? Aşkın matematiği mi olur?

Mühendisi, mühendis olarak aşkla ilgilenmekten alıkoyan, bu basmakalıp mühendis anlayışına dayalı sorulardan farklı soruları sormak gerekiyor.

Mühendisin bugün dünyadaki yeri neresidir? Teknolojinin insan kültüründe yeri nedir? Teknolojinin insan yaşamındaki etkisinde mühendisin gücü, etkisi nedir? Aşk, yeni yüzyıla girerken, insan yaşamında nasıl bir anlam taşıyor?

Sondan başlayalım: Aşk, tıpkı sanatta olduğu gibi, duyarlılığı, becerisi olanlar için bir enerji kaynağı. Aşkın ortaya çıkardığı enerji, şevk, erôs, bir hakikat araştırması yolunu açabiliyordu, örneğin

Platon'da. Aşkın insanı araştırmaya, sorgulamaya, giderek beceriye, teknolojik üretime götürecek gücü olduğunu söyleyebiliriz. Elbette, mesleğini doya doya yaşayan bir mühendisin, örneğin, şevkle araştırıp, sorunlara eğilişini sıradan yaşayışı içinde gözlemleyebiliriz. Burada, sözünü etmeğe çalıştığım "aşk" bu değil. Canla başla çalışma, mesleğinden heyacan duyma değil. Buradaki aşk, mühendise yeni düşünceler için esin kaynağı olan, yeni üretime olanak sağlayan, mühendisin tüm enerjisini uğraştığı sorun üzerine yoğunlaştıran bir enerji. Bu anlamda her meslek erbabının taşıması gereken özelliklerden biridir aşk. Aşksız bilim, aşksız teknoloji olamaz. Aşk, öncelikle, yolun başında yaşanır; yolun ortasında, yaptığımız işten aldığımız keyif sonucu ortaya çıkan, doyum duygusuna benzer duyguya "aşk" demenin yerinde olmayacağına inanıyorum. Aşk, çağlar boyu değişen anlamlarıyla, mühendisliği de içine almaya hazır. Mühendis, içindeki aşkla bu değişimi yaşamaya.

Önümüzdeki yüzyılda, insan, teknolojiyi yaşamının doğal bir parçası olarak görecek, teknoloji, yıllarca "teknik" sorunlarla değil, insanın her sorununa açtığı ufukla önemli olacak. Şimdi bizim birbirinden çok uzakta bulduğumuz alanlar birleşecek; teknoloji, özellikle tıp alanında, eczacılıkta, yapılan çalışmalarla kültür ve toplum içinde, sorun çözümü uğraşında yerini alacak. Aşk, anlamını yitirme tehlikesi yaşayan insan için bir dirilme, harekete geçme olanağı verecek. Bu enerjinin **denetimi, dönüştürülmesi** mühendisin de katkılarıyla gerçekleştirilebilecek.

Mühendis, teknoloji içinde, teknoloji planlayıcılarının piyonu olmayacak. İçinde aşk olacak çünkü. Teknik üretimin, tasarımın deneyimi toplumsal, psikolojik alana aktarılacak. Mühendis, aşk enerjisinin nasıl boşuna harcandığını görerek, bu enerjiyi denetleyip, bu enerjiden ortaya çıkacak olanı kavrayabilecek. Mühendis, artık aşk mühendisliği de yapmaya başlayacak; bunu aşkın büyüsünü bozmakla gerçekleştirmeyecek. İnsanın içinden gelen aşk adına yapılan bir yığın akıl dışı, saçma eylemin gereksizliğini, yararsızlığını gösterecek. Mühendis, bir psikolog, bir sosyologtan farklı olacak olağan ki, kurduğu ilişkiler ve araştırmalar da eskisi gibi olmayacak.

Mühendis aşka el atacak. Berbat etmek için değil. Mekanik modellerle, matematiksel dille çalışan mühendis, aşk enerjisini saptayarak, kullanımının verimliliği, zenginliği için çaba gösterecek.

Dönüştürülen aşk enerjisi, güzel bir dünyanın oluşmasında önemli bir rol oynayacak. Aşk, tarihindeki mühendisi unutmayacak.

Girit yazısı ve gizemli Phaistos diski

Kültürler arası bağlantıların anlaşılabilmesi ve Anadolu arkeolojisi ile ilgilenen okuyucuların tamamlayıcı bilgiler edinebilmesi amacıyla, çevre uygarlıklardan Girit Adası'ndaki erken dönem uygarlıklar ve onların yazısı ile sırrını halen koruyan Phaistos Diski üzerine yazdık.

A. Ahmet Uhri

Akdeniz'in doğusunda, Ege Denizi ile Akdeniz'i coğrafi olarak ayırmakla birlikte, kültürel olarak birleştirmede önemli bir rol oynadığı düşünülen, ince, uzun ve dağlık bir ada olan Girit'in; yapılan araştırmalar sonucu, Neolitik Dönem'den önce yerleşilmemiş bir yer olduğu şimdilik ileri sürülmektedir. Kültürler arası bağlantıların anlaşılabilmesi ve Anadolu arkeolojisi ile ilgilenen okuyucuların tamamlayıcı bilgiler edinebilmesi amacıyla, yazımızın konusu çevre uygarlıklardan biri olan Girit Adası'ndaki erken dönem uygarlıklar ve onların yazısı ile sırrını halen koruyan Phaistos Diski üzerine seçildi.

Başta da belirttiğim gibi Girit'te Neolitik Dönem'den önceye tarihlenen herhangi bir buluntuya bugüne kadar rastlanılamamıştır. Adadaki en büyük yerleşim sayılan Knossos'taki oldukça kalın Neolitik tabakadan elde edilen Karbon-14 sonuçları, MÖ 6300 tarihini vermektedir (1). Uzun bir Neolitik Dönem'den sonra, yaklaşık MÖ 2600 yıllarında Anadolu'dan adaya gelen ve bakır işlemeyi bilen bir grup insanla birlikte adada Bronz Çağı'nın başladığı düşünülmektedir. Girit Adası'nın bu ilk halkları Yunanlı değildi ve bugün arkeoloji literatüründe Pre-Grek olarak nitelendirilmektedirler.

Bu halkların kendilerine ne dediklerini tam olarak bilmesek bile, Knossos'u kazan ünlü arkeolog Sir Arthur Evans'ın, mitolojik kral Minos'tan yola çıkarak bu uygarlığa Minoen adını verdiğini biliyoruz. Mitolojiye göre, Zeus ile Europe'nin oğlu olan Minos, tanrıların da yardımıyla kardeşlerini yenerek Girit tahtını ele geçirmiş, ancak Poseidon'a verdiği sözü unutup, kendisine gönderilen beyaz boğayı kurban etmediği için bu boğa daha sonra, onun ve halkının başına bela olmuştur. Mitoloji ile ilgilenenler bu boğayı *Minotauros* olarak tanırlar. Yani Minos Boğası.

Aslında başka bir yazının konusu olabilecek denli uzun olan bu boğa sözcüğü -Tauros- ile Toros Dağları'nın adının aynı kökten geldiği bilinmekteyse de yeni bir iddia daha vardır. A.M.C. Şengör'ün iddiası bu sözcüğün Neolitik Çağ öncesi ortaya çıkan ve birçok farklı dillerde aynı anlama gelen, Tur, ta-, tu, to- sözcüklerinden türediği ve ister Hami-Sami, Hint-Avrupa isterse de Ural-Altay olsun bütün bu dil ailelerinde ortak anlamlara geldiği, bu anlamın da dağ veya boğa olduğudur. Buradan yola çıkarak şu sonucu da eklemektedir Sayın Şengör: "Bu doğruysa, dağın (daha doğrusu genellikle faal yanardağların, örneğin Nemrut) davranışlarını boğanın (tanrısının?) davranışlarıyla paralelize ederek açıklamaya çalışan bir görüş; bir başka deyişle ilkel bir tektonik varsayım ile karşı karşıya olduğumuz iddia edilebilir. Bu varsayımda 'Ana Tanrıça' duyarlı, güvenilir ve doğurgan (besleyici) ovaları (yani jeolojik olarak da 'duyarlı' alanları), büyük bir olasılıkla Ana Tanrıça'nın oğlu ve kocası durumundaki ve çeşitli mitolojilerde karşımıza genellikle fırtına ve/veya gök tanrısı olarak çıkan 'Boğa-Dağ Tanrısı' ise duyarsız, ne yapacağı belirsiz ve doğurtgan (yanar) dağları (yani jeolojik olarak da 'duyarsız' yapıları) temsil etmektedir" (2).

Konumuz elbette Minos Boğası değil ancak bu kısa bilgiyi eklemeden de edemedim. İşte bu Bronz Çağı halklarının Girit Adası'na gelip buradaki yerli halkla kaynaşmasıyla Girit'in Miken öncesi çağı başlar ve yaklaşık 1200 yıl sürer. Girit arkeolojisinde bu dönem; ortaya çıkan bazı felaketler sonucu yıkılan sarayların tekrar kurulmasıyla özdeşleştirilerek, ortaya aşağıdaki kronoloji ve isimlendirme çıkar (3):

Phaistos Diski'nin A ve B yüzleri

Girit Adası ve arkeolojik yerleşimler

Saraylar Öncesi Çağ (Pre-Palatial): MÖ 2600-2000/1900

Erken Saraylar Çağı (Early Palatial): MÖ 2000/1900-1700

Geç Saraylar Çağı (Late Palatial): MÖ 1700-1400

Saraylar Sonrası Çağ (Post Palatial): MÖ 1400-1100

Yunan öncesi Girit'te kullanılan yazılar

Girit'in Bronz Çağı kronolojisini özetledikten sonra, şimdi de bu dönemde Girit Adası'nda kullanılan yazı tiplerini inceleyelim. Tiplerini dememin nedeni, bu çağ Girit'inde birden fazla yazının kullanılmış olmasıdır. Kısaca, III. bin yılın ortalarından başlayan ve geç II. bin yıl olarak tanımlanabilecek bir tarihte biten bu dönem Girit'inde Hiyeroglif, Lineer A ve Lineer B olmak üzere üç tip yazıyla yazılmış belgelerle karşılaşılmıştır. Şimdilik hiyeroglif yazıyı bir kenara bırakıp, Lineer A ve B yazılarıyla ilgili bazı bilgiler verelim. Bu yazı sistemine **Lineer** denmesinin nedeni, kökeninde ideogramlar bulunmasına rağmen, artık nesne betimlemelerinin açıkça seçilemediği, soyut görünümlü çizgisel düzenlemelere dönüşmüş şekillerden oluşmasıdır. Bu yazı, Yeni Saraylar Çağı'nda (Geç Saraylar Çağı) gelişimini tamamlamış ve yaygın biçimde kullanılmıştır (4).

Bu yazıların günümüze en yakın olanı ve çözümü konusunda büyük aşamalar kaydedileni Lineer B yazısıdır ve MÖ 1400 yılından daha eskiye gitmemektedir. Bu yazı, MÖ 1400 yıllarında Yunanistan anakarasından gelip adayı işgal eden Mikenler tarafından Lineer A yazısının belki de kendi dillerine uydurulmasının bir sonucudur. Kısaca; bir Yunanistan halkı olan Mikenler, Girit'e verdiklerinden daha fazlasını onlardan öğrenmiş gibi gözükmektedirler. Sadece Knossos'da ele geçen bu yazı, kil tabletler üzerine yazılmakta ve o dönem zenginliğinin altında tarımın bulunduğunu açığa koymaktadır (5). Asıl konumuz bu yazı değil elbette. Yunan etkisinden önceki Girit'te kullanılan yazılar esas konumuz olmakla birlikte, Lineer B yazısı bilinmeden bu konuyu açıklamak eksik kalacağından öncelikle hakkında en çok şey bilineni, yani Lineer B'yi kısaca tanıttık.

Girit'in ilk ya da erken saraylarının kurulmasından hemen önce, yaklaşık olarak MÖ 2000'lerde, bazı yazı benzeri olarak nitelendirilebilecek işaret bileşimlerine de rastlanılmıştır. Girit'in bu ilk yazılarına ilişkin en erken kanıtlar MÖ III. bin yılın sonlarına tarihlenen birkaç mühür üzerindeki 15 farklı işarettir. Bunlar üç değişik yerleşimin Saraylar Öncesi Çağlarına ait katlarından ele geçmiştir. Bu yerleşimler, Knossos yakınlarındaki Archanes, Mesara Platosu'ndaki Hodegetria Manastırı ve Rethymnon yakınlarındaki Pankalochori'dir (6) (bkz. Harita). Bu ilk yazıların büyük bir kısmı fildişi malzeme üzerine kazınmış olup yazının ilk biçimleri olarak nitelendirilebilecek bu belgeler, adada üç farklı yerde bulunduğu için, yazının bu üç farklı yerden adaya yayıldığı söylenebilir (7).

Erken Saraylar dediğimiz dönemin başlamasıyla birlikte, yani ilk sarayların inşası ile birlikte, olasılıkla sarayda oturan yöneticinin egemenliği altında tuttuğu topraklardan elde ettiği geliri kayıt ve kontrol etmek için bir hesap yazısının geliştirildiği, bu sayede sarayın depolarına giren çıkan malların yönetiminin kolaylaştığı düşünülmektedir. İşte bu hesap için ortaya çıkan yazının gelişim aşaması, Evans'a göre, resimlerle bazı kavramları ya da nesneleri anlattığına inanılan Hiyeroglif yazıdan, Lineer A (bkz. Resim 2) yazısına doğru olmuş ve Hiyeroglif yazı MÖ 1700'lerden sonra sadece kült amaçlı kullanılan bir yazı haline gelmiştir. Lineer A ise ele geçen tabletlerin hepsinden anlaşıldığı kadarıyla, tamamen hesap işleri için kullanılmış ve çözülebildiği biçimiyle; hasat rekoltesi, var olan ticari eşyalar ve yönetilen insanlar hakkında krala bilgi vermeyi amaçla-

Phaistos diski üzerindeki işaretler

mıştır. Lineer A yazısına keramik, sunu kapları ve diğer kil objeler ile tabletlerde rastlanılmaktadır. Ancak; daha önce de belirttiğimiz gibi bu yazının çözümü kesin olarak yapılamamıştır. Bununla birlikte tabletlerde yazılanların kaplarda bulunan farklı miktarlardaki buğday, yağ vb. maddeleri belirten ideogramlar olduğu, sayıların da on tabanına göre yazıldığı anlaşılmıştır. Erken Saraylar Çağı'nın bu yazı tipi, yani Lineer A ile yazılmış yazılar, Phaistos'ta bu döneme tarihlenen I. Saraya ait kalıntılar arasında, İtalyan arkeolog Luigi Pernier ve ardılı Doro Lewi tarafından bulunmuştur.

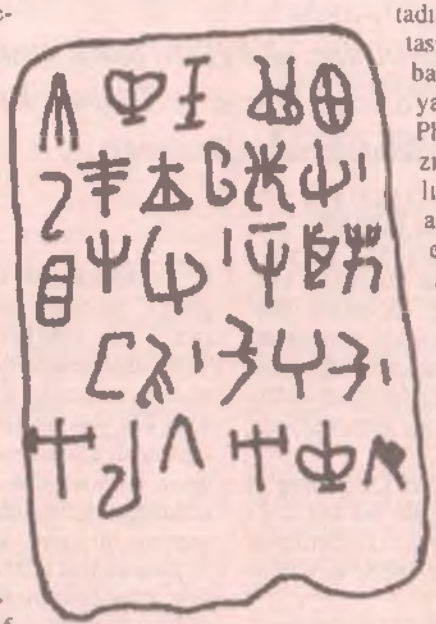

Lineer A tableti

Yukarıda da belirtildiği gibi her iki yazı aslında aynı zaman diliminde var olmuşlardır. Hiyeroglif yazı ve Lineer A'nın aynı dönemlerde yaşamasında şaşılacak bir şey de yoktur. Çünkü, Minos kültürü ile çağdaş diğer kültürlere baktığımızda da aynı durumu görürüz. Örneğin; Hititler hem Babil'den aldıkları çivi yazısını hem de Hitit Hiyeroglifi denen yazıyı bir arada kullanmaktaydılar. Erken Saraylar Çağı Girit'inde Lineer A'nın kullanımı hesap kayıtlarıyla sınırlıyken, Hiyeroglif yazı yazıtların yanı sıra çeşitli objeler (vazo, tablet, token) üzerinde kullanılıyordu. Uzun yıllar boyunca, Erken Saraylar Çağı'nın bitmesi ile birlikte Hiyeroglif yazının da kaybolduğuna inanılmıştı. Ancak; Doğu Girit'teki Palaikastro yakınlarında bulunan Petra'da yakın zamanlarda keşfedilen ve yeni kazılan bir Geç Saraylar Çağı tabakasında ele geçen çeşitli tekstlerdeki Lineer A ve Hiyeroglifler, bu iki yazının dağınık da olsa Erken Saraylar Çağı'nın bitişinden sonra da kullanıldığını kesinleştirmiştir (8). Geç Saraylar Çağı'nda Lineer A'ya kil tablet, taş, metal gibi çeşitli materyallerde rastlanılırken, Hiyeroglif yazı, sadece mühürlerde gözükmekteydi.

Phaistos Diski

Bütün bu açıklamalardan sonra, yazımızın başlığı olan Phaistos Diski'ni tanıtmaya geçilebilir. Sözü bu kadar uzatmamın nedeni, Phaistos Diski'nin hiyeroglif yazıyla yazılmış olması ve bu diskin her iki yüzünde yer alan hiyeroglif işaretlerle, diğer buluntuların üzerinde rastlanılan hiyerogliflerin halen esrarını koruması, çözülememesidir. Disk üzerindeki yazılar, aslında Mısır Hiyeroglifleri ile benzerlik göstermemesine karşın, bu tip yazılara genel olarak hiyeroglif dendiğinden bu şekilde anılmaktadır.

Phaistos Diski adını bulunduğu yerden yani Phaistos'tan almaktadır. Girit Adası'nın ortasında, Libya Denizi'ne bakan güney kıyılarına yakın bir yerde bulunan Phaistos'ta yapılan kazılar sonucu, 1903 yılında daha önce adını andığımız Luigi Pernier tarafından, Phaistos Sarayı'nın kuzeydoğu dairelerinde, arşiv odasının yakınındaki küçük bir mekanda (8 numaralı oda) Lineer A yazılı bir tabletle birlikte ele geçen diskin tarihlemesi, aynı yerde ele geçen bir adet keramik parçasına dayanarak Geç Saraylar Çağı'nın başına (MÖ 1700) yapılmaktadır. Bugüne kadar üzerine birçok değişik açıklama, çözüm denemesi yapılan bu diskin üzerindeki işaretler, aradan geçen 96 yıla karşın halen tam olarak anlaşılamamıştır. Daireye çok yakın bir şekli olan diskin çapının, diskin değişik yerlerinden yapılan ölçümler sonucu 15.8-16.5 cm arasında olduğu saptanmıştır. Diskin her iki yüzü, spiral bir kuşak içinde, kil henüz ıslakken damgalarla basılmış hiyeroglif işaretleri taşır. İşaret grupları kuşağı, dikey çizgilerle birbirinden ayrılmışlardır (9). Disk üzerinde yer alan bu kuşaklar içindeki şekiller grubunun her birinin bir sözcüğü ifade ettiği araştırmacılarca ileri sürülmektedir. Hiyerogliflerin toplam sayısı 45 tanedir ve bazı hiyeroglif grupları sık sık tekrar etmektedir (bkz. Resim 4). Bu tekrardan yola çıkılarak, disk üzerinde yazılan metnin dini bir ilahi (Hymnos) olduğu düşünülmektedir. Hakkında kesin bilgiler ve çözümler bulunmayan bu esrarengiz diskin kökeni konusunda da arkeologlar arasında görüş birliği yoktur. Evans, diskin güneybatı Asya'dan getirildiğini, Girit eseri olmadığını söylerken, bazı Yunanlı araştırmacılar disk üzerindeki işaretlerin Yunanca olduğunu iddia etmişler, Davis ise disk üzerindeki yazıların Hititçe olabileceğini ileri sürmüştür.

Kısacası; ne kökeni, ne üzerindeki yazının dili, ne de yazılanların anlamı şimdiye dek çözülememiş olan bu kilden disk, daha uzun bir süre Girit arkeolojisi ile uğraşanlar için bir sorun olmaya devam edecek gibi gözükmektedir. Sadece çıktığı tabakaya dayanarak bir tarihleme yapılabilen bu disk için verilen tarihlere de Girit'te yapılan yeni kazılar sonucu kronolojinin değişebileceği düşünülerek şüpheyle yaklaşılması gerektiği araştırmacılarca belirtilmektedir.

DİPNOTLAR

1) A. Michailidou; Knossos-A complete guide to the Palace of Minos, Athens 1989, s.24.
2) A. M. C. Şengör; "The Mountain and The Bull", Z. Taşlıklıoğlu Armağanı, I. Cilt , Ark.-San. Yay., İst.1999.
3) Michailidou; s.36 ve Sonia di Neuhof, The Minoen civilization and the Palace of Knossos, s.12.
4) S. Alexiou; Minos Uygarlığı, çev. Elif Tül Tulunay, Ark. ve San. Yay., İst.1991, s.155.
5) P. Levi; Eski Yunan, 'Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi' Çev. N. Erdilek, İletişim Yay., İst.1987, s.32.
6) L. Godart; The Phaistos Disc, Athens 1995, s.49.
7) Godart; s.49.
8) Godart; s.51.
9) Alexiou; s.153.

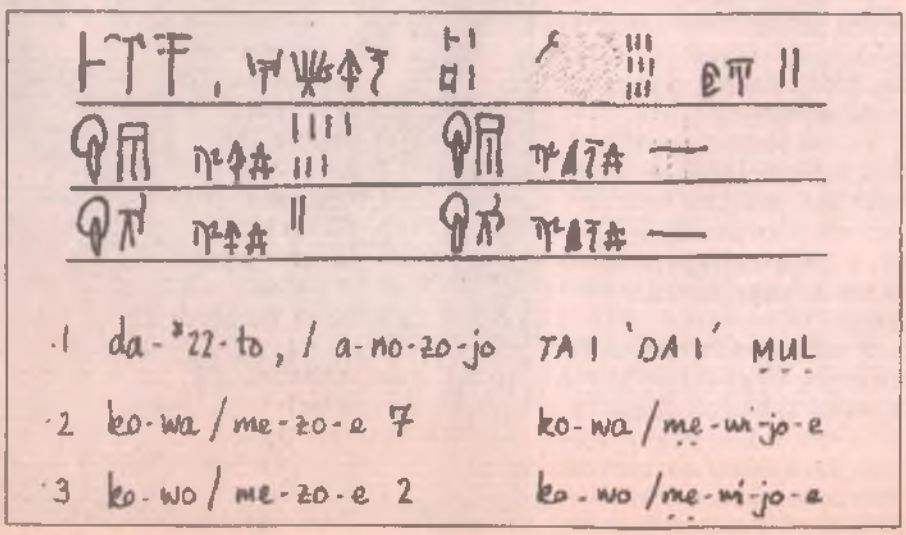

Lineer B tableti ve çözüm örneği

Kutadgu Bilig'deki Hint etkisi: akıbet ile Durga-Kali

Kutadgu Bilig'deki iç dinamiği oluşturan unsurlardan akıbet'in, Şakti'yi somutlaştıran tanrıçalardan Şiva'nın eşi Durga-Kali (Tanrıça Durga ve Tanrıça Kali'nin kompozit hali) ile örtüşme olasılığına değineceğiz.

Mehmet Suat Bergil

Kutadgu Bilig'in yapısını ayakta tutan belkemiği işlevini Hint düşüncesinden gelen **Şakti** (ilahi güç veya enerji) kavramının görmüş olabileceği tezi, **Kut-Lakşmi** ve **Ukuş-Sarasvati** paralellikleri ekseninde daha önce iki ayrı yazıda işlendi (1). Bu üçüncü yazıda ise, aynı çerçeve içerisinde, *Kutadgu Bilig*'deki iç dinamiği oluşturan unsurlardan **akıbet**'in, Şakti'yi somutlaştıran tanrıçalardan Şiva'nın (2) eşi Durga-Kali (Tanrıça Durga ve Tanrıça Kali'nin kompozit hali) (3) ile örtüşme olasılığına değinilecektir.

Akıbetin iki tanımı

Kutadgu Bilig'deki kurguda akıbet, Ögdülmiş'in akrabası ya da kardeşi olan Odgurmış tarafından kişileştirilir. Odgurmış, Sencer Divitçioğlu'na göre tasavvuf çıkışlı (4), Saadet Çağatay'a göre de Budizm'e bağlı (5) olduğu için "dünyadan el etek çekmiş"tir (6).

Akıbet, yani Reşit Rahmeti Arat'a göre "hayatın sonu" (7), zahit Odgurmış tarafından iki türlü olarak tanımlanır:

1) "Bu dünya kısa bir zamanda gidecek, öbür dünya gelecektir; çok uyanık ol." (beyit no: 3556): Zaman'ın geçişiyle yaklaşan ölüm.

2) "Bu dünya seni terketmeden, sen onu bırak; o senden bıkmadan, sen daha önce davran, onu gözünden düşür." (beyit no: 4737): Dervişin ya da Budist keşişin "ölmeden önce ölmesi."

Birinci tür akıbeti sık sık hatırlatması Odgurmış'ın adının anlamına çok uygun düşmektedir. Gerard Clauson'un ünlü *Onüçüncü Yüzyıl Öncesindeki Türkçe'nin Etimolojik Sözlüğü*'nde, odğurmak kelimesinin karşılığı olarak, "(birini) uyandırmak" verilir (8). Bu durumda, Odgurmış, "uyandırmış" anlamına gelmektedir. Yani birinci şıkta alıntılanan türden çok sayıda beyit onun ağzından dile getirildiğinde, muhatabını uyandırmak gibi bir işlevi yerine getirmektedir Odgurmış.

5690 nolu beyitte ise, Odgurmış'ın uyarılarına paralel olarak, bu kez doğrudan zamanın öğüdünün Ögdürmiş'in üzerinde uyandırıcı bir etkide bulunduğunu görürüz.

Sanskrit'te siyah ya da kara anlamına gelen "Kala" kelimesinin belirlediği Zaman kavramını, tanrıça Durga-Kali'nin, Kali yanı kişileştirir (9). Kali, "zamanın yok edici akışında yitip gittiği" gerçeğini insanın aklına en kalıcı şekilde nakşeder: "O (Kali); cesetlerle, çakallarla ve insanı dehşete salan dişi ruhlarla çevrili olan ölü yakma yerinde ikâmet eder. Ağzından bir kan seli akar, boğazında insan kafalarından oluşmuş bir çelenk asılıdır ve belini de insan kafalarından yapılma bir kemer kuşatır" (10).

Zaman yok eder, ama Hint düşüncesine göre çevrimsel hareketiyle de yeniden üretime, canlanmaya yol açar (11). Kali ise, bir boşluk oluşturduğu için hiç doldurulamayan karnıyla her şeyi yiyip yutarken, bir yandan da "ebediyen her şeyi doğurmaktadır" (12). İlahi Ana olması nedeniyle, kâinatın çevrimsel yok oluşu sonrasında, "bir sonraki yaratılış için gerekli olan tohumları, aynen (Hint) evindeki değişik araç ve gereçleri bir teknede tutan evin büyükannesi gibi hareket ederek bir araya getirir." (13)

Tanrıça Kali

Odgurmış'ın, miras olarak Ögdürmiş'e bir "çanak" bırakması, Kali'nin söz konusu etkinliğinin bireysel düzeyde tekrarlanmasına işaret ediyor olabilir (beyit no: 6321-6327). Sürekli ölümü hatırlatan Odgurmış, akıbetin öbür yüzü olan tekrar canlanışı da herhalde bu "çanak" aracılığıyla dile getirmekteydi (14).

Ölmeden önce ölmek

İkinci şıkta ifade edilen türden akıbete gelince, bu kez, "insanın akıbetini kendi eline alıp yönlendirmesine" ilişkin bir yöntem de diyebileceğimiz "ölmeden önce ölmek" çıkar karşımıza. Bu uygulamanın esası arzunun/hevesin yok edilmesine ve duyular aracılığıyla edinilen zevklerden uzak durulmasına dayanır, ki bunu gerçekleştiren

kişinin "öldüğü" kabul edilir (15).

Odgurmış, söz konusu uygulamayı bir "savaş" ve mücadelenin odağındaki unsurların kaynağı olan beden ile dünya yaşamını da birer "düşman" olarak nitelendirir:

"... hevesin kafası iyice ezilmelidir" (beyit no:3342).

"Nefesinin arzularını kendisinden uzaklaştıran kimse ... gizli düşmana fırsat vermez" (beyit no: 3628).

"Kendi nefis ve hevesinin başını ezmedikçe, vücut doğruluk yoluna giremez" (beyit no: 4807).

"Bu dünya bir düşman, vücut ise başka bir düşmandır..." (beyit no: 3589).

"Bu vücut bir düşmandır ve çok çetin bir düşmandır; o her yere tuzak ve ağını yaymıştır.

"Onu arzusuna bırakma, gayret et, mukavemet göster..." (beyit no: 3637-3638).

Kötülüğün on kollu yok edicisi

İşte, Odgurmış'ın takınılmasını öğütlediği bu savaşçı tavır da Durga-Kali'nin savaşçı kimlikli Durga yanıyla örtüşür.

Durga denilince karşımıza çıkan görüntü şudur: Bir aslana ya da kaplana binmiş, sarı tenli, çoğu kez on kollu, pürsilah bir Tanrıça! Mahişa adındaki, manda bedenli bir ifriti yenerek (16), onun el koymuş olduğu cenneti tanrıların adına ondan geri almasıyla ünlüdür Durga: "Hem Tanrılar hem de insanlar tarafından, kendilerini ifritlerden kurtardığı için övgüyle anılır" (17). Mary Pat Fisher'e göre de "kötülüğün on kollu yok edicisi"dir o (18).

Durga'nın ortadan kaldırdığı = ifritler = kötülük güçleri denklemi ile Odgurmış'ın başının ezilmesini salık verdiği = nefis/heves/arzular = "insanı uyutan gaflet"e (beyit'no: 5267) yol açan unsurlar denkleminin, Durga-Kali bütünlüğü ile Odgurmış'ın *Kutadgu Bilig*'deki komple işlevinin örtüşmesi çerçevesinde tam bir denklik gösterdiği ileri sürülebilir.

İşin en ilginç yanı, savaşçı Durga ile mezar rahim çevrimini (19) simgeleyen Kali'nin kompozit halde oluşturdukları bütünün şu satırlardaki yorumda matematiksel bir temele oturmasıdır:

Sanskrit'te siyah ya da kara anlamına gelen "Kala" kelimesinin belirlediği Zaman kavramını, tanrıça Durga-Kali'nin, Kali yanı kişileştirir.

"İmdi, muson yağmurlarının sonuna işaret eden 'Dokuz Gün Bayramı' (navaratri), onuncu gün, kesin olarak Durga'ya adanan büyük daşahara [daşa'dan (on sayısından) geliyor] bayramıyla biter. Hindular o bayramda tanrılarının (Durga'nın) kötülüğün güçleri karşısında kazandığı zaferi kutlar.

"... bütün sayıları yazmayı olanaklı kılan ondalık konumlu ... sayılamada 1 ile 0'ı kullanarak yazılan onuncu tam sayı ise ("on"), Hint simgesel düşüncesinde, ilk dokuz sayının çevriminin sonunda birime yeniden dönmekle, bir başarıya karşılık geliyordu" (20).

Odgurmış için bu nihai başarının ya da zaferin "ebedi dünyayı bulmak" olduğunu ise şu beyitten öğreniyoruz:

"İnsan bu dönek dünyaya sarılır ve onun zevklerine mukavemet etmezse, ebedi dünyayı nasıl bulur (ki?)" (beyit no: 4800) (21).

Tanrıça Durga

DİPNOTLAR

1) Mehmet Suat Bergil; i) Kutadgu Bilig'deki Hint Etkisine Bir Örnek, Bilim ve Ütopya, sayı 51, Eylül 1998, s:72-73. ii) Kutadgu Bilig'deki Hint Etkisi: Ukuş-Sarasvati, Bilim ve Ütopya, sayı 55, Ocak 1999, s:64-65.

2) Ünlü Hint Üçlemesi'ni oluşturan tanrılar böylece her yazıda kendilerine ait Şaktiler ile gündeme gelmiş oluyorlar: a) Vişnu-Lakşmi (Şri), b) Brahma-Sarasvati ve c) Şiva'da çok sayıdaki Şakti somutlaşmalarından Durga-Kali ile.

3) Burhan Oğuz: Türkiye Halkının Kültür Kökenleri, cilt II/I, Doğu-Batı Yayını, İstanbul 1980, s:292: "Durga-Kali, Shiva'nın 'erişilemez' zevcesi oluyor."

4) Sencer Divitçioğlu; Nasıl Bir Tarih? Göktürkler, Karahanlılar, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1992, s:167-170.

5) Saadet Çağatay; Kutadgu Bilig'de Odgurmış'ın Kişiliği, Türk Dili Araştırmalı Yıllığı (Belleten), 1967, s:39-49.

6) Sait Başer: Kutadgu Bilig'de Kut ve Töre, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, s:41.

7) Reşit Rahmeti Arat; Kutadgu Bilig I: Metin, Türk Dil Kurumu, 3. baskı, Ankara, 1991, s:28.

8) Gerard Clauson; An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish, Oxford at the Clarendon Press, 1972, s:48.

9) Mircae Eliade; İmgeler Simgeler, Gece Yayınları, İstanbul, 1992, s:54.

10) Joseph Campbell; The Masks Of God: Oriental Mythology, Penguin Books, N.Y., 1976, s:165.

11) Mary Pat Fisher; Living Religions, I.B. Taurus Publishers, N.Y., 1997, s:96.

12) Joseph Campbell; a.g.e., s:5.

13) a.g.e., s:165.

14) Sencer Divitçioğlu; a.g.e., s:169-170.

15) Jhon Kingsley Birge; The Bektashi Order of Dervishes, Luzec Oriental, Londra, 1994 (gözden geçirilmiş faksimile baskı), s:267.

16) Wendy Doniger O'Flaherty; Hindu Mitolojisi, çev. K. Emiroğlu, İmge Yayınları, İstanbul, 1996, s:205-206.

17) Margaret ve James Stutley; A Dictionary of Hinduism, Routledge and Kegan Paul, Londra, 1977, s:82 ve 174.

18) Mary Pat Fisher; a.g.y.

19) Joseph Campbell; The Masks of God: Occidental Mythology, Penguin Books, N.Y., 1976, s:25.

20) Georges Ifrah; Hint Uygarlığının Sayısal Simgeler Sözlüğü, çev. K. Dinçer, TÜBİTAK, Ankara, 1995, s:58-59.

21) Kutadgu Bilig beyitlerinin alındığı kaynak: Reşit Rahmeti Arat; Kutadgu Bilig II, çev. Türk Tarih Kurumu, 4. baskı, Ankara, 1989.

Gerçek bir hazine derlendi: 13. yüzyıldan günümüze 15 bin halk türküsü

Onur Akdoğu, dokuz yıllık bir çalışmanın ürünü olan 'Kutsal Hazinemiz: Türk Halk Müziği' adlı kitabın temel amacını, doğru notalama-doğru bilgiler olarak saptamış ve bu ilke doğrultusunda çalışmış.

Onur Akdoğu ile söyleşi

Halen Ege Üniversitesi Devlet Türk Mûsikîsi Konservatuvarı'nda öğretim görevlisi olarak çalışan Onur Akdoğu, ülkemizde ud sanatçısı, besteci ve müzikolog olarak tanınıyor. Bugüne kadar vermiş olduğu 22 konserin 12'si ud resitali olup, bu resitallerden 6'sını 1991 yılında Dışişleri Bakanlığı'nca gönderildiği Almanya'nın Münih, Mainz, Köln, Gütersloh, Leipzig, Dortmund ve Münster kentlerinde gerçekleştirdi. Yine bu kentlerde vermiş olduğu konferanslarda, Türk müziğinin Alman müzikçilere tanıtımına katkıda bulundu. Değişik kurumlarda, tümü basılı 12 konferans, 15 bildiri sundu. 40 dolayında makalesi ve Türk müziği konulu 25 kitabı yayımlandı. Ayrıca dört müzik dergisinin yayımlanmasına katkıda bulundu. Bunların yanında, değişik türlerde 78 eser besteledi. Tüm bu çalışmalarını *Neler Yaptım Müzik İçin* adlı kitabında toplayan Onur Akdoğu, EÜ DTMK Kütüphane ve Arşivi'ni de kurup tasnifleyerek araştırmacıların hizmetine sundu.

1968'den bu yana geleneksel Türk Halk Müziğiyle ilgilenen Akdoğu, bu konuyla ilgili gerçek anlamda bir kataloglamanın ve arşivin eksikliğini duyarak; bu müzik türünün ezgisel ve biçimsel kimliğinin ortaya çıkartılması için çalışmalara başladı. Bu konuyla ilgili ilk ciddi çalışması *Türk Müziği'nde Türler ve Biçimler* ve *Türk Müziği'nde Perdeler* adlı kitaplardır.

Onur Akdoğu'nun dokuz yıllık çalışmasının ürünü olan son kitabı *Kutsal Hazinemiz: Türk Halk Müziği*, Türkiye kültürü açısından gerçek anlamda bir başvuru kaynağını oluşturuyor. Sayın Akdoğu ile dokuz yılını alan bu kapsamlı çalışması üzerine konuştuk. Söyleşiyi Ender Helvacıoğlu ve Kiraz Perinçek gerçekleştirdi.

Onur Akdoğu üniversitedeki çalışma odasında.

Onüçüncü yüzyıldan günümüze kadar gelen toplam 15 bin türkü derlediniz. Kısaca bu çalışmanın öyküsünü alalım sizden...

- Öncelikle böyle bir çalışmaya neden gerek duyduğumu aktarayım. Böyle büyük boyutlu bir işe kalkışmak için, insanda yapacağı işe yoğun bir sevgi bulunması gerek. Yaklaşık 30 yıldır müzikle ilgili herşeyi, dolayısıyla geleneksel Türk halk müziği ile ilgili herşeyi toplayan bir insanım. Şu anda elimde çok büyük bir arşiv var ve bu arşiv bilgisayara kayıtlı. Benim alanım yalnızca geleneksel Türk halk müziği değil. Türk müziğinin bütün alt türleriyle ilgiliyim. Fakat bu arşivin oluşması sırasında sürekli kafamı kurcalayan konu şuydu. Bakıyorum hep bölük pörçük notalar sağda solda kütüphanelere giriyor. Geleneksel halk müziği ile ilgili; Ahmet derlemiş, Mehmet derlemiş, TRT derlemiş... Neden bunların hepsi bir arada olmasın? Neden halkımıza ait müzik ürünlerinin hepsini bir yerde toplayan bir kitap olmasın? Bu ürünlerin hepsini müzikoloji açısından inceleyen bir kitap neden olmasın? Onları kodlayan, katoloğlayan bir kitap...

Neden "Kutsal Hazine"?

Bu kültürün şu son 15-20 yıllık süreç içinde yozlaşmaya yüz tuttuğunu görünce, bu duygu bende neredeyse panik halini aldı. Bir an önce bunları bir araya toplamak lazım. Çünkü halkın en önemli öğesi olan müzik kültürü kaybolmaya yüz tutuyordu. Bu düşüncelerle hareket ettim ve ilk yaptığım iş önce hepsini tasnif etmek oldu; geleneksel halk müziğine ilişkin ne varsa hepsini tasnif ettim. Yani yayımlanmaya hazır hale geldi. Bu yozlaşma süreci düşünüldüğünde aklıma geliveren ve ilk ortaya attığımda çok tartışılan bir kelimeye değinmek isterim. Ben geleneksel Türk halk müziğini bir kutsal öğe olarak niteliyorum. Dolayısıyla bu bozulmaması gereken, yozlaşmaması gereken bir olguydu. Bu nedenle **kutsal** kelimesini çok uygun gördüm. Ardından bu bir **hazine**ydi. Bir ezgisel hazineydi, bir sözel hazineydi. İkisi yan yana gelince **Kutsal Hazinemiz Türk Halk Müziği** adı ortaya çıktı. Kutsallığın dinselliği çağrıştırdığı eleştirisi geldi ki, buna çok karşı çıktım. Çünkü kutsallık asla dinsellik değildir. Kuşkusuz ki din de kutsaldır. Ama kut-

sal lafı sadece din için kullanılmaz. Onun için "Kutsal Hazinemiz" adını koyduk ve bu işe giriştik.

Çalışmanın kapsamı

Yaklaşık 9 yıldır bu işle uğraşıyorum. Notaları aynı yöreden olanları, aynı kişinin derlediklerini, aynı kaynak kişiden derlenenleri; hepsini tasnifledim ve oturup notalarını yazmaya başladım. Bütün notaların hemen hemen yarıya yakınını yazmış durumdayız şu anda. Yalnız burada bir şeyi açıklığa kavuşturmak gerekir. Bunları ben derlemedim. Ben bunları derlemek için Anadolu'yu adım adım dolaşmadım. Ben birbirinden habersiz insanların ya da TRT'nin derlemelerini bir araya getirmeyi amaçladım ilk olarak. İkinci amacım şuydu: Geleneksel Türk halk müziği ürünlerinden bazıları, değişik yayınlarda az da olsa yer aldı. Bu yayınları alıp birbiriyle karşılaştırdım; **edisyon kritik** dediğimiz olguyu gerçekleştirdim. O yayınlar bazı insanların elindeydi. Bunların eğrisinin doğrusunun bilinmesi -yine bu yozlaşma bağlamında konuşuyorum- büyük önem taşımaktaydı. Bu açıdan bunları da aldım, birbirleriyle karşılaştırdım. Kitapta onlara da yer verdim.

Onur Akdoğu'nun "Kutsal Hazinemiz Türk Halk Müziği" başlıklı eserinin ilk iki fasikülü. Her ay çıkan bu fasiküller gazete bayilerinde bulunabiliyor.

Ayrıca geleneksel Türk halk müziğiyle ilgili folklorik müzik terminolojisi; ona da açıklık getirmeye çalıştım. Çünkü bilimsel düşünce bunu gerektiriyordu. Nedir bilimsel düşünce? Örneğin, elinize bir zeybek ezgisi aldığınızda, sözgelimi Isparta zeybeği denildiğinde, akla gelecek ilk soru "Zeybek nedir?" sorusudur. Ben notayı yayımlamakla kalmadım; zeybek kelimesini de açıkladım, ritmik ve makamsal terminolojiyi de açıkladım. Kaynak kişiler, bu işi oluşturan, doğuran kişiler ve aktaran kişilerle ilgili elimden geldiğince bilgi toplamaya çalıştım. Yine benzer olarak, derleyen kişilerin hizmetleri büyüktür; onlar hakkında da bilgiler toplayıp bu kitapta yayımladım. Fakat yayımladığım biyografik bilgiler hiçbir zaman işte şu ilkokula şu ortaokula gitti bilgisi değildir. Doğrudan doğruya o müziğe ne katkısı olduysa onu yazdım. Kimi üç satırdır, kimi 30 satırdır ama sadece katkıdır. Hiç boş laf yoktur. Bir de insanların kitap okumaktan sıkıldığını, hatta genel olarak kitap okumayı sevmediğini düşündüğümüzde, bu kitabı halka nasıl okuturum düşüncesi de egemendi bende. Dolayısıyla görsellik kazandırmak istedim. Özellikle biyografik ve terminolojik bilgilerde, küçük hoş resimlerle eğlenceli hale getirdim. 'Sulandırdım' diyorum ben buna; ama bu eğlenceli görünüm altında akademik bilgi vermeye çalıştım. Hatta yazının puntolarını da, yazı rahat okunsun diye büyük tuttum ve bu kitap ortaya çıktı.

Gayet tabi ki kitap ortaya çıkıp masamın üstünde de durabilirdi. O zaman imdadıma çok kaliteli bir yayıncı yetişti. Çetin Gültekin sayesinde bu iş bugün gün ışığına çıkıyor.

13. yüzyıldan kalma bir türkü

İkinci önemli olgu da 13. yüzyıldan bu yana 15 bine yakın ezginin yayımlanması konusu. Burada öncelikle bu 13. yüzyıl lafına açıklık getirmek istiyorum. Çünkü geçen hafta *Cumhuriyet* gazetesinde değerli müzik tarihçisi arkadaşımız Önder Kütahyalı'nın *Kutsal Hazinemiz*'i öven bir yazısı çıktı. Fakat yazının sonundaki cümlede şöyle diyordu: "Türkler nota yazımına 19. yüzyılda girmiştir. Dolayısıyla 13. yüzyıla ait bir türkü nasıl belli olur?"

Bunu açıklamak istiyorum. 13. yüzyıl lafının macerası şudur. Ferruh Arsunar adlı derlemeci 1940'lı yıllarda bir kitap yazmış ve bu kitapta da derlemiş olduğu bir türkünün notasına yer vermiştir. Bu türkü sözel bir türküdür. Sözlerine bakıldığında içinde geçen Melikşah kelimesi ve o kelime ile ilgili diğer anlatımlar bizi ta Selçuklu dönemine götürmektedir. Alparslan'ın komutanlarından birinin adıyla çakışmaktadır. Olaylar da çakışmaktadır. Yani konu olarak 12. yüzyıl sonu, 13. yüzyıl başına ait. İkincisi gayet tabi ki müzikolojik bağlamda konuştuğumuza göre, bir eserin sözlerine bakıp bu eserin yüzyılını doğrudan söylemeniz olası değildir. Ezgisel anlayış da önem taşımaktadır. İşte bu Hüseyni makamında olan türkünün ezgisini incelediğimizde; bu ezginin içinde kullanılan aralıkların ve ezgisel anlayışın 13. yüzyılda eser yazmış Sultan Velet'in *Saz Semai* adlı eserinin ezgi anlayışıyla çakıştığını, örtüştüğünü gördüm. Ondan da önemlisi, bizde **beste-i kadim**, yani eski beste adı verilen üç tane ayin-i şerif vardır. Yapanları belli değildir. Bu ayin-i şeriflerin 15. yüzyıldan sonra bestelendikleri kesindir. Bu ayin-i şeriflerden birisi de Hüseyni makamıdır. Onu incelediğim zaman türkünün bu ezgisel anlayışla da çakıştığını gördüm. Sözler vardı. Ferruh Arsunar'ın görüşü de bu doğrultudaydı. Ben de ona müzikolojik olarak katıldım. Dolayısıyla "13. yüzyıldan bu yana" lafı ortaya çıktı.

İlk ciddi derlemeler

Fakat yine şu anlaşılmasın; 13. yüzyıldan bu yana gelen eserleri yayımlamam demek, 14 ve 15. yüzyıllardan da eser yayımlamam demek değildir. Bizdeki ciddi ilk derleme 17. yüzyılda **Ali Ufkî** tarafından yapılmıştır. Ali Ufkî bir Polonyalıdır. Asıl adı **Albert Bobowsky**'dir. Bu adam küçük yaşlarda Osmanlı sarayına gelmiş, orada büyümüş, yetişmiştir; birkaç dil ve çok iyi müzik bilen bir insandır. Dolayısıyla Ali Ufkî, İstanbul'da hem geleneksel halk müziğine ilişkin, hem de geleneksel sanat müziğine ilişkin birçok derlemeler yapmıştır. Yaptığı bu derlemelerin hepsini *Mecmuâ-i Sâz-ü Söz* adı altında bir kitapta toplamıştır. Ve bu derlemelerin hepsini de, kendisinin oluşturduğu batı nota yazısına benzer bir nota yazısıyla yapmıştır. İşte bu derlemelerin içinde, yanlış anımsamıyorsam 241 tane türkünün de notası yayımlanmıştır. Biz bu türkü notalarını da yine *Kutsal Hazinemiz*'de yayımlayacağız.

Ayrıca yine 19. yüzyılda, **İglas Kunoş** adlı bir Macar, derlemeler yapmış Batı Anadolu'da. Maalesef bu adam müzik bilmediği için sadece sözel ezgilerin sözlerini derlemiş. Bir de örf, adet, gelenek açısından neler var, onları derlemiş. İşte biz bu 19. yüzyıldaki sözlerden yola çıkıp, elimizde aynı sözdeki ezgileri karşılaştırarak, bunların 19. yüzyıla ait olduğunu söyleme olanağını elde ediyoruz. Bunların yanında, bizdeki ilk ciddi derlemelerden biri de 1895-1925 yılları içinde **Muallim İsmail Hakkı Bey** tarafından yapılmıştır. Muallim İsmail Hakkı Bey eski **Mızıka-yı Hûmayun**'da, yani saray bandosunda hocadır. Muallim adı da oradan kalmadır. Kendisi ilk zeybek derlemesini yapmış kişidir. Bu yaptığı derlemeleri ve zeybeğin bir tür olduğunu anlayarak kendisinin zeybek türünde bestelediği eserleri *Mahzen-i Esrar-ı Mûsikî Zeybekler* adlı bir kitapçıkta yayımlamıştır. Ama formsal ilk derleme 1926 yılında **Darülelhan** (İstanbul eski belediye konservatuvarı) tarafından yapılmıştır. Biz bu Darülelhan'ın yaptığı yayınları da edisyon kritik sonucu tekrar *Kutsal Hazinemiz*'de yayımlıyoruz. En önemlisi de bugün Ankara Devlet Konservatuvarı arşivinde ulaşılmayı, notalanmayı bekleyen birçok geleneksel halk müziği eseri bulunmaktadır. Umarım onlara da ulaşacağız. Hepsine kitapta yer vereceğiz. İşte bunlar toplandığında toplam 15 bin kadar eser gündeme gelmektedir.

Evrensel müzik-ulusal müzik

- Geleneksel Türk halk müziğinin ulusal veya yöresel, bölgesel yönü nedir? Ya da evrensel, uluslararası müzik nedir; bu açıdan Türk halk müziğinin değerlendirmesini yapabilir misiniz?

- O değerlendirmeden önce dünyadaki müzik türlerine kısaca değinmek gerekir. Bir defa bir müzik türü, o tür içinde yer alan eserler, o toplumun beğenisi var olduğu sürece varlığını sürdürebilir. İşte bu açıdan bakıldığında biz dünyadaki müzik türlerini ikiye ayırıyoruz. Birincisi uluslararası beğeni çemberi içinde varlığını sürdüren eserler ki; biz buna uluslararası müzik diyoruz. Diğeri de yanlızca o ulusun beğeni sınırları içinde kalan türlerdir; bunlar da ulusal türler. Hint müziği, Çin müziği, Türk müziği gibi. Bu ulusal türün altında yer alan alt türler var. Bunlar da ikiye ayrılıyor. Geleneksel Türk müziği ve çağdaş Türk müziği. Geleneksel Türk müziğindeki alt türlerden ilki geleneksel Türk halk müziğidir. Bu açıdan bakıldığında bir geleneksel müzik hiçbir açıdan uluslararası bağlamda kendine yer bulamaz. Çünkü geleneksel Türk müziği, Türk halkının beğenisi var olduğu sürece var-

Doç. Dr. Hakan Cevher:
'Bu çalışmayı ancak Akdoğu Hoca yapabilirdi'

Ege Üniversitesi Konservatuvarı Öğretim Üyesi Doç. Dr. Hakan Cevher ile Onur Akdoğu'nun çalışması üzerine konuştuk. Sayın Cevher'in görüşlerini sunuyoruz.

- Bu çalışma hakkında görüşlerinizi alabilir miyiz?

- Kıymetli hocamın çalışması hakkında eleştiri yapacak güçte hissetmiyorum kendimi. Ancak bu yayının hazırlanmasında nasıl bir ön çalışma yapıldı, kimler bu çalışmayı yapabilirdi ve neden Onur Akdoğu'ya nasip oldu; çok canlı şahit olduğum için ve yıllardır talebesi olduğum için bu konuları açıklayabilirim. Bir kere hocamın her saniyesi bilgilenmek, yazmak ve çevresini bilgilendirmekle geçer. Bu, onda bir alışkanlıktır. Ama bunu herkese yapar; eşine de yapar, çocuğuna da yapar, bize de yapar, biz ordinaryüs olsak gene yapar. Bilgilenmekten de asla kaçmaz. Öğrenmek için ne gerekiyorsa yapar, gider bulur.

Ancak bu yapıda bir insan böyle bir yayını gerçekleştirebilirdi. Keza 28 kitabının verdiği tecrübe, bugün Türkiye koşullarında çok az sayıda insan vardır. Bu tecrübe de şarttır. Dolayısıyla bu tecrübe olmaksızın yapılabilecek çalışmalar muttak eksik olacaktır. İşte Onur Akdoğu'nun bunu yapmış olması Türk halk müziği adına bir kazançtır. Onun, yayın konusunda, yazma araştırma konusunda, neyi halka daha kolay verebiliriz konusundaki deneyimi, bu eseri ortaya çıkardı. O eğlenceyi yakaladı bu çalışmada; yani insanların daha kolay alabilmesi için eğlenceli bir tarz yarattı. Bir de kendim de işin içinde olduğum için biliyorum; nota yazmak çok vakit alan iştir. Hoca bunu çok uzun süredir özverili çalışmalarıyla başardı. Gerçekten bilgisayar, bilgi, arşiv, yazma yeteneği, tecrübe; işte bakın bu ögeler hep bir kişide toplanacak ki bu ürün ortaya çıkacak.

- Bu çalışmanın türküler açısından değeri nedir?

- Bence çok önemli. Biz bugüne kadar yaptığımız yayınları uygun bir şekilde dağıtamadık, yayamadık; hep kendi şahsi gayretlerimizle yapmaya çalıştık. Fakat Çetin Bey gerçekten çok ciddi baktı bu olaya ve onun gibi aktif bir insanın bu olayı üstlenmesi sayesinde oldu bu iş. İşte, mesela yerin 600 metre altında bir maden vardır. O madeni birisinin çıkarması gerekiyor; yoksa o orda duruyor.

Şimdi bu gerçekleşince insanlar hocanın kıymetinin farkına vardı, yaptığı eserin farkına vardılar. Ben özellikle söylemeliyim, Onur Hoca'nın çok ince bir kitabı vardır; perdelerle ilgili. Mükemmel bir çalışmadır. O kitabı iki yıllık bir çalışmayla yazamazsınız. Çok büyük felsefe ustalarının kitabı 28 sayfayı geçmez; ama siz bir ömür okursunuz anlayamazsınız. Aynı şey. Bu da birikimle yapılmış ve Türk müziğinde perdeler konusunda çok önemli bir problemi çözmüştür. Hoca'nın yakaladığı çok istisnai şeylerden birisi de, halk müziğinin uygun bir şekilde insanlara ulaştırılmasıdır. Bugüne kadar kaynak kişi hakkında insanlar hiçbir şey yazmamış; ama derleyen, notaya alan kişilerin isimlerini yazmışlar, biyografileri var... Ama o türküyü yakan, doğuran kişi hakkında hiç bilgi yok. Demek ki yakana, derleme yapılan kadar kıymet verilmemiş. Kadınsa kadın, yaşlıysa yaşlı. Halbuki onu da derlemeleri gerekirdi; geçmişini, yaşam öyküsünü, dedesi kim, tarlası bahçesi, kimden öğrenmiş gibi bunları da derlemeleri lazımdı. Halk türkücüleri bunları yapmamışlar. Hoca yapabildiği kadar, bulabildiği kadar bu açığı kapatmaya çalıştı.

İkinci bir önemli nokta ise, edisyon kritik, yani eser mukayesesi. Notanın düzgün verilmesi çok önemli. Hoca, örneğin, daha önce basılmış notaları tarayıp koyabilirdi; ama fotokopi siliktir iyi çıkmaz. Ama saatlerce oturup notayı yazmak da çok büyük zaman ve bilgi ister. Türkiye'de bu işi, dört dörtlük yapabilen insan sayısı çok az. Hocam'ın bu eseri hakkında söyleyebileceğim, onun eserini değerlendirmek asla bana düşmez, ancak övgüyle söz etmek bana düşer.

Bu yayımın gerçekleştirilmesi için; birincisi 28 kitaplık bir tecrübe, ikincisi gerçekten geçmişten süzülüp gelen bir arşiv. Ve bu arşiv, eğer bilgisayara girmezse çöplüktür. Çünkü insanlar beyninde tutamazlar; bilgisayara geçirmek ise onun 5 yılını almıştır; canlı şahidiyim. Ayrıca yazma yeteneği; yazdıklarını karşısındakine sıkılmadan aktarabilmek de ayrı bir beceri.

Bütün bunlar bir araya gelince Onur Akdoğu kişiliğinde, *Kutsal Hazinemiz* gibi müstesna bir eser ortaya çıktı. Bana göre bu, Hoca'dan başkasına yakışmaz. Biz dört dörtlük müzik tahsili yaptık, talebesi olarak doçent olduk. Bunun tahsille, doçent olmakla, profesörlükle falan alakası yok. Bir kere gönül var, sevgi var. Hiçbir maddi kazancı yok bu işten, yıllardır tanıyorum. Bindiği arabayı göreceksiniz traktör ondan iyi çalışıyor. Ama şunu söylemek istiyorum yeni nesilin çok iyi arabaları var. Hepsinin evinde 4 televizyonu var. Cine 5'leri var, herşeyleri var; üç tane kitapları yok. Kanayan yaramızdır bu maalesef.

lığını sürdürebilen bir müzik türüdür. Demek ki zaten geleneksel müziğin, adından da kolayca anlaşılabileceği gibi, evrensel olma iddiası olamaz.

Geleneksel müziklerden yola çıkılarak uluslararası platformda yer alınabilir elbette. Ama bu işi yapacak insanların öncelikle geleneksel kültürü çok iyi bilmeleri lazım. Ayrıca uluslararası dili konuşabilecek kadar müzik bilgisi, müzik yeteneği, bestecilik yeteneği olması lazım. Dolayısıyla geleneksel müzikler, geleneksel ölçüler içinde, geleneksel koşullar içinde yaşatılmalıdır. Burada bize düşen görev geleneği yaşatırken gelenekte yaşamamaktır. Bu çok önemlidir. Böyle insanlar ancak onu uluslararası platforma taşıyabilir. Günümüzde bir tartışma var biliyorsunuz. Türküler şöyle seslendirilirse, vitrini değiştirilirse, şöyle olursa yozlaşır mı yozlaşmaz mı... Benim görüşüme göre yozlaşma olur. Bu görüşün karşısında olanlar "Ahmet öyle söylüyorsa söylesin, eser yerinde olduğu gibi orijinal duruyor" diyorlar. Bu çok yanlış. Bir ünlü kişi geleneksel halk müziğine ilişkin bir ezgiyi alıp kendi anlayışına, kendi beğenisine, kendi kültürüne, kendi Türkçe konuşmasına göre seslendirir, bunu da Türk halkına duyurursa ve Türk halkı da onu benimserse; bu eser o zaman yozlaşma süreci içine girer.

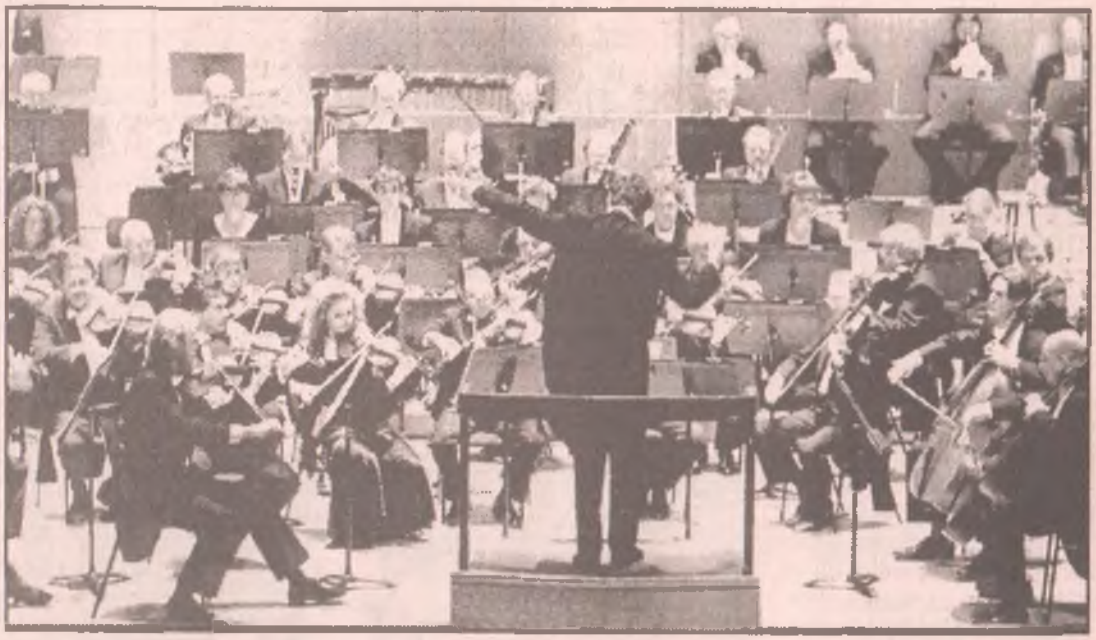

Klasik Müzik en önemli evrensel müzik türlerinden biri.

- Uluslararası müzik türlerine ilişkin bazı örnekler verebilir misiniz?

- Tabi ki, sözgelimi genel olarak Türkler'in klasik Batı müziği dediği Beethoven, Chopin; bunlar uluslararası sanat müziğinin örnekleri, bestecileridir. Bizim geleneksel halk müziği ise ulusal bir türdür. Selahattin Pınar ulusal bir türün bestecisidir.

- Caz, rock...

- Caz uluslararasıdır. Rock uluslararasıdır. Bizim yığın müziği dediğimiz, büyük yığınların, uluslararası bağlamda, beğenisi içinde varolan müzik türleridir. Tango da örneğin uluslararası bir müzik türüdür.

- Tango nasıl oluyor peki? Arjantin kaynaklı, Güney Amerika kaynaklı olmasına rağmen uluslararası...

- Uluslararası olmanın koşulu ulusal olanı bilmekten geçer demiştik. İşte o ülkenin ulusal müzik türlerinden yola çıkılarak oluşturulmuş bir türdür tango. Nasıl olmuştur da bütün ulusların beğenisini kazanmıştır? Çünkü hitap ettiği ulusların tonalite anlayışını içermektedir; ritim anlayışını içermektedir. Çok orijinal figürleri olan bir dans anlayışını içermektedir. Bunların hepsi yan yana gelince, uluslararası bağlamda da beğeni alanı bulabilir.

- Peki flamenko?

- Aynı şekilde flamenko uluslararası bir müzik türü olma yolunda bayağı yol katetmiş bir müzik türüdür. Bir Kenya aydını, bir Fransız aydını, bir Türk aydını flamenko müziği sevebiliyorsa, o müzik türünde kendinden bir şeyler bulabiliyorsa, o müzik türü uluslararası alana çıkıyor demektir. Bunun da koşulları beğeniyle ilgilidir. Beğeni müzik anlayışıyla ilgilidir. Ama bir flamenko gitar ya da bir caz, tango müziğini Ege'nin falan köyünde beğendiremezsiniz. Çok farklı müzik anlayışları, farklı beğeni alanları olduğu için.

Türk halk müziği evrensel olabilir mi?

- Türk halk müziği, flamenko ve tango gibi evrensel beğeni kazanmak veya o düzeye gelmek gibi bir yola girebilir mi? Geçmişte bu tür çalışmalar yapıldı mı?

- Tabi yapıldı. Sözgelimi Adnan Saygun'un, Ferit Tüzün'ün, Ulvi Cemal'in çalışmaları vardır bu konuda. Ama bu çalışmalar maalesef hem azdır; hem de gereği kadar seslendirilmemektedir. Uluslararası bağlamda birçok ülkede seslendirilmiştir bu eserler ve beğenilmiştir de. Ama sürekli seslendirme olmadığı için ve çok eser olduğu için, düşündüğümüz anlamda 'uluslararası' olunamamıştır. Ama bir *5. Senfoni* kadar çok çalınabilse, mutlaka Türk beğenisi uluslararası platforma yansıyabilecektir. Beethoven'in *5. Senfonisi*'ni bilmeyen mi var? Beethoven'in daha bir sürü senfonileri var, onları ilgililer bilir. Ama 5.'sini biliriz, 10.'sunu biliriz. Neden? Çünkü çok seslendirilmiştir, çok beğeni toplamıştır, alanını genişletmiştir. Ama Türk eserleri için bunları söyleyemiyoruz şu anda.

- Çokseslilik-tekseslilik açısından bakabilir miyiz bu soruna?

- Bu Türkiye'de tartışma konusuydu. Ama yavaş yavaş o tartışma ortadan kalkıyor. Tekseslilik ya da çokseslilik müziksel beğenide bir ölçü değildir; olmaması lazım; müzik yelpazesi geniş bir insansa, at gözlüğüyle bakmıyorsa... Tekseslilik bir özür değildir. Çokseslilik övünülecek bir konu değildir. Fakat çağdaş müzik dediğimiz zaman, ki çağdaşlık o alanda varılmış en üst noktayı simgeler, müziğin temel koşulu da çoksesli oluşudur. Bir başka deyişle, çoksesli değilse o müzik çağdaş olmaya aday değildir. Ama bizim geleneksel müziklerimiz tekseslidir. Dikine işitmenin ötesinde, yatay işitmeyi amaçlamıştır. Onun estetiği, onun hazzı o tekseslilliktedir. Öyle doğmuş bir müziği çokseslendirirseniz, zaten o hazzı ortadan kaldırırsınız. Ama geleneksel müzikleri oluşturan öğeleri yakalayıp, onları bilip, onları alıp, çağdaş müzik anlayışı içinde işlerseniz; o zaman çağdaş müzik üretmiş olursunuz. Dolayısıyla uluslararası olmaya adım atmış olursunuz.

Halk müziğinin sözel tema zenginliği

- 15 bin türküyü bir araya topladınız. Esas olarak hangi temalar hakim Türk halk müziğinde? Diğer Türk müziği türleriyle karşılaştırarak bu konuda bilgi verebilir misiniz?

- Çarpıcı bir şey söylemek istiyorum. Dünyadaki bütün sanat müzikleri halk müziklerinden çıkmıştır; müziksel bilinç açısından. Ama sözel açıdan herkes kendi kültürünü yansıtır. Geleneksel sanat müziği bir bakıma bir burjuva müziğidir. Geleneksel halk müziği, adı üstünde, halkın müziği. Geleneksel sanat müziği benim alanlarımdan biridir. Övünmek için değil; konuya hakim olduğumu belirtmek için söyleyeyim; bu konuda 28 tane kitabım vardır. Geleneksel sanat müziğinde üç tane temel tema vardır. Bu temalardan biri aşk, biri şarap, öbürü kadındır. Ben buna **şeytan üçgeni** diyorum. Ama geleneksel halk müziğinin sözel temalarına baktığımız zaman çok geniş bir yelpaze görürüz. İnsanın duyabileceği ne kadar duygu varsa, yaşayabileceği ne kadar olay varsa onların hepsini sözel eserlerde görebilirsiniz rahatlıkla. Ayrılık, acı, ağlama, ölü gömme, düğün, sevinç, hoplama, zıplama, askerlik, hatta teyyare... Aklınıza ne gelirse herşeyi bulabilirsiniz. Sözel tema açısından Türk halk müziği, sanat müziğine göre, çok zengindir. Temanın bir de ezgisel bir anlamı vardır. Mesela Beethoven'in *5. Senfoni*'si bir kapı vurulmasından esinlenerek yapılmıştır. Bütün tema budur. Ama tema dediğimiz zaman biz Türkiye'de sözleri ele alıyoruz. Oysa ezginin de teması olabilir; fakat ezginin teması da mutlaka sanat müziğine özgü bir şeydir. Onu besteci kurgular.

- Geleneksel halk müziğiyle geleneksel sanat müziğinin sözel temaları arasındaki bu fark; saray yaşamının kısır, Anadolu halkının yaşamının çok boyutlu ve zengin olmasından mı kaynaklanıyor?

- Kesinlikle öyle. Bir sarayı gözünüzün önüne getirin. Sarayda yaşayan diyelim 3 bin, 5 bin kişinin İstanbul'la bağlantısının yoğunluğu nedir? İnsanlar sarayın içindedir. Dolayısıyla saray içinde neler yaşanır? Aşk yaşanır, içki içilir, entrika vardır, politika vardır, dış ilişki vardır... Ama besteci açısından üç ana konu vardır: aşk, şarap ve kadın. Ama halka baktığımız zaman onun sosyal yaşamıyla ilgili çemberin içinde saray yaşamı bir nokta gibi kalır. Onun yaşamı, tüm boyutlarıyla insan yaşamıdır.

- Halkın saraya karşı veya kendisine zorbalık uygulayan bir kesime karşı bir silahı da olmuş aslında türküler...

- Tabi, doğrudan doğruya söyleyemediğini türkülerle ifade etmiştir. Bu yüzden türküler Türk halkının yaşam sürecinin en güzel göstergesidir. Herşey var orada. İsyan da var, aşk da var, şikayet de var, yakınma var, başkaldırma var. Ama söze bakıp ezginin öyle olduğunu sanmayalım. Çünkü ezgi çok farklı. Türkiye'de yapılan en büyük hata, özellikle geleneksel Türk halk müziğinde, sözlere bakıp ezgiyi yargılamak. Türk halk müziği şöyledir diyemezsiniz. Türk halk müziğindeki sözel eserlerin sözleri şöyledir demeniz lazım; çünkü ezgi çok farklı bir şey.

Üç sazende

Aynı şekilde, sanat müziği ve halk müziği arasındaki farklılığı ezgiye indirgememek lazımdır. Çünkü ezgi anlayışları aynıdır. Peki bu farkı oluşturan öğeler nelerdir? Birincisi ezgi anlayışının seslendirilişiyle ilgili farklılıklardır. Dolayısıyla, bu farklılıklara bağlı olarak çalgı farklılıkları var. Bunlar iki türü birbirinden ayırır.

Ritimdeki bölgesel farkların nedeni

- Anadolu'ya baktığımız zaman çeşitli yörelerdeki ritim farkları görülür. Örneğin, Karadeniz daha canlı ve hareketlidir, Ege'de zeybekler, efelerin oyunu daha ağırbaşlıdır. Acaba bu farklar neden kaynaklanıyor?

- Önce bunlarla ilgili bir görüşü size aktarayım. Sözgelimi Karadeniz türkülerinde genel olarak 5/8, 7/8, 7/16 ritimlerin egemen olduğu, yani canlılığın egemen olduğu bir ezgi anlayışı vardır. Bu canlılığa gerekçe olarak şunu gösterirler: Güya Karadeniz tümüyle dağlıkmış, düz yer azmış, oynayacak kişiler dönüp dolaşamazmış, onun için yerlerinde zıplama gereksinimi duymuşlar da ondan canlıymış. Ege bir ovaymış da, alan genişmiş de canının istediği gibi dolaşırmış, zaman da çokmuş, ondan ağırmış. Bunlar kesinlikle safsata. Ritim anlayışı o yörenin beğenisiyle ilgili bir olgudur, benim görüşüme göre. Karadeniz'de 5/8, 7/8, 7/16 egemendir. Aynı şekilde Rumeli'de de bu türler vardır. Ege'de 9/4 vardır, 9/8 vardır. Ama Karadeniz'de de 9/8'lik vardır; bunu unutmayalım. Ama genel beğeni o ritimler üzerinde yoğunlaşmıştır. Dolayısıyla o ritimler de ezgiyi canlandırır. Sorun buradan kaynaklanır. Ege'de hep ağır ezgiler yoktur. Ege'de çok şıkıdım ezgiler vardır. Ama zeybek Ege'yi belirten bir simge haline gelmiştir. Hep bu söylenir. Ama zeybeğin dışında Ege'de birçok ezgi türü vardır, çok ritim vardır.

'Ciddi bir engelle karşılaşmadım'

- Konuyu değiştirelim isterseniz. Yıllar alan bir çalışma gerçekleştirdiniz. Ne gibi sorunlarla karşılaştınız? Veya tam tersi sevindirici olaylar?

- İşin gerçeği ben bu işe başladığım zaman kendi kendime engel çıkardım. İlk çıkardığım engel, bu kadar notayı ben nasıl yayımlayacağım. Çünkü bilgisayar yoktu o zamanlar. Bende yoktu, Türkiye'de de yaygın değildi bugünkü kadar. Ama bilgisayar çıktığında o sorun kökünden çözüldü. Herşeyi bilgisayarda yapıyorum şimdi. Notayı da orada yapıyorum. Kafamda kendime yarattığım en önemli engel ise, bunu nasıl yayımlayacağım, kim yayımlayacak bu kadar şeyi. Çok geniş boyutlu bir çalışma çünkü. İşte orada da değerli kardeşim Çetin Gültekin yayıncı olarak imdadımıza yetişti. Bu işi üstlendi, her türlü riskine rağmen. İşin gerçeği öyle beni çok durduran, "hadi ordan" dedirten, "bu işle ne diye uğraşacağım" dedirten hiçbir engelle karşılaşmadım. Çünkü bu işi seviyordum. Bir engel de zaman olabilirdi, benim için zaman bir

Mustafa Hoşsu:
'Onur Akdoğu TRT'nin eksiklerini giderdi'

Mustafa Hoşsu, 1953'ten bu yana TRT mensubu. TRT'nin Türk halk müziği şube müdürlüğünde çalıştı. İzmir Radyosu Yurttan Sesler Korosu'nu kurdu, eğitimini ve yayınlarını sürdürdü. TRT'nin repertuvar ve denetleme kurulunda uzun seneler görev yaptı. Sayın Hoşsu'nun çalışma hakkındaki görüşlerini sunuyoruz.

Mustafa Hoşsu

- Onur Bey'in çalışmasını değerlendirebilir misiniz?

- TRT bu araştırma müessesesini çalıştıramadı; türküleri derledi, topladı ama eline gelen malzemeyi bir araştırma yönüyle ortaya koyamadı. TRT'nin senelerdir yapamadığını, bizim de gönlümüzden geçeni, Onur Akdoğu arkadaşımızın yapması bizi büyük bir sevince boğdu. TRT'nin repertuvar kurulu sadece gelişigüzel notaları yazdı, yazıda da bir takım eksiklikler vardı. Belki amacı da oydu, bir an evvel yayına dönük hizmet yapmak, sanatçılara notaları dağıtmak, dolayısıyla koro yayınlarında, solo yayınlarında o notalardan istifade etmek. Fakat araştırma cephesi çok yeni. Bir türkü kimden derlenmiş, o kaynak kişi neyin nesidir, türkü o yöreye mi aittir; bunlar araştırılacak konulardır. Dolayısıyla bunların yayına da yansıması lazım.

Bir örnek vereyim; *Burçak Tarlası* adlı bir türkü vardır. TRT'de çalıştığım dönemde, kayıtlara bakarak bu türküyü Sivas türküsü olarak anons ettim. Daha sonra Tokat'tan bana bir mektup geldi; o türkü bizim diye. Demek ki daha önce araştırsaydık ben Sivas türküsü diye anons etmezdim. Bunun gibi eksikler oluyordu.

Ayrıca terminoloji eksikleri var. TRT'nin bu müzik birimlerinin kuruluşunda ben de görevliydim. "Halk müziği"mi olsun dendi. Her ulusun halk müziğinden söz edilebilir, Türk kelimesini ekledik. Ve Türk Halk Müziği dedik. Fakat bir eksik daha vardı; sonradan düşünemedik. "Gelenek" kelimesini koymamız gerekirdi. İşte Onur Bey'in *Türler ve Biçimler* adlı çalışması, terminolojideki bu eksikliği gidermiştir. Şimdi hepimizin benimsediği "Geleneksel Türk Halk Müziği" diyoruz.

Yazım hataları vardı; bazen makamsal düşünüyorduk, bazen folklorik düşünüyorduk; çeşitli şüpheler ve eksikler vardı. Şimdi onlar da *Kutsal Hazinemiz*'le beraber tamamlanmış oldu.

engel olmadı. Yıllarca sabahlara kadar çalıştım, bu işi ortaya çıkardım. Yani ciddi bir engelle karşılaştım diyemem.

- Üniversitenin veya devletin, bakanlıkların bu konuda destekleri ne düzeyde oldu?

- Üniversite bana çalışma olanağı veriyor. Odamda bilgisayar var gördüğünüz gibi, herşey var. Bu bana yetiyor zaten. Sözünü ettiğiniz bakanlıklarla ilgili, henüz bu yayımların oraya ulaşmadığını zannediyorum; ama yakında bu yayımlar oraya ulaşacak. Eminim ki bu ülkenin kültür bakanlığı buna sahip çıkacaktır, buna el atacaktır, gerekli desteği sağlayacaktır. Çünkü, Türkiye Cumhuriyeti'nin Kültür Bakanlığı Türk kültürünün en önemli öğesi olan geleneksel Türk halk müziğine herhalde, eskilerin deyişiyle, bigâne kalmayacaktır; mutlaka sahip çıkacaktır diye düşünüyorum.

Halk müziği çalgıları

- Geleneksel Türk halk müziğinde çalınan aletlerin zenginliği açısından karşılaştırmalı olarak birşeyler söyleyebilir misiniz?

- Bizim geleneksel çalgılarımız gerçekten zengin. Fakat zenginlik çeşitlilikten kaynaklanıyor, bunu unutmayalım. Oysa müziksel bağlamda bir çalgının zenginliği, çalgının çıkarabildiği ses fazlalığıyla ilgilidir, çalgının tınısıyla ilgilidir. Piyano zengin bir çalgıdır derken, piyanodaki ses fazlalığı, genişliği 7.5 oktavdır; ayrıca piyanonun tınısını kastedersiniz. Keman zengin bir çalgıdır derken, çıkarabileceği sesleri, keman tınısını düşünürsünüz. O açıdan bakıldığında geleneksel Türk halk müziğinde tını farklılığı gösteren öyle çok fazla çalgımız yok. Ama bu çalgılar geleneksel halk müziğimizi seslendirmeye yetiyor.

Bunu sorduğunuz iyi oldu. Bir konuya değinmek istiyorum. Diyelim ki bir Rönesans müziği seslendirirken, kalkıp o müziği seslendiren topluluğun içine piyano koyamazsınız; viyolonsel koyamazsınız. Çünkü o dönemde piyano yoktu daha, olamazdı da. Şimdi ben görüyorum. Kendilerinin iş yaptığını zanneden bazı müzikçi arkadaşlar var. Geleneksel Türk halk müziğine ait bir ürüne, Allah ne verdiyse koyuyorlar; gitarlar, piyanolar, viyolonseller... İşte bu yozlaşmayı getirir. Yani eşeğe gümüş semer vursanız, eşek yine eşektir. Vitrini değiştirmekle malın kalitesini azaltıp artıramazsınız. Mal yine aynı maldır. Burada Türk aydınına düşen görev, geleneksel müziği aynı koşullarda yaşatmak olmalıdır. Geleneksel müzikten yola çı-

Arkadaşlarımız Kiraz Perinçek ve Ender Helvacıoğlu, Onur Akdoğu ile birlikte.

karak birşeyler yapmak istiyorsanız, yapılacak şey, geleneksel müziğin öğelerinden yararlanarak yeni ürün yapmaktır. O ürünü canınızın istediği gibi seslendirin. Hiçbir şekilde geleneksel halk müziğinde olmayan bir çalgıyla geleneksel halk müziği seslendiremezsiniz. "Ben yaptım, oldu" derseniz, türü yozlaştırmış olursunuz.

Geleneksel ezgilerle çağdaş ürünler

Bir de şöyle bir konu var. Geleneksel müziklerimizde bütün dünyadaki müzik anlayışı içinde egemen olan **bas ses** bilinci yoktur. Bas ses, bütün sesleri üzerinde tutar, taşır. Çok önemli bir olgudur. Geleneksel müziklerimizde, dolayısıyla halk müziğimizde, bir bas tını verecek bir çalgımız yoktur. Bu yok diye bunun eksikliğini kendince duyan kişiler, **bas bağlama**, **bas kopuz** diye acayip çalgılar çıkarmışlar ortaya. Yani çalgının ebadını büyütüp, ona bas adını vermişler. Oysa hem bas bağlama, hem de bas kopuza taktıkları teller bizim kontrbas telidir, viyolonsel telidir; tını, viyolonsel tınısıdır. Yani görsel açıdan kendini tatmin etmek için, amorf bir çalgıya, yine Batı'da tınısı belli özelliği belli bir çalgının teli takılıyor. Bu hem müziksel bir yanlış hem de çok fuzuli bir gayrettir. Çünkü geleneksel müzikte böyle bir çalgı yoktur. Ama siz geleneksel müzikten bir motifi, bir ezgiyi alırsınız; çağdaş bestecilik yöntemleri içinde bestelersiniz; oturur orkestra için çalgılarsınız. Buna hiç kimse bir şey diyemez. Zaten böyle de yapılması lazım; Adnan Saygun'un, Ferit Tüzün'ün yaptıkları gibi. Ulvi Cemal mesela, köçekçeleri yapmıştır; *Köçekçe suiti* vardır, harikadır. Bizim köçekçelerden ezgi alıp, onları işleyip orkestra eseri haline getirmiştir. Bu çok önemli ve yapılması gereken bir şeydir. Örneğin **Rus beşleri** dediklerimiz, hep Rus geleneksel müziğinden hareket etmişlerdir. Bütün çıkış noktası geleneksel halk müziğidir. Ama hiçbir zaman, geleneksel bir halk müziği eserini oturup da "Hadi bunu bu çalgılarla da çalalım" gibi bir gariplik içine girmemişlerdir.

- Mozart, Beethoven gibi besteciler için de aynı şey söz konusu mudur?

- Onların da ilk yaptığı eserlerde bu tür olgular vardır; ama artık onlar tamamen herşeylerini kendilerinin yarattığı müziklerdir. Ama tema olarak, diyelim ki Beethoven bir *İmparator Senfonisi* yapmıştır, Napolyon için. Onu anlatan bir orkestra eseri, bir müzik eseri yapmıştır. Ama işin başlangıcı budur. Bunu yaparsanız, dünya platformu içinde ulusal olursunuz. İşittiğiniz zaman bu Rus müziği, bu Fransız müziği deniliyorsa; aynı şekilde "Bu Türk müziğidir" denilmesi için mutlaka geleneksel müziklerden yola çıkmanız gerekli. Başka türlü taklit etmiş olursunuz.

- Sizin yığın müzik olarak adlandırdığınız türe, geleneksel halk müziği büyük bir kaynak ve birikim oluşturuyor. Geleneksel halk müziğinin buralarda kullanılması onu yozlaştırıyor mu?

- Sözünü ettiğimiz, ögelerden yararlanma. Müziğin kendisini alıp vitrinini değiştirmek değil. Ama bunu yapıyorlar. Bunu önleyemeyiz, önlememiz de mümkün değil. Kiziroğlu'nu çalıyorlar ve insanlar da bunu seviyor. Ama unutulmamalı ki geleneksel müzik bin yıldan beri var. Onlar üç gün söylüyor, üç ay söylüyor; unutulur gider. Neden unutulur gider? Bir şey gerçekten sağlamsa öyle kolay kolay kaybolmaz. İşte böyle sadece vitrin değişikliğine yönelik, popüler olmaya yönelik çabalar bunlar. Bir şey yaratmaya yönelik çabalar değil. Nasıl yaparız da piyasadan parsa toplarız çabalarıdır. Dolayısıyla kalıcı olmaları bence olası değil. Olmuyor da nitekim.

Halen türkü doğuyor

- Hocam, bir türkü nasıl doğuyor, nasıl gelişiyor? Hâlâ doğan türküler var mı?

- Halen doğduğuna inanıyorum. En azından benim şu anda elime geçen birçok yeni doğmuş, yeni derlenmiş ezgiler var. Doğmaması da mümkün değil. Ga-

Saz şairleri bir aşıklar bayramında toplu halde.

yet tabi ki bir olay oluyorsa, o olay da kişiyi etkiliyorsa, etkilenen kişinin de müzik yeteneği varsa, sözgelimi bir çalgı çalıyorsa, etkilenip bir ezgi üretebilir. Fakat burada aklıma gelmişken bir noktaya dikkat çekmek istiyorum. Şu anda geleneksel Türk halk müziğinin en genel özelliği **anonim** oluşudur. Anonim, hepimizin bildiği gibi yapanı belli olmayan demektir. Fakat her ne kadar yapanı belli olmasa da, bunu bir kişi üretiyor; bir kişiden çıkıyor bu. Daha sonra, üretilen o yöre insanı tarafından beğeniliyor, dinleniyor, belki de onların beğenileri doğrultusunda birazcık değişime uğruyor, o yörenin malı oluyor. Ama artık Türkiye'de öğretim ortalaması gittikçe yükseliyor. Diyelim ki 50 yıl sonra ortalama, ortaokul mezunu, belki de lise mezunu olacak. Eğitimli insan yaptığına sahip çıkacak. Dolayısıyla böyle bir şey üreten insan, ki bunun örnekleri de görülmeye başlandı, adını soyadını yazacak, bu benim diyecek. Yani eski anonim öğesi yavaş yavaş ortadan kalkacak.

Şaman-saz şairi-ozan-aşık

- Anadolu'da bir ozan geleneği vardır. Ozanların, aşıkların halk müziği içindeki rolü nedir?

- Geleneksel Türk halk müziğinde en önemli konu bu. Bu iş, Orta Asya'da ilk Hun Devleti'ne kadar gider. O zaman bu işi **şaman** dediğimiz kişiler yapıyordu. Şaman, hem hastaları iyileştiren, kötü ruhları kovan, hem de müzik yapan bir insandı. Daha sonra şamanın görevi yalnızca tinsel alanda kaldı. Diğer görevini **saz şairi** adını verdiğimiz kişiler üstlendi. Bu saz şairleri, o toplumun yaşadığı ne kadar olay varsa, onları ezgiyle dile getiren insanlardı. Kişisel görüşüme göre, elimizde olan destanların günümüze gelmesinde, saz şairleri birinci derecede rol oynamışlardır. Çünkü kuru bir söz

Çetin Gültekin:
'Bu eseri yayımlamaktan gurur duyuyorum'

Çetin Gültekin, Onur Akdoğu'nun çalışmasını yayımlayan ve dağıtımını yapan Selen Yayıncılık'ın sahibi. Daha çok tıp eserleri basan Sayın Gültekin ile böyle bir çalışmaya neden destek olduğu ve nasıl bir yayın planı düşündüğü üzerine konuştuk.

- Çetin Bey, siz tıp kökenlisiniz. Ve daha çok sanıyorum tıp eserleri bastınız. Nereden aklınıza geldi böyle çaplı bir çalışmaya yardım etmek, yayımlamak?

- Bu benim için bir şanstır diye düşünüyorum. Biz Onur Hocam'la Kültür Sanat Araştırmaları Derneği aracılığıyla tanışıyoruz. Ben böyle bir görevin ortada kaldığını fark edip olaya atlayan bir insanım. Onur Akdoğu gibi değerli insanların bu tür çalışmalarının, Kültür Bakanlığı'nın ya da Milli Eğitim Bakanlığı'nın organizasyonunda ya da TRT'nin organizasyonunda olabilir, yıllar öncesinden yapılmış olması gerektiği düşüncesindeyim. Fakat Onur Hoca'yla yaptığımız sohbetlerde bunun yapılmadığını, Onur Hoca'nın elinde bir birikim olduğunu ve bunun bilimsel araştırma kriterleri dahilinde yayımlanabileceğine dair bir tek kelime duyduğumdan itibaren, bu görevi çok şerefli bir görev olarak kabul ettim.

Bu işe başladığım dönem ekonomik olarak son derece zayıf bir anımdı, çok yüklü vergi mükellefiyetim vardı. Herşeyi göze aldım ve dedim ki bu riske gireceğim. Vergi dairesine ödemelerimi aksatarak, bu yayının ortaya çıkmasında görev almak istedim.

Türk halk müziğinin yazılı materyal olarak gelecek nesillere devredilebilmesi için Onur Hoca bir şans. Bu şansı da kaybedersek, o kadar yazılı materyal anlamsız bir yazılı makale olarak kalacak. Yani onu anlamlı hale getirecek kişi, tabi ki o koleksiyonu yapan kişidir. Dolayısıyla, bu eserin çok çabuk yayımlanması gerektiğini düşündüm. Şu anda iki sayısı yayımlandı. Son sayısını görmeyi de çok istiyorum.

Ben Onur Hoca'nın kişiliğini şöyle değerlendiriyorum. Kusursuz olmaya çaba sarfeden ve biriktirici, anlamlı biriktirici bir insan. Türk halk müziğininin yazılı eser olarak gelecek nesillere devredilmesinde ancak böyle bir kişiliğin rolü olabilirdi. Bu konuda bana çok ufak bir katkı düşüyor aslında. Pilimin son noktasına kadar da bu işe devam edeceğim. Fakat ilk sayılardaki okuyucu tepkilerinin bana çok büyük destek vereceğini düşünüyorum. Okuyucular zannedersem, dergiyi satın alarak, finans yükümü azaltacaklar. Bu çalışmanın yazılı eser olarak kalması benim için son derece yeterli. Medikal yayında da ben çok haz aldım. Fakat, ilk kez bu yayında böyle bir işin içinde yer almaktan çok büyük zevk ve gurur duyuyorum.

- Çetin Bey kısaca özetler misiniz, nasıl bir yayın planınız var? 15 bin tane türkü var, bunlar açıklanarak notalarıyla veriliyor. Muazzam bir olay bu; fasikül fasikül verildiği zaman senelerce sürebilir...

- Bunun hepsini birden yayımlamak çok büyük bir finans gerektiriyor ki bu finans yok bende. Parçalara bölerek yayımlama fikri benden çıktı. Bir de Türk halk müziğinin sadece bilim çevrelerine yayılmasından çok, şehirlerdeki kitabevlerine yayılmasından çok; gazete bayilerinde satılmasında direttim. Konu Türk halk müziği olunca, bence, Türkiye'nin en ücra köyündeki en az bir kişi bu konuyla ilgilenir. O kişiye ulaşmak için, gazete bayilerine dağıtma fikri çıktı böylece.

Eserin yayımcısı Çetin Gültekin.

Şimdi fasikül fasikül devam edeceğiz; bu finansal güçlükten kaynaklanıyor. Ama ilerde okuyucudan olumlu tepki alırsak, belki cilt gibi seçenek sunacağız. Hem cildi sunacağız, hem de isteyen fasikül fasikül alacak. O gelecekte karar vereceğimiz bir olay. Bence böyle bir yayında en büyük engel, finansal engel olabilir. Zannedersem okuyucu finansal engeli kaldıracak, onlar kaldırdığı takdirde farklı seçenekler sunma şansı da olacak.

- Fasikül, fasikül verildiği zaman en ücra köşelere gidecek; ama fasikül fasikül vermenin de şöyle bir zaafı var: İnsanlar üçünü, beşini kaçırabilir. Nereden baksanız üç-dört sene kadar sürebilecek bir iş. Bu çalışmanın insanların kütüphanesinde toplu halde bulunması lazım.

- Tabi insanların bunu derli toplu saklamasını arzu ediyoruz. Çünkü gerçekten bir hazine bu. Ve bu hazineye ne kadar çok kişi sahip olursa, yüzyıllar içinde, zaman içinde kaybolma ihtimali o kadar sıfıra yaklaşmış olur. O yüzden ciltleme fikrine biz de katılıyoruz. Bu, derginin kalıcılığını sağlayacak bir faktör olacak.

- Ne kadar bastınız?

- İlk baskıda 10 bin. Okuyucunun olumlu tepkisine bağlı biraz. Bu tirajı bir süre devam ettirmek istiyoruz.

- Reklam olanağınız nasıl?

- Reklam olanağımız zayıf gibi görünüyor şu anda. Ben buradan Kültür Bakanlığı'nın bizi desteklemek için destekleme alımı yapmasını istiyorum. Başvurumuzu yakında yapacağız. Umarım oradan bizi destekleyecek bir tepki gelir; bence yapılması gerekiyor. Hatta şunu söyleyeyim. Bu iş yapılmalıydı, ama yapılmadı. Şu anda yapılıyor; bari buna sahip çıkılması gerek diye düşünüyorum; öyle bir beklentim var.

kolay kolay asırlar arasında iletilmez. Ancak ezgiyle iletilebilir. Ezgiyle bir şeyi çok kolay ezberlersiniz. Ben kimya dersinden böyle geçtim, biliyor musunuz? O acayip formülleri kendimce besteledim, ancak öyle sınavdan geçtim. Hiç sevmezdim kimya dersini çünkü.

Saz şairleri ta İslamiyet'e kadar varlıklarını sürdürdüler. İslamiyet'ten sonra adına **ozan** dediler. Şimdi ozanın görevi günümüzde artık yavaş yavaş ortadan kalkmış. Siz bakmayın, Ozanlar Derneği gibi bir sürü şey var; ama gerçek anlamda Anadolu saz şairleri bugün hemen hemen ortadan kalkmış durumdadır. Onların yerine **aşıklar** var. Aşıklar da ezgiden çok, sözü önemseyen insanlardır. Bir bakıma söz birinci derecede, ezgi ikinci derecede önemlidir. Ezginin görevi sözü iletmektir. Yeri gelmişken yine söyleyeyim; aşık müziği diye bir müzik türü ortaya atmaya çalışıyorlar. Böyle bir müzik türü de yoktur. Çünkü aşıklardaki müzik genel olarak, dediğim gibi, iletken görevi gören, basit kalıp motiflerden oluşmuş müziklerdir.

Demek ki saz şairleri sonradan ozan olmuş, günümüzde de aşık şekline dönüşmüş. Kaldı ki aşıklar da gerçek anlamda bir saz şairi değillerdir. Onların işi sadece sözü aktarmaktır, belirli olayları aktarmaktır. Saz şairlerinin ezgisel kimlikleri de bugünün ozanlarına göre çok iyiydi diye düşünüyorum. Ama bu gelenek de yavaş yavaş ortadan kalkıyor. Sözgelimi bir Neşet Ertaş bugün

(Soldan sağa) Çetin Gültekin, Mustafa Hoşsu ve Onur Akdoğu.

yaptığı işe "bu benim" diyor. Sahip çıkması gayet doğal, onunsa onundur.

- Geleneksel Türk halk müziği, bölgenin diğer halklarından etkilenmiş mi? Örneğin bir Rum müziği, Yunan müziği, Arap müziği, Rus müziği gibi, Anadolu'ya yakın bölgelerden etkilenmeler var mı?

- Geleneksel Türk halk müziği hiçbir yerden etkilenmemiştir. Çok temiz, çok saf. Ama geleneksel sanat müziğine girersek gayet tabi ki etkilenmeler olmuştur. Ama unutmayalım ki Türkler yüzyıllar boyu idare etmişler. İdare edenler, idare edilenlerden yüzde yüz etkilenmez. İdare edileni etkiler; kişisel görüşüm böyle. Gayet tabi ki etkilenmeler vardır; ama biz daha çok etkilemişiz. Burada ben ırkçı bir yaklaşımda bulunmuyorum. Yani gördüğüm, sezdiğim, araştırdığım gerçek bana bunları söyletiyor. Örneğin, vakti zamanında Ziya Gökalp tarafından ortaya bir görüş atılmıştır ve o tez maalesef 1923'te Cumhuriyet hükümetinin müzik politikasını derinden etkilemiştir. Ziya Gökalp, "Bugün Türkler'in müziklerinden sanat müziğini kastederek, o müzik Araplar'dan, Bizanslılar'dan alınmadır, Türkler'in asıl müziği halk müziğidir" gibi bir tez ortaya atmıştır. Bu tezin doğrultusunda, Türk müziğiyle ilgili, sanat müziğiyle ilgili eğitim ortadan kaldırılmış; Türk müziği tamamen dışlanmış, meyhane köşelerine tıkılmıştır. Okullarda ise az buçuk halk müziği gösterilse de, genel olarak Batı'dan devşirme; Fransız müziklerinin, Alman müziklerinin Türkçeleştirilerek seslendirilmesi gibi ezgiler gündeme getirilmiştir. Çocuklarımız bunları öğrenmişti, biz de bunları öğrenmiştik.

Geleneği yaşatmak-gelenekte yaşamak

Burada, okullarda sanat müziği öğretilsin diye bir tezim yok, olamaz da zaten. Çünkü hem sözel açıdan çocuğun dünyasını yansıtmaz, hem de ezgisel açıdan çocuğun müzik anlayışıyla bağdaşmaz. Böyle bir yaklaşımda bulunmuyorum. Ama önemli olan şu; bu ülkenin kültürüne ilişkin müzikler o ülkenin aydını, insanı tarafından bilinmelidir. Geleneksel müzikler bilinmelidir. Ama hep söylüyorum, "geleneği yaşatmak-gelenekte yaşamak" ikileminin de farkında olmalıyız. Bu da çok önemlidir. Yabancılaşmayı önler. Vakti zamanında bu iki türe iki ideolojik görüş sahip çıkmıştı. Geleneksel halk müziğine sol kesim, geleneksel sanat müziğine sağ kesim sahip çıkmıştır. Hâlâ da böyle düşünen insanlar var. Bu çok yanlış bir şey. Bunların ikisi de Türk halkının müziği. Kaldı ki, daha bu ülkede cami müziği var, tasavvuf müziği var, Alevi, Bektaşi müziği var. Bu ülkede çağdaş Türk sanat müziği var, çağdaş tasavvuf müziği var. Say-

gun'un bir *Yunus Emre Oratoryosu*'nu bilmek zorundayız, sevmek zorundayız. Onun yanında 3. Selim'i de bilmek zorundayım; aydınsam, aydın olduğumu iddia ediyorsam.

Türkler'in, dünyadaki hemen hemen bütün halkların üzerinde, çok geniş bir müzik yelpazesi vardır, çok geniş bir tür tablosu vardır. Bu Türkler'e özgü bir şeydir ve şunu da iddia ediyorum ki Türkler'in geleneksel müziği dünyadaki en önemli, en güzel geleneksel müziktir; sanatsal açıdan da sözel açıdan da. Bunun aksini hiç kimse müzikolojik olarak kanıtlayamaz. Durum böyleyken batılılaşma uğruna sırtını geleneğe çevirmek, ya da geleneği yaşatacağım diye sırtını batılılaşmaya çevirmek kadar yanlış bir davranış olamaz diye düşünüyorum.

'Güneş girmeyen eve doktor; müzik girmeyen eve her tür kötülük girer'

- Folklorda şu tür eleştiriler yapılıyor; örneğin Selim Sırrı Tarcan'ın Tarcan Zeybeği adı verilen bir tür oluşturarak, folkloru belli kurallara bağlaması, belli kalıplara sokması eleştiriliyor. Müzikte de yapılıyor bu. Bu konuda ne düşünüyorsunuz?

- Şimdi Tarcan Zeybeği konusunda ben bu eleştiriye katılmıyorum. Tarcan Zeybeği malum, Selim Sırrı tarafından Atatürk'e yönelik olarak, bir zeybek türünden yola çıkılarak oluşturulmuş bir dans ve o dansın eti kemiği olan bir müzik, beraberce yapılmıştır. Bu, o günün heyecanı içinde, "Bizim de kendimize özgü şuyumuz buyumuz var" demek için yapılmış bir olgudur. Onun yapılması zeybek türünü yozlaştırmamıştır. Yeni bir olgudur. Dolayısıyla müzikte de bunları yapabilirsiniz. Hiç kimse size bir şey demez, dememelidir de. Canınızın istediği kadar geleneksel öğelerden yararlanabilirsiniz. Ama Tarcan Zeybeği kadın erkek oynanır; çünkü kadın erkek eşittir. Dolayısıyla bu eşitliği de simgelemek açısından birazcık ideolojik, birazcık çağdaş anlamda yapılması gerektiği için yapılmıştır. Ama o günün koşulları içinde kalmış, bir iki defa gösterilmiş, sergilenmiş, ondan sonra unutulup gitmiştir; tarihin yaprakları arasında kalmıştır. Fakat geleneksel müzik yine devam etmektedir.

Caz müziği evrensel müzik türlerinden biri.

Buradaki en önemli konu nedir biliyor musunuz; müzik beğenimizi, müzikten alacağımız hazzın sınırlarını her geçen gün, herkes mutlaka geliştirmek zorundadır. Güneş girmeyen eve doktor girer, ama müzik sanatı girmeyen yere her türlü kötülük girer diye düşünüyorum.

Türkiye'deki müziksel yozlaşma insanın yozlaşmasıyla aynı paralellikte gidiyor; doğru müzik eğitimi veremediğimiz için. Müzik öğretimi ile eğitimini birbirine karıştırdığımız için bunlar oluyor. Ortaokullarda, liselerde do'nun, re'nin yerini öğreteceğim diye müzik öğretmeni büyük çaba harcıyor; boşa çaba harcıyor. Müzik zevkinin eğitimi yapılmalı. Kaliteli müzik nedir; bunlar belletilmeli, öğretilmeli. Çünkü sanatın oluşması için iki tane önemli öğe vardır. Birincisi o sanatla karşı karşıya kalan kişi mutlaka düşünmelidir. Yani sanat insanı düşündürmelidir. İkincisi de mutlaka özgün olmalıdır. O an yeni yaratılmış olmalıdır. Kendinden önce hiçbir şeye benzememelidir. Tarcan Zeybeği'nde yapılan belki bu sürecin ilk aşamasıdır. Ama orada kalmıştır. Türkler geleneksel danslarının dışına henüz taşamamıştır. Dans edenlere dikkat edin; balo salonlarında, düğünlerde, vs. Dans etmesini dahi Türkler tam olarak bilmez. Çünkü o kültürü biz daha edinemiyoruz, edinmek istiyoruz belki. Dans kültürü çok farklı bir kültür. Ama Türkler geleneksel oyunlarını çok iyi oynar-

lar. Neden? Çünkü hâlâ çoğumuz geleneği yaşıyoruz.

Rembetika ve arabesk

- Diğer soruyla bağlantılı olarak şunu sormak istiyorum; Ege türkülerine baktığımız zaman Yunan şarkılarıyla daha bir yakın olduğunu görüyoruz; Güneydoğu türkülerine baktığımız zaman da sanki Arap müziğinin etkilerini görüyoruz; yoksa tersi mi söz konusu?

- Şimdi Ege Bölgesi'nde zeybek çok önemli bir türdür, biliyorsunuz. 1922'de bir mübadele yapılmıştır. Bu mübadeleye göre, Yunan bölgesindeki Türkler buraya, buradan isteyen Rumlar oraya gidecektir. Hatta benim dedem de oradan, Dimetoka'dan gelmiştir. Bu anlaşma yapıldığında, yüzyıllardır İzmir'de yaşamış Rumlar da oraya gittiler. Rumlar burada edinmiş oldukları her alandaki kültürü, dolayısıyla müziksel kültürü de oralara götürdüler. Onların hayallerine göre, Atina'nın en güzel yerlerinde ağırlanacaklardı, ekonomik açıdan rahat olacaklardı. Ama buradan Yunanistan'a giden göçmenlerin bu dilekleri hiçbir zaman gerçekleşmedi. Atina'nın, Pire'nin varoşlarına, köprü altlarına yerleştirildiler ve hayal kırıklığı yaşadılar. İzbe yerlerde, ekonomik sıkıntılar içinde yaşayan bu insanlar, burada yeni bir kültür oluşturdu. Buna, **rembetika, rembet kültürü** diyoruz. Bu rembetikaların seslendirdikleri müziklerin kökeni, burada edinmiş oldukları müzik kültürüne dayalıydı. Bu müzik kültürünün önemli öğesi de zeybektir. Zeybekleri aldılar, kendi kültürel anlayışları, kendi beğenileri doğrultusunda orasını burasını ezdiler, yamulttular; kendi çalgılarıyla, kendi seslendirme biçimleriyle seslendirdiler; ve ortaya Rembetika diye yeni bir müzik türü çıktı. Demek ki Rembetika'da müziğin organik yapısı tamamen Türk'tür. Sadece seslendirme, Yunan müziğiyle benzerlikler taşır.

İkinci sorduğunuz örnek, Güneydoğu Anadolu'da Arap müziğiyle bir iletişim var mı meselesi. O da bir seslendirme benzerliği. Müziğin organik yapısı yine Türktür. **Arabesk** en tipik örnektir. Arabesk müzik, geleneksel Türk halk müziği ve geleneksel Türk sanat müziği öğelerinden yararlanılarak oluşturulmuştur. Bu bakımdan Türk anlayışını yansıtır. Ama seslendirme tamamıyla Arap olduğu için işittiğimizde onun arabesk olduğunu anlıyoruz. Halbuki seslendirmeyi atıyorum; ortaya tertemiz makamsal, ritimsel bir müzik kalır. Bunun çok tipik bir örneğini ben yaşadım. Bizim bu okulda, Ege Üniversitesi'nde bir koro kurduk. Bu koronun görevi, ne kadar müzik türü varsa o türe ilişkin örnekleri seslendirmekti. Bir tane arabesk müzik örneği buldum getirdim; Ferdi Tayfur'un söylediği bir şarkı, şimdi hatırlamıyorum adını. Bunu koroya seslendirttim. Ben şaşırdım kaldım; çünkü koro arabesk seslendirme yapmadığı için tertemiz bir koro eseri gibi oldu, arabesk öğesi ortadan kalktı. İşte Rembetika'da da olan budur.

Büyük proje: türküleri CD'lere seslendirmek

- Çalışmanıza tekrar dönelim... Bu türkülerin hepsinin seslendirilmesi gibi bir çalışma var mı?

- Böyle bir çalışma yok. Ama Çetin Bey'le bir projemiz var. Bu *Kutsal Hazinemiz*'deki bütün eserleri CD'lere seslendirmeyi düşünüyoruz. Yapabilir miyiz, yapamaz mıyız bu zaman sorunu. O zaman elimizde kitap, kitabın yanında CD'ler olacak; müthiş bir şey olacak. Tabi bu proje olur olmaz, kesin bir şey söyleyemeyiz.

- Peki Hocam, son olarak eklemek istediğiniz bazı şeyler var mı?

- Bu çalışmada arkadaşlar çok yardımcı oldular, çok da ilgi gösterdiler, şahsen çok memnunum. Size de teşekkür ederim, ta İstanbul'dan buraya kadar geldiniz; benim için müthiş bir şey. Bana verilen önem değil bu, geleneksel Türk halk müziğine verilen önem açısından müthiş bir şey. Çok seviniyorum. Ama eseremizin fasiküller halinde Türkiye'nin her köşesinde belli başlı büyük gazete bayilerinde satıldığını belirtelim. Bu, çok önemli bizim için. İnsanlar adını duyuyorlar, mektup yazıyorlar, nerede bulacağız diyorlar. Kitap olarak geçtiği için bayilere bakmak, doğal olarak akıllarına gelmiyor.

Ayrıca *Bilim ve Ütopya* adına yakışır davrandı; bu beni çok mutlu etti. Umarım bilim kısmımızla ütopya kısmımız, ikisi bir araya gelir ve CD'lerimizi de çıkarabiliriz; onları da halka sunabiliriz.

Dileğim o ki halkımız buna gereken önemi versin. Her aydının temel görevi geçmişini bilmektir. Geçmişi bilmeden geleceği değerlendirmemiz olası değildir. Aydınlarımıza, halkımıza çağrım, buna sahip çıksınlar. Teşekkür ediyorum.

- Biz teşekkür ederiz.

Kopernik gökbiliminin özümsenmesi

Kopernik evreni, insanın tanrıyla olan ilişkisinde ve tinsel öğretisinde dönüşüm yapmasını gerektiriyordu. Yer'in sıradan bir gezegen olduğu savı, kurulu düzen için çekince oluşturuyordu. Bu nedenle Kopernik ve yandaşları "ateist" olarak suçlanmıştı.

Doç. Dr. Rennan Pekünlü

Yer'in o güne kadar sanıldığı gibi evrenin merkezi olmadığını ve öbür gezegenlerle birlikte Güneş'in çevresinde döndüğünü ispatlayan ünlü astronom Kopernik, 24 Mayıs 1543'te yaşamını yitirmişti. Mayıs sayımızda, tarihteki en büyük bilimsel devrimlerden birine öncülük eden Kopernik'i anmak istedik. Sayın Rennan Pekünlü'nün makalesi, Ege Üniversitesi Astronomi Topluluğu'nun bir yayını olan *Büyük Patlama* başlıklı kitaptan alınmıştır. Arabaşlıklar tarafımızdan konulmuştur.

Kopernik, yaşamını, *De Revolutionibus*'un ilk kez yayınlandığı 1543 yılında yitirdi. Yaşamı boyunca süren çalışmalarının basılı biçimini, ölüm döşeğinde gördü. Kitap, kendisine yöneltilen saldırılara karşı koyacak iyi bir silah geliştirmişti: Kitabını, çağdaşlarından yalnızca birkaç kişinin anlayabileceği biçimde, oldukça teknik ve matematiksel bir dille hazırlamıştı. Başlangıçta *De Revolutionibus*, gökbilim dışında çok az yankı uyandırdı. Zamanla, halktan ve din çevrelerinden, karşı sesler yükselmeye başladı. Diğer yandan kitabın, Oresme ve Buridan'ın yapıtları gibi el yazması olmayıp basılı biçimde olması, birçok kişiye sızıp son utkuya ulaşmasını sağladı.

Kopernik'in yapıtına tepkiler

Ancak kitabın başarısı, kitabın ana düşüncesinin başarısı anlamında değildi. Kitap başlangıçta, Yer'in devinmediğine inanan birçok gökbilimcinin inancını sarsamadı. Kitabın şekillerinden, çizelgelerinden, Yer-Ay arasındaki uzaklığın saptanmasında kullanılan yöntemden ve diğer konulardan alıntı yapan yazarlar, Yer'in devinimini ya hiç dikkate almadılar ya da saçma olarak tanımladılar..

Kopernik evrenine inanmaya başlayan gökbilimciler, bu öğretinin yayılmasına, kendi yazdıkları kitaplarla katkıda bulundular. George Joachim Rheticus'un (1514-1576) *Narratio Prima* adlı yapıtı, Kopernik gökbilim yöntemini en iyi biçimde anlatan, en kısa teknik eser olarak ün yaptı. Kopernik evreninin popüler savunusu, 1576 yılında, İngiliz gökbilimci *Thomas Digges* (1546-1595) tarafından basılan bir kitapla yapılıyordu. Bu kitap, Yer'in devindiği kavramını dar bir gökbilimciler çevresinden daha geniş kitlelere taşıyordu. Tübingen Üniversitesi gökbilim profesörlerinden *Michael Maestlin*'in (1550-1631) araştırma ve öğretileri, Kepler de aralarında olmak üzere, Kopernik evrenine birçok yandaş kazandırıyordu. Bu kazançların yanı sıra, tepkiler de geliyordu. 16. yüzyılın ikinci yarısında kullanılan temel gökbilim ders kitapları ve el kitapları, 13. yüzyılda yaşamış Holywood'lu John tarafından yazılmış kitaplardı. *De Revolutionibus*'un yayınlanmasından sonra hazırlanan el kitapları da Kopernik'in getirdiği yeniliklerden ya hiç sözetmiyor, ya da bu fikirleri yadsıyordu. Popüler evrenbilim kitaplarının içeriği de ağırlıklı olarak Aristo evrenini tanıtıyordu. Bu kitapların yazarları, Kopernik'i ya tanımıyor ya da dikkate almıyordu.

Du Bartas'ın 1578 yılında yayınladığı *The Week, or the Creation of the World* adlı yapıtı, uzun bir evrenbilim koşuğu biçiminde yazılmıştı. Kopernik evrenini yadsıyan bu koşuğun sahibi ne bir bilim adamı, ne de filozof, yalnızca bir ozandı. Bu nedenle, bu ozanın evrenbilimde gösterdiği tutuculuk ve klasik yapıtlara olan bağlılığı anlaşılabilir. Ancak, günümüzde olduğu gibi, 16. ve 17. yüzyıllarda da, halkın büyük bir bölümü, evrene ilişkin bilgileri ozanlardan alıyordu. Yine bu nedenle, Du Bartas'ın kitabı, *De Revolutionibus*'tan daha çok okunan ve daha etkin olan bir kitaptı.

Kopernik evreninin lanetlenmesini yalnızca bilimi yaygınlaştırma çabasında olan tutucu kişiler değil, politik filozoflar da üstlenmişti. 16. yüzyılın ünlü ve döneminin en ileri, en yaratıcı politik filozoflarından olan Jean Bodin de, bu karalama kampanyasına katılmıştı. Ancak Bodin'in öyküsü tam bir acıklı güldürüdür. Kopernik'i yadsıma amacıyla yazdığı kitabında tutucu görünmeye çalışmış, ancak beceremeyişti. Kitabında daha çok, değişiklik yanlısı ve tanıtanımaz

Kopernik sistemini gösteren bir çizim (A. Cellarius, Harmonia Macrocosmica, Amsterdam, 1660)

bir dil kullanıldığından, kitabı Katolikler'in yasak kitaplar dizelgesine girmiş ve günümüzde bile yasaklar dizelgesinden çıkamamıştır.

Du Bartas ve Bodin'in önermiş olduğu Kopernik karşıtı savlar, özünde Aristo evreninin savlarıdır. Yer deviniminin gündeme geldiği her tartışmada, bu düşüncenin sağduyuya ters olduğu, önceden saptanmış olan devinim yasalarıyla çeliştiği ileri sürülüyordu. Bunlar güçlü karşı savlardı. Çoğu kişiyi inandırmaya yeterliydi. Ancak, Kopernik karşıtı kervanın en güçlü silahları bu karşı savlar değildi. En kızışmış tartışmalar bu savlar çevresinde gelişmiyordu. Etkin silahlar, dinsel olanlar ve özellikle *İncil*'den verilen alıntılardı.

Kopernik'i İncil'le çürütme çabaları

Kopernik savlarını *İncil*'den verilen alıntılarla çürütme çabaları, aslında *De Revolutionibus*'un basınından önce başlamıştı. 1539 yılında yaptığı "Masabaşı Konuşmaları"ndan birinde Martin Luther, *İncil*'den alıntılar vererek şunları söylüyordu: "İnsanlar, Yer'in döndüğünü göstermeye çalışan bir astroloğa kulak veriyorlar. Bu aptal, tüm gökbilim öğretisini tersine çevirmeye çalışıyor. Kutsal *İncil* bize Yer'in sabit olduğunu, Güneş'in Yer çevresinde devindiğini söylemektedir."

Daha sonra diğer Protestan liderler de Kopernik evreninin yadsınması sürecine katıldılar. Calvin, *Commentary on Genesis* adlı kitabında *İncil*'den şu alıntıyı vermektedir: "... Yer de durdu, artık devinemez"; ve hemen ardından, "Kopernik'i Kutsal Kitap üstüne çıkarmaya kim cesaret ediyor?" sorusunu yöneltiyor. *İncil*'den verilen alıntılar giderek artıyor ve Kopernik karşıtı savların daha çok yeğlenen kaynağı durumuna geliyordu. 17. yüzyılın ilk on yılında, din adamları *İncil*'i satır satır inceleyerek, Yer'in devindiğini savunan Kopernik yanlılarına karşı sav bulmaya çalıştılar. Kopernik yanlıları artık, "inançsız", "ateist" olarak damgalanmaya başlanmıştı. 1610 yılından sonra Katolik kilisesi de, Kopernik evrenine karşı verilen savaşa resmen katıldı. 1616 yılında *De Revolutionibus* ve Yer'in döndüğünü savunan tüm eserler, Yasak Kitaplar Dizelgesine girdi. Kopernik evrenini öğretmek ve okumak, Katolikler'e yasaklandı.

Kurulu düzeni sarsan düşünceler

Yukarıdaki paragraflarda, Kopernik ve yanlılarına karşı kullanılan en etkin silahlar sergilendi. Ancak bu silahlar, savaşın gerçekte hangi alanda verildiğini göstermiyordu. Yer'in devinimini saçma veya kilise otoritesiyle çelişkili bulup yadsımaya hazır olan kişiler önceleri, Kopernik evreninin, insanlığın tüm düşünce dokusunu kökten değiştirecek gizilgüce sahip olduğunu anlayamadı. Çekincede olan yalnızca evrene ilişkin bir görüş ya da *İncil*'deki birkaç satır değildi. Hıristiyan dünyasının yaşantısı, tinsel yapısı, Yer'in birçok gezegenden biri olduğu düşüncesini onamaya hazır değildi. Evrenbilim, tinsel öğreti (moral ve ahlak), din öğretisi, Hıristiyan düşüncesinin geleneksel dokusunda öylesine iç içe dokunmuştu ki (en iyi tanımını, 14. yüzyılın başında yazılmış olan, Dante'nin *İlahi Komedya*'sı vermiştir) Yer'in dönmesi, salt bir gökbilim sorunundan öte anlamlar taşıyordu.

Ciddi olarak ele alındığında, Kopernik evreni, inanan bir Hıristiyan için dev sorunlar dayatıyordu. Eğer Yer benzeri başka dünyalar da varsa, Tanrı bu dünyalarda da insanların yaşamasını sağlayacaktı. Ancak, eğer diğer dünyalarda da insanlar yaşıyorsa, bunlar nasıl olur da Adem ile Havva'dan meydana gelebilirdi? Nasıl, Adem ile Havva'nın günahının mirasçısı olabilirlerdi? Diğer gezegenlerdeki insanlar tanrının onlara sunduğu ölümsüz yaşam olasılığından nasıl haberdar olabilirlerdi? Eğer Yer bir gezegense ve evrenin özeğinden uzakta bir gökcismiyse, insanın şeytanla melek arasındaki konumuna ne olacaktı? Hepsinden kötüsü, eğer evren sonsuz boyutlara sahipse, Tanrının tahtı nerede olacaktı? Sonsuz bir evrende insan Tanrıyı ya da Tanrı adamı nasıl bulabilirdi?

Bu sorunların yanıtları zamanla verildi, ancak bu yanıtlara ulaşmak çok kolay olmadı. Bu yanıtların getirdiği yeni sonuçlar da oldu. Sokaktaki adamın din deneyiminde değişiklikler oldu. Kopernik evreni, insanın tanrıyla olan ilişkisinde ve tinsel öğretisinde dönüşüm yapmasını gerektirdi. Böylesi bir dönüşüm bir gecede tamamlanamazdı. Bu dönüşüm tamamlanıncaya değin birçok kişi, yeni evren görüşüyle geleneksel değerlerin uyuşmadığını gördü. Yer'in bir gezegen olduğu savı, kurulu düzen için çekince oluşturuyordu. Bu nedenle Kopernik ve yandaşları "ateist" olarak suçlanmıştı.

Protestan ve Katolik kiliselerinin tutumu

Hem Protestan hem de Katolik liderler, Kopernik karşıtı görüşü kilisenin resmi görüşü yapmakta son derece istekliydi. Böylece Kopernik öğretisini suçlamak hem kolay olacak, hem de bu suçlama haklı gösterilebilecekti. Hıristiyanlık tarihi, 16. yüzyılın sonlarına dek, din adamlarının, bir evrenbilim kuramını yasaklamak için *İncil*'e başvurduğuna tanık olmamıştı.

Protestan kesimden yükselen karşıtlığın boyutu, Katolik kesiminkini birkaç kez katlıyordu. Luther ve Calvin gibi Protestan öncülere göre, Hıristiyan dünyasının tek temel bilgi kaynağı *İncil*'di. Bu kişilerin, evrenbilim konusunda İncil'e olan bağlılıklarını hiçbir şey sarsamıyordu. Bu nedenle, Protestanlar'ın Kopernik evrenine

yönelttikleri lanetler çok doğaldı. Luther, Calvin ve Melanchton gibi Protestan öncüler, Kopernik evrenine karşı İncil'den alıntılar üretiyor ve Kopernik öğretisinin yasaklanması için ellerinden gelen herşeyi yapıyorlardı. Protestanlar'ın Katolik kilisesinde olduğu gibi polis örgütü yoktu. Bu nedenle baskı yöntemleri etkili olamıyordu. Ve zaten, Kopernik evrenini doğrulayan kanıtlar giderek arttıkça, bastırma isteğinden de vazgeçmek zorunda kaldılar.

Kopernik'in ölümünden 60 yıl sonra, Kopernik evrenine Katolikler'den gelen karşı çıkışın boyutları, Protestanlar'ınkinin yanında önemsenmeyecek denli azdı. Birkaç papaz Yer'in yeni rolüne lanet okuyordu; ancak Katolik kilise henüz sessiz kalmayı yeğliyordu. *De Revolutionibus* Katolik dünyasında okunuyor ve önde gelen Katolik üniversitelerinde de öğretiliyordu. Kopernik'in kendisi de kilise eğitimi almış ve dinsel öğretiyi yayma görevi yapan saygın bir kişiydi. Kilise, gökbilim ve diğer bazı konularda Kopernik'in görüşünü alıyordu. Kitabını, dönemin Papa'sı anısına yazmıştı. Kitabının bir an önce yayınlanması için baskı yapanların arasında, bir Bişop ve bir de Kardinal arkadaşı vardı. Kilise, ondört, onbeş ve onaltıncı yüzyıllarda üyelerine herhangi bir evrenbilim görüşünü henüz dayatmamıştı. *De Revolutionibus*'dan önce Kilisenin kendisi, daha devrimci evrenbilim kavramları yaymış ve ertesinde hiç de dinsel histeriler, krizler yükselmemişti. 15. yüzyılın önde gelen Kardinallerinden ve Papa'nın danışmanlarından Cusa'lı Nicholas, kökten bir yeni Platon evrenbilimi geliştirmiş ve görüşlerinin İncil ile çelişip çelişmeyeceği konusunda duyarlı davranma gereğini duyumsamamıştır. Dünya'yı Güneş ve diğer yıldızlar gibi devinen bir gökcismi olarak görmesine, çalışmalarının geniş çevrelerde okunup etki yapmışolmasına karşın, kilise tarafından ne lanetlenmiş ne de eleştirilmiştir.

1616 yılında Galileo'ya özel olarak, daha sonra 1633 yılında, kamu önünde açıkça Güneş'in evrenin özeğinde olduğu düşüncesine inanmayı ve bu inancı öğretmeyi yasakladığında Katolik Kilise, yüzyıllardır uyguladığı davranış biçimini değiştiriyordu. Bu değişim, birçok koyu Katolik'te şok etkisi yaratmıştı; çünkü Kilise'nin karşı çıktığı bu evren görüşü hemen hemen her gün toplanan yeni kanıtlarla doğrulanıyordu.

Kilise'nin 1610 yılından sonra Kopernik evrenine karşı gösterdiği duyarlılığın diğer bir nedeni, Yer'in devinimi-nin dinsel açıdan yaratacağı sorunların anlaşılmasındaki gecikmedir. Bu gecikmişliğin acısı, filozof ve mistik kişiliği olan Giordano Bruno'dan çıkacaktı. Bruno, 1600 yılında Roma'da yakıldığında Avrupa şaşkınlıktan dona kaldı. Bruno, Kopernik öğretisine inandığı için yakılmadı; "Baba", "oğul" ve "Kutsal Ruh" gibi üç ayrı simgeyi tek bir olguda toplayan Hıristiyan dogmasına (Trinity) karşı çıkan görüşleri nedeniyle yakıldı. Bruno, çoğu kez sanıldığı gibi, bilim yolunda düşmüş bir şehit değildir! Daha önceleri, Bruno'nunkine benzer aykırı görüşleri nedeniyle birçok Katolik, yaşamını benzer biçimde yitirmişti. Bruno, Kopernik'in görüşlerini kendi Yeni Platocu ve Democritci dünya görüşüne benzetmiştir. Bu görüşe göre, sonsuz evrende, üretken tanrıların ürettiği sonsuz dünyalar vardır. Bruno, Kopernik evrenini İngiltere'de ve Avrupa kıtasında tartışmaya açtı ve bu öğretiye, *De Revolutionibus*'un kendisinde bile bulunamayacak bir önem sağladı. Kilise, Bruno'nun Kopernikçiliğinden kesinlikle ürktü. Bazı kaynaklar, Kilise'nin Bruno'yu yakmasında bu korkunun rol oynadığını savunmaktadır.

Nedenleri ne olursa olsun, 1616 yılında Kilise, Kopernik evren görüşünü, savaşılması gereken bir doktrin sorunu yaptı. Yer'in devinimi çevresinde kopan kavgalar, 1616 yılından sonra başladı: Kopernik'in görüşleri lanetlendi; Galileo pişmanlığa zorlandı ve "ev hapsine" alındı; önde gelen Katolik Kopernikçiler aforoz edildi ve görüşleri yasaklandı. Kopernik evreni üzerine saldırılan Engizisyonu durdurmak olası değildi. Kilise, Dünya'nın devinimini fiziksel bir gerçek olarak ele alan kitapların basımını, 1822 yılına değin yasakladı. Bu zamana gelindiğinde, katıları dışındaki Protestanlar'ın çoğu, Kopernik öğretilerinin doğruluğunu onamıştı. Kilisenin, Yer'in devinmediği konusundaki görüşüne inatla bağlı kalması, hem Katolik çevrelerin bilimsel çalışmalarına, hem de Katolik Kilise'nin saygınlığına onulmaz yaralar açmıştır. Hele 1633 yılında yaşlı Galileo'nun pişmanlığa iğrenç bir biçimde zorlanması, Katolik yazınında Kilise'ye karşı ağır bir suçlama ve saldırı kampanyası başlatmıştır.

Galileo'nun pişmanlığa zorlanması, Kopernik evrenine karşı verilen savaşın en şiddetli anıdır. 1610 yılından önce, Kopernik öğretisine karşı muhalefet mayalanırken, Yer'in devinimini savunanlardan (en fanatik olanlar dışında) hemen hemen herkes bu inançlarını bırakmaya zorlanmıştı. Bu, öyle bir baskıydı ki, belki de *De Revolutionibus*'un en önemli sayından zamanla vazgeçilecekti. Ancak, 1633 yılında durum değişmeye başladı. 17. yüzyılın başlarında, Kopernik evreni lehine gelişen yeni ve güçlü kanıtlar, savaşın gidişini değiştirdi. Kopernik karşıtı saldırılar, daha Galileo'nun pişmanlığa zorlanmasından önce, çaresiz bir artçı savaşına dönüşmüştü. Bu yeni kanıtlar, Kopernik'in hemen ertesinde yaşayan üç gökbilimcinin çalışmalarından geliyordu: **Tycho Brahe** (1546-1601), **Johannes Kepler** (1571-1630) ve **Galileo Galilei** (1564-1642). Ancak bu başka bir öyküdür.

Avustralya'da yaşayan bir hayvan: Koala

Ağaçlar üzerinde yaşayan keseli bir hayvan olan koala, sadece bazı okaliptüs ağaçlarının yapraklarıyla beslenir. Bir zamanlar Avustralya'nın doğusunda çok sık görülen bu sevimli hayvanların sayısı, avlanma ve yaşadıkları çevrenin gitgide daralması sonucu, önemli ölçüde azalmıştır. Bugün koruma altında olan koala, çekici yüzüyle, kocaman bir kauçuk parçasına benzeyen pembe burnu ve ince tüylü geniş kulaklarıyla tam bir oyuncak gibidir.

Kısa özgeçmiş

Koala ailesinin bilinen ilk üyesi 15 milyon yıl önce yaşamış bir hayvandır. Bugünkünün iki katı büyüklüğünde dev bir koalanın bundan 40 bin yıl kadar öncesine dayanan fosilleri bulunmuştur.

İlk defa John Price adında bir Avrupalı tarafından 26 Ocak 1798'de kayda geçirilen koalanın, ilk detaylı anlatımı 21 Ağustos 1803'te *Sydney Gazetesi*'nde çıkmıştır. 1816 yılında ise Fransız doğabilimci Blainwill koalaya bilimsel adını vermiştir: *Phascolarctos*. Bu isim, Latince "kese" (phaskolos) ve "ayı" (arktos) anlamlarına gelen kelimelerin birleşimiyle oluşturulmuştur. Daha sonra, Alman doğabilimci Goldfuss ise, orjinal cinse bakarak "kül renkli" anlamına gelen *cinereus* adını eklemiştir. Böylece koalanın bilimsel adı *Phascolarctos.cinereus* olmuştur.

Tom Iredale ve Gilbert Whitley'in (1934) belirttiğine göre, halk arasında yaygın olan koala adı, New South Wales bölgesinin doğusundaki yerel bir şiveden türetilmiştir. Ronald Strahan (1978), yazım ve basım hataları sonucu, bu bölgede yayımlanmış çeşitli isimleri şöyle sıralamaktadır: cullewine, koolewong, colo, colah, koolah, kaola ve koala.

Bölgeye ilk yerleşenler, Avrupa'da görmeye alıştıkları hayvanların isimlerini Avustralyalı benzerlerine yakıştırarak; bu hayvanları maymun, ayı ve hatta maymun-ayı olarak adlandırmışlardır. Bir kuyruğunun olmaması, tırnaz yapısı ve görece uzun bacaklarıyla birleşince, bu görüntü koalalara ayı benzeri bir görünüm verir. İşte bu yüzden bu hayvanlar "koala ayısı" ya da "yerli ayı" olarak adlandırılmışlardır.

Phascolarctidae ailesinin tek üyeleri olan koalaların üç altcinsi vardır:

P.c. victor (Victoria)
P.c. cinereus (New South Wales)
P.c. adustus (Queensland)

Dış görünüş

Koalaların boyutları güney bölgelerinde daha geniştir. Kafa-vücut uzunluğu güneyde ortalama, erkeklerde 78 cm, dişilerde 72 cm'dir. Ortalama ağırlıkları ise, güney bölgesi erkekleri için 11.8 kg, dişileri için 7.9 kg'dır. Kuzeyde ise erkekler ortalama 6.5 kg, dişiler 5.1 kg'dır. Doğdukları zaman ise bebek koalalar sadece 0.5 gramdır! Bu bir yazım hatası değildir; bebek koalalar ancak bir arı kadar ağırdırlar.

Koalaların kürkleri güney bölgelerinde sık tüylü ve yünlü gibidir. Ayrıca tüyler sırt bölgesinde, karın bölgesine göre, daha sık ve uzundur. Kuzey bölgelerine yaşayan koalaların tüyleri ise kısadır. Bu, onların çıplakmış gibi görünmelerine sebep olur. Buna rağmen keseli hayvanlar arasında en sık tüylü olanlar koalalardır. Kürklerinin rengi ve biçimi bireyler arasında ve yaşa göre değişir. Griden açık kahverengiye kadar çeşitli renklerde koalalar vardır. Göğüs, çene ve önayaklar genellikle beyazdır.

Gebelik süresi 34-36 gün olan dişi koalalarda, içinde yavruların büyüdüğü ve annenin istediği zaman gerebilmesini sağlayan kaslara sahip olan bir kese bulunur.

Beslenme

Ortalama 13-18 yıl yaşayan koalalar, topluluk halinde değil, tek tek yaşarlar. Günün yaklaşık 18 saatini uyuyarak geçiren bu hayvanların, okaliptüs ağacı yapraklarına dayanan düşük kalorili bir beslenmeleri vardır. Beslenmelerindeki ilginç nokta ise pek fazla su içmemeleridir. İhtiyaçları olan suyun çoğunu yapraklardan elde etmelerine karşın su kenarlarında zaman zaman su içerler. Bu özelliklerinden dolayı

"koala" kelimesinin, yerli dillerinde "su yok" anlamına geldiği düşünülmüştür.

Koalaların sadece bazı okaliptüs ağaçlarının yapraklarıyla beslenmeleri, bu ağaçların son yıllarda gitgide azalmalarından dolayı, çeşitli sorunlar doğurmaktadır. Bu yüzden koalaların, okaliptüs dışındaki *Acacia costata, Bombax malabrica, Pinus radiata, Tristania conferta, Tristania sauveolens* gibi çeşitli ağaçların yapraklarını da yemeye başladıkları gözlenmektedir. Koalaların genel olarak tercih ettiği okaliptüs türleri ise, tatlı sakızlı *Eucalytus viminalis*, gri sakızlı *Eucalyptus punctata* ve kırmızı sakızlı *Eucalytus camaidulensis*'tir.

Bunları biliyor muydunuz?

Pahalı zevkler: 1983'te Sydney Kraliyet Botanik Bahçesi'nde yapılan bir törende, Kimberly Clark endüstri grubu 50 bin Avustralya dolarını World Wildlife Fund adlı doğal hayatı koruma fonuna çek olarak sundu. Clinker adlı bir koalanın da bulunduğu törende, şirket bir hata yaptı: çek bir okaliptüs yaprağı üzerine basılmıştı. Clinker bu çeki, daha iyi bir kullanım olacağını düşünerek, yedi. Firma çeki yenilemek zorunda kaldı.

Gezgin koalalar: 1800'lerin başında bir denizciyle beraber yola çıkan bir koala kendini İskoçya'da buldu; ama bu gezi daha sonra Avustralya'da son buldu. Doğum yerini terk eden kayda geçirilmiş ilk koala, Regent's Park'taki Londra Hayvanat Bahçesi'nin 1880'de aldığı koaladır. Çok özel bir bakım gösterilen bu hayvan sadece 14 ay yaşamış ve bir gece lavoboya düşerek boğulmuştur.

Sütannesi: Koalaları evcil hayvan olarak beslemek yasaktır. Buna rağmen birkaç tane istisna bulunmaktadır. 1937'de Victoria Phillip Adası'nda yaşayan Oswin Roberts adlı bir kadın, Edward adını verdiği bir koalayı beslemiş-

tir. Bir karyolada uyuyan ve aileyle yemeklerde buluşan Edward'ın, masada kendisi için yüksek bir çocuk sandalyesi varmış. Bu genç koalanın ilginç zevklerinden bir tanesi ise, sahibinin kafasında oturmakmış.

İkizler: İkiz koala çok ender görülür. Şimdiye kadar sadece bir örnek kaydedilmiştir. 1965'te Queensland West Burleigh bölgesinde doğal bir hayvanat bahçesinde doğan ikizler, annelerinin keselerinde keşfedilmiştir. Daha çok küçükken annelerinin keselerine sığamamaya başlayan ikizler için bulunan çözüm, annelerinin kesesine sırayla girmeleridir. Biri annenin kesesinde beslenirken diğeri dışarıda sıcak bir ortamda tutulmuştur.

Bir koala hikâyesi: koala çocuk

Bu hikâye, neden koalalara her zaman saygıyla davranılması gerektiğini anlatan eski bir Avustralya hikâyesidir.

Bir zamanlar, annesi ve babası ölmüş, ona kötü davranan akrabalarıyla birlikte yaşayan bir çocuk varmış. Akrabaları ona dereden getirdileri sudan içmelerini yasaklamışlar. Çocuk okaliptüs yapraklarıyla beslenmek zorundaymış ve çok susuyormuş.

Bir gün, bu akrabaları ormana yiyecek bulmaya gitmişler ve yanlışlıkla su kaplarını çocuğun ulaşabileceği bir yerde bırakmışlar. Onlar gözden kaybolur kaybolmaz çocuk bu fırsatı değerlendirip doyana kadar su içmiş.

Küçük çocuk akrabaları döndüğü zaman olabilecekleri düşünerek, dolu birkaç su kabını almış ve küçük bir ağacın dallarına asmış. Daha sonra kendisi de ağaca tırmanmış ve eski ve sihirli bir şarkı söylemeye başlamış.

Birdenbire, ağaç büyümeye başlamış; büyümüş büyümüş ve çocuk bütün ormanı görebilecek kadar yukarı çıkmış.

Akşam olurken, akrabaları yorgun ve susamış bir şekilde dönmüşler. Gelir gelmez su kaplarına bakmışlar; ama onları görememişler. Sonra bir tanesi, ağaçta yanında su kaplarıyla birlikte oturan çocuğu görmüş.

Suya ulaşamadıkları için hepsi çok sinirlenmişler ve bu oyunu onlara çocuğun yaptığını biliyorlarmış. Ama onlar zeki insanlarmış; çocukla çok nazik konuşmuşlar, ona kötü davrandıkları için özür dilemişler ve aşağı inerse ve suyu getirirse artık kötü davranmayacaklarını söylemişler. Çocuk onlara inanmış ve yere inmiş.

Ama iner inmez onu sopa ve taşlarla dövmeye başlamışlar. Hırslarını alamayarak garip bir şey olana kadar çocuğu dövmüşler: çocuk değişmeye başlamış. Boyu kısalmış, bodurlaşmış ve gri bir kürkle kaplanmış. O bir koala olmuş!

Birdenbire kaçmış ve onların ulaşamayacağı bir yere, ağacın tepesine tırmanmış. Onlar da, buna karşılık olarak, ağacı kesmeye başlamışlar. ağaç kırılarak yere düşmüş ve dolayısıyla dallarına asılı su kapları da devrilmiş. Su yerlere dökülmüş ve orman boyunca bir dere gibi akmaya başlamış. Koala çocuk ise gecenin içinde sonsuza kadar kaybolmuş.

O zamandan beri yerlilerin, koalayı öldürdükleri zaman, kemiklerini kırmaları yasaktır. Hayvanı yiyebilmelerine rağmen, derisini soymazlar ve bedenine hep saygılı davranırlar. Eğer bu şekilde davranmazlarsa, karadaki bütün su kuruyacak ve korkunç bir kuraklık tehlikesi olacaktır.

KAYNAKLAR

1) Simon Hunter, Koala Elkitabı.
2) Anthony Lee, Roger Martin, Koala: Doğal Bir Tarih.
3) Ken Phillips, Koalalar: Avustralya'nın Eskileri.

(Hazırlayan: Kiraz Perinçek)

Kiraz Perinçek

Tam 12'den!

Puanlarını yükseltmek isteyen amatör dart oyuncuları tahtadaki en zor hedefi denemeliler: tam 12! Bu şaşırtıcı öneri, dünya dart şampiyonu olmayan biri için en iyi stratejiyi bulmaya yönelik matematiksel bir girişimden geliyor.

Dart tahtasının tepesine yakın üçlü-20 bölgesine saplanan oklar, biraz riskli olsalar da iyi puan kazandırır. Ama amatörlerin de iyi bileceği gibi, bu hedefi şaşan oklar, sadece 1 ve 5 puan eden iki komşu bölgeye düşüyor.

Bu oyuncular arasında sonu gelmez tartışmalar yol açıyor: Acaba dart tahtasının, ıskalayan atışları daha insaflı cezalandıran bir bölgesi var mı? Birçok insan bu bölgenin üçlü-19 bölgesi olduğu görüşünde. Çünkü burayı isabet ettirirseniz üçlü-20'den sadece 3 puan daha az alacaksınız; hadefi ıskalarsanız da 7 ya da 3 puan.

Bu problemi inceleyen bir matematikçi, hem dart tahtasının biçimini hem de oyuncuların yeteneklerini hesaba katmış. Vardığı sonuçlardan amatörlere yaptığı öneri ise, vurması zor olan ama 50 puan eden, tahtanın tam ortasındaki noktayı hedef olarak seçmeleri.

Salford Üniversitesi'nden David Percy, Bayes'in olasılık teorisini kullanarak bu problemi çözmüş.

18. yüzyılda yaşamış olan İngiliz matematikçi Thomas Bayes'in (1702-1761) yöntemi, rastlantıya bağlı bir olayın incelenmesinden önce varsayım ihtimallarinin değerlendirilmesi için kurulmuş istatistik bir çıkarsama yöntemidir.

Percy, oyuncuların küçük okları atmadaki başarı verilerini, belli hedefler seçildiği zaman bu okların hangi puanlara isabet edeceğine dair tahminlere çevirmiş.

Percy, bir dart tahtasının üstüne kağıttan yapılmış bir tabaka iğnelemiş ve öğrencilerine 50'şer ok vererek tam ortadaki noktayı vurmalarını istemiş. Vuruşların dağılımı, bir oyuncunun seçilmiş bir hedefi vurma olasılığının ne kadar olabileceğini yansıtan bir olasılık yoğunluğu fonksiyonu ortaya çıkarmış. Tahtada isabet eden her bir noktaya denk düşen puanlarla birleştirilince, sonuçta, her bir oyuncunun her bir okla ne kadar puan alabileceğine yönelik bir tahmin elde edilmiş oluyor.

Percy'nin belirttiğine göre, öğrenci oyuncularından en iyisi, eğer üçlü-20'yi hedef seçerse, her bir okla sadece 12.7 puan alabilmiş (Eğer isabet ettirebilseydi, 60 puan alması gerekirdi. Puanın bu kadar az olması iki yandaki az puanlı bölümlerden kaynaklanıyor). Üçlü-19'u hedef almak ise çok daha kötü; ortalama 11.5 puanlık bir tablo ortaya çıkıyor.

En iyi sonuç tam orta noktayı amaçlayanlardan gelmiş: üçlü-20'yi hedefleyenlerden yaklaşık yüzde 5 daha fazla bir puan. "Tabi ki pratiğin yerini hiçbir şey tutamaz. Elde edilen bu bulgular, profesyonel oyuncular için negatif bir sonuç doğuracaktır. Çünkü onlar üçlü-20'yi çok daha kolay bir şekilde vurabilirler" diyor Percy. "Ama öğrenciler bundan sonra hedef olarak tam 12'yi seçecekler herhalde" diyerek espri yapan Percy'nin ulaştığı sonuçlar *Mathematics Today* adlı derginin 35. sayısında (sayfa 54) çıktı.

(New Scientist, 17 Nisan 1999.

Kablosuz iletişime turbo güç

Lucent Technologies'in WaveLAN/IEEE Turbo kartı, kablosuz iletişim ağlarının iletim hızını artırıyor; yanıt sürelerini kısaltıyor; grafik ve illüstrasyon gibi yoğun veri aktarımı gerektiren uygulamaların tam kapasiteyle kullanılmasını sağlıyor.

Veri iletim hızlarını artıran ve yanıt sürelerini kısaltan yeni kartla, grafik ve illüstrasyon gibi yoğun veri akışı gerektiren bilgisayar uygulamalarının ağ üzerinden kolaylıkla gerçekleştirilmesi sağlanıyor.

WaveLAN/IEEE Turbo kartı, daha yüksek güvenilirlik ve daha az enerji tüketimi avantajları sunuyor. Kullanımı ve bir yerden bir yere taşınması son derece kolay olan kart, günümüzün yoğun çalışma ortamlarında iletişim ağlarının performansını destekliyor. Yeni kart, Ethernet ve IEEE standartlarına uyduğu için, mevcut ağ sistemleriyle birlikte çalışabiliyor. Bu özellik, farklı ürünlerden oluşan iletişim ağları kullanmayı planlayan ağ yötecilerine pek çok seçenek sunuyor. Ayrıca, çokkanallı gezinme (multi-channel roaming) ve yüksek verim özellikleriyle, belli bir mekanda çalışmak durumunda olan kullanıcılar (bir konferans odasındaki kişiler gibi) için gereken iletişim ağı kapasitesini sağlıyor.

Akademedia 98

Akademedia 98'in ders başlıklarını gösteren ekran.

1988'de TÜBİTAK bünyesindeki Bilten Enstitüsü'nün multimedia konusunda araştırma geliştirme yapan grup, 1996'da Sebit AŞ olarak yeniden yapılanarak; öğretirken eğlendirmek, eğlendirirken öğretmek için etkileşimli bir ürün tasarlamış ve piyasaya sürmüş. Akademedia, lise müfredatına destek ve üniversiteye hazırlık olmak üzere hazırlanan bilgisayar destekli eğitim teknolojisinin kullanıldığı bir eğitim yazılımı. İçinde konuların anlatıldığı ders bölümleri olduğu gibi, öğrenciye destek olmaya yönelik rehberlik, hızlı okuma ve dinlence gibi programlar da bulunmaktadır. Ders başlıkları olarak pakette Matematik, Fizik, Kimya, Biyoloji, Türkçe, Tarih, Coğrafya ve Felsefe grubu (Felsefe, Psikoloji, Sosyoloji ve Mantık) dersleri bulunmaktadır. Her dersin içinde birbirlerine bağlanan üniteler bulunmaktadır. Programda, kullanıcının gerekli olan ön bilgiyi alarak bir sonraki üniteye geçmesi önerilse de, kullanıcı istediği zaman istediği herhangi bir üniteye girip çalışabilmektedir.

Dersler, belli bir yöntemle anlatılmış ve düzenlenmiştir. Buna göre, derslerin altında üniteler, ünitelerin altında konular, konuların altında da konu anlatımları ve diğer alt bölümler bulunmaktadır. Performans değerlendirme uygulamalarından biri, her derse özelken diğeri, derslerin hepsini kapsamaktadır. Paket genel olarak 15 binden fazla test sorusu içermektedir.

Konu anlatımları ses, sayısal video, iki ve üç boyutlu animasyonlarla zenginleştirilmiştir. Her konuda, o konuya özgü, geçmiş yıllarda çıkan üniversite soruları yanıt ve çözümleri ile birlikte verilerek kullanıcının, üniversite sınavları konusunda da bilgilenmesi sağlanmaktadır.

Konular aktarılırken ekranlar, kendi içinde bütünlüğe sahip birimler olarak bölümlenmiş ve eğer bu birimlere yardımcı birimler varsa onlar da bu ekranlara değişik yollarla bağlanmıştır. Örneğin herhangi bir ekranda, bir konu metinlerle ya da bir animasyonla anlatılırken o konuyla ilgili bir örnek aynı ekranda bir tuşa basılarak izlenebilmektedir. Ekranların birbiriyle olan bağlantısını gösteren ve böylece bir konunun neresinde bulunulduğunu anlamanıza yardımcı olan bir harita vardır. Yine bu konu haritası sayesinde işlenen konuların işlenmeyenlere oranı da görülebilir.

Konu anlatımları bittikten sonra kullanıcıya konuyla ilgili alıştırmaları çözmesi önerilir. Her konuda yaklaşık 5-10 arasında alıştırma sorusu vardır. Bu sorularda iki cevap hakkını kullanan öğrenci iki yanıtında da başarılı olamazsa ilgili bilgilerin verildiği ekranlara gönderilerek konuları bir daha görmesi sağlanır.

Konuların alt bölümleri, konunun anlaşılabilmesi için gerekli olan ön kavramlar, konu özeti ve eski senelerde konuyla ilgili çıkmış ÖSS veya ÖYS soruları ile önemli ipuçlarının toplandığı uyarı bölümleridir.

Etkileşimli alıştırmalar, kullanıcının öğrendiklerini bir bakıma uygulamaya döktükleri bölümlerdir. Buralarda, kimi zaman belli parametrelerle oynayarak sonuçları gözlemlemekte ve doğru sonuca ulaşmak için gerekenleri öğrendiği bilgiler ışığında sıralamakta, kimi zaman ise deneyler yaparak neden sonuç ilişkilerini ortaya koymaktadır.

Akademedia 98'in dinlence ekranı.

Bu programda test sistemleri olarak; izleme sınavları, ara sınavlar ve deneme sınavları bulunuyor. Bu değişik düzeylerdeki testleri çözdükçe sonuçları kaydedilmekte ve istendiği zaman performans değerlendirmesi ile toplu olarak karşısına çıkarılmaktadır. Burada bir derse özel olarak kişinin başarısı çıkarılabildiği gibi genel başarı da (dersler arası) ortaya konabilmektedir. Ayrıca başarıya ulaşmak için öneriler de yapılmaktadır.

Bahar Uranüs'e fırtınayla geliyor

Güneş ışığı Uranüs'ün 10 yıldır karanlıkta olan yarıküresine ulaştıkça, gezegenin dondurucu bir kış uykusunda olan atmosferini canlandırıyor.

Uranüs'teki bahar fırtınaları, Arjantin büyüklüğündeki bir alanı, -300° F'lik keskin rüzgârlarla kaplıyor. NASA'nın Hubble Uzay Teleskopu'ndan elde edilen görüntülerle yapılan filmde, güneş sisteminin dış tarafındaki en parlak bulutlar ve dengesiz bir vagon tekerliği gibi yalpalayan hassas bir halka sistemi görülüyor. Bulutlar, büyük bir ihtimalle, ılık gaz balonları gibi atmosferin derinliklerinden yukarı doğru yoğunlaşan metan kristallerinden oluşuyor.

Hubble'da çalışan araştırmacı Erich Karkoschka tarafından gerçekleştirilen film, ilk defa, halkadaki yalpalamayı gösteriyor. Hafif yassılaşmış bir küre gibi olan Uranüs'ün uyduları bu yalpalamaya sebep oluyor olabilir.

"Uranüs'ün uzun süren bir yılından dolayı -84 Dünya yılından daha fazla- günümüzde bu görüntüleri hiçkimse görmedi" diyor Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nden astronom Heidi Hammel.

Bir gezegende, gelen ışık ışınlarının eğimi ne kadar çok değişirse, yani dönme ekseni ne kadar eğikse, mevsimler arasındaki fark da o kadar büyük olur. Dünya'daki mevsim değişiklikleri de, gezegenimizin dönme ekseninin hafif eğik olmasından kaynaklanır. Dolayısıyla, Dünya kendi yörüngesi etrafında dönerken, Dünya'nın kuzey ve güney yarımküreleri sırasıyla Güneş'e yaklaşır ve uzaklaşırlar. Uranüs ise, tamamen bir tarafına doğru eğiktir. Bu da, uç sınırlarda 20 yıllık mevsimlerin yaşanmasına ve alışılmadık havalara neden olur. Uranüs senesinin yaklaşık dörtte birinde, Güneş ışınları kutuplara doğrudan yansır; bu sırada gezegenin diğer tarafı ise, karanlık ve dondurucu bir kış yaşar.

İşte Uranüs'ün kuzey yarımküresi bu onlarca yıllık uzun kışından çıkıyor. Güneş ışığı gelmeye başladığı için, atmosfer ısınıyor. Bu durum atmosferin soğuk kış uykusundan çıkmasına ve yeniden canlanmasına yol açıyor. Daha çok hidrojen ve helyumdan oluşan bir top olan Uranüs'ün atmosferinde bulunan metanın kırmızı ışığı emmesi, gezegene mavimsi bir renk veriyor.

13 Mart 1781'de William Herschel tarafından keşfedilen Uranüs'ü ilk gözlemleyenler, bu gezegende de Jüpiter benzeri bulut halkaları olduğunu düşünmüşler. Fakat, NASA'nın Voyager 2 adlı uzay aracının 1986'da yaptığı uçuştan sonra Uranüs'ün böyle bir özelliği olmadığı ortaya çıkmış. Son 13 yılda gezegen, kuzey yarımküresinin ortalarına kadar Güneş ışını alabilecek şekilde, yörüngesinde ilerledi. 2007 yılına kadar Güneş doğrudan Uranüs'ün ekvatoru üzerinde parlayacak.

Astronomy Magazine, 29 Mart 1999.
Çeviren: Kiraz Perinçek)

Yeni bir avuç içi bilgisayar

Compaq Aero 2100 renkli avuç içi bilgisayar, hareket halindeki kullanıcıya büyük kolaylık sağlıyor. Compaq-Microsoft işbirliğiyle sunulan ve Nisan ayında piyasaya sürülen yeni avuç içi bilgisayar sadece 260 g ağırlığında.

8 ya da 16 MB belleğe sahip olan ve 24 MB'e kadar yükseltilebilen Compaq Aero 2100'ün ekranı renkli bir görüntüye sahip. Aşırı ışıklandırılmış ortamlarda kolay görünebilirliği sağlayan özel bir yansıtma teknolojisi; normal kullanımda, pilin bir iş haftası boyunca dayanabilmesini sağlayan geliştirilmiş lityum-iyon teknolojisi; tek elle etkin kullanım için ergonomik tasarım; faks, modem, GSM ve bilgisayar ağı uygulamalarında kolay bağlanabilirlik; titreşim alarm özelliği ve verimli kullanım için çeşitli üst düzey yazılımlar yeni bilgisayarın öteki özellikleri.

Yalnızca 13,4 cm x 8,5 cm x 2 cm boyutlarında olan avuç içi bilgisayarın ekranının 240'a 320 pikselli 256 renk özelliğine sahip bulunduğu belirtiliyor. Compaq Aero 2100, üç tür kullanıcıya hitap ediyor. Birinci grupta, gömlek cebine sığacak bir cihazla, takvim ve görüşme listeleri gibi bilgileri yönetecek, kişinin verimliliğini artırıcı bir araç arayan kullanıcılar yer alıyor. İkinci grup, avuç içi bilgisayarları şirketlerinde bir satış gücü ya da saha servis otomasyonu aracı ve üretkenlik çözümü şeklinde kullanmak isteyen kurumsal bilgi sistemleri yöneticilerini içeriyor. Üçüncü grup ise veri toplamak için küçük ve hafif bir cihaz arayanları; sağlık ve taşımacılık sektörleri gibi sürekli hareket halinde olmayı gerektiren alanlarda form tabanlı uygulamalara yönelik bilgisayar talep edenleri kapsıyor.

AIDS virüsünü keşfeden kurumun 10. yılı

21. yüzyıla girmek üzere olan dünyamızda her yıl 7 milyon çocuk aşılar ile önlenebilir bakteriyel ve viral hastalıklar nedeniyle yaşamını yitirmektedir. İlk temelin atıldığı 1897 yılından itibaren aşılar ile önlenebilir hastalıklara karşı savaşan Pasteur Merieux Connaught Serum ve Aşı Sanayi, her yıl 1 milyar 500 bin doz aşı ile 400 milyon insanın aşılanarak bağışıklanmasını sağlıyor ve 20'den fazla hastalığa karşı geliştirilmiş aşıları insan sağlığının hizmetine sunuyor. 104 yıl önce kurulan Pasteur Merieux Connaught, ilk kuduz aşısı, ilk insülin üretimi, ilk kızamık aşısı üretimi, ilk grip aşısı üretimi, ilk menenjit aşısı üretimi, ilk beşli karma aşı üretimi, ilk Hepatit B aşısı üretimi gibi ilklerinden yanında; AIDS virüsünün keşfiyle de Nobel Ödülü (Ens. Pasteur) aldı. 6 araştırma ve geliştirme merkezi ve 4 üretim tesisi bulunan firma; Türkiye'de 1989 yılından bu yana bağışıklama ve koruyucu hekimliğin geliştirilmesi, klinik ve epidemiyolojik araştırmalara öncülük edip, bilimsel ve maddi destekler vererek toplumu ve sağlık çalışanlarını bilgilendiriyor. Dünyada 150 ülkede temsilciği bulunan PMC dünya aşı pazarının yüzde 58'ine, Türkiye aşı pazarının ise yüzde 95'ine sahip. Her 6 dakikada bir çocuğun henüz bir yaşına varmadan hayatını kaybettiği ülkemizde, her 3 saniyede bir kişi PMC ürünü kullanıyor.

Genetik yapısı değiştirilmiş yiyecekler

Bu yılın başlarında; Britanya, genetik yapısı değiştirilmiş yiyeceklerin tehlikeli olduğu iddialarıyla çalkalandı. İskoçya'daki Rowett Araştırma Enstitüsü'nde çalışan biyokimyacı Arpad Pusztai, genleri değiştirilmiş olan patateslerin kobay farelere zarar verdiğini söylüyor.

Genleri değiştirilmiş patatesler zehirli miydi? Pusztai'nin belirttiğine göre bunu söylemek imkânsız. Aslında, vardığı sonuçlar sadece bir şeyi gösteriyor: kobaylar patatesten nefret ediyor.

Pusztai genleri değiştirilmiş yiyeceklerin farklı etkilerini görmek için ayrı kobay gruplarını, normal ve genleri değiştirilmiş patateslerle besledi. Ne var ki hayvanlara yeteri kadar patates yedirmedi, dolayısıyla hayvanlar, ne yedikleri bir yana, iyi beslenemediler.

Sonuçları inceleyen araştırmacılara göre, hayvanların organlarının ağırlıklarındaki değişiklikler ve bağışıklık sistemleri, genlerde yapılan değişiklikle hiçbir bağlantı göstermedi. Açlık veya patatesteki bilinen toksinler kobaylarda görülen değişikliklerin en olası sebepleriydi.

Bu deneyler, biyoteknoloji endüstrisi tarafından daha yeni kavranan önemli bir problemi açığa çıkarıyor: standart toksikoloji (zehirbilim) testleri gıdalar için uygulanamıyor. Değişikliğe uğratılmış gıdaların etkisini görebilmek için, hayvanlara bu ürünlerden yeteri kadar yedirmek konusunda zorluk çekiliyor. Dolayısıyla hayvanlarla yapılan deneyler, genetik olarak değiştirilmiş ve değiştirilmemiş gıdalar arasındaki küçük farkları açığa çıkarmak için yeterli değil.

Hayvanların test edilen gıdayı yeterince yemesini sağlasanız bile, beslenmelerini değiştirme riskiniz o kadar artar ki, değişikliğe uğratılmamış yiyecekleri yiyenler bile anormal olur. Sonuçta bu tür deneylerden anlamlı sonuçlar çıkarmamız imkânsızlaşır.

O zaman genleri değiştirilmiş gıdaların güvenilirliğini nasıl test edebiliriz?

Aralık ayında Paris'teki bir toplantıda bir araya gelen OECD'nin 29 gelişmiş ülkesinden bilim insanları tamamen yeni bir yaklaşıma ihtiyaç duyulduğu sonucuna vardılar. Eylül'de bu tür testlerin yeni yöntemlerini oluşturmak için yeniden biraraya gelecekler.

Bilim adamları bazı önemli lojistik problemlerle karşı karşıyalar. Hollanda'dadaki Tarım Ürünleri Kalite Kontrolü Enstitüsü'nden Harry Kuiper genleri değiştirilmiş domatesi dondurma yöntemiyle kurutarak; bunlardan kobaylara, günde yaklaşık 13 taze domatese eşit miktarda yedirerek test etti. Bu miktar o kadar fazla ki, hayvanlar domates tozunda bulunan potasyum gibi temel besinlerden de zehirlenmiş olabilirler.

"Fakat toksikolojistler hâlâ anlamlı bir sonuç elde edebilecek kadar beslemediğimizi söylüyorlar" diyor Kuiper. Yeni bir gıda katkısını test etmek için genel yaklaşım, bir kobayı zehirlenme etkisi görülene kadar beslemektir. Bu yolla, zehirliliğin doğası ve sınırı hakkında bir fikir edinirsiniz. Fakat araştırmacılar domateslerle bir sınıra ulaşmayı başaramadılar. Standard toksikolojik terimlere göre "yeterince test edilmediler" diyor Kuiper. Diğerleri de "eğer bu derece yüksek miktar alındığında zarar vermiyorsa, zehirli olduğu söylenemez" diyebilirler.

Bu zorluklardan dolayı, genetik yapısı değiştirilmiş besin üretenler bütün ürünleri test etmek yerine, değiştirilen kısmı soyutlayarak, sadece bu bölümü test ediyorlar.

Yeni bir proteinin üretimi, bir bitkiye yabancı bir gen enjekte edildiğinde oluşan zararlı değişikliklerden sadece biri. Yeni bir genin bitkinin DNA'sına eklenmesi rastgele olduğu için, bu olay bitkinin kendi genlerinin yapısını değiştirebilir ve bu önceden tahmin edilemeyen sonuçlara yol açabilir. Gıda, içerdiği maddelerin kompleks bir karışımıdır; farklı bitki çeşitlerinde farklı miktarlarda bulunabilir. Bu maddelerden biri veya birçoğundaki bir değişiklik ne zaman bir probleme yol açar?

Ne yazık ki, diyor Kearns, kimse geleneksel gıdaları zehirliliği açısından test etmedi; bu yüzden kimse nereden başlayacağını tam olarak bilemiyor. Patatesler bir istisna. ABD ve Hollanda'daki geleneksel bitki yetiştiricileri, solenin gibi bilinen toksinlerin yüksek miktarları açısından, yeni patates çeşitlerini test ediyorlar. Fransız yetiştiriciler bunu yapmıyor ve hiçbir ülkede bu testlerin yapılmasını zorunlu kılan kanunlar yok. Ve bu, henüz varlığından haberdar olmadığımız toksinlerin, genleri değiştirilmiş yiyeceklerde kalmasına yol açıyor. Normal bitkilerin içinde ne olduğunu daha iyi anlamaktan başlayarak bunlar hakkında teker teker düşünmeliyiz" diyor Kearns.

Kuiper'in çalıştığı enstitü normal ve genleri değiştirilmiş domatesler tarafından üretilen mRNA moleküllerindeki farklılıkları belirleyen bir görüntüleme testi üzerinde çalışıyor. Bunun gen ifadelerindeki büyük değişiklikleri görmede hızlı bir yol sağlayacağını umuyorlar. "Bu yöntem kırmızı ve yeşil domatesler arasındaki farklılıkları güvenilir bir şekilde belirleyebilecek, çünkü yeşil domatesler daha çok toksin üretiyorlar" diyor Kuiper.

(New Scientist, 17 Nisan 1999.
Çeviren: Erdal Tan)

Wiluşa

58. sayımızın kapak dosyası içinde Sayın Hakan Kale'nin hazırlayacağını belirtiğimiz *Anadolu'nun Kayıp Medeniyetleri* dizisinden söz etmiş, ilk bölümü olan "Ahhiyava"yı dosyamıza almıştık. Bu sayımızda MÖ 2. binde Hititler'le birlikte Anadolu'yu paylaşan devletlerden Wiluşa inceleniyor. Öte yandan, geçtiğimiz sayı elimize geç ulaştığı için yayımlayamadığımız, diğer on bir medeniyetin yedisi hakkındaki kısa bilgileri kutular biçiminde veriyoruz. Kalan dört medeniyet ise gelecek sayıda tanıtılacaktır. Bu dizinin ilgiyle okunacağını umuyoruz.

Wiluşa meselesinin en önemli metni Hitit kralı Muvattallis (MÖ 1306-1282) ile Wiluşalı (Wiluşa kralı) Alaksandus arasında yapılan bir anlaşma metnidir. Bu metinden Wiluşa hakkında oldukça çarpıcı tarihi ve coğrafi neticeler çıkarmak mümkündür. Bu nedenle konumuza bu metnin geniş özetiyle başlıyoruz (1):

Hitit-Wiluşa anlaşma metni

1) Büyük Kral, Hatti Kralı, Fırtına tanrısının sevgilisi, Büyük Kral Mursiliş'in oğlu Kahraman, Güneşim Muvattallis şöyle konuştu.

2) Geçmiş zamanlarda, atam Labarnas (Hititler'in ilk kralı) Arzawa ülkelerine ve Wiluşa'ya (karşı savaştı); onlara boyun eğdirdi. Şimdi bundan sonra, Arzawa düşman oldu, (...) fakat Wiluşa ülkesi asla Hatti'den ayrılmadı (bir bakıma vasallığından, bağlılığından ayrılmadı demek istenmektedir), o zamandan beri Hatti krallarına sadık kaldılar. (...) Ve Tudyaliya Arzawa'ya geldiğinde, kendisine doğru ve bağlı olduğundan Wiluşa'ya gelmedi. (...)

3) Ve büyükbabam Şuppiluliuma Arzawa'ya geldiğinde ve zaptettiğinde, Wiluşa kralı Kukunnis sadık kaldı, bu yüzden büyükbabam O'nun ülkesini istila etmedi.

4) Ve tekrar Arzawa kralı Hatti'ye karşı düşmanlık gösterdiğinde, (...) ve babam (Mursiliş) Arzawa'yı istila etti; fakat yine Wiluşa kralı (sadık kaldı ve) yardım (gönderdi). O (Mursiliş) Arzawa ülkesini Piyama-İnaras'a, Mira ülkesini (Kuwaliya ile) Mashuiluwas'a, Seha Nehir Ülkesini (Appawiya ile) Manapa-Dattas'a ve Hapalla ülkesini Targasnallis'e verdi.

5) Fakat Kukunnis hiçbir varisi olmadığından, Alaksandus'u evlat edindi. (...)

6-7) Atlandı.

8) Güneşim (Hitit kralı kasdedilmektedir) seni Wiluşa kralı yaptı. (...)

9-10) Atlandı.

11) İster Seha Nehir ülkesinden ister Arzawalı bir adamdan olsun isyan hakkında herhangi bir kötü söz duyarsan ve zamanında söylentiden haberin olursa, derhal Güneşim'e yaz.

12-13) Atlandı.

14) Eğer ben, Güneş, senin etrafından Karkişa, Masa, Lukka veya Warsiyalla'ya karşı savaşa çağrılırsam, bu durumda benim yanımda piyade ve savaş arabalarıyla savaşa katılmalısın. Veya eğer bu ülkeden herhangi bir kumandan gönderirsem, bu durumda düzenli olarak onun yanında savaşa katılmalısın. Ayrıca Hattuşa tarafından yapılan şu seferlere de katılmak zorundasın: Güneşim'le aynı seviyede olan krallar, Mısır kralı, Sanhara kralı, Hanigalbat kralı veya Assur kralı; eğer bunlardan herhangi biri bana saldırırsa veya içlerinden herhangi biri Güneşim'e karşı isyan ederse ve senden piyade ve savaş arabası istersem (bunun için yazarsam) derhal bu piyade ve savaş arabalarını benim yardımıma gönder.

15-16) Atlandı.

17) Ayrıca siz Arzawa ülkelerinin dört kralı; sen (Wiluşa) kralı Alaksandus, (Arzawa) kralı Manpa-İnaras, (Mira) kralı Kupanta-İnaras ve (Hapalla) kralı Urahattusas. Şimdi, Kupanta-İnaras baba tarafından Arzawa krallarından ve anne tarafından Hatti krallarından gelmektedir. (...) ve Güneşimin kuzenidir. Eğer şimdi birisi Kupanta-İnaras'a karşı şeytani şeyler planlıyorsa, sen Alaksandus kendisine yardımcı olacaksın. (...) ve onu koruyacaksın; ve o da seni koruyacak. (...) Burada bahsettiğim ülkelerle ve Hatti sınırlarıyla ilgili olarak eğer herhangi bir düşman bu sınırlara doğru onlara saldırmak amacıyla asker sevk eder ve yürürse ve sen bunu duyarsan, bölgedeki kumandana uygun bir şekilde bir rapor gönder veya eğer düşman senin ülkene yürürse ve sen ona karşı savaşmazsan (...) yeminler devamlı olarak (...) taciz edecektir.

Agamemnon

18) Eğer düşman ülkeden bir mahkum olan herhangi bir mülteci (Hatti ülkesinden kaçar) ve senin ülkelerinden geçerse ve sen onu tutuklar fakat iade etmezsen (...) bu da yeminin bozulması anlamına gelecektir.

(Bu anlaşmayı yapan yeminde dua edilen tanrılar 'Cennetin Güneş-tanrısı, Ülkenin Kralı, insanlığın Çobanı ile' başlamakta ve Arinna'nın güneş-tanrıçası ve Hitit Fırtına-tanrılarının tam bir listesiyle, Wiluşa'nın erkek ve dişi tanrıları ile devam etmektedir. Bunların tümü yemini bozanı cezalandıracaktır).

Fakat eğer bu sözleri iyi tutarsan, o durumda Ben Güneş, Labarna (Kral) Muvattallis, Büyük Kral'ın toplanmaları için çağırdığım binlerce tanrı, hem Hatti'nin tanrıları hem de Wiluşa'nın tanrıları seni, karını, oğullarını ve torunlarını, şehirlerini, üzüm bağlarını, tarlalarını, çayırlarını, sığır ve koyunlarının başını

koruyacaktır ve Güneşimin elinde refah ve olgun yaşlılığın keyfini çıkaracaksın.

1906-1907 arasında kazılan Hitit tabletleri arasında bulunan bu önemli metin doğal olarak çok erken dönemlerden itibaren bilim adamlarının ilgisine mashar olmuştur. Bilim adamlarının bu tableti nasıl yorumladığına aşağıda sırası geldikçe değinilecektir.

Tavagalas mektubu

İkinci tabletimiz, literatürde Tawakalawas (Tavagalas) mektubu olarak bilinen metindir. *Bilim ve Ütopya* okuyucuları bu metni geçtiğimiz sayıdaki Ahhiyava bölümünden hatırlayacaktır (2). Metin, ismi bilinmeyen bir Hitit kralından yine adı bilinmeyen bir Ahhiyava kralına gönderilen mektuptur. İlk önceleri bu Hitit kralının Muvattallis olduğu öne sürülse de şimdi çoğu bilim adamı mektubun yazarının Muvattallis'den çok III. Hattuşili (MÖ. 1255-1230) olduğunu düşünmektedir (3).

Oldukça parçalanmış olan metin Batı Anadolu tarihinin yazılmasında hayati öneme sahiptir. Metnin bir yerinde mektubun yazarı (III. Hattuşili) Ahhiyava kralına üçüncü bir şahsa mücadele ettikleri Wiluşa hususunda iki kralın barış yaptığını hatırlatmasını istemektedir. Wiluşa ismi biraz tahrip olmuştur ve bu nedenle bazı bilim adamlarının itirazına neden olmaktadır. Fakat Güterbock gibi konunun uzmanı bir Hititolog bu okunuştan bazı özel fotograf çekimlerine de dayanarak kuşku duymamaktadır (4).

Milavata mektubu

Üçüncü metnimiz yine Ahhiyava bölümünde özetini sunduğumuz bir metin, Milavata mektubudur (5).

Oldukça kötü tahrip olmuş olan mektupta Wiluşa'dan daha sonra bulunan bir ekte bahsedilmektedir. Ek Harry Hoffner tarafından bulunmuştur ve her iki metin de Berlin'de mevcut olup fiziki olarak birbirine tutturulmuştur (6).

Metinde Hitit kralının mektubu gönderdiği kişiden "oğlum" diye bahsetmesi, mektubun "Majestelerinden ....."e" şeklinde başlaması, bir Hitit vasalına gönderildiğini göstermektedir. Buradaki "oğlum" ifadesi gerçek baba oğul ilişkisini değil, diğer diplomatik mektuplardan bildiğimiz gibi mektubu alanın Hititler'e bağlı bir vasal oluduğunu göstermektedir. Bu ülkenin, Ahhiyava kısmında bahsettiğimiz gibi, Milavanda yani Milet olup olmadığı belli değildir. bu ülke Milavanda olmasa bile Milavanda'ya yakın bir ülke olması gerekmektedir.

Truva'nın Geç Tunç Çağı'nda temsili resmi

Konumuzla ilgili kısmında mektup şöyle demektedir:

"Oğlum Walmus'u bana gönder! Ki onu tekrar Wiluşa'nın krallığına getireyim: daha önceden Wiluşa kralı olduğu gibi, şimdi de onun (Wiluşa'nın kralı) olmasına müsade et ve aynen daha önceden bizim vasalımız olduğu gibi şimdi de vasalımız kalsın....."

Metnin geri kalan parçalı halinden Wiluşa'daki bir hükümet darbesi sonucu birisinin (Walmus?) kaçtığını ve Hitit kralının onu geri tahta çıkarmaya çalışıp vasallığına devam ettirmeye çalıştığı anlaşılmaktadır (7).

Kralî bir mektup

Dördüncü metnimiz, kralî bir mektubun küçük bir parçasıdır (8).

Wiluşa ilişkileriyle ilgili metin çok kötü bir şekilde tahrip olmuştur. Hatti'nin Büyük Kralı'ndan ...'nın kralı Maşhuittas'a gönderilmektedir. Maşhuittas, Parhuittas olarak da okunabilmektedir. Bu isim başka hiçbir yerde geçmemektedir. Giriş ifadelerinden mektubun alıcısının bağımsız bir kral olduğu anlaşılmaktadır ve bu bağımsız krallığın hangi krallık olduğu hâlâ konuyla ilgili bilim adamlarının en büyük meraklarından biridir. Devamında ancak aşağıdakiler okunabilmektedir:

... bu yılda krallık
... öldürüldü.. fakat bana/benim için Wiluşa ülkesi
... fakat Wiluşa bana/benim için değil
... idi..
... bu ilişkide
... babam döneminde.....ülkesi
... yaşam/a için

Wiluşa'da sorunlar olduğu aşikardır. Ne yazık ki başka bir şey

Assuwa

Yine Ahhiyava kısmında kısaca belirttiğimiz gibi bu ülkeyi klasik dönemdeki Lidya ve çevresine lokalize etmek mümkündür. İzmir Kemalpaşa yakınlarındaki Karabel'de bulunan kaya kabartması ve Manisa Sipil Dağı'nda bulunan büyük tanrıça kabartmasının ve bu her iki kaya anıtlarında yer alan hiyeroglif yazıtların (Luwice) bu medeniyete ait olduğu kabul edilmektedir. Hitit kralı IV. Tuthallia bu ülkeye yaptığı seferde kendisine yirmi iki ülkeden oluşan bir koalisyon karşı koymuştur. Bu durum klasik dönemdeki İyon birliğini anımsatmaktadır. Belki bu birliğin kökeni Assuwa'dan geliyordu.

Assuwa konusunun en ironik hatta trajedik yanı, bu devletin aslında bugünkü tüm Asya kıtasına ismini vermiş olmasına rağmen bunu kimsenin bilmemesidir. Klasik dönemde bu bölgenin ismi Asia'dır. Romalılar'ın Anadolu hakimiyeti Bergama Krallığı'nın II. Attanassos'un vasiyetiyle Roma'ya bağlanmasıyla başlar; yani Romalılar Anadolu'ya İzmir bölgesinden girmişlerdir ve bu dönemde bu bölgenin adı Asia olduğundan tüm Anadolu'yu Asia olarak adlandırmışlardır. Daha sonra Asia kelimesi tüm kıtanın adı olacak, Anadolu'ya kala kala Küçük Asya (Batı dillerinde Asia Minor) sıfatı kalacaktır. Asia kelimesinin Geç Tunç Çağı'ndaki bu güçlü Batı Anadolu devletinden, yani Assuwa'dan geldiği çok ikna edici bir şekilde ispat edilmiştir.

Herodot Lidya krallarını ve hakim sülaleri sayarken klasik dönem öncesine giden bir liste sunmaktadır. Bu listedeki kralların Assuwa kralları olmaları muhtemeldir. Fakat Lidya'nın başkenti Sardes'de onyıllardır yapılan kazıların çok az kısmında erken dönemlere inilebilmiştir. Yani muhtemelen Assuwa'nın başkenti olan bu yerleşimden elde edilebilecek değerli arkeolojik verilerden yoksunuz. Fakat Antik Yunanca'dan oldukça farklı olan Lidya dili bu kültürün geçmişine dair önemli ipuçları sağlamaktadır. Ne yazık ki elimizde çok az Lidyaca yazıt bulunmakta olup bu dil pek çok yerel Anadolu yazısı gibi tam olarak çözülememiştir.

Arzawa

Hititler'den sonra Anadolu'daki en güçlü devletti diyebiliriz. Arzawa'nın diğer önemli bir özelliği sadece bölgesel değil üst bölgesel siyasi arenada, yani Ortadoğu siyasetinde de aktif rol almasıdır. Bunun en güzel örneği bir dönem Mısır'ın başkenti olmuş Armana şehrinde bulunan ve "Arzawa Mektupları" olarak bilinen Arzawa kralı tarafından Mısır firavununa gönderilmiş siyasal içerikli mektuplardır. Bu mektupların bu iki devlet arasında yapılan yüzlerce yazışmalardan sadece birkaçı olduğundan hiç şüphe yoktur.

Arzawa, Hititler'in en fazla uğraştıkları devlet konumunda gözükmektedir. Hitit devletinin kurucusu I. Labarna'dan (Hattuşili) itibaren hemen hemen her Hitit kralının Arzawa'ya askeri seferi bulunmaktadır. Hitit devletinin fetret devrinde Tumanna'ya (Bor civarı) kadar olan bölgeleri hakimiyet altına alan Arzawa, muhtemelen kısa bir süre Anadolu'nun en güçlü devletiydi. Arzawa hem bir şehir, hem ülke hem de bir birliğin adıdır.

Özellikle Çivril Beycesultan höyüğünde yapılan kazılar, konuya oldukça ilginç arkeolojik deliller getirmektedir. Arzawa'ya dair elimizdeki dağınık, bölük pörçük binlerce arkeolojik ve filolojik delil, muazzam bir devlet ve kültürle karşı karşıya olduğumuzu ispat etse de, doğrudan bu konuya yönelik detaylı ve çağdaş araştırmalar bulunmadığından bu muhteşem kültürden hâlâ faydalanamamaktayız.

Arzawa konusunun diğer ilginç bir yönü, bu devletin Assur ticaret kolonileri döneminde anılmış olmasıdır. Bu kıt veri, Arzawa'nın Hititler'den yüzlerce yıl önce var olduğuna ilişkin bir ibaredir. Fakat tüm veriler Arzawa konusuna daha fazla hacim ve karmaşa katmaktadır. Verilerin dağınıklığı, fikirlerin de bazen havada uçuşmasına neden olmaktadır. Ve bir gün, bu devletin bir başkenti veya herhangi önemli bir kentinden kendine özgü arşivleri buluncaya kadar da bu durum böyle gidecek gibi görünmektedir.

Arzawa konusunda çok net söyleyebileceğimiz detaylı bilgilerden biri, halkının Luwili olmasıdır. Nitekim Hitit tabletlerinde, diyelim aynı kişi için bir yerde Arzawalı adam diye adlandırılırken, aynı tablet içinde başka yerde Luwili adam olarak geçebilmektedir. Luwi Anadolu'daki muhtemelen en büyük Hint Avrupai nüfustu.

söylemek oldukça zordur. Ümid ederiz gelecekte bulunacak aynı metne ait başka parçalar ve konuyla ilgili diğer tabletler bunu çözecektir.

Tuthalya'nın vakayinamesi

Hitit arşivlerinden son metnimiz konuyu en çok karıştıran metindir. Bu Hitit kralı Tuthalya'nın 'Assuwa Ülkesine' yaptığı askeri seferi ve zaferini anlatan vakayinamesidir. Metin Assuwa konusu işlenirken tam olarak verilecektir. Burada bizi ilgilendiren Assuwa koalisyonu içinde yer alan ülkelerin sayıldığı bölümdür. Metinde bunlar muhtemelen coğrafi sırayla şu şekilde sıralanmıştır (9).

1. (L)ukka 2. Kispuwa 3. Unaliya 4. ..... 5. Dura 6. Halluwa 7. Huwallusiya 8. Karakisa 9. (..) unta 10. Adadura 11. Parista 12. ..... 13. (...) iwa 14. Warsiya 15. Kuruppiya 16. Lusa 17. Alatra 18. Pahurina 19. Pasuhalta 20. (.....) 21. Wilusiya 22. Truisa.

Görüldüğü gibi Wiluşa ya burada Wilusiya olarak geçmektedir ya da Wilusiya başka bir ülkedir. Wiluşa-Wilusiya eşleştirilmesini bazı filologlar kabul etmekte, bazıları karşı çıkmaktadır. Fakat yaygın görüş bu iki ismin aynı ülkeyi ifade ettiğidir. Hititçede bunun başka örnekleri bulunmaktadır. Sorun bununla bitmemektedir. Listede görüldüğü gibi Wilusiya'dan sonra bir Taruisa ülkesi geçmektedir ki, bu da Truva olarak görülmek istenmektedir. Eğer bu eşleştirme doğruysa Hitit metinlerinde Truva geçmektedir; yani diğer deyişle Hititler Truva'yı biliyorlardı.

Fakat Homeros'un İlyada destanına göre İllion şehrin adı, bizim günümüzde kullandığımız Truva ise bölgenin adıdır. Fakat metne göre Wilusiya ayrı bir ülke Taruisa ayrı bir ülkedir. Bu mesele aşağıda incelenecektir.

Metnin diğer bir sorunu, metnin sahibi Tuthaliya'nın hangi Tuthaliya olduğudur. Garstang ve Gurney'e göre bu IV. Tuthaliya'dır (10). Fakat Güterbock'a göre dilsel açıdan metin MÖ. 1400'lere tarihlenmektedir ve bu yüzden bu ancak II. Tuthaliya olabilir. Bu tartışmalar uzayıp gitmekte ve konuyu daha karmaşık hale getirmektedir. İşin kötüsü hangi Tuthaliya olduğu konu için çok önemlidir. Çünkü eğer IV. Tuthaliya'dan önce saltanat sürmüş bir Tuthaliya ise birinci metinde Muvattallis'in çizdiği tablo taraflı bir tablodur. Metinlerin yorumlanmasında bu konuya daha detaylı değinilecektir.

Mısır yazıtlarında Wiluşa

Wiluşa tartışmalarında zaman zaman kullanılan bir başka kaynak uzak bir ülkeden, Mısır'dan gelmektedir. Mısır firavunu III. Amenophis (MÖ. 1381-1353, Yeni Krallık, 18. Hanedan) mezar tapınağında Ege tebaları arasında Wirij'i (Wilios olarak da okunmaktadır) saymaktadır (11). İşte bu Wirij bazı bilim adamlarınca Wiluşa ile eşleştirilmektedir. Eğer bu eşleştirme kabul edilirse hayli ilginç bir durum ortaya çıkmaktadır. Nitekim ilerde görüleceği gibi, Wiluşa, Homeros'un İllion'u ile yani Truva ile eşleştirilmektedir ve Truva Hitit metinlerinde anılmasının yanında Mısır'la da siyasal ilişkiler kurmuş olmaktadır. Aslen oldukça istisnai, stratejik bir liman kenti olan Truva'nın Mısır ile herhalde deniz yolu ile siyasi veya ticari ilişki kurması imkansız değildir. Üstelik birinci metinde Muvattallis'in Wiluşa'yı olası Mısır ile herhangi bir anlaşmazlıkta yanında yer almaya söz verdirmesi böyle bir ilişkiyi daha da kuvvetlendirmektedir. Hitit Kralı Wiluşa kralı Alaksandus'dan Mısır'la olabilecek herhangi bir savaşta kendisine asker ve savaş arabası

Hitit kralı Muvattalis (MÖ. 1306-1282)

göndermesini istemektedir. Yani Wiluşa Mısır'a asker ve savaş arabası gönderebilecek bir coğrafi konumdadır.

Varabileceğimiz sonuçlar

Konu ile ilgili birinci el orjinal kaynaklar üç aşağı beş yukarı bu kadardır. Yeni tabletler bulununcaya kadar Wiluşa tarihi bu yazılı kaynaklara dayanılarak yapılmak zorundadır. Tabi her zaman olduğu gibi yazılı kaynakların konuyla alakalı görülen yerlerdeki arkeolojik kazılarda elde edilen maddi kültür kalıntılarıyla kaşılaştırılması gerekmektedir. Unutulmaması gereken diğer bir husus ise metinlerin, nihayetinde yazanın bakış açısını yansıttığını ve mutlaka olayların mahiyeti hakkında şüpheci olmak gerektiğidir.

Şimdi bu metinlerden Wiluşa hakkında ne gibi sonuçlara varabiliriz ona bakalım.

a) İlk net sonucumuz Wiluşa'nın ülke olarak mevcudiyetinin en az Labarna'ya kadar, yani Hititler'in ilk kralı, kurucusu Labarna'ya kadar geriye gittiğidir. Bu da karşımızda uzun ömürlü bir devlet olduğunu kanıtlamaktadır (Yaklaşık 500 yıllık). Böylece elimizde Wiluşa'nın ömrü hakkında kaba bir rakam bulunmaktadır.

b) Muvattallis'in anlaşmasına bakılırsa Wiluşa-Hitit ilişkileri genelde Hititler'i memnun edecek şekilde seyretmiştir. Fakat diğer metinlere baktığımızda bu konuda bazı şüpheler uyanmaktadır. Örneğin ikinci metnimiz olan Tawakalawas (Tavagalas) mektubundan anlaşıldığına göre, Wiluşa üzerinde Hititler'le Ahhiyava arasında bir mücadele yaşanmaktadır. Mamafi hatırlanacağı gibi metnin yazarının Muvattallis'den çok III. Hattuşili (MÖ. 1255-1230) olduğu düşünülmektedir. Yani sorunlar daha sonra ortaya çıkmış olabilir. Yine beşinci metnimizdeki Hitit kralı II. Tuthaliya ise, ki bunun yaygın olarak kabul edildiğini söyleyebiliriz, Alaksandus anlaşması tamamen taraflı siyasal bir kaynak durumuna düşmektedir. Bu da doğal karşılanmalıdır, çünkü Muvattallis bilindiği gibi Mısır'la yapacağı ünlü Kadeş savaşına hazırlanmaktadır ve arkasını sağlama almaya çalışmaktadır. Bu nedenle Wiluşa'ya kendi tarafını tutacak birini getirmeye çalıştığı ve buna paralel olarak ılımlı, geçmişi deşmemeye çalışan bir üslup tercih ettiği düşünülebilir. Her halükarda Hititler'in Wiluşa üzerinde bariz bir etkisi vardır. Wiluşa da diğer batı devletleri arasında varlığını devam ettirmek için bu işbirliğinden memnun gözükmektedir. Hititler'in ilk kralından son kralları dönemine kadar varlığını sürdüğüne göre bu dış politikada başarılıdır diyebiliriz.

Akhalı askerler

c) Tam bir Batı Anadolu devleti olmasına rağmen Hititler'le dost kalabilmesinin sebebleri üzerinde düşünmek lazımdır. Çünkü başta Arzawa olmak üzere hemen hemen tüm Batı devletleri bulabildikleri her fırsatta Hitit'e saldırmıştır. Batı devletleri Hititler'in doğal düşmanıdır. Dolayısıyla Hititler'in dostu da onların doğal düşmanıdır. Wiluşa'nın bu düşmanlıktan uzak kalması diğer batı devletlerinden görece izole bir konumda olmasını akla getirmektedir. Bu durumun Wiluşa'nın coğrafi konumunun nerede olduğunu aranırken akılda tutulması gerekmektedir.

d) Wiluşa'nın askeri gücü Hititler'in dikkate alacağı kadar gelişkindir. Savaş arabalarının varlığı dikkat çekicidir.

e) Hititler Wiluşa'ya kral atayacak kadar bu ülke üzerinde etkiye sahiptir.

f) Elimizde kısa da olsa bir Wiluşa krallar listesi bulunmaktadır. Hitit kralların göre sıralarsak elimizde şöyle bir kral listesi oluşmaktadır:

Wiluşa Kralları	Hitit Kralları
Kukkunis	I. Şuppiluliuma (MÖ. 1380-1340)
	II. Arnuwanda (MÖ. 1340-1339)
	II. Murşili (MÖ. 1339-1306)
Alaksandus	Muvattallis (MÖ. 1306-1282)
	III. Murşili-Urhi-Teşup (MÖ. 1282-1250)
	III. Hattuşili (MÖ. 1275-1250)
Walmus	IV. Tuthaliya (MÖ. 1250-1220)

Lukka

Hitit metinlerinde sık diyebileceğimiz sayıda geçen bir ülkedir. Klasik dönemdeki Likya bölgesi yani Güneybatı Anadolu kesimi, ismini bu ülkeden almaktadır. Bazı bilim adamları Lukka kelimesiyle Hititler'in Luwi ülkesi demek istediğini, bu nedenle tüm Luwi popülasyonu içeren daha geniş bir bölge kastedildiğini savunmaktadır. Fakat son yıllarda bu bölgedeki klasik dönem yerleşimlerinde yapılan kazılar, klasik dönem katlarının altından konuyla ilgili oldukça çarpıcı ve önemli deliller ortaya çıkarmıştır.

Lukka çoğunlukla bir Hitit vasalı gözükse de, önemini hemen hemen hiçbir dönem kaybetmemiştir. Metinlerden halkının denizci bir halk olduğu anlaşılmaktadır. Hititler'le Mısırlılar arasındaki ünlü Kadeş Savaşı'na dair Mısır yazıtlarında Lukka-Hitit savaş ittifakında görülmektedir. Yine Geç Tunç Çağ sonlarında, ünlü kıtlık döneminde Mısır kralının Lukka'ya gemilerle tahıl gönderdiğini biliyoruz. Kaydedilen bu tarihi olaydan başlayarak, ardından gelen Deniz Kavimleri meselesinde Lukka'nın önemli bir yeri vardır ve genellikle Lukka doğrudan çalışılmaktan çok, bu husustа bahsi geçmesi nedeniyle araştırılmıştır.

Lukka meselesine önemli katkı sağlayan bir başka delil grubu klasik dönemdeki Likya dilidir. Yine bir Hint Avrupai dil olmasına dair tamamen çözülememiş olan bu dil ve bu dilin Luwice ile karşılaştırılmalarında önemli benzerlikler ve ipuçları yakalanmıştır. Bu halkın klasik Yunanca'yı kullanmaması, Yunan kolonileşmesi öncesinde yani en geç Geç Tunç Çağı'nda zaten burada bulunan bir halk olduğuna net bir kanıttır. Bu ülkenin ve kültürünün etüd edilmesi hem Geç Tunç Çağı hem de klasik dönemdeki arkeolojik ve filolojik verilerin karşılaştırmalı olarak incelenmesini gerektirmektedir ve zor olmasına rağmen ortaya bir hayli ilginç bir tablo koymaktadır.

g) Wiluşa üzerinde bölgenin iki büyük devleti olan Hititler'le Akhalar (Ahhiyava) arasında bir mücadele bulunmaktadır.

h) Eğer III. Amenophis'in yazıtında geçen Wirij (Wilios) Wiluşa olarak kabul edilirse Wiluşa dönemin üç büyük devleti yani Ahhiyava (Akhalar: Mikenler), Hititler ve Mısır ile ilişki içindedir. Buna Wiluşa'nın Truva olduğu kanısı da eklenirse ortaya gerçekten ilginç bir konu çıkmaktadır. Tabi ki ilk olarak tüm bunların şüphelere yer bırakmayacak kadar bilimsel olarak ispatlanması gerekmektedir. Yazıtların eksikliği ve tek taraflılığı ister istemez bizi küçük şeylerden büyük sonuçlara varmada dikkatli olmaya zorlamaktadır.

Örneğin ilk olarak Wiluşa devletinin nerede yer aldığının açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Tekrar metinleri hatırlarsak Wiluşa'nın yerini tayin etmede bazı kriterleri ya da standartları aramamız gerektiği kanısındayım. Bunlar nelerdir?

1) En azından tüm Hitit tarihi boyunca varlığını sürdürmüş olması gerekmektedir.

2) Batı Anadolu coğrafyası içinde yer alacak fakat Hititler'le samimi siyasi ilişkiler kurabilecek kadar diğer batı devletlerinden görece uzakta veya izole bir konumda yer alacaktır.

3) Hititler'le mektuplaştığına göre yazıyı bilecek, kralı bulunduğuna göre kompleks toplum yapısına ve şehirlere sahip olabilecektir. Diğer deyişle gelişmiş bir devlet veya medeniyet seviyesine sahip olmalıdır.

4) En azından Ahhiyava'nın ilgisinden anlaşıldığı kadarıyla (diğer başka deliller de bulunmaktadır) deniz kıyısında yer alacaktır.

Liste daha da uzatılabilir. Aslında listenin başına muhtemel coğrafyasında arkeolojik kazı yapılmış ve böyle kazılardan yeterli veriler toplanmış şartını koymak gerekir. Fakat tahmin edeceğiniz gibi arkeoloji biliminde doğal olarak mekanizme ters işlemektedir. Özellikle bu yazı dizisinin konusu olan MÖ. 2. binde Anadolu'nun siyasal yapısı konusunda ilk olarak mevcut o döneme ait orjinal kaynaklar derlenmekte ve yorumlanmakta, daha sonra adaylıkta tepeye ulaşan coğrafi bölgelerde arkeojik incelemeler yoğunlaştırılarak hipoteze uygun maddi kültür kalıntısı verilip verilmediğine bakılmaktadır. Ya da en azından ideali budur.

Konuya geri dönersek Wiluşa'nın nerede olduğu hakkında oldukça farklı görüşler doğal olarak bulunmaktadır. Tüm bu görüşleri burada teker teker sayıp karşılaştırmak mümkün değildir. Bu nedenle en popüler kabul ile buna karşı öne sürülen diğer bölgeleri ve karşı çıkış nedenlerini sıralakla yetineceğiz.

Wiluşa, yukarıda bir kaç kez kısa olarak değindiğimiz gibi, ünlü Truva kentiyle daha Alaksandus metni ilk kez modern dillere tercüme edildiğinden itibaren eşleştirilmektedir. Bu eşleştirmeyi ilk yapan yine Ahhiyava konusunda değindiğimiz Hitit metinlerinde Homeros destanlarında ismi geçen kahramanların isimlerini ve Akhaları bulduğunu ilan eden Emil Forrer'dir (12). Emil Forrer'den itibaren bir kaç küçük nüans dışında daha bir çok bilimadamı günümüze kadar Ahhiyava'nın Akhaların ülkesi yani Kıta Yunanistan, Wiluşa'nın Truva, Wiluşa kralı olarak geçen Alaksandus'un da destandaki Truva kralı Aleksandır/Paris olduğunu iddia etmiştir. Bu nedenle Wiluşa'nın Anadolu'nun diğer lokalize edilmeyi bekleyen devletleri arasında hayli ayrıcalıklı bir konumu bulunmaktadır. Aslen bu durum konuyu etüd eden insanlar için biraz ürkütücüdür, çünkü zamana ait yazılı metinlerin ve günümüzde uygulanan modern arkeolojik yöntemlerle elde edilen verilerin yanında bir de sözlü gelenekten

Karkişa

Assuwa koalisyonu içinde geçmektedir. Fakat diğer Batı Anadolu devletleriyle olan meselelerde de sık sık ismi geçmektedir. Deniz kıyısında olduğundan şüphe bulunmamaktadır. En muhtemel lokalizasyonu günümüzdeki Bodrum bölgesidir. Klasik dönemdeki Karya olarak bilinen bölgenin bu dönem isminin Karşika'dan gelmesi kuvvetle muhtemeldir. Tüm metinlerden, Batı Anadolu devletleri üzerinde siyaset güderken asla göz ardı edilemeyen bir devlet olduğu varsayımını çıkarmak mümkündür. Girit Adası'na yakınlığı nedeniyle çok erken dönemlerden itibaren bu ada etkisi net olarak görülebilmektedir.

Klasik dönemde bu bölgede Herodot'un deyimiyle "Yunanlı olmayan" Karyalılar yaşamaktadır. Çok az da olsa günümüze ulaşan Karca yazıtlar Lukka ve Lidya örneklerinde olduğu gibi geçmişi şu an ilgilendiğimiz döneme, yani en Geç Tunç Çağı'na inen bir halka dair önemli delillerdir. Son yıllarda bu bölgede tespit edilen prehistorik ve ikinci bin yerleşimleri konuya bir nebze olsun arkeolojik veriler katmaya başlamıştır.

Karya yani Karşika, Truva Savaşı'nda Truvalılar'ın yanında savaşmıştır, yani Anadolu koalisyonu içinde yer almaktadır. Bu nedenle tartışmalı da olsa, *Ilyada* destanı konumuza katkı ve yorum sağlayan bir başka kaynağı teşkil etmektedir. Lukka konusunda olduğu gibi bu konu da incelenirken Bodrum bölgesinin erken klasik dönem bilgilerine ihtiyaç duyulmaktadır ve bu bölgenin ünlü Leleg kavmi konuyu ilginç kılmakla birlikte oldukça karmaşık hale getirmektedir.

Kizzuwadna

Günümüzdeki Adana, Tarsus ve Hatay bölgesine lokalize edilmektedir. Bu devlet hakkında elimizde hem filolojik hem de arkeolojik deliller bulunmaktadır. Birçok Kizzuwadna kralının ismini bilmemiz yanında, elimizde Tarsus Gözlükule kazısında tabakadan bulunmuş bir kral mühür baskısı bile bulunmaktadır.

Hititler o zamanki dünyanın en önemli ticaret bölgelerinden olan Kuzey Suriye ve Levant bölgesi üzerinde ta ilk kralları Labarna'dan (Hattuşili) itibaren hakimiyet kurmak istediğinden, geçiş yolları üzerinde bulunan bu bölgeye özel ilgi göstermişlerdir. Tüm Hitit baskısına rağmen bu devlet bir şekilde varlığını sürdürmüştür ve diğer Anadolu devletleriyle karşılaştırıldığında belki de yukarıda bahsettiğimiz özel Hitit ilgisinden dolayı, bu devlet hakkında oldukça detaylı bilgilere sahibiz. Bu bilgiler bu ülkenin bir şehri olan Kummanni'den dolayı din ve kültüre kadar uzanmaktadır. Kummanni gerek çevre ülkeler gerekse Hititler tarafından oldukça saygı duyulan bir dini merkez konumundaydı. Etnik yapısı da güneydoğu bölgesine yakınlığı nedeniyle de oldukça zengin bir görünüm arzetmektedir. Baskın Luwi popülasyonuyla birlikte Anadolu'nun diğer geniş bir halk topluluğu olan Hurriler de bu devlet yapısı içinde görülmektedir.

Hitit kralları bu ülke krallarıyla yaptıkları yazışmalarda zamanın uluslararası yazışma dili olan Akadca'yı kullanmıştır. Hititler'in Mitanni dışında yukarıda bahsi geçen Anadolu devletlerinden hiçbiriyle Akadca yazışmadığı dikkate alınırsa, Kizzuwadna'nın daha çok Ortadoğu ekseninde bir devlet olduğu düşünülebilir. Nitekim dizi içinde daha detaylı görüleceği gibi Kizzuwadna büyük ölçüde Mitanni, dolayısıyla Hurri etkisindedir.

Kizzuwadna'nın bir zamanlar hakim olduğu bölge erken demir çağı döneminde de tüm Anadolu ve Ön Asya için oldukça önemli yerleşimler içermektedir. Bunların başında yer alan Karatepe sayesinde bu bölgenin yazılı siyasal tarihini Orta Tunç Çağlar'dan klasik döneme kadar takip edebilmek mümkündür. Tüm bu hikayeyi Kizzuwadna adı altında anlatmak hem mümkün, hem de bir arkeolog için zevk vericidir.

gelme, adı üzerinde destanlardan tarihi sonuçlar çıkarılmaya çalışılmaktadır. Bu bir ikilem hatta paradoks yaratmaktadır. Şöyle ki: Truva (Hisarlık)'da yapılan bilimsel kazılarda elde edilen veriler, Homeros'un destanlarında geçen olaylarla karşılaştırılmakta, bir bakıma onlara uyum sağlaması beklenmektedir. Doğal olarak ileri gidildikçe kimi zaman bilimsellikten uzaklaşılmakta ve bilimsel veriler zorlanmaktadır. Çok kuvvetli veriler bulunmadığı sürece 'her masalda bir gerçek, her gerçekte bir masal vardır' paradoksu içinde konu bir o yana bir bu yana sallanmaktadır.

Truva surları

Gelecek sayıda Homeros destanlarını, Truva kazılarını, Wiluşa'nın Truva olup olmadığını, Wiluşa'nın ikinci bölümü olarak incelemeye devam edeceğiz.

Kaşga ülkesi

Kaşga/Kaşka ülkesi yerine Kaşka bölgesi demek belki de daha doğrudur. Kaşka-Hitit ilişkilerini Ortaçağ'daki İskoç-İngiliz ilişkilerine benzetmek mümkündür. Hititler'in kuzeyinde bugünkü Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nde büyük ihtimalle yarı göçer olarak yaşayan Kaşkalar her fırsatta ayaklanmakta ve Hitit şehirlerini yağmalamakta; Hititler de her seferinde bu isyanları bastırmakta (gerek askeri güçle gerek bazı Kaşka beylerine rüşvet ve aynen İngilizler'de görüldüğü gibi arazi ve ünvan vererek) ve iflah olmaz halkı kendi doğal sınırları içinde tutmaya çalışmaktadır.

Hitit metinleri bu tür isyan ve bastırma haberleriyle doludur. Bu konuyu aydınlatmada en önemli kazısı yapılmış yerleşim yeri, Kaşkalar'a karşı bir ileri garnizon görevi görmüş olan Maşat Höyük'tür (Tokat). Bu kuzey Hitit şehrinin Tapigga olduğu yine burada ele geçen Hitit çivi yazılı belgelerden anlaşılmaktadır. Burada bulunan yüzlerce tablet oldukça ilginç ve şaşırtıcı bilgiler sunmaktadır.

Kaşkalar Hititler'e karşı bazen hiç de küçümsenmeyecek başarılar elde etmişlerdir. Bunların arasında Hitit kralı bir askeri seferdeyken Hititler'in başkenti Hattuşaş'ın yağmalanması yer almaktadır. Hititler'deki Kaşka korkusu o kadar büyük boyuta ulaşmıştır ki, Hitit kralı Muwatallis Mısır'la yapılan dünyanın ilk meydan savaşlarından olan Kadeş savaşı öncesinde başkent Hattuşaş'ı güneye Dattataş'a taşımıştır.

Bir metinde Hattili (Hititli) çobanların Kaşkalı çobanlarla konuşarak anlaşabildiği söz edildiğinden ve bazı Kaşka isimlerinden yapılan yorumlardan bu halkın dilinin de bir Hint Avrupai dil olması ihtimali kuvvetlenmektedir.

Yeri henüz bulunamayan fakat Hitit-Kaşka ilişkilerinde önemli bir yere sahip diğer bir şehir, Karadeniz sahilinde yer alması gereken Zalpa şehridir. Bu şehrin Samsun Bafra yarımadasında olması muhtemeldir.

Deniz kavimleri istilaları nedeniyle son yıllarında oldukça zor günler geçiren Hititler'e ölüm darbesinin Kaşkalar tarafından vurulduğu son zamanlarda bilim adamları arasında oldukça yaygın kabul edilen bir görüştür.

DİPNOTLAR

1) John Garstang ve O. R. Gurney; The Geiography of the Hitite Empire, Occasional Publications of the British Institute of Archeology in Ankara, s.102-103.
2) Hakan Kale; Anadolu'nun Kayıp Medeniyetleri-1: Ahhiyava, Bilim ve Ütopya, Nisan 1999, s.11.
3) Hans G. Güterbock; Troy in Hitite Texts? Wilusa, Ahhiyawa and Hitite History, Troy and the Trojan War, A Symposium Held at Bryn Mawr College, Ekim 1984, Bryn Mawr College, 1986, s.37.
4) Hans G. Güterbock; a.g.e.
5) Hakan Kale; a.g.e., s.11.
6) H. A. Hoffner; "The Milawata Letter Augmented and Reinterpreted" in 28 eme Recontre Assyriologique Internationale, Viena, 1981 (Archiv für Orientforschung, Beiheft 19, 1983), s.130-137.
7) Hans. G. Güterbock; a.g.e.
8) KBoXVIII 18.
9) John Garstang ve O. R. Gurney; a.g.e., s.105.
10) John Garstang ve O. R. Gurney; a.g.e., s.105.
11) Elmar Edel; Die Ortsnamenlisten aus dem Totentempel Amenophis III, Bonn, 1966, s.46-47.
12) Emil Forrer; Vorhmersche Griechen in den Keilschriftiexten von Boğhazköi, MDOG 63, 1924, s.1-22, Die Griechen in den Boğazköi-texten, OLZ 27, 1924, s.113-18.

Aşağı Ülke ve diğer Orta Anadolu devletçikleri

Kızılırmak kavsi içinde yer alan Hitit ülkesiyle birlikte Konya (Aşağı Ülke) ve çevre bölgeler (Kapadokya gibi) Anadolu'nun ağırlık merkezini meydana getirmektedir. Bununla birlikte hemen hemen en az bildiğimiz bölgelerdir. Hitit metinlerinde bu ülkelerden daha çok Batı Anadolu'ya yapılan seferlerde bahsedilmektedir. Arzawa Anadolu'nun en büyük gücü haline geldiği zaman aşağı ülkeyi fethedip, Tuwanuwa'ya (Antik Tyana) kadar gelmişti. Bunun dışında Hitit metinlerinde çok fazla doyurucu ve detaylı bilgilerden yoksunuz.

Bu açığı Assur ticaret kolonileri döneminde özellikle Kayseri yakınlarındaki Kültepe (Kaniş Karumu) kazılarından elde edilen binlerce Assurca tüccar metninden bir nebze kapatmak mümkündür, çünkü bu bölgede yer alan birçok devlete dair en erken referanslar bu metinlerden elde edilmektedir.

Bu ülkelerin arasında sayacağımız Puruşanda'nın tüm Anadolu arkeolojisi içinde özel bir yeri vardır. Bu şehir daha önceki bir makalemizde de bahsettiğimiz gibi Anadolu'ya dair yapılan en eski yazılı referansın konusudur (*Bilim ve Ütopya*, Ocak 1999). Bu ülkede ticaret erbabı olan tüccarlardan oluşan bir kurul, Akad kralı Sargon'a (MÖ 2340-2284) başvurarak kendilerini korumasını istemektedirler. Bu şehrin günümüzdeki Tuz Gölü'nün güneyinde yer alan Acemhöyük olduğu çoğu bilim adamlarınca savunulmaktadır.

Aslen Assurlu tüccarların ve bazı yerel kralların yine Assurca yazılmış bazı siyasal içerikli mektupları ve daha küçük çaplı ikinci bin yerleşimlerinde yapılan kazılarda elde edilen arkeolojik veriler bir araya getirildiğinde bugün için bu devletler hakkında bilebileceğimiz gerçeklerin de sınırına gelinmektedir.

Türk Yurdu dergisi, yurduna yeniden kavuşuyor

İlk kez 1911'de yayımlanan Türk Yurdu dergisi, TUTİBAY Yayınları tarafından yeniden yayımlanıyor. Birinci cildi Mart ayında çıkan Türk Yurdu, 1999 sonuna dek on dört cilt olarak okurlarla buluşacak.

Firdevs Gümüşoğlu

İlk kez 1911'de yayımlanan *Türk Yurdu* dergisi, *TUTİBAY Yayınları* tarafından yeniden yayımlanıyor. Birinci cildi Mart ayında çıkan *Türk Yurdu*, 1999 sonuna dek on dört cilt olarak okurlarla buluşacak.

İkinci Meşrutiyet'in hemen ardından 31 Ağustos 1911'de Türk Yurdu Cemiyeti adlı bir dernek kurulur. Kurucuları; Mehmet Emin, Ahmed Hikmet, Ahmed Ağaoğlu, Yusuf Akçura, Doktor Akil Muhtar ve Hüseyinzade Ali'dir.

Türk Yurdu Cemiyeti nizamnamesine göre; Türk çocuklarının barınabileceği bir pansiyon açılacak ve "Türklerin zeka ve irfanca seviyelerinin yükselmesine, gelir ve girişim sahibi olmalarına hizmet etmek üzere bir gazete çıkaracaktı." *Türk Yurdu* dergisi çıkarma düşüncesini, ilk kez şair Mehmet Emin Bey ortaya atar. On beş günde bir yayımlanması düşünülen bu derginin sorumlu müdürünün, Mehmet Emin Bey olmasına karar verilir. Ancak Mehmet Emin Bey, 1911'de Erzurum valiliğine tayin edilince Yusuf Akçura onun görevini üstlenir ve derginin mimarı olur.

Türk Yurdu 30 Kasım 1911'de yayım hayatına başlar. 1918-1924 yılları arasında yayımlanamaz. 1924'te yeniden yayımlanır ve 1931'e dek sürer. 1928-1929'da hem eski hem de yeni yazıyla yayımlanır. Daha sonraki yıllar yeni yazıyla yayımını sürdürür.

Derginin ilkeleri

Yusuf Akçura, *Türk Yurdu* dergisinin ilkelerini şöyle belirler:

"1) Türk ırkının mümkün olduğu kadar çoğunluğu tarafından okunup anlaşılacak ve yararlanılacak tarzda yazılacaktır. Bundan dolayı;

a) Dili sade olacaktır, b) Kavmin çoğunluğuna faydalı konular seçilecektir, c) Zor konular bile kolay ifade edilmeye çalışılacaktır.

Bütün Türkler tarafından kabul edilecek bir ideal yaratılacaktır.

Türklerin tanışmalarına, iktisat ve ahlâkça yükselmelerine ve fenni bilgilerce zenginleşmelerine hizmet eden konular en çok yer alacak, siyaset bundan sonra gelecektir.

Türk Dünyası'nın her yanında sevinç ve keder de dahil olmak üzere her türlü olay ve düşünce akımı, edebiyat bütün millete duyurulacaktır.

Osmanlı İmparatorluğu içinde hiçbir siyasi partiye taraftarlık etmeyecek, ancak Türkler'in siyasi ve iktisadi çıkarlarını savunacaktır. Türkler'in çıkarını savunurken, değişik unsurlar arasında anlaşmazlıklar doğmasından kaçınmaya çalışacaktır.

Osmanlı Türkleri arasında Türk milli ruhunun gelişmesine ve kuvvetlenmesine, idealsizlikten doğan tembellik ve kötümserliğin kaldırılmasına çok çalışacak ve çoğunlukla hiçbir şeye dayalı olmaksızın ortaya çıkan mübalağalı Batı korkusundan da bu milleti kurtarmaya elinden geldiği kadar uğraşacaktır.

Devletlerarası siyasette esas fikri, Türk Dünyası'nın çıkarlarını savunmaktır."

Türk Yurdu; "Türklerin faidesine çalışır" sloganıyla Osmanlı toplumunda "Büyük milli emeller" yaratmak, kısaca Türklük bilinci uyandırmak amacında oldukça başarılı olur. Daha ilk sayısında yoğun ilgi gören dergi, yayımlandığı ilk hafta ikinci baskı yapmak zorunda kalır.

Türk Yurdu dergisinin bu denli ilgi görmesinin en temel nedeni; bizce, halkın gereksinimlerinin ve taleplerinin tespitindeki netliğidir. Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarını birer birer yitirmesi ve buralardan milli devletlerin doğması, Türk milliyetçiliği düşüncesini güçlendiren önemli etkenlerden biri olur. Diğer etken ise; özellikle Anadolu'nun içinde bulunduğu yoksulluk, terk edilmişlik ve üstüne üstlük emperyalist Batı'nın dayatmalarıdır (başta kapitülasyonlar, Birinci Dünya Savaşı'nın yarattığı tahribat). Aydınların bu yıkıma karşı çözüm arayışları, çok sayıda düşünce akımının Osmanlı topraklarında yeşermesini sağlar. İşte *Türk Yurdu* bu zeminde filizlenir, gelişir.

Türk Yurdu dergisi yazarlarının, Fransız İhtilali ve Aydınlanma düşüncesinden etkilendiğini ve pozitif bilimlerin ışığında konuları analiz edip, çözümler ürettiklerini görürüz. Onlar; halka yabancılaşmış saraylının dilini değil, halkın dilini; milli tarih yazımını; Anadolu köylüsünün, uygarlığın nimetlerinden "fennin ve tekniğin" yardımıyla yararlanma hakkını savunurlar. Voltaire, Rousseau, Mollier, Dante, Luther, Goethe'ye makalelerde göndermelerde bulunulur. Bunun yanı sıra; Türk milletinin kökenlerine ilişkin araştırmalar yapılır, ünlü Türk büyükleri okurlara tanıtılır, yitip giden el sanatları ve mesleklere dikkat çekilir.

Halka, anlaşılır bir dille ulaşmaya büyük önem veren *Türk Yurdu*'nda, Dr. Rıza Nur tarafından yazılan bir kitap şöyle eleştirilir: "... Yazdıklarından iyi bir netice, ameli bir fayda çıkmasını isteyen her muharrir, maksadını ve kariilerini (okurlarını) iyice tayin etmelidir... Bizde eserler, güya sırf yazılmış olmak için yazılır." Aynı yazıda; ülkenin yalın bir dille yazılmış, pratik sağlık bilgisi kitaplarına "ekmek kadar, su kadar muhtaç" olduğu belirtilir.

Derginin yazarları

Türk Yurdu dergisinden ilginç örneklere geçmeden önce, derginin ideolojik hattını belirleyen Türk Yurdu Cemiyeti'nin kurucularının yaşamına bir göz atalım:

Mehmet Emin, milli şair olarak ün salar. Akçura'ya göre Mehmet Emin diğer Osmanlı aydınlarının tersine, orta sınıftan veya varlıklı bir aileden değil, "halk içinden yetişmiştir." Bu durum onun, düşünce ve yazma tarzında etkili olur. Yalın bir dille Anadolu Türkçe'siyle yazar.

Hüseyinzade Ali ise, bir Kafkas şeyhülislamının torunu olarak 1864'te Bakü'de doğar. 1889'da üniversiteyi bitirir bitirmez Türkiye'ye gelir. Tıp eğitimini tamamlar. Genç bir doktor olarak Tıbbiye Mektebi'ne cilt ve frengi hastalıkları

öğretmeni olarak atandığı sırada, Abdülhamit yönetiminin takibine uğrar. Azerbaycan'a kaçmak zorunda kalır. İlk makalelerini, 1905'te Azerbaycan'da çıkan *Hayat* adlı dergiye yazar. Bu yazılarında; "Türkler kimdir ve kimlerden ibarettir?", "Bize hangi ilimler lazımdır?" vb. gibi konuları ele alır. Türk dili ve ırkıyla ilgili araştırmalarıyla tanınır. İkinci Meşrutiyet'in ardından, tekrar İstanbul'a gelir ve Türk Yurdu Cemiyeti'ni kuranlar arasında yer alır.

Ahmed Hikmet, 1870'te ulema sınıfından bir ailenin çocuğu olarak İstanbul'da dünyaya gelir. Galatasaray İdadisi'nden mezun olur. 1895'te Kafkasya'da konsolos vekili olarak bulunduğu sıralarda "edebiyatımızın milli bir gayesinin bulunmasının şart olduğunu" tartışan yazılar yazar. Bunun yanı sıra dil ve tarih çalışmaları yapar.

Ahmed Ağaoğlu, 1869 yılında Azerbaycan'ın Şuşa şehrinde doğar. O da, Ahmed Hikmet gibi ulema ailesinden gelir. Zengin bir düşünce ortamında büyüyen Ağaoğlu, Azerbaycan gençleri arasında ilk kez, Avrupa'ya eğitim için gönderilen kişidir. İlk yazılarını Paris'te yayımlar. Bu yazılar, din tarihi üzerinde yoğunlaşır. İslam uygarlığının gerileme nedenlerini, mezhep ayrılıklarını ve İslam'da reformu tartışır. *İslama Göre* ve *İslam Aleminde Kadın* adlı kitabı, dönemine göre kadın sorununa yaklaşım bakımından ileri bir nitelik taşır. Kadının toplumsal konumunun değiştirilmesi ve alfabenin kolaylaştırılması, İslam dünyasında tedavi edilmesi gereken iki hastalık olarak tanımlanır. Bu hastalığın da zayıf ilaçlarla değil, köklü değişimlerle tedavi edileceğini belirtir. 1908'de o da Çarlık polisinin takibinden kurtulmak amacıyla, İstanbul'a kaçar.

Yusuf Akçura, 1879'da Volga kıyısında Simbir'de, köklü bir Tatar ailesinin çocuğu olarak doğar. Babasının erken ölümü sonucu annesiyle birlikte yedi yaşında İstanbul'a gelir. Osmanlı'nın tüm eğitim aşamalarından geçer. Henüz Harbiye öğrencisiyken ilk makaleleri yayımlanmaya başlar. Harbiye'de ikinci sınıftayken, Genç Türkler'in devletin güvenliği aleyhine hazırladığı iddia edilen komploya katılmakla suçlanır. Kırk beş gün hapis yatar. Serbest bırakıldıktan kısa bir süre sonra tekrar tutuklanır, Trablusgarb'a sürülür. Oradan Fransa'ya kaçan Akçura, Paris'teki Serbest Siyasi İlimler Mektebi'nde öğrenci olur, dönemin önemli düşünürlerinden dersler alır. Burada milliyetçilik ve siyasete ilişkin düşünceleri netleşmeye başlar.

Paris'te eğitimini tamamlayan Akçura, 1904'te Rusya'ya akrabalarının yanına döner. Burada *Üç Tarz-ı Siyaset* adlı, büyük tartışmalara yol açan makalesini yazar. Makalede; Osmanlıcılık, Panislamizm ve Pantürkizm'i Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu sorunlara çözüm bulmak amacıyla tartışır.

1908'de bir makalesi yüzünden Çarlık polisinin takibine uğrayan Akçura, İstanbul'a kaçar. İstanbul'da meşrutiyetin ilan edilmesi bu kaçışta etkili olur.

Görüldüğü gibi; *Türk Yurdu* dergisi, hem Çarlık Rusyası'nda yaşayan (aynı zamanda Çarlık Rusyası'nın uygulamalarına ters düşüp kaçan) aydın Türk birikimini, hem de Batı'nın Aydınlanma hareketini keşfetmiş Osmanlı aydınını bünyesinde toplar. Dergi; İkinci Meşrutiyet'in getirdiği görece özgürlük ortamında, bir milli uyanışın düşünsel merkezidir artık. İlk yıllarda, *Türk Yurdu*'nun yazarları arasında; Manastır'dan **Edhem Nejad**, Kazan'dan **İsmail Gaspıralı** (Gasprinsky), sosyalist düşünceye yakınlığıyla tanınan **Parvus Efendi**, **Abdullah Cevdet**, **Halide Edip**, **Abdülhak Hamid** gibi aydınlar bulunur. Sonraki yıllarda ise **Ziya Gökalp**, **Necip Asım**, **Rıza Tevfik**, **Hamdullah Suphi** ve çok sayıda aydın katılır.

Edhem Nejat, 1920'de Bakü'de yapılan birinci Doğu Halkları Kurultayı'na katılır. Mustafa Suphi'yle beraber Karadeniz'de öldürülen on beş komünisten biridir. İsmail Gaspıralı ise; derginin en renkli simalarından bir Kazan Türküdür. Eğitim alanında başarılı yöntemleriyle tanınır. Türkler'in "dilde, fikirde, işde birlik" içinde olmaları idealini yaşamı boyunca uygulamaya çalışır. Kazan Türkleri dışında, Türkler'in bulunduğu tüm coğrafyada bir aydınlanma çalışması yürütür, okullar açar. Ağaoğlu'nun sözünü ettiği "hastalıklardan" ikisini de tedavi etmeye çalışır: Kadının konumunu iyileştirmek amacıyla kızları ve eşiyle birlikte çalışmalar yapar. Onun desteğiyle kızları *Kadınlar Dünyası* adı verilen ve Kazan'da basılan bir dergi yayımlar. Gaspıralı, kolay okuma-yazmayı sağlamak için **Usul-ü Cedid** adını verdiği bir yöntem geliştirir. Bu yöntemi Türk dünyasında yayar. Ayrıca, Batı'daki düşünce ve teknik gelişmelerden Türk dünyasını haberdar eder. Kazan'da kırk yıl boyunca yayımlanan *Tercüman* gazetesinin sahibidir.

Parvus Efendi, "Türkiye Avrupa'nın maliye boyunduruğu altındadır" adlı makaleler yazar.

Türkler'in geriliğinin nedeni: "Milli bilinç yokluğu"

Türk Yurdu dergisinde, Türk dünyasının içinde bulunduğu gerilik, yoksulluk ve dayanışma eksikliği tartışılır. Ahmed Ağaoğlu'na göre bunun üç nedeni bulunur: Birincisi mezhep çatışmasıdır. İkincisi; İslamiyet'in kabulüyle kendi gelenek, dil ve tarihine yeterince önem vermemedir. Üçüncüsü ise; milli bilinç yokluğudur. Ağaoğlu, milli bilinç yokluğunu sözü edilen etkenlerin hem nedeni hem de sonucu olarak görür. Türk aydınlarından "Farisi ve Arabi yazmayı kendileri için bir şeref addediyorlardı, Türk lisanı unutulma derecesine varmıştı" diye yakınan Ağaoğlu, Osmanlı'da Türkler'in varlığının neredeyse red edilişini hayretle karşılar: "... Zannedilir mi ki Goethe'siz, Schiller'siz, Herder'siz, Hegel'siz, veya Puşkin'siz, Karamazin'siz bir Almanya, bir Rusya teşkil edebilirdi" diyerek, Türkler'i uyarır ve tarihlerine sahip çıkmaya davet eder.

Artık yeni bir dönem başlamaktadır. *Türk Yurdu* dergisi işte bu yeni dönemin tanımını yapar. Türklerin de bir uygarlığı, tarihi, kahramanları, edebiyatı olduğu çeşitli makalelerde anlatılır: "Türk hanlarının hepsi vahşi orduların korkunç başbuğlarından mı ibaret idiler? Türk ordularının geçtikleri yerlerde fiil-vaki, ol bitmeyecek gibi harabeler mi kalırdı? Türk dimağlarında medeniyet hissinin, umran (bayındırlık) arzusunun zerresi, Türkler'in

amellerinde insaniyet muhabbetinin, saadet-i beşeriyye emelinin nişanesi yok muydu? Hayır efendiler, bin defa hayır!" diyen Yusuf Akçura, başkalarının gözüyle bakıp, başkalarının düşünceleriyle kendimizi yargılamanın yanlışlığına dikkat çeker. Akçura'nın "başkaları", "yabancıların gözümüze taktığı gözlük" dediği, o günün egemen kültürü olan Fars kültürüdür. Türkler'in yabancı kültürlerden etkilenmesi sıkça tartışılmakla beraber, yazarlar çuvaldızı kendilerine, Türk milletine batırmaktan da geri kalmazlar. *Türk Yurdu* imzalı bir yazıda Asurlular'ın, Eski Mısırlılar'ın, Romalılar'ın ve yeryüzünden silinmiş pek çok ırkın araştırıldığından, hatta bilim dallarının doğduğundan söz edilir ve: "Tarihi en az tetkik olunan ırk hiç şüphe yok ki Türk ırkıdır... Lakin pek yakın bir mazide bütün Asya'nın hakim-i mutlakı olan Türkler'in -ki şimdi yaşıyorlar- umumi tarihi, Türk idadi mekteplerinde bir saatlik dersi doldurmayacak kadar kısadır!" denir.

Tirebolulu Alparslan'ın *Türk Yurdu*'nda yayımlanan bir yazısında da; Enderunlardaki eğitim anlayışının, Türklerin eğitim alanında iyice dışlanmalarına yol açtığı belirtilir ve bu okulların Türklük duygusunu büsbütün söndürdüğü anlatılır. ".... Türk bağı, eki ile birbirine bağlanmış, eklenmiş Arapça Farsça sözlerle konuşmak o sırada bayağı yenilik, bilenlik, incelik; Türkçe konuşmak ise kabalık sayılırmış."

'Emelsiz bir millet ruhsuz bir ceset gibidir'

Türk Yurdu'nda "büyük milli emellerin" yoktan var olmadığı, toplumsal bir temele oturduğu belirtilir. 18. yüzyıl sonunda Avrupa'nın içinde bulunduğu koşulların Fransız halkını ihtilale yönelttiği anlatılır. Bu ihtilalin düşünce bazında önderinin J. J. Rousseau olduğuna dikkat çekilir. Rousseau'nun Fransız milletini "heyecana getirdiği"nden ve Fransız İhtilali'nin başarısında onun önemli bir etkisi olduğundan söz edilir. Can Bey adlı yazar bir makalesinde Fransız halkının milli bilincinin oluşum süreciyle birlikte, kısa bir zaman önce Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılan Bulgar halkının da milli bilincinin oluşum sürecini tartışır. Can Bey; Voltaire'in *Candide* adlı eserinde Bulgarlar için, "Münkarız olmuş (tükenmiş) bir millettir" sözleri anımsatarak, Bulgarların "yok olmaktan" kurtulmasının nedenini "milli emellerin" keşfedilmesine bağlar. Can Bey; bu keşif yolculuğunda aydınların, yaptığı araştırmaların, yayınların, "Türk Paşalarının zulmünün, 'Türk boyunduruğu'ndan söz edilmesinin büyük önem taşıdığını anlatır ve şöyle der: "Emelsiz bir millet ruhsuz bir ceset gibidir."

Türkler'in yaşadığı topraklarda bir bakıma, ümmet düşüncesine karşı bir seçenek olarak çıkan Türk milliyetçileri, Türkler'de "kendine güven, tarihlerine güven" bilinci ve duygusu yaratmaya çalışır. Türkler'in gelişmiş bir uygarlık olduğu, "Asya'da Türkler kadar terakki etmiş bir kavim" bulunmadığı. Türk şivelerinde çok sayıda dergi ve gazete yayımlandığı (özellikle Kazan'da otuz yıl boyunca yayımlanan *Tercüman* örnek verilir), Asya'da ilim ve fennin, ticaret ve sanayinin Türkler'in elinde olduğu bilgisi verilir. *Türk Yurdu*'nda, Osmanlı topraklarında ticaretin ve çeşitli Türk el sanatlarının gerilemesinin nedenleri tartışılır. Avrupa'yla rekabet koşullarının yitirilmesinin en önemli sebebi olarak kapitülasyonlar gösterilir. Kapitülasyonlardır ki Osmanlı'yı her açıdan Batı'ya bağımlı kılmıştır.

Türk Yurdu'nda, Avrupa'yla rekabet koşullarının yitirilmesinin en önemli sebebi olarak kapitülasyonlar gösterilir.

Tevfik Nureddin; halıcılık, bakırcılık, hat sanatı, dokumacılık alanında, dünya çapında aranan malların artık üretilemez olmasından yakınır. O da, Ağaoğlu gibi hastalığı teşhis eder: Avrupa sermayesinin egemenliği: "Avrupa sermayesi hücumu memleketimizde iki suretle tesir göstermektedir: Birincisi, doğrudan doğruya Avrupa'da yapılan eşyayı memleketimize ithal etmektir... Avrupa bugün sanayi-i dahiliyyemizi, menabi-i servetimizi yutacak diğer bir usul ile de bizi iktisadi cendereye sokmaktadır: Bu da memleketimizde büyük sermayeli şirketler tesis ederek Avrupa'da henüz gereği gibi taklit olunamayan milli sanatlarımızın icrasında bizi amele gibi kullanmak usulüdür." Tevfik Nureddin 1911'de *Türk Yurdu* dergisinde "Avrupa sermayesinin oltasına takılma"nın. Türk iktisadının temellerini yıkacağı uyarısını yapar.

Türk Yurdu'nda Batı'nın emperyalist politikalarına karşı mücadele eden oldukça önemli makalelere de yer verilir. Bunlardan Selanikli Turgut Alp'in yazdığı, *Şark Şarklılarındır* adlı makale, sanki bugünün Irak'ına, Yugoslavya'sına, Türkiye'sine yapılanlara bir yanıt gibidir: "... Sefil bıraktığınız milletler, dimağlarını afyonla uyuşturduk zannettiğiniz Çinliler, bütün Asya, bütün Şark bağıracaklar; Şark Şarklılarındır!... Medeniyet cinayetlerinizi setretmek (gizlemek) için kullandığınız süslü bir gaz; hak, pek zavallı bir şekle soktuğunuz bir kelimeden başka bir şey değil... Sizin anladığınız insaniyet Ural dağlarını aşamıyor."

Türk Yurdu muhabirlerinin kaleminden

Türk Yurdu dergisi dilbilim, sosyoloji, antropoloji, tıp tarihi ve daha pek çok bakımdan araştırmacılara kaynak olacak değerli yazılarla dopdolu. Bu yazılarda, çeşitli bölgeler ve kentlerle ilgili oldukça ilginç haber ve yorumlara rastlanabiliyor. Bölgenin demografik yapısından, aile kurumuna, tarihine, ulaşım ve sağlık sorununa kadar araştırmacı için önemli bir bilgi kaynağı niteliği taşıyor.

Türk Yurdu dergisi, okurlarına bulundukları yerin muhabiri olma çağrısında bulunur, fakat, muhabir adaylarına, bir kaç koşul ileri sürer: Muhabir adayları, bulundukları bölgelerin ihtiyaçlarını görecekler, doğru tahlil edecekler, "kof laf gürültüsüne" boğulmayacaklar, "hayal ve mübalağaya" kapılmayacaklardır.

Şimdi kısaca bu muhabirlerin yazdıklarına bir göz atalım:

7 Aralık 1911'de Edirne'den yazan Nafi Atuf, Edirne'nin toplumsal ve ekonomik yaşamı hakkında bilgi verir. Yazıda, Meriç Nehri'nin batısının, doğusuna nazaran daha gelişmiş olduğunu anlatır. Edirne'nin doğusunun, sık sık Rus saldırılarına maruz kalmasının Edirneli üzerinde olumsuz etki yaptığını, bu durumun halkta bir iğretilik duygusu yarattığını, evlerinin kerpiç ve bakımsız, çeteciliğin yaygın olduğunu saptar. Nafi Atuf ayrıca, toprakların birkaç büyük çiftçinin elinde bulunmasından dolayı köylünün topraksızlığının da "iğretilik" duygusunu pekiştiren etkenlerden biri olduğunu görür: "İstila tesiriyle fakir düşen yerliler nihayet, birkaç zenginin hakimiyetine boyun eğmeye mecbur olmuştur... Senelerden beri Edirne'ye bir tramvay yapılmadı. Edirne'de bu işi meydana çıkaracak sermaye var. Ancak tramvay öyle bir teşebbüstür ki arza bağlıdır, yerlilerin halet-i ruhiyesi ise hala bu bağlanmaya müsait değildir."

Türk Yurdu'na 26 Aralık 1911'de Petersburg'dan yazan Mansur adlı muhabir ise; Petersburg'da Kurban Bayramı'nın ilk gününü, hem Müslümanlar, hem de Petersburglular açısından zengin bir dille; filmlere konu olacak ayrıntılı imgelerle anlatarak, bizleri 88 yıl önceki Petersburg sokaklarında gezintiye çıkarıyor, kültür zenginliğiyle tanıştırıyor.

İzmir muhabiri de, İzmir'in ticaret şehri olmasına rağmen halkın yoksulluk içinde olduğunu, sermayenin çoğunun "ecnebiler"in elinde bulunduğunu, zenginliğinin "harice" aktığını büyük bir üzüntüyle anlatır: "... İnsan yollarda, her yerde dağınık, perişan duran yüz binlerce saf hamalları, işsiz sağlam vücutlu Türkleri gördükçe ağlayacağı geliyor. Çünkü İzmir gibi bir şehrin Türkler'i bu halde ise, Anadolu'dakiler kim bilir ne haldedir?"

Manastır'dan yazan Edhem Nejad'ın makalesinin adı *Manastır'da Hayat-ı Aile*. Bu makalede Edhem Nejat, aileyi toplumun temeli olarak değerlendirir. Manastır'da aileyi anlatırken, aile reisi erkeklerin konumuna dikkat çeker, tarafsız bir saptama yaptığını da sözlerine ekler. Buna göre aile reislerinin "nifsi çalışmaz, hazır yiyicidirler." Babaların genellikle çocuklarını (doğal olarak erkek çocukları!) okutup, memur yapmak istediklerini söyleyen Nejad, babaların asıl amaçlarının onları da "hazır yiyici yapmak" olduğunu yazar. Kadınların ise, üretken ve gelişmelere karşı duyarlı olduğunu saptar.

Türk Yurdu'nda eğitim

Kazan'dan yazılarıyla *Türk Yurdu*'na katılan İsmail Gaspıralı, eğitimin önemine ilişkin tartışmalar açar. Türk toplumunun geleceğini "mektep ve maarif"e bağlayan Gaspıralı, "bir milletin mahkûm düşmesi, mahkum bir milletin yok olması mektepsizlikten ileri gelir" diyerek, acele etmek gerektiğini söyler. Onbeş yıl içinde Türk topraklarında "okuyup yazmak bilmeyen bir Türk oğlu, bir Türk kızı kalmamak lazımdır" düşüncesi Gaspıralı'nın yollara düşüp, Afganistan'a kadar giderek Usul-ü cedid yöntemini öğretmeye çalışmasına yol açar. Gaspıralı için eğitim, uygar ulus olmanın ön koşulu ve önemli bir silahtır: "Eski Türkler kan içişip kardeş olurlardı; Asya'da ata binip Avrupa'da inerlerdi. Bugün Yurtçular söz verişip, kardeş olup okumak ve okutmak yoluna bel bağlasalar, büyük atalarımızın çapul ve akın ordusundan daha faydalı, daha şerefli bir 'maarif ordusu' yapabilirler."

Türk Yurdu dergisinde alfabenin güçlüğü ve ıslah edilme zorunluluğu, biraz da alaycı bir dille tartışılır: "Yazımız, şu halleriyle kâh yarım hiyeroglif, kâh bütün hiyeroglif, kâh bundan da öte bir şey... Ne bileyim, bir kargacık, burgacık. Hiyeroglif bizim yazıdan daha okunaklıdır. Hiç olmazsa, öküz başını görünce öküz diye okuyuveririm de kurtulurum!" Makalenin yazarı bir yandan alfabenin değiştirilmesini talep ederken diğer yandan ciddi endişeler taşır: Yapılacak araştırmalar sonucu ya alfabe daha da içinden çıkılmaz bir şekle dönüştürülürse, ya Latin harflerine geçilirse! Yazarının bütün iyi niyetli önerilerine rağmen, alfabede değişiklik olmaz. Bunun için Osmanlı'nın çürümüş kurumlarının yıkıldığı yılları, dahası 1928'i beklemek gerekti.

Yusuf Akçura

Türk Yurdu dergisinde sağlıkla ilgili önemli bilgilere yer verilir. Dr. Akil Muhtar verem ve sonuçlarını ele alan çok önemli makaleler yazar. Özellikle "İslam hanımlarının en müthiş bir düşmanı"nın verem olduğunu düşünen yazar, evlerin sağlık koşullarına uygun olmadığına dikkat çeker. Akil Muhtar, veremden korunmak için halk sağlığı çalışmalarına önem verir, dispanserlerin açılmasını zorunlu görür. Dr. Akil Muhtar'ın yazıları Türkiye'de tıbbi bilginin nereden nereye geldiğini göstermesi bakımından önem taşıyor.

Doktor Kamil'in *Hıfzısıhhaya Dair* yazısı da halk sağlının korunmasına ilişkin tartışmaya katkıda bulunur.

İlk kez uçan Türk Hezarfen Ahmet değil, Cevheri

Türk Yurdu dergisinin satır aralarında da çok önemli bilgiler gizli. Örneğin Esterhan'da Muhammedof Biraderler adlı bir Türk şirketinin, Titanik'in enkazını çıkarmak için 1911'de White Sar şirketine başvurduğunu biliyor muydunuz? Ya da Şarkın Mollière'inin kim olduğunu. 1811 Noha doğumlu Mirza Feth Ali Ahundof, Şarkın Mollière'i olarak kabul edilen bir Azeri. Mirza Feth Ali Ahundof yalnız Kafkasya Türkleri içinde değil, bütün Türkler arasında ilk defa tiyatro eseri yazar. Basılmış yedi tiyatro eseri bulunur. Tarih, felsefe ve siyaset ile de ilgilenen Ahundof, 1857'de Müslümanların alfabesini ıslah etmek amacıyla da Tahran ve İstanbul'a gider ve çeşitli girişimlerde bulunur. Ama destek göremez.

İlk kez kanat takıp uçan Türkistanlı İsmail el-Cevheri'dir. Cevheri, 1102 yılında bir gün, yaptığı kanatları takar, Nişabur Camisi'nin damına çıkar ve halka şöyle seslenir: "Ey ahali! Bu dünyada başkalarınınkine kabil-i kıyas olamayacak gibi bir asar vücuda getirdim. Şimdi de öyle bir tasavvuru icraya kalkışıyorum ki, benden evvel hiç bir kimse ona teşebbüs etmemiştir." Der ve kendini boşluğa bırakır. Fakat yere çakılır ve ölür. Kendisine deli gözüyle bakılır.

Türkiye Aydınlanması'nın ilk işaretleri

Türk Yurdu dergisi, yukarıda örneklemeye çalıştığımız gibi Türkiye Aydınlanması'nın düşünsel zeminini oluşturması bakımdan da, önemli bir belge niteliği taşıyor. Bugünü geçmişin belgelerinden yayılan ışık eşliğinde değerlendirmek, gelecek ufkumuzu genişletiyor. Ayrıca *Türk Yurdu*'nun geçirdiği düşünsel aşamaları, başkalarının yazdıklarından değil asıl belgeden izleme olanağına kavuşacağız.

TUTİBAY Yayınları Türkiye'nin düşün hayatına katkıda bulunacak önemli bir görevi yerine getiriyor. Ama küçük bir eleştiri yapmak gerektiğini düşünüyoruz. Derginin günümüz alfabesine çevrisinde eski Türkçe olduğu gibi korunmuş. Keşke, Türk Yurtçuları'nın yaptığı gibi dilin kolay anlaşılır olması sağlansaydı, yayımlanma amacına daha uygun düşerdi.

KAYNAKLAR

1) Türk Yurdu Dergisi, Cilt 1, TUTİBAY Yayınları, Ankara.
2) François Georgion; Türk milliyetçiliğinin Kökenleri, Çev. Alev Er, Yurt Yayınları, 1986, Ankara.
3) Yusuf Akçura; Türkçülüğün Tarihi, Kaynak Yayınları, 1998, İstanbul.
4) Ahmet Ağaoğlu; İslamiyette Kadın, Rusça'dan Çev. Hasan Ali Ediz, Birey Toplum Yayınları, 1985, Ankara.

Terminatörün cinselliği mikroskop altında!

Akademisyen Claudio Springer, *Elektronik Eros* adını verdiği inceleme kitabında, yaşadığımız toplumun cinsellikle bilgisayar teknolojisini ilişkilendiren popüler kültür eğilimini çözümlüyor. İnsanların kendi teknolojileriyle bütünleşmesini temsil eden yarıinsan yarımakine yaratıkların (siborgların -sibernetik organizmalar-) kurgusal temsillerini inceliyor. Bu çözümlemede; film, çizgi roman, televizyon programları ve bilgisayar yazılımlarındaki tekno-erotik imgeleri olduğu kadar, yapay zekâ ve simüle edilmiş diğer hayat biçimleri üzerine yazılmış yazıları da ele alıyor.

Kitap altı bölümden oluşuyor. Yazar, Bedenin İptali adlı bölümde, insanoğlundan yoksun bir gelecek bakışı kuran bilim ve bilimkurgu edebiyatını tartışmış. Arayüzey Hazzı adlı bölümde, siberuzayda bedenin terki ve daha fazla cinsellik vaatlerini inceliyor. Sanal Cinsellik başlığını taşıyan bölümde, sanal gerçekliğin cinsiyet rolleri ve cinsel ifadelerle ilişkilendirilmesi ele alınıyor. Kaslı Devreler adlı bölümde, Terminatör ve Robocop gibi kahramanlar başta olmak üzere, sinemanın yenilmez siborglarını inceliyor. Dijital Öfke adını verdiği bölümde, insanlarla bilgisayarların benzer işlevlere sahip olduklarını ortaya koyan kuramlarla tartışıyor. Erkekler ve Makine Kadınlar adlı bölümde, biri 20. yüzyılın başında diğeri de sonunda kurgulanmış iki makine kadın tasarımını karşılaştırıyor.

(Elektronik Eros, Claudia Springer, Sarmal Yayınevi, Ekim 1998, 192 sayfa.)

Birinci Doğu Halkları Kurultayı belgelerinde Kurtuluş Savaşımız

Birinci Doğu Halkları Kurultayı adlı kitap, 1-8 Eylül 1920'de Bakû'de toplanan Birinci Doğu Halkları Kurultayı'nın stenoyla tutulmuş tutanaklarını ve bu kurultayla ilgili yerli-yabancı ek belgeleri kapsıyor.

Birinci Doğu Halkları Kurultayı, Ekim Devrimi sonrasında devrim odağının Doğu'ya, Ezilen Dünya'ya kaydığının Dünya Devrimci Hareketi tarafından görüldüğünün ve bu anlayış doğrultusunda harekete geçildiğinin kanıtıdır.

Kurtuluş Savaşımız, Kurultay'ın en önemli tartışma konuları arasında. Kurultay tutanakları, emperyalizme karşı mücadelenin iki temel kuvveti; sosyalist hareket ile ulusal kurtuluş hareketleri arasındaki stratejik işbirliğini saptıyor. Kurultay, Ankara Hükümeti önderliğinde yürütülen Ulusal Kurtuluş Hareketi'ni destekleme kararı almıştır. Kurultay'da; sömürgeler ve milliyetler sorununun, toprak sorununun, Birinci Dünya Savaşı'nın sonuçlarının ve emperyalizmin kapsamlı bir tahlilinin yapılması ve bu konulardaki tartışmalar, bugün için önemini hâlâ koruyor.

Birinci Doğu Halkları Kurultayı kitabı, Kurtuluş Savaşımız ve yakın tarihimize ilişkin araştırma ve tartışmalarda önemli bir kaynak kitap, bir başucu kitabı.

(Birinci Doğu Halkları Kurultayı/ Bakû 1920 "Belgeler", Kaynak Yayınları, 1999, 224 sayfa.)

Aşk şiir bilgelik

Fransız düşünür Edgar Morin'in yukarıdaki başlığı taşıyan kitabı üç denemeden oluşuyor. Yazar, farklı konferanslarda sunduğu metinleri, Aşkın Karmaşık Bütünü, Şiir Kaynağı ve Bilgelik: Hem Gerekli Hem İmkânsız başlıklarıyla bir araya getirmiş. Bu metinlerde, aşk, şiir ve bilgelik kavramları üzerine, sosyoloji, antropoloji, psikanaliz, fizik, iletişim, biyoloji, sibernetik ve ekoloji gibi geniş alanlarda gezinerek yazıyor. Yazar kitabın önsözünde, bu üç büyülü sözcüğün (aşk, şiir ve bilgelik) birbirlerini tamamlayan, aralarındaki çelişkileri bileşime dönüştürebilen sözcükler olduğunu vurguluyor: "Aşk, yaşam şiirinin bir parçasıdır. Şiir, yaşam aşkının bir parçasıdır. Aşk, bilgelikle çılgınlığın en yüksek birliğiyse, onu üstlenmemiz gerekir."

Çevirmen Haldun Bayrı, kitabın çevirisini Türkçe'deki Arapça ve Farsça kökenli sözcükleri dışlamadan yapmış. Ancak tercih ettiği kimi sözcüklerin -ihtilâç, itidal gibi-, kitabı sözlükle okumayı gerektirdiğini belirtelim.

(Aşk şiir bilgelik, Edgar Morin, Om Yayınevi, Ocak 1999, 108 sayfa.)

İnsanlaşmak

Ozan Yılmaz'ın *İnsanlaşmak* adlı kitabı, okumak, yazmak, düşünmek, konuşmak, anlamak, anlatmak, anlaşılmak, kavramak ve içselleştirmek başlıklarını taşıyan denemelerden oluşuyor. Başlık olarak seçilen eylemler, denemelerin ana konusunu oluşturuyor. Kitabın tam adı: *İnsanlaşma Yolunda İlk Adımlar*. İsteme Adresi: Bilim Yayınları, Salkımsöğüt Cad., 3/4, Cağaloğlu. İstanbul.

(İnsanlaşmak, Ozan Yılmaz, Bilim Yayınları, Şubat 1999, 140 sayfa.)

Süreli Yayınlar

Hekim Forumu

Bu aydan itibaren başlattığımız *Süreli Yayınlar* bölümünde, farklı alanlarda yayımlanan süreli yayınları tanıtacağız. Bu bölümümüzün ilkinde, İstanbul Tabip Odası'nın yayın organı *Hekim Forumu*'nu okurlarımıza kısaca tanıtmak istiyoruz.

İstanbul Tabip Odası'nın aktüel yayın organı olan *Hekim Forumu* 1990'da yayına başladı. Daha önce Oda'nın yayın organı olan *Bülten* dergisinin devamı sayıldığı için son olarak 131. sayısına ulaştı.

Oda çalışmaları, sağlık ve hekimlikle ilgili gelişmeler, sanat-kültür yaşamı yanında, üyelerin değişik konulardaki görüşlerine de yer veren *Hekim Forumu*, yönetimden bağımsız bir yayın kurulu tarafından kotarılıyor. Oda'nın yayın bürosunda dizgi ve sayfa düzeni yapılıyor.

Hekim Forumu 14 bin basılıyor ve İstanbul'daki hekimlerin çoğuna düzenli olarak ücretsiz dağıtımı yapılıyor.

Hekim Forumu, hekimleri bilgilendirmeyi, meslek örgütü etrafında buluşmalarını yüreklendirmeyi ve farklı görüşlere sayfalarında yer vererek gerçek bir "forum" oluşturmayı hedefliyor.

Derginin son sayısında, dosya konusunu "Sağlıkta Reklamlar" oluşturmuş.

İsteme Adresi: Türkocağı Cad. No:17 34440 Cağaloğlu İstanbul

Tel: 0212/524 02 92 Faks: 0212/513 37 35

İletişim için Yayın Sekreteri: Bediz Suner

Batı ve İrtica

Aydınlık dergisi tarafından düzenlenen "Cumhuriyet'in 75. yılında Batı ve İrtica" Konferansı'na sunulan bildiriler, Kaynak Yayınları tarafından *Batı ve İrtica* adıyla kitaplaştırıldı.

"Cumhuriyet'in 75. yılında Batı ve İrtica" Konferansı, 9-11 Ekim 1998 arasında, Ankara Milli Kütüphane Konferans Salonu'nda toplanmıştı. Konferansa Türkiye ve yurtdışından, her biri konusunda uzman 55 akademisyen, araştırmacı ve gazeteci katıldı. Üç gün süren konferansın ardından, Konferans Sonuç Bildirgesi kamuoyuna duyuruldu. Konferans sonuç bildirgesinde, başını ABD'nin çektiği emperyalizmin, dünyamıza, "medeniyetler-kültürler çatışması" teorileriyle, "insan hakları" ve "demokrasi" maskeleriyle örttüğü din, milliyet ve mezhep çatışmalarını dayattığı vurgulanıyor.

Konferansta, 13 oturum boyunca ele alınan konular şöyle: Emperyalizm-Şeriat İşbirliği; Tarihten Bugüne Emperyalist Ülkeler-Şeriatçı Örgütler İlişkisi; IMF-Dünya Bankası Paketleri ve İrtica; İrticanın Ekonomik Kaynakları; Batı ve "Afgani" Destekli Şeriatçı Terörizm; İç Savaş Senaryoları; Batı'nın "Demokrasi Cephesi"; Şeriatçı-Ayrılıkçı-Neoliberal Sol İttifak; Eğitimde Batı ve İrtica; Fethullah Gülen Örgütü ve "Ilımlı İslam"; İrtica Karşısında Türk Milliyetçiliğinin Konumu ve Ümmetçi Saptamalar; Batı Destekli İrticaya Karşı Türkiye'nin Mücadele Birikimi; Belediyeler ve İrtica; Batı Destekli İrticaya Karşı Mücadele Deneyleri.

(Batı ve İrtica, Kaynak Yayınları, Mart 1999, 594 sayfa.)

Roman kahramanı Darwin

Norveçli yazar Thorvald Steen'in *Darwin'in Peşinde* adlı romanı, başkahraman Giovanni'nin kardeşine yazdığı uzun bir mektup biçiminde yazılmış. Giovanni denizcidir, ailesinden habersiz bindiği gemiyle Buenos Aires'e gelmiştir. Burada yaşadıklarını ve düşüncelerini kardeşine yazdığı mektupta anlatır. Bu arada henüz 24 yaşındaki Charles Darwin, görevi Güney Amerika sahillerindeki bitki örtüsünü araştırmak ve bir denizcilik haritası hazırlamak olan HMS Beagle adlı gemiye jeolojist ve doğabilimci olarak katılmış ve Buenos Aires'e gelmiştir. Giovanni ve Buenos Aires'te Don Carlos olarak bilinen Darwin tanışırlar. Birlikte gezilere çıkar ve sohbet ederler. Darwin Giovanni'yle, HMS Beagle gezisi, topladıkları hayvan örnekleri, bunları sınıflama, evrim gibi pek çok konuda konuşur. Bu arada İngilizler, İspanyollar ve yerliler arasında kanlı çarpışmalar sürmektedir. Giovanni ayağından yaralanmıştır ve yarası kangrene dönüşmektedir.

Asıl olarak Giovanni'nin çevresinde gelişen romanın kurgusuna, Darwin zaman zaman dahil oluyor. Darwin'le ilgili bölümlerde, onun gerçek yaşamına ilişkin bilgiler kurguyla harmanlanarak veriliyor.

(Darwin'in Peşinde, Charles Darwin, Can Yayınları, 147 sayfa.)

Türkiye'de Sıtma Savaşı

Türk Tabipleri Birliği'nin yayımladığı *Türkiye'de Sıtma Savaşı* adlı bu kitap, Doç. Dr. Erdem Aydın'ın deontoloji ve tıp tarihi uzmanlık tezi. Aydın'ın gözlemlerine göre sıtma, ülkemiz için ciddi bir sağlık sorunu oluşturma yolunda. Oysa Cumhuriyet'in ilk yıllarında bugünkü sosyo-ekonomik olanaklarla kıyaslanamayacak yoksulluktaki ülkemiz, sıtmayla savaşta adeta seferberlik ilan etmiş ve çok önemli başarılar kazanmış.

İşte bir tarih çalışması olan bu kitapta Aydın, Cumhuriyet dönemindeki sıtma savaşını, "Sıtma Savaş Örgütü", "Sıtma Savaşının Yasal Dayanakları", "Sıtma Savaşında Kullanılan Ekonomik Kaynaklar", "Sıtma Savaş Uygulaması" başlıklarıyla inceliyor. Sıtma savaşı Atatürk'ün öncülüğünde ve Refik Saydam'ın teknokratlığında başlamış. Yazar Cumhuriyet'i kuranların sağlık alanında izledikleri temel sağlık politikasının ön önemli kanıtının sıtma savaşı olduğunu söylüyor. 1920'lerde bir model bulunmamasına karşın ülkemizdeki sıtma savaşı, benimsenen akılcı ve tutarlı çözüm yollarıyla, Dünya Sağlık Örgütü'nün yıllar sonra (1956) önereceği çözüm yöntemleriyle uyum halindeymiş. Kitapta, okuyucunun bilgilenmesi ve geçmişle karşılaştırabilmesi açısından, sıtmayla ilgili güncel verilere de yer veriliyor.

(Türkiye'de Sıtma Savaşı, Doç. Dr. Erdem Aydın, Türk Tabipleri Birliği Merkez Konseyi, Aralık 1998, 70 sayfa.)

NE OKUYORLAR? NE ÖNERİYORLAR?

- Sayın Betül Çotuksöken, en son ne okudunuz?

- Benim alanım felsefe olduğu için, genelde felsefe ile ilgili kitaplar okurum. En son Uluğ Nutku'nun *İnsan Felsefesi Çalışmaları*'nı okudum. Hakkında bir tanıtım yazısı kaleme aldım.

- Bu kitabı neden okudunuz? Bu soruyu okurlara bir yönlendirme olsun diye soruyorum.

- Buradaki görüşlerin, hem felsefe açısından hem de genellikle toplumumuzdaki durumu ortaya koymak, özellikle anlamak bağlamında, çok önemli olduğunu düşünüyorum. İnsan gerçeğini her fırsatta çeşitli yönleriyle yakalamaya çalışmalıyız, kendimizi ve kendimizin dışındaki diğer özneleri anlayabilmek için.

- Bilim ve Ütopya okurlarına şimdilerde ne okumalarını önerirsiniz?

- Toplumla ilgili yapıtları okumalarını önerebilirim. Son okuduğum kitaplardan bir tanesi de, *Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek* başlıklı, sempozyum notlarından oluşan çalışmaydı. Dolayısıyla ben bu konularda yoğun bir şekilde uğraşmaya ve bunların felsefe tabanını oluşturmaya çalışıyorum. Gene kültür bilimleri bağlamındaki çalışmaları okumalarını önerebilirim. İsim verecek olursam: *Yüzyılımızda İnsan Felsefesi* başlıklı, Takiyettin Mengüşoğlu için hazırlanmış olan, Türkiye'den ve Avrupa'dan birçok filozofun kaleme aldığı yazılardan oluşan bir kitap. Yine, Hacettepe Üniversitesi'nden Harun Tepe'nin çevirdiği Max Scheler'in *İnsanın Kozmosdaki Yeri* adlı çalışması. Bu iki kitap da Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları arasında çıktı. Bu çalışmalar ve biraz önce adını anmış olduğum Metis Yayınları'ndan çıkan *Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek* başlıklı çalışma, zannederim *Bilim ve Ütopya* okurlarının da dikkatini çekecek düzeyde olan çalışmalar.

- Çok teşekkür ederiz.

- Ben teşekkür ederim.

Türk Ev Geleneği ve Safranbolu Evleri

Reha Güney'in çalışmasının, *Türk Ev Geleneği* adını taşıyan ilk bölümünde, Türk evinin tanımı, coğrafi dağılımı, malzeme ve tasarım özelliklerini belirleyen etkenler, tasarım ve yapım yöntemleri ele alınıyor. İkinci bölümde ise geleneksel kimliğini geçmişten günümüze taşıyabilmiş, sayıları pek az olan kentlerimizin başında gelen Safranbolu, farklı ölçekleriyle ele alınarak inceleniyor. 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başındaki Safranbolu evlerinin incelendiği bölümde, bu evlerin oluşumuna etki eden coğrafi, tarihsel koşulların yanı sıra yaşamla ilgili konular da inceleniyor. Dönemin yaşam biçiminin mimarlığa yansıması ve mekân oluşumudaki belirleyiciliği üzerinde duruluyor.

(Türk Ev Geleneği ve Safranbolu Evleri, Reha Güney, Yem Yayın, 1998, 366 sayfa, 335 renkli ve siyah beyaz fotoğraf.)

Osmanlı İmparatorluğu Tarihi

Robert Mantran'ın 10 Batılı uzmanın katkılarıyla hazırladığı, Türkçe'ye Server Tanilli'nin çevirdiği *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi* adlı eser, Adam Yayınları tarafından yeniden yayımlandı. Robert Mantran, esere yazdığı önsözde, 20. yüzyıl başlarına kadar, Batı'da Osmanlı İmparatorluğu üzerine yayımlanan birkaç eser bulunduğunu, bunların da asıl olarak Batı kaynaklarına dayanılarak yazılmış, Avrupamerkezli tarih anlayışının damgasını taşıyan eserler olduğunu söylüyor. 2. Dünya Savaşı'nın ertesinde, Doğu dillerini bilen Batılı uzmanların Osmanlı arşivlerini incelemeleriyle daha derin eserlerin ortaya çıktığını belirtiyor. Hazırladıkları eserde Osmanlı İmparatorluğu'nu anlatırken, yalnız fetihleri, egemenlikleri, askerî üstünlükleri değil, aynı zamanda devletin iç örgütleniş ve yönetimini göstermek kaygısını taşıdıklarını belirtiyor. "Çoğu kez bütün eksiklikler, bütün rezillikler kendisinden bilinip onlarla suçlanan, akıllarda kalan çehresi

Edebiyatçı Galileo

Galileo Galilei, 60 yaşındayken; bilimin yöntemleri ve amaçları konusundaki fikirlerini daha geniş bir okuyucu kitlesine duyurmak için, ciddi ama teknik bir içeriği olmayan İtalyanca bir kitap yayımladı. *The Assayer* adındaki bu kitap bugünlerde bir edebiyat örneği olarak kabul edilmektedir. Biz de, 1623'te Floransa'da basılmış olan bu küçük hikâyelerden birini sunuyoruz:

"Zamanın birinde ıssızca bir yerde, doğanın ona verdiği olağanüstü bir meraka ve parlak bir zekâya sahip bir adam yaşarmış. Bu adam, şarkılarını dinlemekten hoşlandığı çeşitli kuşları, zevk için yetiştirirdi. Bu kuşların, aldıkları o kadarcık nefesle nasıl böyle sevimli şarkılar söyleyebildiklerini merak ederdi. Bir gece, evinin yakınlarında güzel bir nağme duydu: bunun bir kuş sesinden başka bir şey olamayacağını düşünerek, sesin nereden geldiğini tam olarak bulmaya koyuldu. Bir yola geldiğinde, bir çoban çocuğun tahtadan yapılmış içi boş bir çubuğa üflemekte olduğunu gördü. Çoban, çubuk üzerinde parmaklarını ileri geri götürdükçe ve çubuk üzerindeki delikleri açıp kapattıkça kuşlarınkini andıran ve hatta daha çeşitli sesler çıkartıyordu. Adam, doğasında olan meraka yenik düşerek, bir buzağı karşılığında çocuktan flütü almayı başardı.

"Evde yalnızken şu gerçeğin farkına vardı: Eğer o çobanla karşılaşmamış olsaydı, böylesi hoş şarkıları oluşturmanın doğada iki yöntemi olduğundan asla haberdar olamayacaktı. Daha başka maceralar yaşamak amacıyla dünyayı keşfe koyulmaya karar verdi.

"Ertesi gün küçük bir kulübenin yanından geçiyordu. Kulübenin içinden benzer bir nağme duydu. Bunun bir flütün mü ya da kafesteki siyah bir kuşun sesi mi olduğuna dair merakını gidermek için içeriye girdi. İçeriye girdiğinde, sol elindeki yayı, içi boş tahtadan bir kutuya sıkıca gerilmiş ipler üzerinde aşağı yukarı getirip götüren ve diğer eliyle de enstrümanı tutan ve aynı zamanda onu parmaklarıyla çalan genç bir adama rastladı. Kemancı, nefesinin yardımı olmadan çeşitli ve melodik sesler çıkarabiliyordu.

"Merakını paylaşan ve aklının nerelere çalıştığını gören sizler, adamın ne kadar şaşırdığını bir düşünün. Bu iki yeni ve beklenmedik nağme oluşturma şeklinin etkisinde kalan adam, doğada başka yöntemler de olabileceğine inanmaya başladı. Artık merakı, bir tapınağa girerken giriş kapısına bakıp, menteşelerden ve metal bağlantılardan gelen seslerin neler olabileceğini düşünmeye kadar vardı.

"Başka bir zaman bir meyhaneye, sadece bir kadehin kenarlarına parmaklarını sürerek hoş sesler çıkaran bir adamı dinlemek için girdi. Ama arıların ve sivrisineklerin dinmek bilmeyen vızıltılarını, onun kuşları gibi nefesleriyle değil de, kanatlarını hızlıca çarparak çıkardıklarını görünce o kadar şaşırdı ki; seslerin nasıl oluştuğuna ilişkin bilgisine olan inancı azaldı.

"Bütün tecrübelerinin; uçamayan ve nefesi olmayan cırcırböceklerinin tatlı çağırışlarını kanatlarını yavaşça sürterek yaptıklarını anlamasına ve hatta inanmasına yetmediğini gördü.

"Sözü edilen bu yöntemlerin yanı sıra; organları, trompeti, düdüğü, her türlü telli çalgıyı ve hatta şu ağzı bir müzik kutusu gibi garip bir şekilde kullanarak dişlerin arasında tutulan o küçük demir dili bile gözlemledikten sonra, nağme oluşturmanın yeni bir yöntemi olamayacağına kendini inandırdı. Ben bu adamın her şeyi gördüğüne inandığını söylerken; o eline bir ağustosböceğini alınca, her zamankinden çok daha derin bir cahillikle hayretler içinde kaldı. Ne ağzını kapatarak ne de kanatlarını tutarak onun tiz sesini azaltamadı. Fakat altında sert ve ince zarlar bulacağı göğüs kısmını kaldırıncaya kadar, hareket halinde olan başka bir tabaka göremedi. Sesin bu zarların titreşiminden kaynaklanabileceğine inanarak, bu şarkıyı susturmak için onları kırdı. Fakat tüm bunlar boşunaydı; sesiyle beraber böceğin hayatını almış ve hâlâ bu şarkıların nereden geldiğini anlayamamıştı. "Daha sonraları, birisi ona seslerin nasıl oluştuğunu sorduğunda; bazı yöntemleri bilmesine rağmen, hâlâ bilinmeyen ve hayal edilemeyecek yüzlerce başka yolun var olduğundan emin olduğunu rahatça söyledi."

Müzisyen Vincenzo Galilei'nin, kendisi de müzik teorisi üzerine ciddi şeyler yazmış olan oğlu Galileo'yu görüyoruz burada. Galileo'nun kitabı *The Assayer*, havadaki dalgaların titreşim halindeki her şeyi, titreşen bir kulak zarına taşıdığı fikrini ilk olarak ifade etmiştir.

Bir böcek tarafından çıkarılan en yüksek ses; büyük, yeşil renkli ağustosböceklerinin Avustralya bahar gecelerinde yankılanan tiz çığırışlarıdır. Melbourne Üniversitesi'nden David Young ve Oxford Üniversitesi'nden Henry C. Bennet-Clark, modern akustiğin aletlerini ağustosböceklerinin yaydığı kuvvetli sinyalleri incelemek için kullanıyorlar. Galileo yaşasaydı, kendini günümüz araştırmacılarına yakın hissederdi herhalde.

(Scientific American, Mayıs 1999. Çeviren: Seval Orhan)

"Avrupa'nın hasta adamı'nın çehresi olan, ancak hekimlerin sağaltmaktan çok öldürmek için can attıkları, iyi bilinmeyen, değeri anlaşılmamış bir dünyanın üstündeki örtüyü kaldırıp aydınlığa çıkarmak oldu niyetimiz" diyor.

Eserde, Osmanlı'nın başlangıcına, devletin kurulup yayılması dönemine ve son zamanlarına geniş yer ayrılmış. İki cilt halinde yayımlanan eserin sonuna, Osmanlı ve Batı Avrupa zamandizimindeki başlıca tarihler, karşılaştırmalı olarak eklenmiş. Eserin sonunda ayrıca, Osmanlı sultanlarının listesi; kişi adları, temalar, coğrafi ve etnik adlar dizinleri ile eserde yer alan haritaların listesi ve kaynakça yer alıyor.

(Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, Robert Mantran, Adam Yayınları, Nisan 1999, 1. Cilt 518 sayfa, 2. Cilt 500 sayfa.)

Halkla İlişkiler ve Medya

Daha önce yayımlanan mesleki kitaplarının devamı olan *Batı'dan Doğuya Halkla İlişkiler ve Medya*, Sırrı Şenuslu'nun bu alanda yazdığı son kitabı. Kitapta, dünyada ve Türkiye'deki halkla ilişkilerin tarihsel gelişimi ve günümüzdeki uygulamaları bu mesleğin uzmanları tarafından yapılan araştırmalarla sunuluyor. Halkla ilişkilerin siyasetteki yerine de değiniliyor. Partilerin seçimlerdeki başarılarının, her genel başkanın partisi adına yürüteceği halkla ilişkiler faaliyetlerinin etkinliği ölçüsünde gerçekleşeceği belirtiliyor. Şenuslu, reklam ve halkla ilişkiler kavramlarının arasındaki benzerliklerin, bu iki kavramın birbirleriyle karıştırılması sonucunu doğurduğu gerçeğini dile getiriyor.

Halkla ilişkiler alanında çeşitli ülkelerde düzenlenen konferanslar, seminerler, paneller ve yapılan çalışmalar, bu mesleğe verilen değeri ortaya koymaktadır. Halkla ilişkiler konusunda araştırma yapmak, bilgi sahibi olmak isteyen herkese Şenuslu'nun kitabını okumalarını tavsiye ediyoruz.

(Batıdan Doğuya Halkla İlişkiler ve Medya, S. Sırrı Şenuslu, İletişim Yayınları, 1999, 142 sayfa.)

İlkçağ ve Ortaçağ Felsefe Tarihi

Kitabın yazarı Ord. Prof. Dr. Ernst von Aster, 1933 yılında Almanya'da profesörlüğünü kaybedince, İstanbul Üniversitesi'nin davetiyle Türkiye'ye gelmiş, 12 yıl boyunca İÜ Felsefe Bölümü'nde felsefe tarihi ve sistematik felsefe dersleriyle Hukuk Fakültesi'nde hukuk felsefesi dersleri vermiş bir düşünür. Aynı zamanda *Felsefe Arşivi* dergisinin kurucularından.

Ernst von Aster, felsefe tarihinin kendisinin de bir felsefe disiplini olduğunu söylüyor. "Felsefe tarihi bize, felsefenin ne olduğunu, insan bilinç ve kültürünün gelişmesinde felsefenin ne gibi bir yeri olduğunu gösterir. Bununla da felsefe tarihi, felsefe üzerine bir felsefe yapmak olur." Aster felsefenin tarih içindeki gelişim çizgisini belirlerken "objektif" olmayı kendisine başlıca kaygı biliyor: "Tarihi tasvir ederken, olabildiğince, kendi 'görüşümün' etkisinden kurtulmaya çalıştım. Bunu da, anlattığım filozofun problemi koyuşunu, olabildiğince içten yaşayarak, böylece onun düşüncesinin adımlarını birlikte yürüyerek elde etmeye çalıştım."

(İlkçağ ve Ortaçağ Felsefe Tarihi, Ernst von Aster, İm Yayın Tasarım, Şubat 1999, 414 sayfa.)

Çocuk Kitaplığı

Değerli *Bilim ve Ütopya* okurları, Çocuk Kitaplığı adını verdiğimiz bu bölümde, çocuklarımızın bilimsel düşünen, aydınlanmacı, yaratıcı ve geniş ufuklu, öğrenmeyi seven insanlar olarak yetişmelerine katkıda bulunacak; ilkeli ve özenli hazırlanmış; çocukların yaş grubuna göre anlayabileceği, onlara okuma zevkini tattıracak kitapları seçmeye ve tanıtmaya çalışacağız. Ölçülerimize tam olarak uymasa da, yine de tanıtılması gerektiğini düşündüğümüz kitapları dostça eleştirmeye çalışacağız.

Selen Kıbrıs'ta

Yazar Aysel Gürmen *Selen'in Öyküleri* başlığıyla bir dizi kitap hazırlıyor. Bu dizinin beşinci kitabında Selen Kıbrıs'a gidiyor. Selen 3-5 yaşlarındaki bir çocuk. Ablası Sevinç ise 8-10 yaşlarında. Yazar her iki yaş grubunu da iyi gözlemlemiş ve bu yaş gruplarına özgü duyguları, düşünceleri, algılama ve davranış biçimlerini kahramanlarının kimliklerinde başarıyla canlandırmış. Kitap bu yanıyla erişkinlere de hitap edebilir, onlara çocuklarını anlama imkânı sağlayabilir. Selen ve Sevinç, anneleriyle birlikte gittikleri Kıbrıs'ta, anneannelerinin evinde Kıbrıslı akrabalarını tanıyorlar. Bu arada kitabı okuyan çocuklar da, Kıbrıs kültürünün özgünlükleriyle tanışıyorlar. Selen'in tüm renkliliğiyle ve zenginliğiyle izlediğimiz hayalgücü zaman zaman yanlış anlaşılmasına yol açsa da, sonuçta her şey tatlıya bağlanıyor. Kitapta çocukların kimi inatçılıklarının, kendilerince bir nedeni olduğu ve yaşanan kimi sıkıntıların anlayışla yaklaşıldığında çözülebileceği vurgulanıyor. Küçük bir eleştirimizi söylemeden geçmeyelim. Yazar anneye, çocukları arasındaki tartışmayı "Birleşmiş Milletler Temsilcisi" olarak çözdürüyor. Birleşmiş Milletler'in Yeni Dünya Düzeni'ndeki rolünün, ülkelerarasındaki anlaşmazlıklarda emperyalizmin çizgisinde tavır almak, dolayısıyla çözmekten ziyade karıştırmak olduğunu düşünürsek, kitaptaki bu bölümün çocuklarımızı Birleşmiş Milletler'in işlevi hakkında yanıltmış olacağını söyleyebiliriz.

(Selen Kıbrıs'ta, Aysel Gürmen, Resimleyen Sibel Demirtaş, Uçanbalık Yayınları, 78 sayfa, Yaş grubu: 8-12.)

Flüte Saklı Müzik

Kitabın yazarı Melek Güngör hayalgücü sınırsız bir yazar. Bu kitabında küçük okurlarını yedi öyküsüyle çok keyifli bir yolculuğa çıkarıyor. Çocuklar, bu kitabın kapağını açtıklarında, kulaklarına güzel bir müzik sesi çarpacak! Bu, Profesör Bilgin'in flüte sakladığı Saatlerin Dansı adlı beste olabilir. Belki de bahçeye fırlatılmış piyano tuşlarına, rüzgârın söylettiği şarkıdır. Gökgürültüsüne benzer bir ses duyacaklar. Sakın korkmasınlar. Bu da dalgıç kızın babasının horultusudur.

Beyazları arayan küçük kızı görünce, peşine takılacaklar. Birlikte morlar, turuncular, sarılar, kırmızılar, lacivertler ve yeşillerden geçecekler. Martı Janjan ve çok sevdiği saksı çiçeğiyle de karşılaşabilirler. Belki de İnci Kolyeli Kedi'nin kuleden fırlattığı incilerden birini bulurlar. Ama bizden söylemesi, dolaşırken Gam Gam'ın define ararken açtığı çukurlara düşmemeye dikkat etmeliler! Çünkü Bay Girimgrof'u rahatsız edebilirler.

Çocuklara okuma zevkini doyasıya tattıracak bu öyküler, müzik ve hayvan sevgisi, her canlının kendince konuştuğu, çalışmanın paradan daha önemli olduğu, başkalarını düşünmek ve komşulara saygılı olmak gerektiği gibi mesajlarla da destekleniyor.

(Flüte Saklı Müzik, Melek Güngör, Resimleyen Ferit Avcı, Kaynak Çocuk Kitapları, 72 sayfa, Yaş Grubu: 8-12)

Ali Nesin (*)

Eğlencelik Oyunlar

Hep ciddi matematik yapacak değiliz ya! Bugün de eğlenelim.

1) Dört tane 7 ve bir tane 1'le, sadece dört işlemi kullanarak (toplama, çıkarma, çarpma, bölme) 100 yazabilirmisiniz?

Şu çözüm yanlıştır: 177-77 = 100. Çünkü burada, "bir rakamı bir başka rakamın yanına koymak" gibi yasal olmayan bir işlem yapılıyor.

Aynı nedenden 1(7-7)(7-7) = 100 çözümü de kabul edilmez.

İster inanın ister inanmayın sorunun bir çözümü var. Hilesiz, hurdasız...

2) Dört tane 6'yla ve ilk ve ortaokulda öğrenilen bilinen işlemleri kullanarak 64 yazabilir misiniz?

3) İki çocuk aynı gün, aynı saat, aynı anda, aynı anadan (ve babadan) doğmuşlar. Ama ikiz değiller. Bu nasıl oluyor?

4) Bir köprüden dört kişi toplam 17 dakikada geçmeli. Köprüyü biri 1, biri 2, biri 5, biri de 10 dakikada geçebiliyor. Köprü pek sağlam değil, aynı anda sadece iki kişi geçebiliyor. Ve gece... Bir cep lambasına ihtiyaç var ve bir tane cep lambaları var. Yani birisinin cep lambasını geri getirmesi gerekiyor. Toplam 17 dakikada (geri dönüşleri de sayarak elbet) köprüyü nasıl geçerler?

5) Bir odadasınız ve odada 20 cm derinliğinde bir delik var. Deliğe pingpong topu kaçmış. Eliniz sığmıyor. Topu nasıl alırsınız? Yanınızda hiçbir aygıt yok.

6) 81 yüzükten biri diğerlerinden hafif. İki kefeli bir teraziyle 4 tartıda hafif olanı nasıl bulursunuz?

7) Bir mutfakta, su borusu bir duvardan girip öbür duvardan çıkıyor. Borudan su akıyor, ama suyun hangi yöne aktığını bilmiyorsunuz. Boruyu kırıp dökmeden, suyun hangi yöne aktığını nasıl bulursunuz?

Çözümler

1) 49'u elde etmek kolay: 7x7 = 49. Buna 1 eklersek 50 olur. Şimdi ikiyle çarpabilseydik ne güzel olurdu. 2'yi de elde edebiliriz :

$$\frac{7+7}{7}=2$$

Demek ki,

$$100=\left(\frac{7+7}{7}\right)\times(7\times7+1)$$

İyi güzel de, dört tane değil, beş tane 7 kullandık. Bu beş 7'yi dörde indirebilir miyiz? Evet!

$$100=\left(\frac{7+7}{7}\right)\times(7\times7+1)$$

$$=(7+7)\times\left(\frac{7\times7+1}{7}\right)=(7+7)\times\left(7+\frac{1}{7}\right)$$

Oldu! Dört tane 7 ve bir tane 1'le 100 yazdık.

2) Bu soru yukarıdakinden çok daha kolay (ve daha az güzel):

$$64=2^{\left(\frac{6+6}{6}\right)^6}$$

3) Üçüzlerin ikisiymişler de ondan!..

4) Biraz düşününce çözüm oldukça kolay bulunuyor. Dikkat etmemiz gereken noktalar:

a) 5 ve 10 dakikada geçebilenler köprüyü aynı anda geçmeliler. Yoksa 15 dakika kullanmış oluruz ve yeterli zamanımız kalmaz.

b) Ne 5 ne de 10 geri dönebilir. Çünkü 5 ve 10'u (birlikte) 10 dakikada geçirdik; geriye 7 dakika kalır; 5 ya da 10'dan birinin geri dönebilmesi için çok zaman gerekiyor.

Bu iki bilgiden, birinci yolculuğun 1 ve 2'nin yapması gerektiği anlaşılır. Öyle yapalım: 1 ve 2'yi yollayalım. 1 ve 2 tam 2 dakikada karşıya geçtiler. Şimdi ikisinden birinin cep lambasını 1 geri getirdi. 3 dakika etti. Şimdi 5 ve 10 köprüyü geçsinler (Bu son şansları, şimdi geçmezlerse bir daha geçemezler). Toplam 13 dakika etti. 2, lambayı geri getirsin. Toplam 15 dakika etti. Şimdi 1 ve 2 köprüyü geçsinler. Toplam 17 dakika etti ve herkes köprüyü geçti.

5) Çişimizin gelmesini bekleriz ve deliğe işeriz...

6) $81=3^4$ eşitliğini kullanacağız. 81 yüzüğü 27'şerlik 3 gruba ayıralım. Bu gruplardan ikisini karşılaştıralım. Biri hafif çıkarsa o grupla çalışalım artık. İkisi de aynı çıkarsa, karşılaştırmadığımız grubu ele alalım. Bu birinci tartıydı. Şimdi hafif çıkan grubun 27 yüzüğünü 9'ar yüzüklük 3 gruba ayıralım ve bu şekilde devam edelim. Dört tartıda (aslında karşılıştırmada) hafif olan yüzük bulunacaktır.

7) Su borusunu ısıtalım ve ısıttığımız yerin sağını ve solunu kontrol edelim. Hangisi daha sıcaksa, su o tarafa doğru akıyordur, çünkü ısınan boru suyu ısıtır, akan sıcak su da aktığı yönü ısıtır.

Yanıtlar

Sorularıma bir tek yanıt gelmesi beni üzdü. Matematikçi okurlarım soruları kolay bulmuş ve bana kızmışlardır. Ama bu sayede yeni bir okurumun varlığını öğrenmiş oldum; Hüseyin Yiğenoğlugil. Hüseyin Yiğenoğlugil'in yanıtları doğru.

(*) İstanbul Bilgi Üniversitesi Matematik Bölümü Başkanı

Yazıyla Saymak

Ödüllü Soru

Her harfe öyle bir tamsayı verin ki, örneğin, BİR'in harfleri olan B'ye, İ'ye ve R'ye verdiğiniz sayıların toplamı 1 olsun. İKİ için de, ÜÇ için de aynı şey doğru olsun... 199'a kadar her sayının harflerinin sayılarının toplamı o sayı olsun. Örneğin,

Y+Ü+Z+D+O+K+S+A+N+D+O+K+U+Z=199 olsun.

Sonra da bu sistemi kullanarak bir sihirbazlık oyunu icat edin...

Belki birden fazla sayı sistemi vardır. Sihirbazlığınızda birden çok sayı sistemi kullanabilirsiniz, böylece oyunun anlışılmasını güçlendirebilirsiniz, hatta oyunu metafizik bir havaya büründürebilirsiniz (ki sihirbazlığın en eğlenceli yönü budur).

Bilenler arasında çekilecek kurada kazanan 3 kişiye Sarmal Yayınları'ndan *Sıradışı Mantık Bulmacaları* adlı kitap armağan edilecektir. Yanıtlar en geç 15 Haziran 1999 tarihine kadar Bilim ve Ütopya, Ödüllü Matematik Bulmacası, Yeşilçam Sok. Hüseyinağa Mah. No: 34 80070 Beyoğlu/İST adresine ulaşmalıdır.

Dr. Veysel Yıldız

Bir Avrupa ikilisi daha geride kaldı...

Onuncu Avrupa İkili Briç Şampiyonası, 399 çiftin katılımı ile, 15-20 Mart günlerinde Varşova'da gerçekleştirildi. Çeyrek ve yarı finalin ardından 44 çift finale katılmaya hak kazandı. 10. su gerçekleştirilen bu turnuvanın finalinde oynama hakkını elde eden ilk Türk çift, partnerim Süleyman Kolata ile birlikte, biz olduk. Final 3 seans olarak oynandı. 1. seansın sonunda 11. sırada bulunuyorduk. 2. seansı 17. bitirdik. 3. seans sonundaki derecemiz 30.'luktu, bu aynı zamanda bu turnuvadaki derecemiz oldu.

1. ve 2., özellikle 1. seanstaki üstün oyun çizgimizi son seansta tutturamadık. Avrupa'nın en iyi çiftlerinin yer aldığı final seanslarında, bütün itibarıyla bakıldığında saldırgan bir oyun çizgisi izledik. Ancak şunu belirtmek gerekir: Finali oynamaya hak kazanmış her bir çiftin birinci olarak bitirme olasılığı vardı. İlk 4 sırada şu çiftler yer aldı:

1- Chemla-Levy.... Fransa
2- Bocchi-Duboin..... İtalya
3- Kowalski-Romanski..... Polonya
4- Vlajnik-Zipovski..... Yugoslovya

Son final seansından:

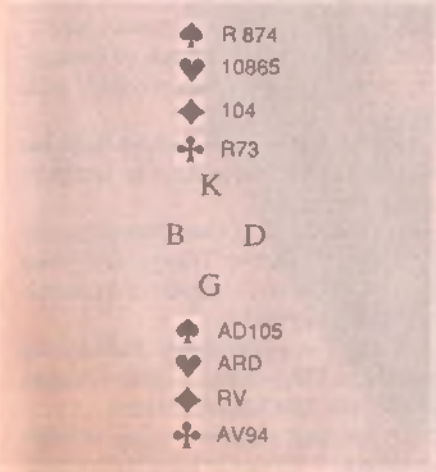

Batı	Kuzey	Doğu	Güney
	S. Kolata		V. Yıldız
-	-	-	2 Trefl
Pas	2 Karo	Pas	2 SA
Pas	3 Trefl	Pas	3 Karo
Pas	3 SA!	Pas...	

2 Trefl, yapay kuvvetli açış. 2 Karo negatif cevap (0-9 puan) göstermekte idi. 2 SA, 23-24 puanı olan dengeli el gösteriyordu. 3 trefl, briç literatüründe **Romex** diye anılan değiştirilmiş bir çeşit **Stayman** idi ve 5 pik veya 4'lü ya da 5'li kör olup olmadığını soruyordu. 3 Karo: 4'lü ya da 5'li kör yok, 5'li pik yok. Ancak 4'lü pik olabilirdi. Bu seansta Kuzey'in 3 körü 4'lü pik sorusu olacaktı. Süleyman ilgilenmedi ve 3 SA'ya karar kıldı.

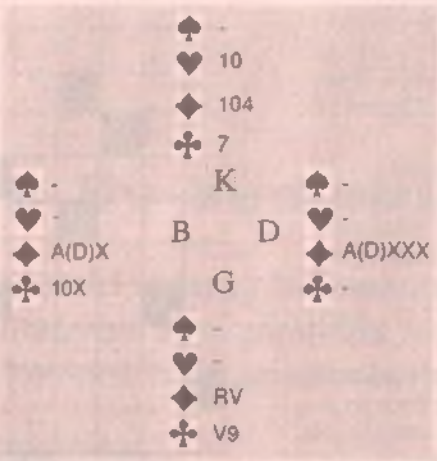

Batı trefl 2'lisini çekti; yerden 3'lü, Doğu'dan D ve A. Konvansiyon kartlarıma baktım: 4. büyük çıkıyorlardı. Oyun şöyle gelişti: Pik A, pik 5'li ve yerden R, her iki taraf da uyuyor. Kör A, R ve D, her iki taraf da uyuyor! Dikkat! Heyecanlanacak ne var? 1- Trefl empası geçiyor; 2- dışarıdaki pik dağılımı 3-2 ve 3- Kör dağılımı 3-3: Pik kontratında 12 löve var. Salonda muhtemelen bizden başka 3 SA oynayan olmayacaktır.

4 pik oynayanlar 680 yazacaklarına göre, şu anda 11 lövesi hazır olan 3 SA'yu 12 löveye çıkarıp 690 yazmak mecburiyetinde idim. Aksi halde, 650 ile ya 100 üzerinden 0 ya da en iyi olasılıkla 10'un altında bir skor alacaktır. Makul oyun çizgisi izlendiğinde, 4 pik oynayanlar karo önörlerinin yerini tahmin etmek zorunda bile kalmayacaklardı.

Son iki piki çektiğimde, Batı 3. süne uyup 4. süne 1 karo attı; Doğu her ikisine de karo attı. Trefl R ile yere geçip sağ kör 10'lusunu oynadım. Doğu tekrar karo verdi; elden karo V'sini attım. Batı da karo verdi. Düşündüğüm oyun sonu şu idi:

Şimdi yerden küçük karo,
a) Doğu'da A vardır, girerse Batı'nın D'ını imha edip eli yerdeki karo 10'lusuna teslim etmek zorunda kalacaktır; girmezse elin tek kalmış karo R'sı 12. löve olacaktır.
b) A Batıdadır: Batı A'la alacak fakat elin trefl 9'lusu 12. löve olacaktır.

Ancak hiçbiri olmadı. Karonun hem A ve hem de D'ı Doğu'da idi ve ben yerden karo oynayınca A karoyu girip el açtı. Yüzde 4'lük bir kayıp. 42 maç puanı üzerinden 0 aldık. Kazanan oyun kör 10'lusu üzerine elden trefl 9'luyu atmaktı.

Karo önörlerinin ayrık olma olasılığı yüzde 75, birlikte olma olasılığı ise sadece yüzde 25'tir.

Doğru çizgi, başarının kendisi değil önkoşuludur.

Şal Kafe Bar

Türkülerin söylendiği, halayların çekildiği; bağlamadan davula, gitardan meye, kemençeye kadar her enstrümanın çalındığı rahat bir ortam...
İş veya okul çıkışında yorgunluğunuzu atıp, çayınızı, kahvenizi yudumlayacağınız bir atmosfer...

Hergün saat: 09.00-02.00 arası bekliyoruz.
Hafta içi saat: 17.00-01.45 arası, tatil günleri de saat 15.00-01.45 arasında canlı müzikle, siz gönül dostlarıyla birlikte olalım.

Her türlü toplantılarınız için hizmetinizdeyiz.

Öğrencilere %5 indirim!

Adres: İstiklal Cd. Büyükparmakkapı Sok. No: 18/A
Tel: 0212-243 41 96

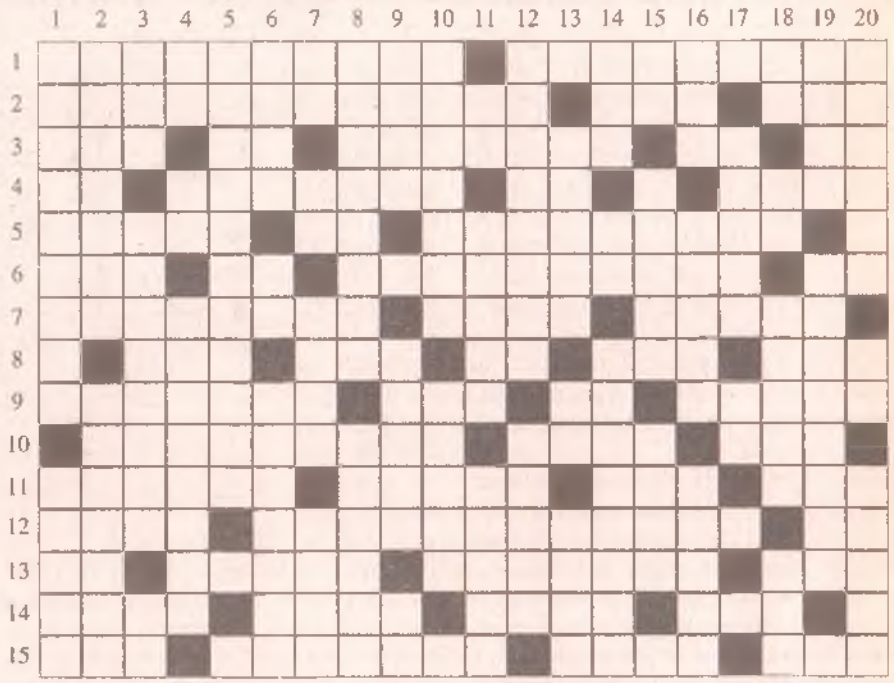

Soldan sağa:

1) Geçtiğimiz yıl, sürtünme katsayısını büyük oranda düşüren bir karbon yapısını geliştirmesi nedeniyle her yıl 100 yeni buluşa verilen bir ödüle değer bulunan bilim insanımız. - Filozofluk, dervişlik.

2) Referandum. - Tanrıtanımaz. - Atları taşımakta kullanılan kapaklı araç.

3) Tatlı ve sulu küçük bir elma cinsi. - Klor'un simgesi. - Asaf Halet Çelebi'nin bir şiir kitabı. - "Doğar ... midelerden nur topu ihtilaller" (F. Nafiz Çamlıbel). - Eski dilde su.

4) Nazi Polis Örgütü. - Japonya'da 7. yüzyılda Buda heykelleri önünde uygulanmaya başlanan ve hâlâ süren çiçek düzenleme sanatı. - Bir haber ajansı. - Doğalgazın önemli bir bileşeni.

5) Bankalarda para alınıp verilen yer. - "İsmet ..." (Tiyatro sanatçımız). - Disiplin.

6) Baş çoban. - Bir nota. - Uyma. - Fas'ın plaka imi.

7) Osmanlılar'da top döken usta veya kalfa. - Eski dilde ayakkabılar. - Un, et ve bamya ile yapılan bir yemek.

8) Vücudu dinlerken doktorun duyduğu patolojik ses. - Kabile. - Hububat tozu. - İstanbul'da 1967-1970 yılları arasında yayımlanmış, kurucuları Yaşar Kemal, Fethi Naci ve Doğan Özgüden olan sosyalist dergi. - Tren yolu.

9) Bir Avrupa ülkesi parası. - Boyun eğme. - Rey. - Akdeniz Bölgesi'nde bir akarsu.

10) "Sigaracı böcek" adıyla da anılan kızıl renkli, kır kanatlı bir böcek. - Tropikal Asya kökenli pelesenk çeşidi. - Etiyopya'da bir ırmak.

11) İngiltere'de yasama meclislerine verilen ad. - Tasvip. - "İnce eleyip ... dokumak" (Titiz davranmak). - Gelecek.

12) Yapıt. - Egzistansiyalizm. - Kemiklerin yuvarlak ucu.

13) Duman lekesi. - Amerika'da yaşayan ve kürkü için avlanan bir yabanıl kedi. - Hatıra, yadigâr. - Halk dilinde hala.

14) Pinekleme, uyuklama. - Osmanlılar'da bir döneme adını veren çiçek. - Eski Mısır'da cennetin adı. - Ortadoğu'da bir göl.

15) Eskil Roma'da bereket ve toprak ürünleri tanrıçası. - Doğada serbest bulunmayan, ancak organik ya da anorganik birçok maddenin bileşimine giren, karbon ve azottan oluşan bir gaz. - Padişahın toprak bağışlaması. - Fikir.

Yukarıdan aşağıya:

1) Çarmıha giden İsa'ya kötü davrandığı için sonsuzluğa dek yürümeye mahkûm edilen efsanevi kişi. - 1968'de 1500 m., 1972'de üçbin metre engellide olimpiyat şampiyonu olan Kenyalı ünlü atlet.

2) Çanakkale'nin bir ilçesi. - Bağnazlık.

3) Asya'da bir ırmak. - "... hayatı bana cananım / Elemlerle doldu benim her anım" (Acemkürdü - Zeki Müren). - İskambilde bir kağıt.

4) İlave. - Mağara. - Eskil Ege'de cehennemin dibinde bulunan yeraltı alemine verilen ad.

5) 1839-1937 yılları arasında yaşamış Amerika Birleşik Devletleri'nin en ünlü sanayicisi.

6) "... manevrası" (Fransız-İngiliz kuvvetlerinin 1940'ta Belçika'ya askeri müdahale planı). - Gümüş'ün simgesi. Abartılmış, yalan katılmış.

7) Yabancı. - Baryum'un simgesi. - "... fişne olmak" (Dile düşmek). - İstihza.

8) Anlamsız, saçma. - Soğan tohumu.

9) İtikat. - "Giordano ..." (Din sapkınlığı yaptığı gerekçesiyle suçlanıp diri diri yakılan [Roma 1600] ünlü İtalyan filozof). - Genişlik.

10) Oruç ayı. - Bir Ermeni terör örgütü.

11) Tavlada bir sayı. - Parlak koyu yeşil yapraklı ve yeşil-mavi çiçekli bir bitki. - Cana yakın, uysal, sevimli.

12) Pamuk ipliğine sırma katılarak eğrilmiş iplik. - Öfke, heyecan ya da sabırsızlık yüzünden kendini tutamama.

13) Kullanıştan kaldırma. - Müstahkem mevki. - Fazla boylanmayan odunsu bitki.

14) Söz, lakırdı. - Akıl. - İzmir'e bağlı Selçuk ilçesinin eskil dönemdeki adı.

15) Mısır'ın plaka imi. - Çıplak. - Halk dilinde şakacı, güldürücü kimse.

16) Nükleer Enerji Ajansı'nın kısaltması. - İtalya'nın kuzeybatısında bir yönetim merkezi. - Kendi istek ve kararıyla iş görmeyip başkasının etkisinde olan kimse.

17) Oğuzlar'ın Üçok koluna bağlı bir boy. - İsveç İşçi Sendikası'nı simgeleyen harfler.

18) "Sessiz ..." (Orhan Pamuk'un bir yapıtı). - Trinidad ve Tobago'nun plaka imi. - Acıklı olay. - Anadolu'da kurulmuş eski bir uygarlık.

19)Hint mitolojisinde *Ramayana* destanının kahramanı. - İdrar kanalını genişletmek için kullanılan alet.

20) Kanarak aldanma. - Şaşma bildiren ünlem. - Köylerde işleri elbirliğiyle yapma.

Nisan bulmacasının yanıtı

EVİM

Mantı ve Ev Yemekleri

Beyoğlu'nda içinizi ısıtacak bir mekan.
Karadeniz ve Türk mutfağının, aynı zamanda hiç bir yerde bulamayacağınız, damağınızın zevkine layık spesiyallerimizi bizimle TADIN.

EVİM, Sabah-öğle-akşam, ağız tadına ve sağlığına özen gösterenler için çalışıyor.
Eviniz kadar rahat, kalbiniz kadar temiz bir mekanda.

EVİM **'de buluşalım**

Büyük Parmakkapı No: 32/2 (Beyoğlu Spor Klübü karşısı) Beyoğlu-İSTANBUL
Tel: (0212) 293 40 25

telos yayıncılık

telos eleştiri / bilim

telos deneme

telos felsefe

telos edebiyat

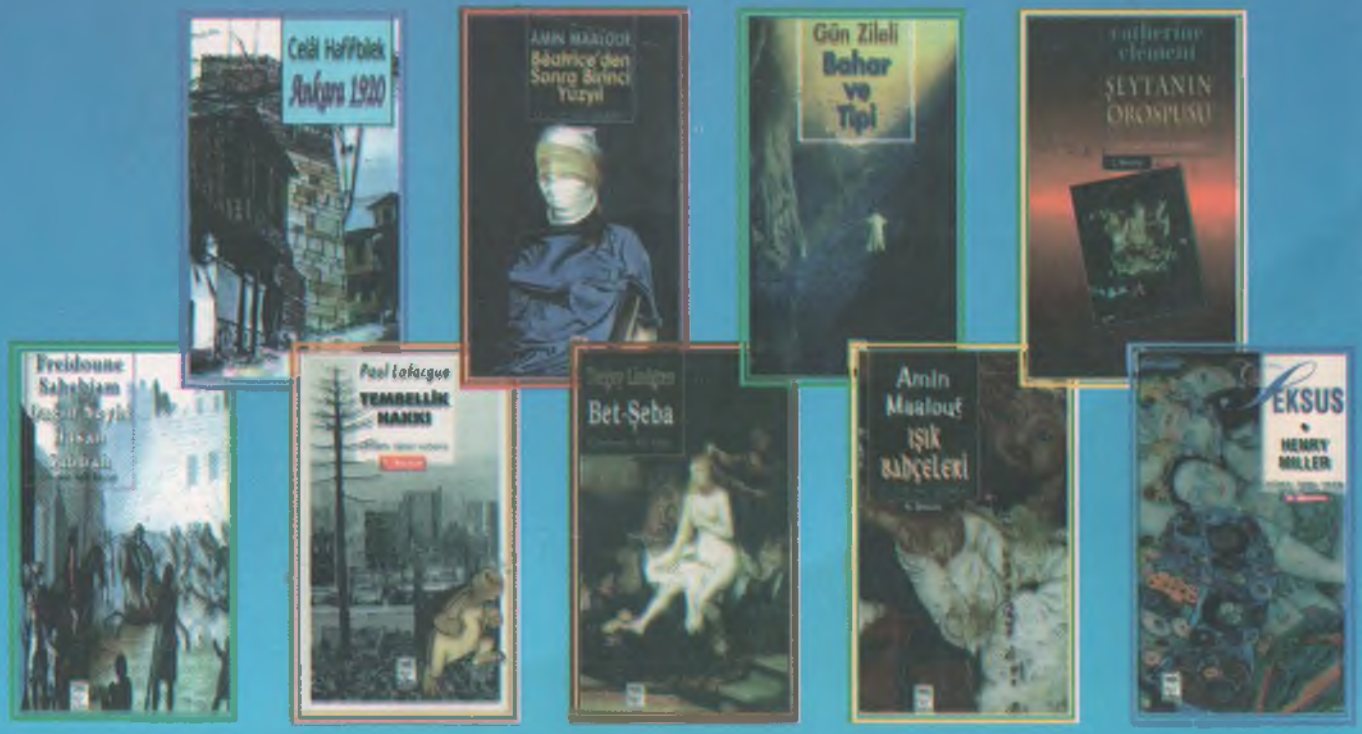

TELOS YAYINCILIK: İmam Adnan Sokak, No:2, Kat:3 80080 Beyoğlu — İSTANBUL
Tel: (0212) 249 24 80 Fax: (0212) 249 25 48
YÖN DAĞITIM: Yerebatan Cad. Salkımsöğüt Sok. No:9 Cağaloğlu — İSTANBUL
Tel: (0212) 511 79 16 — 526 82 07 Fax: (0212) 526 82 11